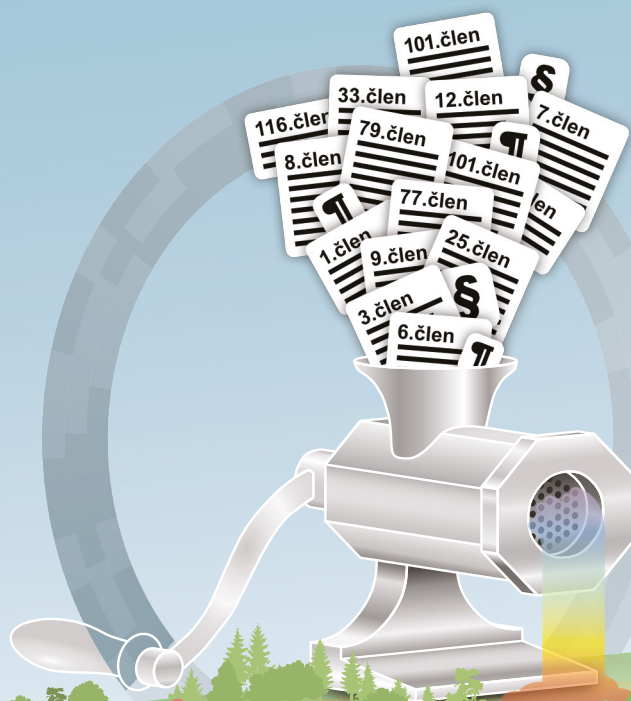

SLOVENIJA, KAKO NAPREJ? PREDLOG USTAVNE, INSTITUCIONALNE IN POLITIČNE REFORME

MITJA ŽAGAR

Ethnicity

18

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Drava

Drava Verlag · Založba Drava GmbH

Ethnicity

18

SLOVENIJA,
KAKO NAPREJ?
PREDLOG USTAVNE,
INSTITUCIONALNE IN
POLITIČNE REFORME

(znanstvena monografija)

MITJA ŽAGAR

Ljubljana, 2022

Mitja Žagar

SLOVENIJA, KAKO NAPREJ?

Predlog ustavne, institucionalne in politične reforme

(znanstvena monografija)

Izdajatelj: Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Erjavčeva 26,
1000 Ljubljana; Drava, Celovec

Zanj: prof. dr. Sonja Novak Lukanovič

Zbirka: Ethnicity 18 (ISSN 1408-998X)

Urednik zbirke: dr. Danijel Grafenauer

Lektorica: Jasmina Vajda Vrhunec

Recenzenta: prof. dr. Ciril Ribičič in akad. prof. dr. Peter Štih

Imensko in stvarno kazalo: Miha Brvar

Naslovnica: Miha Brvar

Oblikovanje in prelom: Mateja Vrbinc

Tisk: DEMAT, d.o.o

Naklada: 200 izvodov

Prva izdaja

Ljubljana, 2022

© 2022, Inštitut za narodnostna vprašanja

Vse pravice pridržane.

Maloprodajna cena je 20 €.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342(497.4)

321(497.4)

ŽAGAR, Mitja, 1961-

Slovenija, kako naprej? : predlog ustavne, institucionalne in politične reforme :
(znanstvena monografija) / Mitja Žagar ; [imensko in stvarno kazalo Miha Brvar]. - 1. izd. -
Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2022. - (Ethnicity, ISSN 1408-998X ; 18)

ISBN 978-961-6159-77-7

COBISS.SI-ID 103634691

Zahvala

Za prijazno in dragoceno pomoč pri dokončanju monografije se zahvaljujem recenzentoma, lektorici Jasmini Vajda Vrhunec, Alenki Prvinšek Persoglio, Inštitutu za narodnostna vprašanja, ki je monografijo založil in izdal, sodelavkam in sodelavcem, ki so pomagali pri dokončni pripravi rokopisa, soizdajateljici celovski Založbi Drava in Ireni, ki me je potrpežljivo prenašala, ko sem pisal besedilo. Morebitne površnosti, napake in nejasnosti, gredo seveda na moj račun.

PROLOG

Eno zadnjih srečanj s profesorjem Francetom Bučarjem (kakšno leto pred njegovo smrtjo) je bilo naključno. Bil je sončni dan v parku Tivoli. Kot po navadi, sva si najprej izmenjala nekaj vljudnostnih fraz in se zaklepetala. Sedla sva na klop. Razpravljala sva o aktualni situaciji v svetu. Spominjala naju je na dogajanja v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja. Govorila sva o Evropi in integracijskih procesih. Aktualna dogajanja in ravnanja ključnih akterjev sva primerjala s situacijo in dogajanji v zadnjih letih jugoslovanske federacije. Razmišljala sva o Sloveniji in njenem razvoju. Skrbelo naju je, da slovenska politika ne zmore oblikovati celovite razvojne vizije z jasnimi in uresničljivimi cilji, ki bi jih – kot v času osamosvajanja – sprejemala večina prebivalstva. Ugotavljala sva, da se je svet korenito spremenil, odkar sva pred četrto stoletja pri pisanju slovenske ustave sodelovala pri delu skupščinske ustavne komisije. Enotni smo takrat dosegli ključna cilja: neodvisnost slovenske države in članstvo v Evropski uniji. Pričakovanja, da bo Slovenija postala druga Švica, se niso uresničila. Zagon in optimizem sta izginjala. Ko je prišla (še) kriza, zazrti v preteklost in razdeljeni nismo našli odgovorov na izzive in nismo znali izkoristiti priložnosti. Ugotavljala sva, da politična in ideološka razdeljenost ne bi bili problem, če bi znali opredeliti skupne interese in cilje ter bi sodelovali pri njihovem uresničevanju. Pluralnost in notranjo raznolikost slovenske družbe bi morali sprejeti in izkoristiti kot svojo primerjalno prednost in bogastvo, vendar nam, žal, tega ni uspelo storiti. Skrbelo naju je, da nimamo niti celovite analize slovenske stvarnosti, delovanja in uresničevanja ustave, ki bi predstavila probleme in možne rešitve, vključno z ustavnimi amandmaji. Mogoče bi taka analiza pokazala, da nekaj ustavnih sprememb ne zadošča in je treba razmišljati o novi, času in (spremenjenim) razmeram prilagojeni ustavi. Pred četrto stoletja je bila nova ustava odraz svojega časa in razmer ter je upoštevala najvišje standarde človekovih pravic. Ponosna na opravljeno delo sva se strinjala, da v ustavo ne kaže posegati z lahko roko in »kar počez«. Vendar nič ni večno! Tudi ustava ne. Dobra ura pogovora je minila, kot bi trenil. Ko sva se poslavljala, je profesor Bučar hudomušno (pa tudi malo cinično) dodal: »Če se v Sloveniji in v svetu kmalu ne bo kaj bistvenega spremenilo in izboljšalo, se bojim, da bova morala (spet!?) postati revolucionarja – vi na svoja stara leta, jaz pa že zelo star ...«

Kazalo

I. DEL

1	Uvod: čas, prostor, tematski okvir in izhodišča	13
2	Zasnova, hipotezi in metodološka opomba	23
3	Demokracija, njena zgodovinska evolucija in koncept integralne demokracije	27
4	So nam ukradli državo?	34
5	Kako naprej? Razmišljanja o konceptu, okvirih in nekaterih vsebinskih sklopih ključnih ustavnih, političnih in drugih reform	40
5.1	Razglasitev klimatske in okoljske krize, odgovornost za povzročeno podnebno in okoljsko škodo ter trajnostni razvoj	41
5.2	Javni in politični diskurz, vključevanje, sodelovanje, politične in druge delitve	50
5.3	Zaposlovanje, vključenost, socialna varnost, univerzalni temeljni dohodek, primerno bivališče, kakovost življenja in privlačnost Slovenije za visoko izobražene in usposobljene	57
5.4	Racionalizacija in reforma političnega sistema in njegovih institucij	64
5.5	Racionalizacija in reforma lokalne samouprave ter regionalizacija Slovenije	86
5.6	Človekove pravice in (temeljne) svoboščine, položaj, varstvo in participacija narodnih, etničnih in drugih družbenih manjšin	92
5.7	Krizno upravljanje	98

II. DEL

6	Predlog besedila nove Ustave Republike Slovenije	107
6.1	Predlog nove Ustave Republike Slovenije (2022)	107
6.2	Kratka razlaga in utemeljitev predlaganih določb in rešitev	164
6.2.1	Preambula ustave	164
6.2.2	Splošne določbe	164
6.2.3	Človekove pravice, temeljne svoboščine, dolžnosti in razmerja	166
6.2.4	Državna ureditev	179
6.2.4.1	Državni zbor	180
6.2.4.2	Predsedstvo republike	191
6.2.4.3	Vlada	192
6.2.4.4	Uprava	196

5.2.4.5	Obramba države in civilna zaščita	197
6.2.4.6	Sodstvo	198
6.2.4.7	Državno tožilstvo	199
6.2.4.8	Odvetništvo in notariat	199
6.2.4.9	Varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin	199
6.2.4.10	Preprečevanje korupcije in komisija za preprečevanje korupcije ..	199
6.2.4.11	Svet republike	200
6.2.5	Samouprava	202
6.2.5.1	Lokalna samouprava, občine, regije in pokrajine	202
6.2.5.2	Druge samouprave	204
6.2.6	Javne finance	204
6.2.7	Ustavnost in zakonitost	205
6.2.8	Ustavno sodišče	206
6.2.9	Javna služba in javni informacijski servis	209
6.2.10	Postopek za spremembo ustave	210
6.2.11	Prehodne in končne določbe	210
7	Sklepno razmišljanje: možnosti za uresničenje predlaganih reform ter vloga in odgovornost znanosti	212
8	Bibliografija	222
9	Končne opombe	235
10	Imensko kazalo	243
11	Stvarno kazalo	245
	Izvleček iz recenzije prof. dr. Ciril Ribičič in akad. prof. dr. Peter Štih	251

I. DEL

1 Uvod: čas, prostor, tematski okvir in izhodišča

To besedilo¹ je odgovor na aktualno situacijo, ki jo obeležuje preplet kriz, na katere v Sloveniji in globalno ne najdemo pravega in učinkovitega odgovora. Predstavlja aktualiziran segment moje obširne dolgoročne študije o razvoju, evoluciji in institucionalizaciji demokracije v pluralnih in notranje raznolikih družbah. Kompleksno tematiko, ki je ključna za razumevanje vključevanja, participacije, integracije, demokracije, človekovih pravic in (temeljnih) svoboščin ter posebnih pravic in varstva manjšin in njihovih pripadnikov, in Slovenijo kot študijo primera v globalnem kontekstu raziskujem od sredine osemdesetih let. Raziskovanje stalno poglobljam, širim, razvijam in nadgrajujem, posebno pozornost pa namenjam razvoju raziskovalnih in znanstvenih pristopov in metod. Pri tem so se kot najuporabnejši izkazali multidisciplinarni, interdisciplinarni in transdisciplinarni pristopi ter metodološki pluralizem. Sprva postavljen cilj, da svoje raziskovanje strnem v znanstveni monografiji, ki bo predstavila ključne raziskovalne rezultate in spoznanja, stalno odlagam, ker se svet spreminja in se stalno pojavljajo nove teme, ki jih moramo za celovito razumevanje tematike raziskati, spoznati in razumeti. (Mogoče čas za to obširno monografijo najdem, ko se upokojim in me ne bodo obremenjevale različne sprotne obveznosti!?) Zato sem se odločil za alternativno strategijo, da objavljam posamezne prispevke, ki strokovni in širši javnosti predstavljajo posamezne segmente mojega raziskovanja, kadar menim, da bi to glede na aktualne okoliščine lahko bilo koristno.² Rezultate in spoznanja svojega raziskovanja ter (nekatero) objave neprestano uporabljam pri svojem znanstvenem, strokovnem in pedagoškem delu. Do takrat zbrane pravne vire, gradiva in dokumentacijo, ugotovitve in rezultate primerjalne študije ustavnega varstva temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter zakonske zaščite manjšin in njihovih pripadnikov v več kot tridesetih državah, pa tudi nekaj mojih objavljenih in nastajajočih besedil, smo uporabili v času nastajanja slovenske ustave kot gradivo, strokovne in znanstvene podlage pri pisanju poglavja o človekovih pravicah in svoboščinah, pri pisanju osnutka sporazuma med Slovenijo in Madžarsko o varstvu narodnih manjšin ter kasneje pri razvoju zakonodaje, pa tudi v delu Pakta stabilnosti za Jugovzhodno Evropo, Sveta Evrope in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi ter nekaterih specializiranih agencij Združenih narodov. Mislim, da je zdaj čas za to monografijo. Kot je rekla moja mama (vzgojiteljica, ki je znala marsikaj (do)povedati (naj)mlajšim in starejšim), kadar je hotela poudariti resnost situacije in pritegniti našo pozornost: »Vrag je odnesel šalo!«

Resnost situacije, krize in problemi, s katerimi se Slovenija in svet soočata, terjajo poglobljeno in argumentirano strokovno in najširšo javno razpravo o prihodnjem razvoju in nujno potrebnih družbenih in političnih reformah. Menim, da bi se morali poenotiti vsaj o naslednjih sedmih izhodiščih, ki bodo opredelila razvoj v naslednjih desetletjih:

1. Razglasitev klimatske in okoljske krize ter opredelitev za trajnostni razvoj

2. Energetska preobrazba, preprečevanje energetske revščine ter (ekološka) preobrazba kmetijstva in gospodarstva

3. Prehranska varnost

4. Zdravje in dolgoročna oskrba

5. Solidarnost, človekova varnost, kakovost življenja in razvoj potencialov

6. Pravna država in politična kultura

7. Krepitev participacije in demokracije, ustavna reforma in racionalizacija sistema³

Klimatski vrh v Glasgowu ni izpolnil pričakovanj. Podnebna, okoljska, prehranska in druge krize, na primer razvojne, ekonomske, politične in varnostne, vključno s pandemijo bolezni covid-19, so prepletene, soodvisne in se poglobljajo. Znanstveniki ugotavljajo, da ogrožajo preživetje človeštva in samo življenje na Zemlji. Prihodnost, stabilnost, blagostanje in razvoj človeških družb in človeštva so odvisni od našega uspešnega soočanja s temi problemi in krizami. Uspešno jih bomo lahko upravljali in razreševali le, če bomo začeli ukrepati takoj ter bomo delovali skupaj in usklajeno na vseh ravneh. To spoznanje bi moralo biti znak za alarm. Iz zgodovine vemo, da so okoljske, klimatske, gospodarske in prehranske krize ter dolgotrajne suše povzročile zlom nekaterih zgodovinskih družb in civilizacij. Propadle so zgodovinske skupnosti in mogočne države, tudi takrat najmočnejši in najvplivnejši imperiji, ki posledic (nenadnih) klimatskih sprememb zaradi nepredvidenih dogajanj v okolju (npr. večdesetletne suše in spremembe klimatskih razmer, ki so bile posledice vulkanskih izbruhov, spremenjenih oceanskih in morskih tokov itd.) in/ali človekovega vpliva (npr. izsekavanje gozda, pretirana in nepremišljena poraba vode, zasoljevanje tal, rast prebivalstva itd.) niso znali in/ali zmogli preprečiti ali vsaj uspešno in dolgoročneje upravljati.⁴

Znanstveniki in strokovnjaki že dobrih pet desetletij opozarjajo, da bodo kratkoročne in zlasti dolgoročneje posledice podnebne in okoljske krize katastrofalne, če ne bomo pravočasno in zadostno ukrepali, da bi vsaj upočasnili višanje globalne temperature. Kljub njihovim ugotovitvam, spoznanjem, pozivom in svarilom, ki jih glasno podpirajo in promovirajo podnebni in okoljski (civilno-družbeni) aktivisti ter vse širša javnost, se vladajoče ekonomske in politične elite v Sloveniji in drugje po svetu obnašajo in delujejo, kot da problemov in kriz sploh

ni. Očitno jih zanimajo predvsem njihovi privilegiji, profiti, monopoli in oblast. Za ljudi in družbeno blagostanje jim ni mar. Avtokrati in populistki med njimi, zlasti tisti, ki zagovarjajo neliberalno (iliberalno) demokracijo, želijo krize v času pandemije bolezni covid-19 in zlasti krizno upravljanje izkoristiti kot priložnost in krinko za krepitev svoje oblasti, podreditev vseh vej oblasti, javnih institucij in uveljavitev svoje ideologije.⁵

Ker politiki, voditelji in elite ne zmorejo ali nočejo ukrepati, moramo ukrepati sami. Delujmo od spodaj navzgor in od zgoraj navzdol. Prisilimo odločevalce k ukrepanju. Vsak lahko zmanjša količino svojih odpadkov in jih dosledno ločuje, pešači ali kolesari v službo ali šolo ter uporablja javni promet, kadar je to le mogoče, sam prideluje nekaj hrane in jo nabavlja lokalno, kot potrošnik kupuje manj, energetske racionalneje organizira svoje osebno in družinsko življenje ter (z)manjša porabo energentov itd. Zahtevajmo vzdržne in trajnostne strategije kriznega upravljanja in razvoja, ki zavračajo dogmo neomejene rasti, so okolju, človeku in družbi prijazne, spodbujajo družbeno kohezijo, enakopravnost in solidarnost, družbeno pravičnost ter enakopravno vključevanje in sodelovanje ljudi in vseh segmentov družbe, kar zagotavlja njihovo legitimnost.

Kljub vse pogostejšim vremenskim in podnebnim ekstremom ter zahtevam stroke in javnosti v Sloveniji državni zbor še ni razglasil podnebne in okoljske krize. Menim, da je takšna opredelitev za prihodnji razvoj tako pomembna, da jo je treba zapisati tudi v ustavo. To bi bila najustreznejša podlaga za oblikovanje in sprejem potrebnega pravnega, političnega, ekonomskega in finančnega okvira in strategij za dolgoročni uravnotežen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj. Razvojne strategije so potrebna izhodišča in podlage za pripravo usklajenih strategij, programov in (družbenih, ekonomskih in političnih) reform, ki bi vključevale akcijske programe digitalizacije, krepitev javnih sistemov in služb, gospodarskega in energetskega prestrukturiranja ter zmanjšanja ogljikovih in drugih toplogrednih izpustov. Zato menim, da moramo državljani in vsi prebivalci Slovenije, ki se zavedamo resnosti situacije, problemov in kriz, od politikov, strank, gospodarskih subjektov in ekonomskih elit ter zlasti od odločevalcev in političnih institucij zahtevati takojšnjo razglasitev podnebne in okoljske krize v Sloveniji ter zavezo o uresničitvi podnebnih ciljev Evropske unije (EU), pariških in glasgowskih zavez do leta 2040. Državni zbor mora čim prej sprejeti izhodišča, načela in cilje vključujočega, uravnoteženega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, ki ne bo temeljil na trajni in neomejeni rasti, ampak bo upošteval naravne in družbene danosti in omejitve ter bo okolju, človeku in družbi prijazen. Temelječ na enakosti pred zakonom, enakopravnosti, pravičnosti in solidarnosti, mora takšen razvoj omogočati in spodbujati družbeno kohezijo, enakopravno vključevanje in sodelovanje vseh ljudi in segmentov družbe ter njihovo dostojno življenje. Ker bo proces oblikovanja, razvoja in sprejema celovite in usklajene vključujoče, trajnostne in vzdržne zelene razvojne strategije trajal nekaj let, bi ga moral državni

zbor začeti takoj. K sodelovanju v tem procesu morajo državni zbor, vlada in druge sodelujoče institucije povabiti znanost in stroko, tako institucije kot posameznike, ki morajo imeti odločilen vpliv na oblikovanje osnutkov posameznih izhodišč, načel in ciljev ter strateških dokumentov. V oblikovanje razvojne strategije je treba vključiti gospodarstvo in lokalne skupnosti, da lahko predstavijo in pojasnijo svoje potrebe in interese ter predloge. O posameznih vsebinah in segmentih ter o strateških dokumentih morajo državni zbor in sodelujoče institucije omogočiti najširšo in demokratično javno razpravo kot izhodišče in orodje za oblikovanje družbenega soglasja o prihodnjem razvoju. Javna razprava in sodelovanje naštetih deležnikov bosta po sprejemu razvojnih strategij ključna tudi za stalno in sprotno evalvacijo, dopolnjevanje in razvoj teh dokumentov in procesov. Proces uresničevanja, stalne evalvacije in razvoja skupne razvojne strategije ter vanjo povezanih segmentarnih strategij (ob upoštevanju ugotovitev, spoznanj in priporočil procesa evalvacije) bodo potem stalne in nujne naloge, ki se nikoli ne bodo končale.

V predvolilnih obdobjih moramo volivci terjati od strank in posameznih kandidatov, naj pojasnijo, kako bodo v prihodnje, vsaj v naslednjih petih mandatih, prispevali k uresničevanju okolju, naravi, človeku in družbi prijaznega, vključujočega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. Upam, da bo dejansko uresničevanje teh zavez in (predvolilnih) obljub postalo pomemben kriterij za presojo volilne podpore strankam in kandidatom.

Da bi Slovenija lahko uresničila navedene podnebne in okoljske cilje in zaveze ter postavila temelje za uresničevanje vključujočega, uravnoveženega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, bi morala do leta 2024 sprejeti potrebno podnebno in okoljsko zakonodajo ter uvesti vsaj: integrirane subvencionirane vozovnice za javni prevoz, ki bodo dostopne vsem; kavcijski sistem (recikliranja) za stekleno, plastično in kovinsko embalažo pijač ter (v okviru možnosti) drugih izdelkov; davčne olajšave za spodbujanje ponovno uporabne embalaže; davek, ki ga proizvajalci in trgovci plačajo za vsak proizveden in prodan izdelek za stroške ravnanja s povezanimi odpadki, ki se lahko zmanjša, če zagotovijo okolju prijazno recikliranje izdelka in embalaže; spodbujanje zelenih površin, zidov, vrtov in parkov ter strešnih vrtov v mestih za izboljšanje bivanjskega okolja in nižanje temperature okolja itd.

Energetska kriza in hitro draženje energentov ob koncu leta 2021 izdatno povečujeta energetska revščino, ki najprej in najbolj prizadene revne in ranljive, občuti pa jo marsikdo. Zato bi morala vlada ukrepati in takoj sprejeti vsaj ukrepe, kot so reguliranje in omejevanje cen za posamezne energente, energetski vavčerji za tiste, ki jih energetska revščina ogroža, ter prepoved deložacij vsaj pozimi. To je še toliko pomembneje, ker glede na vojno v Ukrajini na začetku leta 2022 lahko pričakujemo, da bodo energetska kriza in njene posledice dolgotrajnejše, kot smo prej domnevali.

Energetska strategija Slovenije kot del vzdržne in trajnostne strategije razvoja mora temeljiti predvsem na varčevanju z energijo in zmanjševanju njene porabe. Hkrati mora ob usmeritvi v proizvodnjo energije iz obnovljivih virov in ob čimprejšnjem uresničenju tega cilja kar najbolj zmanjšati podnebne in okoljske odtise proizvodnje energije in njene porabe. Takšna energetska strategija je eden od temeljev in hkrati osrednjih ciljev preobrazbe slovenske ekonomije. Strategije, programi in ukrepi za varčevanje in manjšo porabo energije na vseh področjih, kot so energetska sanacija zgradb in objektov, infrastrukture in infrastrukturnih sistemov, razvoj in spodbujanje javnega transporta, zmanjšanje porabe in racionalnejša raba energije nasploh, zlasti pa v gospodarstvu, opustitev in dodatna obdavčitev energetske razsipnih dejavnosti, davčni ukrepi in subvencije za spodbujanje inovacij, praks in tehnologij, ki omogočajo in pospešujejo varčevanje z energijo, ter energetske racionalnih zagonskih podjetij z visoko dodano vrednostjo, zgrajenih na znanju in inovacijah, usmerjenih v digitalizacijo, razvoj informacijskih tehnologij in umetne inteligence, ki so energetske racionalne, so priložnost za nov razvojni zagon, hkrati pa zmanjšujejo energetske revščino.

Zahtevajmo, da državni zbor leta 2022 ali najkasneje na začetku leta 2023 sprejme zakonodajo o energetske sanaciji državnih in javnih zgradb in objektov, stanovanjskega fonda in infrastrukture do leta 2030 ter stimulatивne ukrepe (kot so davčne olajšave, programi subvencij, ugodnih kreditov in pomoči, spodbujanje raziskovanja in inovacij, usmerjenih v trajnostni razvoj in varčevanje z energijo, katerih javno dostopni rezultati se redno predstavljajo širši javnosti, dostopno strokovno svetovanje itd.), ki bodo pospešili energetske sanacije obstoječih zasebnih in združenih stanovanjskih, gospodarskih in drugih objektov. Spremenjena gradbena zakonodaja naj določi, da se od leta 2022 gradbena in uporabna dovoljenja izdajajo le za trajnostne, energetske varčne in, kadar je le mogoče, energetske aktivne objekte, ki presežke energije oddajajo v sistem. Večji objekti, vključno s parkirišči in gospodarskimi objekti, se lahko gradijo le, če bodo na strehah in površinah projektirane solarne elektrarne in/ali zelene površine. Standardi presoje ogljičnega, toplogrednega in okoljskega odtisa objektov morajo spodbujati gradnjo z lokalnimi naravnimi materiali z najmanjšim ogljičnim in okoljskim odtisom ter čim krajše transportne poti. Stanovanjska politika in strategija razvoja na tem področju, ki morata zagotoviti vso potrebno komunalno in drugo infrastrukturo, naj zagotovi gradnjo vsaj 30 tisoč najemnih stanovanj do leta 2030, ki bodo izboljšala standard bivanja in bodo dostopna vsem (npr. prek shem subvencioniranja). Pri načrtovanju, določanju gostote in narave poselitve ter pri izgradnji je treba upoštevati pogoje in omejitve okolja in virov, vključno z vodnimi.

Strategija in programi energetskega prestrukturiranja slovenskega gospodarstva in kmetijstva, davčne olajšave, krediti in (dovoljene) subvencije morajo

spodbujati preobrazbo in investicije, ki zmanjšujejo porabo energije, ogljični in okoljski odtis vseh dejavnosti ter omogočajo trajnostni in vzdržni razvoj.

Energetska preobrazba Slovenije terja proizvodnjo energije iz obnovljivih virov, brez toplogrednega odtisa in s čim manjšim okoljskim odtisom. Energetska strategija, ki temelji na varčevanju in obnovljivih virih (kot so solarna, vetrna, vodna in geotermalna energija, vodik, biomasa itd.), naj zasleduje optimalno in okolju najprijaznejšo kombinacijo vseh obstoječih možnosti ter naj gradi na najnovejših spoznanjih znanosti in stroke. Pomemben segment preobrazbe je integriran sistem shranjevanja energije, ko so v sistemih presežki, vključno s proizvodnjo vodika. Takšne rešitve lahko nadomestijo tudi okoljsko in družbeno sporno jedrsko energijo.

Svetovna proizvodnja hrane zadošča za prehrano celotnega svetovnega prebivalstva, a zaradi izgub in neustreznega skladiščenja ter ravnanja s hrano, neracionalne porabe hrane, neenakosti in neustrezne (po)razdelitve hrane vse več ljudi trpi lakoto. Pridelovanje, predelava, skladiščenje in distribucija hrane ter njihove negativne klimatske in okoljske posledice, kot sta onesnaževanje in zmanjševanje biotske raznolikosti, prispevajo h klimatski in okoljski krizi, uničujejo tradicionalne trajnostne načine kmetovanja in so etično sporni. Zaradi lakote, klimatske in okoljske krize lahko v naslednjih desetletjih pričakujemo na desetine milijonov beguncev. V razvitem svetu se soočamo s »pandemijo debelosti«, ki je globalno vse večji zdravstveni in družbeni problem, ki so mu najbolj izpostavljeni slabše plačani in izobraženi, hkrati pa je na družbenem obrobju v razvitih državah vse več ljudi revnih in so pogosto lačni.

Za Slovenijo sta ključna samooskrba in prilagajanje že spremenjenim vremenskim in klimatskim okoliščinam in ekstremom. V izrednih razmerah, ko so prekinjeni utečeni globalni transportni tokovi, prehranska varnost terja, da v krogu 150 kilometrov od bivališča zagotovimo vsaj 75 % ključnih živil. Preobrazba kmetijstva, pridelave, predelave, skladiščenja in transporta hrane mora zmanjšati negativne okoljske in klimatske vplive in odtise, zlasti porabo fosilnih goriv, emisije kemijskih in drugih polutantov ter negativne vplive teh dejavnosti na biotsko raznolikost. Sonaravno pridelovanje hrane, bio(loško) in eko(loško) kmetovanje, sposobnost zadovoljevanja nišnih prehranskih potreb, informiranje in izobraževanje o zdravi prehrani in načinu življenja predstavljajo priložnosti, ki jih strategija in politike morajo podpirati (npr. z davčnimi olajšavami, posebnimi razvojnimi programi in stimulacijami). Sinergije s kakovostno kulinariko, ekološkim turizmom in premišljenim celovitim upravljanjem prostora, ki z gradnjo objektov in infrastrukture minimalno posega v prostor in naravo, lahko prispevajo k boljši prehrani in kakovosti življenja.

V starajoči se družbi sta za dobro kakovost življenja ključna zdravje in trajna oskrba. Pandemija bolezni covid-19 je poudarila številne probleme in slabosti sedanjega sistema in ureditve. Po relativno uspešnem obvladovanju prvega

vala pandemije je bila Slovenija v naslednjih valovih manj uspešna. V četrtem valu pandemije je primerjalno med najslabšimi v Evropi. Nizka precepljenost in neupoštevanje preventivnih ukrepov sta posledici nezaupanja do oblasti, nekonstistentnosti, netransparentnosti in represivnosti ukrepov, izključujočega komuniciranja, neupoštevanja stroke in znanosti, napadov na medije ter izključevanja ljudi in demokratičnih institucij iz procesa kriznega upravljanja. V Sloveniji in po svetu »proticepilce«, ki pogosto zanikajo in reinterpreterirajo dejstva, ki se ne skladajo z njihovimi pogledi in vero, ter ne verjamejo znanosti, dodatno radikalizirajo in podžigajo še teorije zarote, ki se širijo v krogih somišljenikov, zlasti na socialnih omrežjih. Takšna stališča in poglede spodbujajo tudi prakse alternativnih dejstev in realnosti, ki se jih poslužujejo in jih promovirajo populistični in avtorski politiki in voditelji v različnih okoljih ter zlasti tisti, ki zanikajo obstoj ali vsaj nevarnost virusa SARS-CoV-2.⁶ Vključevanje ljudi, demokratičnih institucij, strok, znanosti, medijev in izobraževanja v oblikovanje in sprejemanje ukrepov ter vključujoče, spoštljivo in interaktivno komuniciranje, ki promovira zdravje, zdrav način življenja in cepljenje kot najučinkovitejše sredstvo boja proti pandemiji ter javnost celovito in strokovno seznanja s prednostmi, slabostmi in potencialnimi nevarnostmi vseh ukrepov, vključno s cepljenjem, bi izboljšali transparentnost, učinkovitost in legitimnost kriznega upravljanja.

Med državami, ki se uspešno spopadajo s pandemijo bolezni covid-19, lahko omenimo Novo Zelandijo, ki jo štejemo za vzgled demokratičnega in zato legitimnega kriznega upravljanja, ki temelji na spoštljivi komunikaciji, celovitem in kritičnem informiranju, ki predstavlja tako prednosti kot slabosti in probleme politik in ukrepov, vključno s cepljenjem, ter sodelovanju ljudi, pa tudi države, kot sta Kitajska in Singapur, kjer se je uveljavilo bolj represivno, centralizirano in hierarhično krizno upravljanje, ki pa ga večina ljudi (tudi zaradi strahu pred boleznijo in morebitnimi sankcijami) dojema kot učinkovito in legitimno. Ko analiziramo države, ki so uspešne v obvladovanju pandemije, lahko ugotovimo, da je njihova skupna značilnost, da gre za države z močnim, ustrezno organiziranim in financiranim javnim zdravstvom, ki se zato uspešneje soočajo s pandemijo. Privat(izira)no zdravstvo in zasebno-javno partnerstvo ter farmacevtska industrija, ki jih zanimajo predvsem profiti, ne morejo nadomestiti javnega zdravstva. Še več, s svojo močjo, denarjem (pod krinko zasebno-javnega partnerstva) in vplivom želijo usmerjati tudi javna sredstva za raziskovanje in razvoj, si prisvojiti rezultate in patente, ustvarjene z javnimi sredstvi, ter ovirati raziskave, razvoj in preventivo, ki bi zmanjšali njihove profite in prodajo.

V Sloveniji in nasploh v Evropi bi morali državljani zahtevati, da se tudi v času kriz in pandemij uveljavi in uresničuje demokratično krizno upravljanje, ki temelji na spoštljivem komuniciranju in vključevanju ljudi. Kar zadeva dolgoročnejši razvoj in boljše kakovost življenja v starajoči se družbi, je ključno, da državni zbor zagotovi stabilno in zadostno financiranje javnega zdravstva in trajne

oskrbe, nabave in razvoja opreme, infrastrukture, organizacije in pogojev dela ter vseh potrebnih kadrovskih potencialov. Zdravniki, zdravstveno, strokovno in vse podporno osebje se morajo stalno izobraževati in usposabljeni ter morajo biti ustrezno plačani. Anomalije v plačnem sistemu (npr. različne dodatke za enako tveganje, nesorazmeren zaslužek, dodatne pogodbe v zasebni sferi itd.) je treba odpraviti. Skupni sistem javne nabave opreme in zdravil v javnem zdravstvu in trajni oskrbi v Sloveniji in – če je mogoče – na ravni EU bi (izhajajoč iz najnižjih cen v EU) okrepil položaj javnega sektorja in držav v pogajanjih s ponudniki in znižal stroške. Sredstva za javno zdravstvo morata na podlagi načel solidarnosti in sorazmernosti zagotoviti obvezno zdravstveno zavarovanje in proračun, skladno s sprejetimi razvojnimi strategijami. V promocijo učinkovite preventive in zdravega aktivnega življenjskega sloga, ki sta ključna za boljše zdravje in lepšo starost, je treba ob sodelovanju javnega zdravstva, medijev in izobraževanja vključiti kar največ akterjev in posameznikov.

Ob upoštevanju specifičnih potreb in interesov mora javna trajnostna dolgoročna oskrba na podlagi načela solidarnosti omogočati boljše življenjske pogoje, polno in aktivno življenje vseh, ki potrebujejo oskrbo. Financiranje storitev, ki vključujejo vse oblike trajne oskrbe (pomoč in oskrba doma, oskrbovana stanovanja, dnevni centri, institucionalno varstvo itd.), morajo zagotoviti prispevki in zavarovanje za trajno oskrbo, pri čemer naj solidarnostno več prispevajo tisti, ki imajo več premoženja in dohodkov, ter (skladno s strategijo) proračun. Vse dejavnosti javnega sistema trajne oskrbe ter tudi zasebna pobuda in zasebno-javno partnerstvo v obliki socialnega podjetništva morajo biti neprofitni.

Vključenost, solidarnost in razvoj človeških potencialov, ki krepijo človekovo varnost, so najboljše investicije za prihodnost, boljšo kakovost življenja in trajnostni razvoj. Razvoj potencialov vseh posameznikov, skupnosti in oblik organiziranja, prilagajanje spremenjenim okoliščinam, uspešno vključevanje v družbo na vseh področjih, sodelovanje v procesih odločanja in krepitev aktivnega demokratičnega državljanstva terjajo vseživljenjsko izobraževanje in usposabljanje, v katerem sodelujejo javno šolstvo, znanost in raziskovanje. Za obstoj in razvoj demokracije, vključevanja in aktivnega demokratičnega državljanstva je nujno kakovostno in objektivno informiranje, ki temelji na najvišjih novinarskih poklicnih standardih in neodvisnih javnih medijih. To ni mogoče brez nacionalne tiskovne agencije (v Sloveniji Slovenske tiskovne agencije – STA), katere neodvisnost (zlasti od vladajoče politike) pri opravljanju javne službe zagotavlja zakonodaja. Za enakopravno vključevanje in uresničevanje potencialov revnejših in marginaliziranih posameznikov je nujna solidarnost, ki jo moramo promovirati kot osrednjo vrednoto in temelj trajnostnega in vzdržnega razvoja. Zato menim, da mora državni zbor že leta 2022 sprejeti zakonodajo, ki zagotavlja zadostno proračunsko financiranje, neodvisnost, stabilnost, strokovnost in razvoj: **1.** javnega šolstva, vseživljenjskega izobraževanja in usposabljanja, **2.** znanosti in

raziskovalnega dela, za kar naj proračun nameni najmanj 2 % bruto domačega proizvoda, 3. neodvisnih javnih medijev, ki se kot javni servis financirajo z redno naročnino oziroma prispevkom gospodinjstev v znesku, ki ga določi parlament, in 4. javne službe, ki jo opravlja STA.

Med razlogi za slabo stanje politične kulture in pravne države v Sloveniji naštevamo ideološke in politične delitve, medsebojno nezaupanje in sovrašтво, nepripravljenost za sodelovanje in preseganje razlik, sovražni hujskaški govor, netenje sovrašтва in nizko raven javnega diskurza, nespoštovanje prava in rušenje pravne države itd. Drug drugega obtožujemo, da smo krivi, in se sklicujemo na EU, njeno pravo, temeljna načela in vrednote, kot so vladavina prava in pravna država, delitev oblasti, demokracija, strpna demokratična politična kultura, vključevanje, integracija in demokratična participacija. Pozabljamo, da smo obsojeni na skupno življenje. Volivci od strank zahtevajmo, da državni zbor najkasneje tri mesece po konstituiranju kot temelje za sožitje in sodelovanje sprejme: 1. zakonodajo in sklepe, ki bodo uresničili odločitve in sodbe ustavnega sodišča in drugih sodišč, ki še niso uresničene, 2. zavezujoč etični kodeks za poslance in vse nosilce javnih funkcij, ki za hujše kršitve (npr. obtožba za kazniva dejanja, kršitev prispege, sovražni govor, nespoštovanje zakonodaje, pravnomočnih sodb in odločitev sodišč ipd.) kot sankcijo predvidi prenehanje funkcije, in 3. zakon o (strokovnem) preverjanju postopkov volitev in imenovanj vseh voljenih in imenovanih funkcionarjev, predstojnikov in vodstvenih delavcev, članov upravnih in nadzornih organov ter strokovnih komisij na vladi in ministrstvih, v državni upravi in institucijah, v javnih zavodih in podjetjih, v katerih ima država večinski ali kontrolni delež, ki so bili na svoje funkcije ali delovna mesta imenovani ali izvoljeni po 1. 1. 2020, ter vseh, ki so bili po tem datumu zaposleni v državni upravi in javnih zavodih. V primeru, če se ugotovijo nepravilnosti v postopku, pri preverjanju strokovnosti in integritete (v primerjavi z neizbranimi kandidati), ali politični pritiski, izvoljenim in imenovanim na podlagi tega zakona preneha mandat brez pravice do odpravnin, ob hkratnem uveljavljanju odškodnin za morebiti povzročeno škodo, zaposlenim v državni upravi in javnih zavodih pa preneha delovno razmerje. Zakon naj zagotovi strokovnost in neodvisnost (od politike) postopkov za volitve, imenovanja in zaposlovanje v državni upravi in javnih zavodih ter za preverjanje strokovnosti in integritete kandidatov.

Menim, da se mora Slovenija zaradi navedenih razlogov in zlasti opredelitev za celovit, vključujoč, pravičen, trajnosten, okolju, podnebju, ljudem in družbi prijazen zeleni razvoj, ki terja drugačne razvojne paradigme in strategije, lotiti celovitih in temeljitih političnih, institucionalnih in ustavnih reform. Zato predlagam, da državni zbor čim prej odloči o začetku javne razprave o institucionalnih reformah, potrebnih za krepitev odgovornosti, vključenosti in kohezivnosti sistema ter njegovo racionalizacijo, ki bo podlaga za potrebne spremembe in dopolnitve Ustave Republike Slovenije⁷ ali – kot zaradi števila, obsega

in narave potrebnih sprememb predlagam v tej monografiji – za sprejem nove ustave. Te tematike in predlog ustavnih reform, vključno s predlogom nove slovenske ustave, kot strokovno vsebinsko podlago za široko in poglobljeno javno razpravo obravnava ta monografija. Predlog institucionalnih in ustavnih reform, ki je predstavljen v tej monografiji, zasleduje tudi cilj boljše učinkovitosti in racionalizacije političnega sistema, njegovih institucij in njihovega delovanja, ki bi pomenil približno petinski prihranek v primerjavi s sedanjo ureditvijo.

2 Zasnova, hipotezi in metodološka opomba

Ob proučevanju političnega sistema in procesov demokratičnega odločanja v Sloveniji sem analiziral delo, medsebojne odnose in probleme v delovanju političnih (oblastnih) institucij in procesih odločanja. Tako so na podlagi raziskovalnih rezultatov in ugotovitev nastajali predlogi za reforme in tudi za spreminjanje in dopolnjevanje veljavne ustave. Ob razmišljanjih o upravljanju in razreševanju kriz, s katerimi se je Slovenija soočala na začetku stoletja, še posebej intenzivno po razgovoru s profesorjem Francetom Bučarjem, ki ga povzemam v prologu te monografije, je začel nastajati predlog za novo Ustavo Republike Slovenije, ki je sestavni del te monografije. Ta predlog, ki ga ponujam kot vsebinsko podlago za široko in poglobljeno javno in strokovno razpravo, stalno spreminjam, dopolnjujem in razvijam. Pri tem upoštevam spremenjene okoliščine in razmere, zlasti zaostrovanje okoljske, podnebne in razvojne krize ter kompleksni preplet kriz, povezanih s pandemijo bolezni Covid-19, razmišljanja, stališča in različne predloge, ki se pojavljajo v strokovni in širši javnosti, ter predlagane rešitve razvijam na podlagi rezultatov, spoznanj in ugotovitev svojega raziskovanja ter strokovnih in znanstvenih objav v Sloveniji in po svetu, ki jih prebiram.⁸ Seveda pričakujem in upam, da se bosta predstavljeni koncept reform in predlog nove ustave na podlagi prispevkov in predlogov iz strokovne in javne razprave stalno spreminjala, razvijala in izboljševala. Vesel bom, če bo po široki in poglobljeni strokovni in javni razpravi, ki bo predstavila in upoštevala relevantne strokovne in znanstvene podlage, ugotovitve in argumentirana mnenja, sprejeta kakšna od mojih pobud, mogoče pa tudi kakšen konkreten predlog, ki ga predstavljam v tej monografiji. Če bo v procesu razprav ter odprtega in vključujočega javnega dialoga sprejeta odločitev za reforme, bo prav razprava oblikovala dokončno podobo in vsebino predlogov koncepta reform in ustavnih sprememb ter jih ustrezno predstavila najširši javnosti. Menim, da v takšni demokratični razpravi, ki gradi najširše družbeno soglasje, morajo dobiti možnost, priložnost in prostor za enakopravno sodelovanje vsi zainteresirani: posamezniki, vključno s političnimi in (civilno)družbenimi aktivisti, strokovnjaki, raziskovalci in znanstveniki na različnih področjih; predstavniki različnih skupnosti, ki obstajajo ali se ob razpravi oblikujejo, vključno z manjšinskimi; različne oblike kolektivnega in družbenega organiziranja, vključno s političnimi strankami, listami, sindikati in sindikalnimi centralami, družbenimi in interesnimi gibanji, asociacijami in združenji, pri čemer je posebej pomembna vloga strokovnih asociacij, organizacij in združenj; gospodarski subjekti s svojimi združenji in zbornicami; državne, javne in zasebne institucije. Takšna demokratična razprava terja posebno vlogo

in celovito podporo (informacijskih) medijev, zlasti tistih, ki opravljajo javno službo, ter državnih in javnih institucij, ki morajo omogočati enakopravno sodelovanje v demokratični razpravi vsem sodelujočim. Takšno javno razpravo, ki bi v demokratičnih okoljih morala postati stalen in neprekinjen proces, je treba zasnovati kot odprt in vključujoč javni dialog. Proces odprtega vključujočega javnega dialoga na podlagi jasnih, vsem znanih in splošno sprejetih procesnih pravil, ki določajo njegov potek, okvir in meje ter pravice, dolžnosti in odgovornost sodelujočih,⁹ mora dejansko omogočiti polno in enakopravno vključevanje in sodelovanje vseh, interaktivno in spoštljivo komunikacijo ter argumentirano razpravljanje in dogovarjanje o vseh temah. Tak proces omogoča oblikovanje najširšega (družbenega) soglasja, ki zagotavlja legitimnost sprejetih odločitev in rešitev ter krepi medsebojno spoštovanje, solidarnost in kohezijo v družbi.

Pri raziskovanju in pisanju ter oblikovanju predloga reform sem preverjal temeljni hipotezi:

H1: Demokracija je izraz potrebe in želje ljudi, da sodelujejo v procesih odločanja ter (družbenega, ekonomskega in političnega) organiziranja in delovanja v skupnostih in okoljih, v katerih živijo.

H2: V sodobnih družbah, ki so pretežno organizirane in delujejo kot (eno)nacionalne države ter se razglasajo za pravne države, v katerih je uveljavljena vladavina prava, je demokracija institucionalizirana, določa in ureja pa jo pravni sistem, katerega vrh predstavljajo ustave. Ustave so hkrati pravni, politični in programski dokumenti ter odražajo družbene odnose, razmerja in ravnotežje (družbene in politične) moči v času sprejema. Zato razvoj in spremenjene okoliščine terjajo politične in normativne reforme, ki lahko vključujejo spremembe in dopolnitve veljavne ustave, v nekaterih primerih pa tudi sprejem nove ustave. Hkrati se moramo zavedati, da normativne spremembe in reforme same po sebi ne zagotavljajo uspešnosti družbenih in političnih reform ter ne omogočajo uveljavitve konceptov razvoja, o katerih dosežemo družbeno soglasje.

Pri analiziranju demokratičnih procesov in delovanja demokratičnih institucij se moramo zavedati, da ljudje v procesu odločanja želimo sodelovati, da bi lahko uresničili svoje (konkretne) potrebe in interese, pa tudi, da bi vplivali na življenje in razvoj celotne skupnosti. Da bi lahko uspešno sodelovali v demokratičnih procesih ter za uspešno uveljavljanje in delovanje demokratičnih institucij in sistemov je potrebno celovito uresničevanje vseh vrst in dimenzij demokracije. Poleg normativno opredeljenih akterjev, institucij in postopkov sta za uresničevanje demokracije in uspešno delovanje demokratičnih sistemov enako (po

mojem mnenju pa celo bolj) pomembna vsebina razprav in odločitev ter dejanska možnost, da se v razprave in procese odločanja lahko vključijo vsi, ki to želijo. Ta ključna spoznanja so me vodila pri mojih razmišljanjih in predlaganih rešitvah. Zato je treba ponujene predloge in predstavljeni predlog nove slovenske ustave razumeti predvsem kot prispevek k oblikovanju strokovnih podlag, ki omogočajo široko, poglobljeno in konstruktivno javno razpravo, za katero upam, da bo podlaga za pravno in politično reformo, ki bo prinesla tudi kakšno novo in uspešnejšo normativno rešitev.

Ker je monografija namenjena širokemu in raznolikemu ciljnemu občinstvu, želim kompleksne in zapletene teme, tematike in koncepte predstaviti enostavno in čim bolj razumljivo, a še vedno strokovno, celovito, poglobljeno in temeljito. Kadar koncepte in definicije poenostavljam, poskušam zahtevnejšim bralcem pojasniti, kako poenostavitve vplivajo na predstavljeno sliko, ocene in razlage. Vire, reference in posamezne komentarje praviloma navajam v končnih opombah. Pri terminologiji poskušam biti čim bolj dosleden. Ker sem poglavja, podpoglavja in posamezne segmente besedila pisal in oblikoval kot logične in zaokrožene vsebinske celote, se bralci, ki se želijo seznaniti zgolj s posameznimi tematikami, lahko odločijo, da izberejo in berejo le tiste segmente, ki jih zanimajo. Zaradi take zasnove besedila, prilagojene bralcem posameznih poglavij in segmentov, pa se ni bilo mogoče izogniti občasnemu ponavljanju in ponovnemu obravnavanju tematik, relevantnih za različna poglavja. Kot navajam v svojem predlogu nove Ustave Republike Slovenije, v besedilu, kadar posebej ne poudarim spolne oblike, velja, da ob upoštevanju načela enakopravnosti spolov moško obliko zapisa uporabljam kot nevtralno obliko, ki vključuje vse biološke in družbene spole.

Celovito proučevanje družbenih pojavov, ki so kontinuirani kompleksni, dinamični, medsebojno povezani in (so)odvisni procesi s svojimi prostorskimi, družbenimi in časovnimi dimenzijami, terja uporabo in kombiniranje različnih pristopov, metod in tehnik kvantitativnega in kvalitativnega raziskovanja, razvitih v različnih vedah in disciplinah. Kot pravnik in politolog se raziskovanja lotevam večdisciplinarno (multidisciplinarno), meddisciplinarno (interdisciplinarno) in transdisciplinarno ter pri tem uveljavljam zlasti izhodišča, pristope in prakse metodološkega pluralizma.¹⁰ Kot omenjeno, je monografija rezultat skoraj štiridesetletnega kontinuiranega kabinetnega in terenskega raziskovanja ter primerjalnega raziskovanja sodobnih družb in procesov v njih. V tem času sem raziskoval tematike, kot so demokracija in njen zgodovinski razvoj, razvoj in preobrazba/tranzicija (političnih) sistemov in držav, procesi demokratizacije, pluralizem, urejanje in upravljanje (družbeno relevantnih) različnosti, sobivanje in (družbeni) odnosi, vključevanje, integracija, participacija (neposredno in posredno sodelovanje ljudi v družbenih in političnih procesih ter pri odločanju), koncepti političnega predstavljanja (reprezentacije), ki so ključni zlasti za posredne

oblike demokracije, pravno urejanje in institucionalizacija demokracije, itd. Posebno pozornost sem namenil Sloveniji, zgodovinskemu razvoju njenega ozemlja in zlasti času po njeni osamosvojitvi. Slovenijo kot (specifično) študijo primera sem, kadar je le bilo mogoče, proučeval primerjalno (komparativni pristop in kontekst) – najpogosteje z uporabo tehnike usmerjene primerjave.¹¹ Pri tem sem si prizadeval, da analizo nadgrajujem s sintezo.

V (relativno) majhnih družbah in državah, kakršna je Slovenija, sta družbena vloga in odgovornost razmišljujočih intelektualcev, strokovnjakov, raziskovalcev in znanstvenikov – ne glede na vedo, disciplino in raziskovalna področja, iz katerih izhajajo – še posebej poudarjeni. Majhnost družbe in države je realno dejstvo, ki na posameznih področjih in v nekaterih kontekstih lahko predstavlja težavo in problem, ki terja izvirno in inovativno rešitev, na drugih področjih in v drugih kontekstih pa primerjalno prednost, ki jo je treba izkoristiti. Znanstveniki, raziskovalci, strokovnjaki in intelektualci lahko razvijejo in ponudijo kreativne rešitve, ki odpravljajo ovire in razrešijo ali vsaj zmanjšajo probleme. Hkrati lahko razvijejo rešitve, ki izkoriščajo primerjalne prednosti, vključno z večjo prilagodljivostjo in fleksibilnostjo manjših okolij, skupnosti in družb ter gospodarstva, kar omogoča enostavnejše uvajanje novih rešitev in tehnologij v ekonomiji in družbi nasploh. Tako ob upoštevanju primerjalnega konteksta tudi ta monografija ponuja nekaj konkretnih predlogov in družbenih inovacij, za katere menim, da lahko prispevajo k uspešnejšemu in trajnostnemu razvoju Slovenije ter k njeni boljši prihodnosti.

3 Demokracija, njena zgodovinska evolucija in koncept integralne demokracije

V drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja so v Jugoslaviji in svetu, tako na vzhodu kot na zahodu, potekale živahne strokovne in javne razprave o demokraciji, demokratičnih reformah in demokratizaciji. V Sloveniji se je ta proces začel že nekaj let prej. Aktivisti (sprva zlasti mladinski, kasneje pa tudi tisti, ki so oblikovali zametke opozicije), intelektualci (med katerimi kaže omeniti pisatelje in pesnike) in raziskovalci smo se zavzeto vključevali v javne in strokovne razprave doma in v svetu ter tudi pisali in objavljali prispevke o teh vprašanjih. Zato so nas vabili na različne mednarodne politične, strokovne in znanstvene konference, pa tudi na predavanja in okrogle mize v različnih okoljih in institucijah v tujini – v Evropi in severni Ameriki. Vključevali smo se v mednarodne mreže strokovnjakov in institucij, ki so proučevale oblike in tipe demokracije, demokratizacijo in – ob koncu osemdesetih let in v devetdesetih letih dvajsetega stoletja ter na začetku tega stoletja – demokratične tranzicije. Ko so v nekaterih evropskih, afriških in azijskih državah razmišljali o reformah političnega sistema, so nas (po)vabili, da smo sodelovali v razpravah o reformah političnega sistema ter o procesih in ključnih tematikah demokratizacije in demokratične tranzicije v teh okoljih. Z nami so poleg strokovnih in znanstvenih krogov in institucij sodelovali tudi razni akterji civilne družbe, ki so sodelovali v procesih demokratizacije in demokratične tranzicije v posameznih okoljih ter so bili pomembni dejavniki demokratičnih reform. Njihovo vlogo v družbenih in političnih procesih smo podrobno proučevali ter ob tem ugotavljali, da je, ko gre za človekove pravice in demokracijo ter njihovo uveljavljanje, pogosto nemogoče ločiti vloge raziskovalca in družbenega aktivista. Nekateri smo bili v času osamosvajanja vključeni v strokovne skupine Skupščine Republike Slovenije, ki so pripravljale posamezne segmente osnutka besedila nove ustave. Takrat sem sodeloval pri oblikovanju ustavnih določb o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, kasneje tudi pri oblikovanju nekaterih zakonskih določb v Sloveniji in državah Jugovzhodne Evrope ter mednarodnopravnih dokumentov – zlasti na področju posebnih pravic in varstva manjšin.¹² Nazadnje sem kot zunanji strokovnjak sodeloval pri formulaciji 62.a člena Ustave Republike Slovenije o znakovnem jeziku in jeziku gluhoslepih.¹³ Prav to strokovno delo je bilo tudi najboljša vaja v nomotehnikih.

Demokracijo najenostavneje in najsplošneje opredeljujemo kot oblast in vladavino ljudstva,¹⁴ kar potrjujeta tudi etimološki izvor in razvoj pojma demokracija.¹⁵ Po navadi zgodovinski nastanek in začetke demokracije avtorji, ki pišemo o demokraciji, njeni vsebini in naravi ter o njenem zgodovinskem

razvoju,¹⁶ tako kot (naj)širša javnost povezujemo z uveljavitvijo in razvojem atenske demokracije v antični Grčiji. Njen sodobni razvoj povezujemo z razvojem (demokratične) politične misli in teorije v zadnjih treh stoletjih, z razvojem ustavnih demokracij in uveljavljanjem demokracije v (nacionalnih) državah ter s krepitvijo teženj ljudi po politični participaciji, da skladno z veljavnim pravnim redom kot državljani sodelujejo v demokratičnih političnih procesih. To velja za politično demokracijo, ki jo lahko opredelimo kot specifično obliko družbenega in političnega organiziranja in odločanja v (nacionalnih) državah, za katero je značilna formalizirana (torej pravno urejena in varovana) politična participacija državljanov v procesih (demokratičnega) političnega odločanja. Vendar je politična demokracija le specifični in relativno ozek segment demokracije, če nanjo gledamo širše in upoštevamo vse njene dimenzije in vsebine. Demokracijo je mogoče in tudi treba uveljaviti na vseh področjih družbenega življenja.¹⁷ Menim, da so težnje in potrebe posameznikov in specifičnih skupin (ki se oblikujejo na različne načine in po različnih kriterijih v posameznih okoljih) po vključenosti, pripadnosti, varnosti, solidarnosti in sodelovanju v skupnosti, vključno s sodelovanjem v procesih odločanja, bistveno starejše od držav (kot specifičnih oblik in institucij družbenega organiziranja in oblasti), ki so se kot (proto) države v zgodovini pojavile pred kakšnimi dvanajstimi tisočletji. Če težnje in potrebe po vključenosti, sodelovanju in pripadnosti, pa tudi želje, da prispevamo k obstoju, razvoju in dobrobiti naših skupnosti, ki jim »pripadamo«,¹⁸ opredelimo kot temeljne človekove potrebe in se strinjamo, da predstavljajo bistvene vsebine demokracije v najširšem pomenu, bi lahko sklepali, da so prvi zametki demokracije, ki omogočajo participacijo članov skupnosti v procesih odločanja, verjetno stari (skoraj) toliko kot človeštvo in (človeška) družba.

Z gledišča institucionalizacije demokracije, natančneje pravnega urejanja oblikovanja in delovanja demokratičnih institucij, njihovih pristojnosti in njihovega sodelovanja ter demokratičnih procesov, je za uveljavljanje in uspešno delovanje demokracije poleg njene institucionalne in formalne dimenzije, torej demokratičnih institucij, njihovega delovanja ter pravno določenega in formaliziranega procesa (postopka) političnega odločanja, ključna tudi vsebina demokracije. Pomembni segmenti tako formalne demokracije kot njene vsebine so opredelitev ljudstva, ki je v večini držav še vedno vezana na državljanstvo posameznikov, načela demokracije, načini vključevanja in sodelovanja ljudi, ki imajo pravico sodelovati v političnem odločanju, postopki in načini odločanja ter potrebna večina za sprejem odločitev. V sodobnih družbah, ki jih glede na velikost in strukturo njihovega prebivalstva lahko označujemo kot velike, razslojene in zapleteno strukturirane družbe, postajajo ključna vprašanja, koga in kako vključiti v procese odločanja ter kako oziroma s kakšno večino se odločitve sprejemajo. Če je sprva za državljsanske in politične pravice veljalo, da so vezane na državljanstvo države, v kateri se uresničujejo, v zadnjih desetletjih opažamo

težnje in zahteve, da bi v procese demokratičnega političnega odločanja poleg državljanov vključili tudi posameznike, ki sicer nimajo državljanstva, a zakonito trajno bivajo v državi ter s svojim delom, davki in drugimi dajatvami prispevajo k njenemu razvoju in družbeni blaginji. Posameznike brez državljanstva države, kjer živijo, z zakonitim statusom v tej državi, v državah, ki so se za takšno prakso odločile, vključujejo v demokratične politične procese v lokalni samoupravi in jim zagotavljajo volilno pravico na lokalni ravni. V EU se takšne prakse uveljavljajo za državljane Unije, ki živijo v drugi državi članici, hkrati pa imajo pravico sodelovati tudi na evropskih volitvah. Tak pristop in razvoj, čeprav še vedno omejena, bistveno spreminjata koncept in dožemanje ljudstva ter tudi koncept in naravo državljanstva, če ga razumemo kot pravni status posameznika in podlago za sodelovanje ljudi v demokratičnih procesih političnega odločanja. Zato se v evropskem kontekstu kot teoretska (in vsaj v omejenem obsegu tudi formalna) podlaga za politično participacijo ljudi v družbi razvija koncept **aktivnega demokratičnega državljanstva**, ki ga promovira tudi Svet Evrope. Ta koncept, ki omogoča tudi vključevanje nedržavljanov s stalnim bivališčem v državi, spodbuja vse posameznike, ki živijo v posameznem okolju in imajo pravico, da sodelujejo v demokratičnih političnih procesih, da se v te procese aktivno vključijo in sodelujejo v demokratičnem političnem odločanju v svojem življenjskem okolju. Za uspešno udeležanje aktivnega demokratičnega državljanstva je ključno uspešno in inkluzivno vseživljenjsko državljansko izobraževanje (in vzgoja), ki bi moralo vključevati kar največ posameznikov, idealno bilo kar vse, ki v posameznih okoljih živijo, ter bi moralo obsegati tako formalne kot neformalne oblike in načine izobraževanja v vseh okoljih in na vseh ravneh.¹⁹

Če je sprva veljalo, da demokratično večinsko odločanje omogoči enostavni večini sodelujočih, ki imajo v določenem kontekstu pravno utemeljeno pravico do participacije, da tudi le z enim samim glasom večine demokratično sprejme vsako odločitev, se je sodobno pojmovanje demokracije bistveno spremenilo. Tako bi zdaj sumarno in najenostavneje demokracijo lahko opredelili kot: (a) vladavino omejene večine, ki zagotavlja varstvo in pravice manjšin, (b) obliko organiziranja, v kateri obstajajo pravno urejeni in varovani mehanizmi, institucije in postopki demokratične participacije, med katerimi so tudi volilni postopki in mehanizmi, (c) ter sistem, v katerem obstajajo predstaviški mehanizmi odločanja, ki se skladno s pravnim sistemom oblikujejo na podlagi pluralnih demokratičnih volitev.²⁰

Vsebinsko demokracije opredeljujejo predvsem njena načela in teme, ki se obravnavajo in o katerih se odloča v demokratičnih mehanizmih, institucijah in postopkih skladno z veljavnim pravnim redom. Glede na področja in ključne tematike oziroma vsebine lahko shematično govorimo o politični, ekonomski (vključno z industrijsko oziroma delavsko) in družbeni (socialni) demokraciji, pri čemer nekateri ekonomsko in družbeno demokracijo opredeljujejo kot

nepolitično demokracijo, a je takšen pogled lahko redukcionističen, saj ima lahko tudi (družbena) participacija na teh področjih politične dimenzije in posledice. Problematično je lahko tudi razlikovanje med vsebinsko (oziroma dejansko) in formalno demokracijo, saj sta neločljivo povezani, čeprav lahko včasih z gledišča posameznika sklepamo, da sta zanj bistvena vsebina demokracije in celovito ureničevanje demokratičnih načel.²¹ Zato trdim, da je vsebina za demokracijo vsaj tako ključna, kot so pomembne formalne, organizacijske in postopkovne dimenzije demokracije. Brez vsebine demokracije tudi njene normativne podlage, organizacijski okviri in strukture ter postopki nimajo pravega smisla.

V času (demokratične) tranzicije smo ugotavljali, da so obstoj političnega pluralizma, ki se izraža v strankarskem pluralizmu, vladavina prava in pravna država, človekove pravice in svoboščine,²² načela enakopravnosti in enakosti (zlasti enakosti pred zakonom), pravičnosti in solidarnosti ter obstoj in delovanje svobodnega trga potrebni in tudi nujni predpogoji za obstoj, delovanje in razvoj demokracije. Z uvajanjem ideologije (zahodne, liberalne) politične demokracije, ki je s formalno uvedbo večstrankarskega političnega sistema zamenjala dotedanje ideologije (v Jugoslaviji samoupravno socialistično ideologijo, v državah vzhodnega bloka pa ideologijo »realnega socializma«, ki so ga na zahodu poimenovali kar komunizem), se je v državah v tranziciji uveljavilo prepričanje, da demokracija ne more obstajati brez političnega strankarskega pluralizma, zasebne lastnine, kapitalističnega gospodarstva in trga. Seveda demokracija ne predstavlja le specifičnih oblik in načel družbenega in političnega organiziranja in vladavine ljudstva ter dejanskega delovanja demokratičnega sistema in njegovih institucij, ampak hkrati pomeni ideal (zlasti idealni model družbenega in političnega organiziranja), specifično politično (in družbeno) filozofijo in ideologijo ter specifične tipe politik, pa tudi družbena in politična gibanja, asociacije in organizacije, ki se zavzemajo za demokracijo.

Demokracija torej ni idealna in družbeno nevtralna oblika družbenega in političnega organiziranja, ki sama po sebi zagotavlja dejansko enakopravnost, enakost in pravičnost ter polno (prostovoljno) vključenost ljudi v demokratične politične procese in odločanje. Politične ideologije in na njih temelječe politike, politična oblast, pravna pravila, ki jih oblikujejo, sprejemajo in uveljavljajo pristojne institucije (nacionalnih) držav in tudi mednarodnih integracij, kot je EU, ter kapitalistično tržno gospodarstvo, ki temelji na konceptu neomejene rasti in maksimiranja profita, (skoraj absolutni) pravici do zasebne lastnine ter generira ekonomsko in družbeno neenakost, razlikovanje in razslojevanje, niso družbeno nevtralne kategorije in pojavi. Zgodovinski razvoj v preteklih desetletjih kaže, da so te kategorije učinkovito orodje in (predvsem) izraz interesov vladajočih razredov in elit, predvsem tistih najbogatejših, ki (v vse večji meri) obvladujejo gospodarstvo, bogastvo in njegovo distribucijo globalno in v posameznih državah. Prav kapitalistično gospodarstvo in trg s svojo logiko neomejene rasti, ki ne

upošteva omejenih naravnih in družbenih danosti, sta ključna dejavnika podnebne in okoljske krize. Zato raziskovalci, družbeni in politični aktivisti ter vse večji del javnosti ugotavljamo, da smo ljudje, ki naj bi bili nosilec ljudske suverenosti v demokratičnih sistemih in so nam formalno zagotovljeni vključevanje, participacija, enakopravnost in enakost, vse bolj v ekonomskem in političnem smislu izključeni ali vsaj marginalizirani ter nimamo skoraj nobenega vpliva na politično in ekonomsko odločanje ter sprejemanje drugih družbeno pomembnih odločitev. Čeprav te odločitve formalno sprejemajo pristojne demokratične institucije v imenu ljudstva, smo vse bolj prepričani, da jih dejansko sprejemajo v centrih moči zunaj institucij sistema ali da vsaj na njihovo oblikovanje bistveno vplivajo nosilci politične in ekonomske moči. Ugotavljamo, da državljani, ki plačujemo davke, plačujemo javne storitve in službe tudi za bogate in vplivne posameznike ter korporacije, ki izkoriščajo veljavno zakonodajo, da znižajo plačevanje svojih davkov ali se jim celo izognejo z različnimi davčnimi olajšavami in poslovanjem v davčnih oazah. Paradoksalno je, da v večini družb z davki in prispevki manj premožni prispevamo več (v deležu svojih dohodkov in premoženja ter celo absolutno) k financiranju skupnih in splošnih stroškov v domačem okolju kot najbogatejši, ki tako postajajo še bogatejši, saj tudi bogati in njihove korporacije uporabljajo javne in državne službe in storitve. Vplivni in bogati vplivajo na zakonodajo in politike ter jih prirejajo tako, da jim kar najbolj ustrezajo in jim ni treba pravično prispevati k družbeni blaginji in razvoju. Vendar jim celo to ni dovolj; plačevanju svojih davkov ter dejanskih družbenih, okoljskih in ekonomskih stroškov svojega delovanja in poslovanja v domačih okoljih se pogosto izogibajo z davčnimi utajami in prevarami ter z drugimi protipravnimi ravnanji. Da bi povečali svoje profite in bogastvo brez slabe vesti, kršijo veljavno zakonodajo.

Če smo ob koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja v procesih, ki jih opisujemo kot demokratizacijo in demokratično tranzicijo v državah Srednje, Jugovzhodne in Vzhodne Evrope, sprejeli razmišljanja, da demokracija brez kapitalizma in tržnega gospodarstva ni možna, mnogi pa so tem zahodnim ideološkim zatrjevanjem zares verjeli, nas dogajanja, številni ekscesi in problemi, s katerimi se soočamo v zadnjih desetletjih, prepričujejo in nam kažejo, da ni tako. Danes vemo, da sta prav kapitalizem in kapitalistično tržno gospodarstvo s svojo logiko profita, stalne in neomejene rasti, ki ne upoštevatata okoljskih in družbenih realnosti in omejitev, ampak jih pogosto celo zanikata, pomembna dejavnika podnebnih, okoljskih in družbenih problemov in kriz. Še več, sta njihova ključna, ideološko pogojena generatorja. V času, ki ga opredeljuje finančni kapitalizem (za razliko od zgodovinskega klasičnega industrijskega kapitalizma), z različnimi borznimi mehanizmi, zlasti s tako imenovanimi izvedenimi finančnimi derivati, ne le ohranjata in reproducirata, ampak s hitrim prerazporejanjem in koncentracijo bogastva krepiata moč, bogastvo in monopole elit. Posledično marginalizirata in izključujeta pomembne segmente prebivalstva, zato na podlagi

predstavljenih dejstev in ugotovitev lahko trdimo, da kapitalizem in tržno gospodarstvo nista potrebna in celo nujna predpogoja za obstoj in razvoj demokracije. Če ju demokracija zna obvladati, sta mogoče z njo kompatibilna. Če nista ustrezno pravno urejena in omejena, pa sta kapitalizem in tržno gospodarstvo z demokracijo, ki naj omogoča vključevanje in enakopravno participacijo vseh pravno upravičenih, nezdružljiva. Še več, lahko rečemo, da kapitalizem in tržno gospodarstvo s promoviranjem ideologije globalnega potrošništva zlorabljata demokracijo, da prikrivata dejansko stanje. Ekonomske in politične elite vlagajo milijarde dolarjev in evrov v promocijske in oglaševalske kampanje, ki prepričujejo potrošnike in volivce, da sta potrošništvo in potrošniška družba idealna ter da nakupovanje prinaša srečo. Upajo, da zaradi te strategije zavajanja, ki prikriva neprijetna dejstva in probleme, ljudje ne bodo dojeli, da kapitalizem in kapitalistično tržno gospodarstvo povzročata, pospešujeta in povečujeta družbene razlike, monopole, razslojevanje, izključevanje, diskriminacijo in marginalizacijo pomembnih segmentov prebivalstva ter omogočata koncentriranje ekonomske, politične in družbene moči peščice najbogatejših in ostalih privilegiranih na račun nepriviligirane večine. Za ekonomske, politične in družbene elite bi bilo usodno, če bi jih ljudje razkrinkali in bi se njihovim strategijam uprli ter uveljavili takšen koncept družbenega in ekonomskega razvoja, ki ne bo temeljil na potrošništvu, profitu, stalni in neomejeni rasti ter izključevanju, ampak bo vključujoč, enakopraven, trajnosten, človeku, družbi, okolju in podnebjju prijazen.

Študij zgodovinskega razvoja demokracije in njenega uresničevanja v praksi v posameznih okoljih in zgodovinskih obdobjih potrjuje, da sta demokratizacija in demokracija krhka in negotova družbena procesa. Delovanje in razvoj demokratičnega sistema in njegovih institucij terjajta nenehni boj in trajno angažiranje vseh relevantnih akterjev,²³ ki sodelujejo v demokratičnih procesih. Iz zgodovine vemo, da tudi v okoljih, ki se razglašajo za demokratična, družbene elite le redko prostovoljno vključijo marginalizirane in izključene akterje v procese odločanja, ampak si morajo ti izboriti možnost in pravico do udeležbe (participacije) v demokratičnih procesih in političnem odločanju. Formalni obstoj demokracije in sklicevanje nanjo v določenem okolju in času še ne pomenita, da so demokratični sistemi vključujoči (inkluzivni) in odprti za sodelovanje vseh. Zato še vedno velja, da si morajo tisti, ki so v posameznih zgodovinskih obdobjih izključeni, sami izboriti svojo vključitev in pravice, da so jih vladajoči razredi, sloji in elite pripravljeni vključiti. Tudi za demokracijo in demokratične sisteme namreč velja, kot sta ugotavljala že Marx in Weber, da so orodje oblasti in vladanja vladajočih slojev in elit, ki zagotavlja uresničevanje njihovih interesov, kadar se jim zdi to potrebno, tudi z izključevanjem in/ali marginalizacijo ostalih.

Vseeno menim, da je kljub vsem (omenjenim in drugim) slabostim in težavam demokracija še vedno najboljši koncept organiziranja družbe in vladanja, kar jih poznamo. Zato se zavzemam za uresničenje koncepta integralne demokracije,

ki se uveljavlja na vseh družbenih področjih in v vseh sferah javnega življenja. Njegovo temeljno orodje je odprt in vključujoč (demokratičen) javni dialog, ki omogoča vključevanje in sodelovanje vseh zainteresiranih akterjev. V to smer so naravnani tudi moji predlogi političnih in ustavnih reform, predstavljeni v tej monografiji.

4 So nam ukradli državo?

»Ukradli so nam državo!« To pogosto ugotavljajo ljudje v svetu in pri nas. Argumenti, ki jih navajajo, in njihova pojasnila pa so zelo različni, pogosto nasprotujoči. Navidezna enotnost ob tej trditvi se hitro razblini.

Tisti, ki smo ponotranjili ideje o vključevanju, solidarnosti, enakopravnosti in sodelovanju, ki vključuje demokratično politično participacijo, dokazujemo, da so nam državo in demokracijo ukradle ekonomske, politične in družbene elite, ki jo zlorablajo za uresničevanje in obrambo svojih, pogosto zelo ozkih in sebičnih interesov in monopolov. Verjamemo, da ljudje moramo ali bi vsaj morali neposredno, kadar je mogoče, in posredno prek svojih voljenih predstavnikov, ki naj bi zastopali naše interese, poglede, etiko in vrednote, sodelovati v procesih političnega in družbenega odločanja ter soodločati pri sprejemanju odločitev, vsaj ko gre za ključne odločitve. Čeprav kritiziramo liberalni model politične demokracije in na njem zasnovan demokratični politični sistem ter opozarjamo na njegove slabosti in probleme, vemo, da se je za demokracijo treba zavzemati, zanjo delati in se boriti, da jo moramo tudi braniti, kadar je ogrožena in nam jo poskušajo vzeti. Zavzemamo se za človekove pravice in temeljne svoboščine, uveljavljanje in uresničevanje najvišjih standardov človekovih pravic in svoboščin, za demokratizacijo javnega, družbenega, ekonomskega in političnega življenja. Zavedamo se, da je vse to nujen predpogoj za boljše, celovito in enakopravno vključevanje, integracijo in participacijo vseh posameznikov in različnih skupnosti (tudi vseh družbenih manjšin) na vseh ravneh. Želimo si, da bi se demokracija uveljavila in uresničevala v lokalnih skupnostih, regijah, pokrajinah, federalnih enotah federacij in (nacionalnih) državah, pa tudi v mednarodnih integracijah, kakršna je EU, in njihovih institucijah. Od svojih najstniških let sanjam in si predstavljam, kako lepo bi bilo, če bi se demokracija uveljavila na globalni ravni in bi se Združeni narodi preobrazili v mednarodno federacijo držav članic in njihovih prebivalcev, mi vsi pa bi postali državljani sveta.

Da so centralne oblasti ukradle državo, trdimo tisti, ki se zavzemamo za decentralizacijo svojih držav, za policentrični razvoj in večjo avtonomijo regij in skupnosti, pokrajin in dežel. Zagovorniki centralizacije trdijo, da želijo ukrasti državo zagovorniki decentralizacije. Menijo, da zahteve za decentralizacijo, regionalizacijo in federalizacijo ter pobude za samostojnost in neodvisnost posameznih segmentov, regij, pokrajin in federalnih enot sedanjih držav ogrožajo obstoječe (eno)nacionalne države, ki jih razglašajo za (svoje) največje vrednote.

Zagovorniki neliberalne (iliberalne) demokracije, populisti in nacionalisti, ki nacionalno državo razumejo kot (enonacionalno in etnično homogeno)

državo svojega enotnega titularnega naroda in najboljše orodje za uresničitev nacionalnih interesov, ki jih po njihovem mnenju lahko najboljše opredeljujejo in uresničujejo nacionalisti, trdijo, da »njihove« države in nacionalne interese ogrožajo liberalci, levičarji in (i)migranti, včasih pa tudi druge družbene manjšine, ki se hočejo polastiti »njihove« države. »Suverenisti« v Evropi menijo, da suverenost nacionalnih držav ogroža EU, ki si je na račun držav članic prilastila preveč oblasti in pristojnosti. Zato terjajo krepitev nacionalnih držav.

Protestniki vseh vrst, v zadnjem času še posebej agresivno tisti, ki nasprotujejo preventivnim in omejevalnim ukrepom ob pandemiji bolezni covid-19 v posameznih državah in mednarodni skupnosti, na ulicah sporočajo, da so države in njihove institucije monopolizirale in ukradle odtujene politične in ekonomske elite, ki zaradi uresničevanja svojih odtujenih ozkih interesov zatirajo ljudi in kršijo njihove pravice. To v imenu »malih ljudi« na ulicah francoskih mest kričijo tudi »rumeni jopiči«, občasno Trumpovi privrženci v Združenih državah Amerike, protestniki v Hongkongu ter udeleženci podobnih družbenih gibanj in javnih manifestacij po vsem svetu. So nezadovoljni, vsaj do določene mere vedo, česa nočejo, čemu nasprotujejo in česa se bojijo. Večina nima pozitivnih alternativnih vizij in programov.

Hkrati na ulicah protestiramo tisti, ki ocenjujemo, da v prav vseh družbah in državah obstaja »demokratski deficit« in zato ne moremo uspešno uresničevati svojih potreb in interesov ter nimamo vpliva na družbeno in politično življenje in odločanje. Zahtevamo krepitev demokracije in demokratičnih institucij ter počasi oblikujemo družbena gibanja, ki terjajo resne in globoke družbene reforme. Take proteste spremljamo v različnih državah, zlasti pa je za nas zanimiv razvoj protestniških gibanj na Madžarskem, Poljskem in v Sloveniji.²⁴ Znanstveniki, politični aktivisti in vse več državljanov, ki se zavedamo posledic in nevarnosti človekovega vpliva na okolje, podnebje in naravo ter nas zato skrbi za prihodnost in življenje na Zemlji, na ulicah in trgih mest opozarjamo na okoljske probleme ter zlasti na usodnost hitrih globalnih klimatskih sprememb, ki jih vse bolj opažamo in občutimo tudi v naših mikrookoljih. Ekonomskim in tudi političnim elitam ni všeč, da problematiziramo potrošništvo in kapitalistično tržno gospodarstvo. Znanstveniki, ki se s temi vprašanji ukvarjamo, in vsaj nekateri od tistih, ki opazimo spremembe v naših neposrednih okoljih, namreč svarimo, da k okoljskim in klimatskim spremembam pomembno, celo ključno, prispevamo ljudje s svojim načinom življenja in potrošništvom, ki ju spodbuja kapitalistično gospodarstvo, temelječe na konceptih, logiki in ideologiji večne rasti. Naša svarila odklanjajo ali celo zanikajo goreči zagovorniki finančnega kapitalizma in izvedenih finančnih instrumentov, ki kot edina zveličavna merila uspešnosti gospodarstva razglajajo neomejeno in trajno gospodarsko rast, kratkoročni profit, kot ga izražajo svetovne borze in njihove tečajnice, ter potrošniško zadovoljstvo posameznikov, ki jim reklamne in promocijske kampanje ter oglaševanje nasploh sporočajo, kaj

naj si želijo in kupijo. Vse večji del tistih, ki protestiramo, ugotavlja, da nam niso ukradli zgolj držav(e) in demokracije, ampak so nam ukradli tudi naša življenja: svetovni (finančni) kapitalizem in njegovi akterji, vključno s socialnimi omrežji in podjetji, ki jih ponujajo, neomejeno in neusmiljeno izkoriščajo in (u)porabljajo ljudi, družbene in naravne vire. Tako ne ogrožajo zgolj prihodnosti človeštva, ampak z ogrožanjem našega okolja in narave tudi preživetje življenja na Zemlji.

Pa so (nam) res ukradli državo in demokracijo? Je država sploh kdaj bila naša? So velike besede, da sta država in demokracija naši, zgolj iluzija? Da si prizadevajo za demokracijo in demokratično državo v svojih manifestih, političnih in volilnih programih, poudarjajo vsi politiki, politične stranke in gibanja, ki se razglašajo za demokratične. Seveda zanikajo, da so njihova gesla zgolj pravljica za ljudstvo in maska, ki prikriva neprijetno in neprijazno realnost, čeprav jih nedvomno uporabljajo kot orodje za uresničevanje svojih (specifičnih in pogosto ozkih) interesov. Hkrati politiki in politične stranke, zlasti vladajoče politične elite, prikrivajo, da večinoma delujejo v sozvočju z ekonomskimi elitami, od katerih so odvisni. V duhu potrošništva, ki je v svetu dominantna globalna ideologija, ekonomske elite, zlasti najbogatejši, vplivna podjetja, njihovi lastniki in direktorji, ki jim pritrjujejo politične elite, ljudi prepričujejo z milijardami, ki jih vlagajo v reklamiranje in propagando, da spodbujajo potrošništvo in promovirajo predstavo, da ni (realnih) alternativ za kapitalistično tržno gospodarstvo, finančni kapitalizem in potrošništvo, pa tudi ne za obstoječe politične sisteme in politike. Upajo, da bodo ljudje, zaposleni, zaslepljeni in zasvojeni s potrošništvom ter vse manj zainteresirani za politiko in politično participacijo, brez neprijetnih vprašanj in odpora sprejemali njihova pravila (igre) ter še naprej tolerirali njihove ekonomske in politične monopole, predvsem pa polnili njihove (vse bolj polne) denarnice in bančne račune ter večali njihovo bogastvo.

Če smo v prejšnjem stoletju, zlasti v osemdesetih in devetdesetih letih, v času politične tranzicije in osamosvajanja države v Sloveniji, verjeli v demokracijo, prepričani, da ljudje lahko vplivamo na družbeni in politični razvoj, nas zdaj vse več dvomi. Da demokracija in demokratična država lahko pripadata ljudem, upoštevatja njihove potrebe, uresničujeta njihove interese in omogočata, da jih ljudje uresničujemo sami, upamo idealisti, nepopoljšljivi optimisti in aktivisti, ki (mogoče naivno) še verjamemo, da se države in njihove institucije, mednarodne integracije in organizacije lahko reformirajo in preobrazijo ter se začnejo ukvarjati z reševanjem ključnih problemov človeštva in današnjega časa.

Desetletja mojega raziskovanja, znanstvena in strokovna literatura ter medijsko poročanje, če jih pozorno in poglobljeno prebiramo in poslušamo, potrjujejo, da običajni ljudje, državljani, nimamo prav veliko vpliva na družbeno, ekonomsko in politično življenje ter sprejem ključnih odločitev. Države in njihove institucije obvladujejo (politične in druge) elite, ki jih uporabljajo (ali zlorabljajo) za uresničevanje svojih interesov. Misleči, ozaveščeni, angažirani in politično

aktivni državljani, ki dvomijo v razlage elit in zato razvijajo in ponujajo alternativne rešitve, so za elite problem, saj bi lahko ogrozili njihove monopole. Zato elite ne želijo, da bi gesla o demokraciji, uradne politične in pravne dokumente držav in oblastnih institucij, ki proglašajo demokratična načela in pravno državo ter opredeljujejo pravni okvir in formalne možnosti politične, ekonomske in družbene participacije, ljudje vzeli resno in bi jih začeli uresničevati. Pozivi politikov in političnih institucij, naj državljani skladno s pravno ureditvijo sodelujejo v procesih demokratičnega odločanja in periodičnih volitvah, ki vzpostavijo in politično legitimirajo obstoječi sistem in oblast, so zato predvsem deklarativni. V resnici želijo, da njihova volilna propaganda, razglašene politike in ideologije pritegnejo volivce, da na volitvah glasujejo zanje in jih izvolijo kot svoje predstavnike, da bodo lahko v imenu ljudstva legitimno odločali po svojih interesih. Zanje je najudobneje, če se državljani, ki so nevedni, neinformirani, ne razumejo politike in političnih agend, nimajo znanja in veščin, ki omogočajo politično participacijo, v času med volitvami sploh ne vtikajo v politiko, ne sodelujejo v javnih razpravah in jih zlasti ne sprašujejo o njihovi uspešnosti in odgovornosti.

V optimizmu druge polovice osemdesetih in devetdesetih let prejšnjega stoletja si polni idealov in navdušenja nad demokracijo, demokratizacijo in tranzicijo nismo predstavljali, da se bodo globalno in v posameznih okoljih razmere tako hitro in korenito spremenile. Nismo se zavedali, da smo pri pisanju (nove) slovenske ustave in uveljavljanju večstrankarskega političnega sistema naivno ponovili največjo napako ideologov političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ki so zasnovali idealen sistem za stabilne in optimalne družbene razmere ter za idealne ljudi, ki ga v praksi težko uresničimo. V procesu tranzicije in osamosvajanja smo navdušeno opazovali nesebičnost in povezanost ljudi ter njihovo pripravljenost, da prispevajo k uspešnosti in razvoju slovenske države, in upali, da bo tako tudi v prihodnje. Pričakovali smo, da bodo ljudje poštene, moralni in samokritični, nesebični in solidarni, da bodo pripravljeni sodelovati v demokratičnih procesih in se žrtvovati za dobrobit, stabilnost in razvoj Slovenije. Mnogi so prezrli, da smo se dejansko poenotili le o dveh temeljnih ciljih – demokratični tranziciji in vključevanju v evropske integracijske procese. Razen te enotnosti je bila Slovenija še vedno notranje pluralna, raznolika in razdeljena, saj so še naprej obstajale politične, ideološke in konceptualne razlike. Čeprav so nam evroatlantske povezave takrat ponujali kot enoten paket in smo se skoraj vsi strinjali z vključevanjem v evropsko integracijo, so ostali pogledi glede vključevanja v obrambno zvezo NATO različni. A tudi omenjena enotnost iz časa osamosvajanja in pridruževanja EU je kmalu izginila, navedene vrednote pa so se razkrajale. Če bi vplivni in premožni posamezniki, vodilni v gospodarstvu, zlasti tisti, ki jih postavlja politika, najpogosteje (koalicijska) politična stranka, s katero so (tako ali drugače) povezani, politiki in politični ideologi, gojili, živeli in razvijali te vrednote, kriza ne bi bila tako globoka. V demokratičnih in etičnih družbah se

pričakuje, da politiki in zlasti politični funkcionarji ter vodilni v javnih in državnih institucijah in podjetjih odstopijo, ko storijo večje napake, za katere so (vsaj) objektivno odgovorni. Da ohranijo etično integriteto nosilcev funkcij in družbe, morajo odstopiti takoj, ko obstaja sum, da so vpleteni v politične in ekonomske škandale, vključno s koruptivnim ravnanjem. Najvišji moralni standardi terjajo, da politiki, vodilni in funkcionarji morajo odstopiti in se (vsaj začasno, dokler ne dokažejo svoje nedolžnosti in/ali nevpletenosti) umakniti iz javnega življenja, čeprav so prepričani, da niso krivi za očitana dejanja. To še posebej velja takrat, ko proti njim vodijo preiskave protikorupcijski mehanizmi in institucije ali so v kazenskem postopku. Če se izkaže, da niso bili krivi, imajo v demokratičnih pravnih državah pravico do odškodnine, še pomembnejša pa sta ugled in etični kapital, ki ga dobijo, ko se formalno ugotovi, da niso krivi. Kadar v takšnih primerih funkcionarji in vodilni ne odstopijo in se umaknejo sami, menim, da bi moral ukrepati sistem in jih razrešiti. Žal v Sloveniji večina tistih, ki so (subjektivno, objektivno in politično) odgovorni za probleme in krizo, celo tisti, proti katerim potekajo protikorupcijski in kazenski postopki, niti ne razmišlja o odstopu ali vsaj začasnem umiku iz političnega in javnega življenja ter vodilnih funkcij v državnem sektorju gospodarstva. Zato mislim, da je treba v našem pravnem sistemu zanje uveljaviti objektivno odškodninsko odgovornost za posledice njihovega delovanja, ki nikoli ne zastara in za katero odgovarjajo z vsem svojim premoženjem in tudi s premoženjem, ki so ga v času po neodvisnosti Slovenije neodplačno prepustili drugim ali ga poceni prodali povezanim (fizičnim in/ali pravnim) osebam. Uveljavljanje najvišjih etičnih standardov terja, da objektivno odškodninsko odgovornost še posebej dosledno uveljavimo za nosilce najvišjih političnih funkcij, vključno z ministri in predsedniki vlad ter funkcionarji drugih državnih in javnih institucij.

Da bi spodbudili uspešen razvoj Slovenije in krepili demokracijo, menim, da mora državni zbor najkasneje do leta 2024 sprejeti in uveljaviti zakonodajo, ki bo določila moralno, politično, civilno in kazensko odgovornost nosilcev političnih funkcij ter vodilnih v javni in državni sferi. Jasno določena kazenska odgovornost in objektivna odškodninska odgovornost bosta dodatni varovalki in sankciji za neodgovorno in neuspešno opravljanje voljenih in imenovanih funkcij, napačno in neoptimalno delovanje institucij političnega sistema, državnih in javnih institucij in služb ter gospodarskih subjektov. Menim, da je hkrati treba uvesti stimulacije, ki bodo spodbujale in nagrajevale optimalno in uspešno ravnanje ter delo funkcionarjev in vodilnih ter vseh zaposlenih v javnem in državnem sektorju. Če bo ta praksa uspešna, sem prepričan, da ji bodo sledili tudi v zasebnem gospodarstvu. Tako bomo ustvarili pogoje in spodbudili najkakovostnejše kadre in strokovnjake, da se odločijo za politično delovanje, vstop na politično prizorišče, opravljanje političnih funkcij in vodilnih funkcij v državnih in javnih institucijah ter gospodarstvu, pa tudi za zaposlovanje v javni in državni

sferi. Z ustreznimi plačami v javnem in zasebnem sektorju, ki bodo v osnovni plači vključevale večino zdaj nepreglednih dodatkov in obvodov, ob uveljavljanem sistemu primernih stimulacij za odlično delo in rezultate, bomo lahko, upoštevaje pogoje in kakovost življenja in dela v Sloveniji, pritegnili tudi vrhunske kadre in strokovnjake iz tujine.

Menim, da bi se morali za preseganje moralne krize in krize vrednot vsi, ki so bili del oblastnih in vodilnih struktur v zadnjem desetletju in pol, opravičiti prebivalcem Slovenije in priznati svojo objektivno odgovornost, ker niso storili dovolj, da bi preprečili izključevanje, vse večjo neenakost in revščino, siromašenje in izginjanje srednjega razreda ter različne težave, s katerimi se soočajo prebivalci. Ker niso izpeljali potrebnih reform različnih podsistemov (kot so zdravstveni, socialni, pokojninski in politični sistem), razvijali in uresničevali strategij vključevanja, sodelovanja in solidarnosti, ki so zlasti pomembne v časih kriz in izjemnih okoliščin, kakršna je pandemija bolezni covid-19, ljudje tudi po okrevanju po krizi (še) ne občutijo izboljšanja in niso bolj socialno varni. Oblastne in vodilne strukture ter nekateri drugi družbeni akterji bi se morali opravičiti in priznati svojo odgovornost tudi zato, ker so s svojim ravnanjem in retoriko pogosto delili ljudi, izključevali različne segmente družbe in drugače misleče, širili nestrpnost in sovraštvo, saj niso bili sposobni mobilizirati in poenotiti ljudi v prizadevanjih za konkretne cilje, ki lahko izboljšajo življenje vsem.

Z gledišča prihodnosti, blaginje in dolgoročnega razvoja Slovenije lahko političnim in oblastnim strukturam očitamo njihovo kratkovidnost, nepripravljenost in/ali nesposobnost, da oblikujejo in sprejmejo strategijo celovitega uravnoteženega, vključujočega, enakopravnega, solidarnega, zelenega in brezogljičnega, ljudem, družbi, okolju in naravi prijaznega trajnostnega razvoja, na podlagi katere bi lahko mobilizirali in poenotili prebivalstvo za njeno uresničevanje. V času kriz, kot je bila ekonomska kriza leta 2008 ali kriza ob pandemiji bolezni covid-19 in vojni v Ukrajini, se pomanjkanje in/ali celo odsotnost jasnih vizij prihodnjega razvoja in optimističnih perspektiv pokažeta še bolj očitno. Ljudje in zlasti mladi, ki doma ne morejo zagotoviti primerne eksistence sebi in svojim družinam, so vse bolj prizadeti in obupani, ko iščejo sprejemljive rešitve doma in zunaj.

Razdeljenost slovenske družbe, (slabo) stanje politične in družbene kulture ter pomanjkanje realnih (političnih, ideoloških in kadrovskih) alternativ so verjetno med razlogi, da slovenski volivci ne znamo uveljaviti politične odgovornosti in na volitvah kaznovati tistih, ki ne uresničijo svojih volilnih obljub, ter vedno znova volimo tiste, ki so že dolgo del političnih in oblastnih struktur in elit ter so odgovorni za sedanje stanje, s katerim večina ni zadovoljna.²⁵

5 Kako naprej? Razmišljanja o konceptu, okvirih in nekaterih vsebinskih sklopih ključnih ustavnih, političnih in drugih reform

To poglavje predstavlja nekaj ključnih izhodišč, konceptov in vsebinskih sklopov ter konkretnih vsebin in strategij ustavnih, zakonskih, političnih in drugih reform, ki jih predlagam in za katere menim, da bi jih v Sloveniji morali sprejeti in uresničiti, da bi lahko premagali nekaj ključnih izzivov, problemov in kriz, s katerimi se soočamo in so lahko usodne za prihodnji razvoj – tako v Sloveniji in širše v regiji kot v Evropi in globalno. Na tem mestu predstavljam le nekaj temeljnih in nujnih vsebinskih sklopov predlogov reform, o katerih bi zaradi njihove pomembnosti čim prej morali začeti široko in poglobljeno javno razpravo, v kateri bi se ljudje lahko opredelili do teh tem, možnih usmeritev, posameznih predlogov in predlaganih rešitev. Le tako bomo namreč lahko dosegli potrebno družbeno soglasje za sprejem in potem za uresničevanje teh reform. Posamezni vsebinski sklopi predlaganih reform izhajajo iz temeljnih izhodišč prihodnjega razvoja Slovenije, predstavljenih v uvodu. Prvo izhodišče prihodnjega razvoja, poimenovano »razglasitev klimatske in okoljske krize ter trajnostni razvoj« je temeljna podlaga za vse vsebinske sklope, prvi predlagani vsebinski sklop reform pa oblikuje ustavno podlago in okvir za njegovo uresničevanje. Pri posameznih vsebinskih sklopih predlaganih reform v posebni opombi navajam, na katera izhodišča se pretežno nanašajo.

Ko razmišljamo o ustavnih, zakonskih in širše normativnih reformah, pa tudi o političnih, ekonomskih in drugih reformah, se moramo zavedati objektivnih omejitev in zlasti tega, da dobre želje in nameni, dobro opredeljeni koncepti, načela in cilji ter ustrezne strokovne in znanstvene podlage še ne zagotavljajo njihovega uspeha. Za uspešno oblikovanje, sprejem in zlasti uresničevanje sprejetih reform v določenem okolju mora obstajati vrsta pogojev in dejavnikov. Potrebno je široko družbeno soglasje, da so reforme (sploh?) potrebne in da predlagane reforme dejansko lahko odgovorijo na obstoječe izzive in probleme, ki ga morata nadgraditi zadostna družbena mobilizacija in zlasti pripravljenost ljudi in drugih akterjev, da se reform lotijo, jim sledijo in jih uresničujejo ter sprejmejo pričakovane posledice, vključno z morebitnim odrekanjem in žrtvami. Za dolgoročnojšo uspešnost reform je treba stalno in sproti spremljati njihov potek in izvajanje, analizirati in ocenjevati njihove učinke, posledice in dejanske rezultate ter jih na podlagi celovite in poglobljene evalvacije stalno dopolnjevati, razvijati in prilagajati spremenjenim okoliščinam in situacijam. Normativne reforme, kakršne

so predlagane ustavne reforme, morajo upoštevati tudi naravo, vlogo, funkcije, pomen in domet ustavnopravne ureditve v družbi. Ustave niso le temeljni pravni akti držav, ampak so tudi politični in programski dokumenti ter odraz časa, razmerij in okoliščin, v katerih so se oblikovale, bile sprejete in v katerih se uporabljajo. Družbene odnose, razmerja in ureditev, človekove pravice in temeljne svoboščine, državo in (njen) politični sistem, njegove institucije, njihovo strukturo in oblikovanje, pristojnosti, pravice in obveznosti teh institucij ter odnose med njimi, načela in okvire procesov družbenega, političnega in oblastnega odločanja opredeljujejo in urejajo v duhu (takrat in tam) prevladujočih vrednot in ideologij. Glede na čas in okoliščine, v katerih ustave nastajajo in se sprejemajo, bi lahko rekli, da so pogosto odraz sprememb in reform, ki so privedle do njihovega sprejetja, so pa tudi programski dokumenti za uresničevanje teh reform in ideologij v prihodnje. Da bi ustave lahko bile uspešne kot programski dokumenti, morajo biti vsaj do te mere realne in zasidrane v obstoječi družbeni realnosti, ki jo želijo usmerjati in spreminjati, da se vsaj v bistvenih vsebinah in načelih uresničujejo, saj sicer te svoje funkcije ne morejo uresničiti. Zato poudarjam, da tudi sprejem in formalna uveljavitev ustavnih sprememb ali novih ustav še ne pomenita, da se bodo te določbe in torej tudi predvidene reforme dejansko uresničevale in prispevale k razreševanju problemov in kriz, zaradi katerih so bile sprejete. Prav zato so tako pomembne volja in pripravljenost ljudi ter njihova družbena in politična mobilizacija za uresničevanje razglašениh načel in ciljev.

5.1 Razglasitev klimatske in okoljske krize, odgovornost za povzročeno podnebno in okoljsko škodo ter trajnostni razvoj²⁶

Da bi lahko uspešno naslovili podnebne in okoljske probleme in krize, s katerimi se soočamo v Sloveniji in globalno, njihovo razreševanje pa je ključno za dolgoročni razvoj in celo preživetje, predlagam, da slovenska ustava razglasi podnebno in okoljsko krizo ter tako vzpostavi potrebne ustavne podlage in okvir za njihovo uspešnejše upravljanje in razreševanje, kar bo omogočilo tudi relativizacijo in odpravo proračunskih omejitev in zlatega pravila, kadar bo to potrebno za uveljavljanje trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. Hkrati predlagam, da ustava uveljavi objektivno odgovornost povzročiteljev okoljskih in podnebnih škod, vključno z objektivno odškodninsko odgovornostjo. Za dejavnosti in dejanja, katerih posledica so degradacija okolja in ugotovljene okoljske in podnebne škode, morajo povzročitelji objektivno odgovarjati in biti obsojeni na plačilo odškodnine, ki dejansko pokriva skupno višino povzročenih podnebnih in okoljskih ter iz njih izvirajočih družbenih škod (npr. poslabšanje bivanjskih pogojev, ogrožanje zdravja itd.).

Menim, da mora biti okoljska in podnebna kriza kot ključni globalni problem, s katerim se soočajo ali bi se vsaj morale soočiti mednarodna skupnost in vse države, ki jo sestavljajo, tudi v razpravah o ustavnih reformah v Sloveniji ena od osrednjih tem, ki opredeljuje temeljna izhodišča, načela in cilje predlaganih ustavnih in drugih reform ter nove družbene, ekonomske in politične ureditve. Naš odnos do okolja, narave in življenja na našem planetu nasploh, odzivi na okoljske in podnebne spremembe, zmanjšanje biotske raznolikosti in množično izumiranje vrst v času, ki ga zaradi usodnega globalnega vpliva in posledic delovanja ljudi in kapitalistične ekonomije označujemo kot antropocen, ter sposobnost in pripravljenost, da priznamo svojo odgovornost ter oblikujemo in čim prej začnemo uresničevati nov trajnostni koncept razvoja, so bistvena vprašanja preživetja človeštva in življenja na Zemlji. Na to opozarjamo znanstveniki, kritični intelektualci, ekološka gibanja in zlasti mladi, ki se organizirajo v posameznih okoljih in globalno. Vendar nas politične, ekonomske in družbene elite, ki sprejemajo ključne odločitve in usmerjajo naša življenja, ne slišijo in ne razumejo ali pa nas zgolj nočejo poslušati in razumeti. Izvoljeni predstavniki, politiki, gospodarstveniki in pripadniki elit brez slabe vesti hočejo ohraniti in še naprej izkoriščati sedanjo situacijo in monopole, ki jim prinašajo profite in družbeno moč. Zato zavračajo po mnenju znanstvenikov, okoljskih in podnebnih aktivistov nujne spremembe in reforme. Prepričan sem, da bodo, dokler bo to mogoče, elite, ki jim potrošništvo in potrošniška ideologija ter finančni kapitalizem s svojimi izvedenimi derivati pridno debelijo denarnice, polnijo bančne račune in krepijo njihove monopole, trdile in nas prepričevale, da si potrošništvo želimo vsi in nam vsem koristi ali nas vsaj zadovoljuje. S svojim agresivnim oglaševanjem nas navažajo in zavajajo, da kupujemo, česar res ne potrebujemo. Ekonomsko znanost, psihologijo, biologijo in nevroznanstvene pristope, arhitekturo in oblikovanje izkoriščajo, da povečajo privlačnost nakupovanja in ustvarjajo vedno nove in močnejše, čeprav dejansko navidezne potrebe in želje potrošnikov. Prepričujejo nas, da nismo pripravljeni spremeniti svojih navad in življenj ter se odreči potrošništvu in zadovoljstvu, ki nam ga to prinaša. Vsem znanstvenim argumentom navkljub elite in goreči zagovorniki potrošništva še vedno trdijo, da sedanja situacija in zlasti podnebna kriza nista tako težki in usodni, kot ugotavljajo znanstveniki na podlagi svojih raziskovalnih podatkov in njihovih interpretacij.

Kaj lahko storimo ljudje, prizadeti in aktivni državljani, ki se zavedamo, da sta takšna strategija in ravnanje elit in uspešnih globalnih gospodarskih družb usodna? Za stalen in vse večji (družbeni, politični in ekonomski) pritisk na elite in potrošništvo ter za promocijo alternativnih strategij in rešitev, ki jih moramo predstaviti in približati čim širšemu krogu ljudi v slehernem družbenem okolju, moramo uporabiti vse kanale vplivanja, od obstoječih sistemskih poti in rešitev do vseh oblik delovanja in kanalov civilne družbe. Le tako bomo lahko ljudi

prepričali, da bodo pripravljeni začeti spreminjati svoj način življenja in potrošniške navade ter se v bližnji prihodnosti odreči neomejenemu potrošništvu.

Seveda ljudi in zlasti elit, katerih monopoli se bodo zmanjšali ali celo izgubili, ne bo enostavno prepričati in jim dokazati, da sedanji način gospodarjenja in življenja ogroža našo varnost in prihodnost ter da uspešno in trajnostno gospodarstvo in razvoj ne terjata stalne in brezmejne rasti na račun izkoriščanja in zlorabe okolja, podnebja, narave in družb. Pričakujem, da bo najtežje spreminjanje navad in vrednot ter predstav, da potrošništvo in kapitalistična ekonomija nudita neomejene možnosti in priložnosti. Ljudje se morajo ovedeti, da večji profit in bogastvo elit ter potrošništvo niso vrednote, ki bi upravičile vse večje družbene in ekonomske razlike, revščino, izključevanje in marginalizacijo širokih slojev prebivalstva, uničevanje okolja, klimatsko krizo in ogrožanje življenja na našem planetu, ki dejansko škodijo vsem in nas vse ogrožajo. Trajnostno gospodarstvo in razvoj terjata racionalno, ekološko in okoljsko trajnostno in etično upravljanje vseh virov, premišljeno rabo, ponovno rabo in predelovanje (recikliranje) naravnih in energetskih virov ter trajne(jše) produkte, ki jih je mogoče popravljati, ponovno rabiti in predelati, njihovo pakiranje, transport in (upo)raba pa proizvajajo čim manj polutantov in odpadkov, med katerimi naj bo čim več takšnih, ki jih je mogoče ponovno uporabiti in/ali reciklirati. Sestavni del strategije trajnostnega razvoja mora biti odpravljanje in popravljanje ekoloških, okoljskih in klimatskih ter tudi družbenih negativnih posledic, problemov in škod, čeprav se zavedamo, da vsega, kar smo uničili in ogrozili, ne bo več mogoče popraviti. Zlasti je pomembno, da uveljavimo vključujoče, celovito, trajnostno, solidarno in etično upravljanje vseh virov, vključno s človeškimi in družbenimi viri.

Upošteva je širšo sliko, vse razpoložljive vire in bogastvo, obstoječe in pričakovane (z)možnosti znanosti in tehnologije, se povprečnemu posamezniku v razvitem svetu, pa tudi v državah v razvoju, ne bo preveč težko odreči neomejenemu potrošništvu, če uveljavimo solidarnost in pravičnejšo delitev bogastva globalno in v posameznih okoljih. Tudi večina ekonomistov pritrjuje ugotovitvam znanstvenikov, Združenih narodov in drugih mednarodnih organizacij ter družbenih aktivistov, da na svetu proizvedemo dovolj hrane in produktov, da bi ob pravičnejši in enakopravnejši razdelitvi bogastva in virov lahko odpravili lakoto in revščino ter vsem omogočili spodobno življenje. A kako ob nasprotovanju elit in zlasti najpremožnejših uresničiti tako strategijo? Nikakor ne smemo podcenjevati človekovega pohlepa, sebičnosti in grabežljivosti ter njihovega (usodnega) vpliva v zgodovini: skoraj vedno, ko je bilo možno, so zgodovinske vladajoče elite svojo oblast utrjevale in svoje bogastvo kopičile z izkoriščanjem in na račun drugih, pri čemer so v največji meri izkoristile obstoječe sisteme in institucije, ki so jih preobražale tako, da so krepili njihovo moč in monopole ter večali njihovo bogastvo. Svoje podložnike, ljudstvo in državljane so vladajoči prepričevali, da jim obstoječa sistem in oblast koristita. Hkrati so elite storile vse, da so ureditev in

sistem, ki sta zagotavljala njihovo moč, monopol oblasti in bogastvo, vzpostavile, razvijale in ohranjale tudi s silo in represijo, kadar so ocenile, da je to potrebno. Če ni šlo drugače, so, da bi ohranile svoj monopol, v krog elit (verjetno s stisnjnimi zobmi?!) sprejele del tistih, ki so jih prej izključevale. Pogosto so zadoščale in še zadoščajo zgolj obljube in pravlјice, da lahko – če bo upošteval veljavna pravila in odnose – vsakdo postane del vladajoče elite in obogati, kot zatrjuje mit, ki ga poznamo kot »ameriške sanje«. Zgodovina uči, da se elite prostovoljno ne odrečejo svojim privilegijem, oblasti in prigrabljenemu bogastvu, ampak jih je treba prisiliti. Zato tudi zdaj vladajoče politične in gospodarske elite, razen redkih izjem, zavračajo spreminjanje in korenito reformo obstoječega ekonomskega sistema ter se nočejo odreči razvojni paradigmi in ideologiji, ki krepija njihovo moč, monopole in bogastvo. Zavračajo kritike, pozive in vrednostne sodbe uveljavljenih intelektualcev in moralnih avtoritet, kot sta papež Frančišek in generalni sekretar Združenih narodov António Guterres, ki trdijo, da so izključevanje, marginaliziranje, izkoriščanje drugih in grabežljivosti elit (družbeno) škodljiva, nesprejemljiva in moralno zavržna dejanja. Še več, te kritike in pozive poskušajo marginalizirati. Prek zasebnih in/ali državnih lastniških in upravlјavskih kanalov vladajoče ekonomske in politične elite (kot lastniki in/ali upravlјavci) lahko usmerjajo ali celo nadzorujejo uredniške politike in poročanje precejšnjega deleža medijev, zlasti tistih v zasebni lasti, ki morajo slediti volji lastnikov, in tistih javnih ali državnih medijev, ki so pod kontrolo vladajočih oblasti. Zasebni lastniki platform in družbenih omrežij, njihove uprave s svojim načinom vodenja in komuniciranja ter vsaj do določene mere, ki se razlikuje od države do države, državne oblasti lahko vplivajo tudi na način delovanja, ideologijo in vsebine socialnih omrežij. Državni in politični vpliv in kontrola na področju informiranja in komuniciranja ter socialnih omrežij, pa tudi neposredne intervencije oblasti in državnih institucij, se krepijo celo v okoljih, ki so veljala ali še vedno veljajo za demokratična in kjer v preteklosti to ni bilo običajno. Zato nas lahko skrbijo odkriti in prikriti poskusi trenutno vladajočih političnih elit, da kot državne oblasti neposredno ali posredno vplivajo na javne informacijske servise, zlasti javne radie, televizije in tiskovne agencije. Za obstoj in razvoj demokracije še posebej nevarni so predlogi, naj se ti mediji podredijo trenutni oblasti ali privatizirajo. V demokratičnih družbah, kjer (množični) mediji, zlasti javni servisi, ki so ključni za informiranje javnosti in državlјanov, ki želijo sodelovati v demokratičnih procesih, veljajo za četrto vejo oblasti in predstavljajo dodatni nadzor delovanja zakonodajne, izvršilne in sodne veje oblasti, bi morali ljudje ob poskusih privatizacije in politizacije javnih medijskih servisov odločno reagirati, protestirati in jih preprečiti. Z gledišča predlaganih ustavnih, družbenih in političnih sprememb in reform so dobro delujoči mediji in zlasti javni informacijski servisi – kot podporni kanali in akterji širokih javnih razprav – v sodobnih demokratičnih

družbah pomemben dejavnik njihove uspešnosti. Seveda je treba uveljaviti tudi najvišje profesionalne in etične standarde ter odgovornost za novinarsko delo.

Da bi karkoli spremenili, je pomembno, da se za potrebne spremembe in reforme ter nov koncept razvoja zavzamemo vsi, ki nas zanimata tako prihodnost in razvoj Slovenije kot tudi dolgoročna prihodnost človeštva in življenja na našem planetu. Menim, da moramo zahtevati, da izhodišča za potrebne reforme zapišemo v ustavo. Tak projekt terja družbeno in politično mobilizacijo ljudi, aktivnih državljanov, ki zahtevamo drugačen koncept in ideologijo prihodnjega razvoja. Zavrtni moramo sedanji koncept razvoja, ki temelji na stalni in neomejeni rasti s ciljem, da zagotovi čim višje profite lastnikov. Ponujamo nov koncept, ideologijo in strategijo trajnostnega razvoja. Gre za celovit in uravnotežen, družbeno odgovoren in pravičen, vključujoč in solidaren, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, katerega cilji so blagostanje ljudi in družbe, skrb za okolje in naravo ter zmanjševanje in sanacija negativnih vplivov človekovega delovanja na okolje, biotsko raznolikost in podnebje. Namesto profita lastnikov morajo načela dolgoročne vzdržnosti in trajnosti, odgovornosti, pravičnosti in enakopravnosti, vključevanja, solidarnosti, družbene, ekonomske in politične participacije, blagostanja ljudi in družb, zaščite in ohranjanja narave in okolja postati ključni kriteriji presoje uspešnosti razvoja. Naše jasno sporočilo vladajočim elitam mora biti, da smo za reforme in spremembe za našo boljšo prihodnost in zanamce pripravljeni žrtvovati del našega vsakdanjega udobja, ugodja in lagodja, ki nam ga prinaša potrošništvo, ko bo trajnostni razvoj začel nadomeščati ekonomijo neprestane in neomejene rasti ter potrošništvo kot njeno dominantno ideologijo.

Zmanjševanje in odpravljanje negativnih vplivov človeštva in naše ekonomije na podnebje, okolje, biološko raznolikost in življenje na našem planetu terjata usklajeno globalno delovanje vseh relevantnih akterjev: posameznikov, civilnodružbenih, političnih in sindikalnih organizacij in asociacij, podjetij in drugih ekonomskih subjektov, lokalnih skupnosti in oblasti, regij, federalnih enot, držav in državnih institucij, meddržavnih in drugih mednarodnih organizacij in institucij, integracijskih povezav in celotne globalne mednarodne skupnosti. Pomembni so oblikovanje in razvoj ekoloških in podnebnih gibanj po svetu ter vse večja pripravljenost ljudi, da se angažirajo in da povečujejo pritisk na državne oblasti in vladajoče elite, da bi se resno lotili reševanja podnebne in okoljske krize. Če bi pred desetletji upoštevali prva resna opozorila znanstvenikov o resnosti in nevarnosti klimatskih sprememb, h katerim pomembno prispeva človek s svojimi dejavnostmi, bi pomagali že manjši koraki. A so elite ta opozorila prezrle ali se zanje niso zmenile, saj se niso hotele odreči svojim vedno večjim profitom, moči in ugodnostim. Tem problemom in tematikam niso posvečali dovolj pozornosti javni in zasebni izobraževalni sistemi, na katere pomembno vplivajo vladajoče politične elite in lastniki, pa tudi tisti del znanosti in stroke, znanstvenikov, raziskovalcev in strokovnjakov, ki so odvisni od javnega in zasebnega financiranja

ali so zaposleni v podjetjih, ki so (bila) s svojim delovanjem in vplivi pomembni dejavniki klimatskih sprememb. K tem problemom in zlasti k preslabi obveščenosti in ozaveščenosti so prispevali tudi informacijski mediji, zlasti zasebni mediji, odvisni od volje in denarja svojih lastnikov. Svoj delež odgovornosti moramo sprejeti tudi vsi mi, vsaj večina ljudi v sodobnih potrošniških družbah, ki smo zaradi vpliva ideologije potrošništva in agresivnega reklamiranja, ki je ustvarjalo vedno nove potrebe in želje, navdušeno kupovali potrebno in nepotrebno po svojih ekonomskih možnostih in pogosto prek njih, predvsem zaradi kreditov, vključno s kreditnimi karticami, in finančnih storitev, ki so nam jih kot posebne ugodnosti ponujale banke in finančni kapitalizem nasploh. Olajševalna okoliščina večine ljudi in potrošnikov je, da se zaradi prej omenjenih dejavnikov niso zavedali velikosti in resnosti okoljskih problemov in podnebne krize.

V svetu in posameznih državah ni bilo družbene in politične volje ter pripravljenosti ekonomije, da bi začeli ustrezno ukrepati pred desetletji, ko smo zaznali okoljske in podnebne spremembe ter resne probleme in začeli ugotavljati, da jih povzročamo (tudi) ljudje s svojimi gospodarskimi in drugimi dejavnostmi ter da smo odgovorni za njihovo hitro povečevanje in zaostrovanje. Ker nismo storili nič ali vsaj nismo storili dovolj, bomo prisiljeni radikalno in odločno ukrepati čim prej, najbolje takoj zdaj. Stisniti bomo morali zobe, vsaj kratkoročno zategniti pasove in se marsičemu tudi odreči. Upam, da bomo lahko s celovitimi strategijami vzdržnega in trajnostnega razvoja odrekanja vsaj nekoliko ublažili in hitreje začeli uresničevati zastavljene načrte. Globalni trendi in izkušnje posameznih držav potrjujejo, da politične in ekonomske elite, ki so jih vodili in jih še vedno usmerjajo predvsem njihovi ozki in sebični kratkoročni interesi, niso bile pripravljene uresničevati niti tistih zavez, ki so jih opredelili mednarodni politični in zavezujoči dokumenti ter so jih države (formalno?!) sprejele. Žal ta ugotovitev in kritika veljata tudi za slovenske politične in ekonomske elite, ki jih je treba prisiliti, da svoje ravnanje spremenijo. Zato menim, da mora Ustava Republike Slovenije razglasiti okoljsko in podnebno krizo, opredeliti koncept in strategijo uravnoteženega celovitega trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja ter določiti (objektivno) politično, civilno in kazensko odgovornost povzročiteljev za ugotovljene okoljske in podnebne škodljive vplive, probleme in škode, ki nikoli ne zastara. Ustava mora uveljaviti odgovornost posameznikov in pravnih oseb ter različnih institucij, vključno s tistimi, ki niso ustrezno ukrepali, da bi preprečili takšna škodljiva ravnanja in prakse. Vzpostaviti mora takšen sistem in prakso določanja (višine) odškodnin, da bodo poleg določene kazni povzročitelji plačali tako dejansko okoljsko in podnebno škodo kot tudi celotne stroške odpravljanja posledic in saniranja škode. Menim, da bi morala že ustava med sankcijami za vse kršitelje, katerih odgovornost v kazenskih in civilnih zadevah pravnomočno ugotovijo sodišča, določiti vsaj desetletno prepoved političnega delovanja in zaposlovanja v državnem in javnem sektorju za posameznike ter

trajno prepoved financiranja iz proračunskih in javnih sredstev, vključno s projekti javno-zasebnega partnerstva.

Z gledišča globalne okoljske in podnebne pravičnosti bi morala zakonodaja v razvitem svetu, kamor sodi tudi Slovenija, določiti objektivno kazensko in civilno (odškodninsko) odgovornost gospodarskih subjektov, njihovih upravljalcev in lastnikov, ki so po uveljavitvi strožjih okoljskih in podnebnih standardov v državah, kjer so delovali, svoje dejavnosti in/ali podjetja preselili v države in okolja, kjer takšni standardi niso veljali. Pogosto so tako izigrali delovno in socialno zakonodajo držav ter njihove standarde varstva pri delu.²⁷ Takšno ravnanje, s katerim so zniževali stroške in večali profite podjetij, je etično sporno (z gledišča morale celo zavržno), saj dejansko predstavlja kršenje in izigravanje strožjih okoljskih in podnebnih standardov ter neposredno povečuje okoljske in podnebne škode in krize v posameznih okoljih in svetu. Ker je globalno upočasnilo razvoj in uvajanje novih, okolju in podnebju prijaznejših tehnologij, standardov in ukrepov, ki bi lahko prispevali k boljšemu stanju okolja ter zmanjšali okoljske in podnebne škode in krize, je takšno ravnanje še bolj škodljivo, saj neposredno prispeva k dodatnemu povišanju globalnih temperatur, povečuje okoljske in druge probleme v državah, kamor okolju in podnebju škodljive tehnologije selijo, ter zavira in celo ogroža njihov razvoj. Zato je ključno, da uveljavimo vsaj temeljna načela in minimalne standarde za globalno poslovanje podjetij, ki upoštevajo najvišje standarde človekovih pravic, za katere si prizadevajo tudi Združeni narodi.²⁸

Menim, da moramo vsaj v razvitem svetu objektivno odškodninsko odgovornost za okolju in podnebju škodljiva ravnanja in prakse uveljaviti tudi za nazaj, pri čemer lahko upoštevamo ključne zgodovinske mejnike. Menim, da odgovornost povzročiteljev za okoljsko škodo, vključno s čezmejnimi vplivi in škodo, lahko uveljavljamo vsaj od leta 1972, ko je bila na stockholmski konferenci Združenih narodov o človekovem okolju sprejeta deklaracija,²⁹ ki jo štejemo za prvi dokument mednarodnega prava okolja, ki priznava pravico do zdravega (življenjskega) okolja in s katero države sprejemajo odgovornost za okoljske posledice, ki jih povzročijo. Stockholmska deklaracija je opredelila šestindvajset načel o okolju in razvoju, ki po mojem mnenju še vedno ostajajo aktualna.³⁰ Razprave niso potekale zgolj v ozkih, od širše javnosti odmaknjenih znanstvenih in strokovnih krogih. Spomnim se, da smo v Sloveniji o onesnaževanju in uničevanju okolja ter o čezmejnih vplivih in posledicah onesnaževanja, zlasti o kislem dežju, razpravljali v klubih OZN Slovenije, v katerih smo delovali osnovnošolci in srednješolci. Prav tako so v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja o teh tematikah intenzivno razpravljali v ekoloških gibanjih po svetu. Že takrat smo opozarjali na nevarne posledice takšnega (neodgovornega) ravnanja, katerega posledice pogosto segajo prek državnih meja.

Objektivno odškodninsko odgovornost za podnebne spremembe in škode bi morali uveljavljati vsaj v obdobju po letu 1992, ko je bila na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru sprejeta Okvirna konvencija Združenih narodov o klimatskih spremembah.³¹ Namen te konvencije, ki jo je podpisalo 154 držav in je začela veljati 24. marca 1994, ko jo je ratificiralo 50 držav, je (učinkovito) bojevanje proti škodljivemu človeškemu vplivu na klimatski sistem z omejevanjem koncentracije toplogrednih plinov v atmosferi. Da bi to lahko dosegli, terja, da se kontinuirano izvajajo znanstveno raziskovanje, redna srečanja, pogajanja in politični dogovori, ki naj omogočijo naravno prilagajanje ekosistemov na klimatske spremembe, da bi zagotovili stabilno pridelavo in proizvodnjo hrane ter trajnosten in vzdržen ekonomski razvoj. Če bi zavrnilo predstavljene argumente za uveljavitev objektivne odškodninske odgovornosti za povzročeno podnebno škodo že od leta 1994, pa menim, da nedvomno objektivna odškodninska odgovornost za ravnanja in prakse, ki povzročajo in vplivajo na podnebne spremembe, ter za škodo, ki jo te povzročajo, obstaja po letu 1997, ko je bil sprejet in podpisan Kjotski protokol, ki je opredelil ukrepe za uresničitev konvencije.³² Tega je nadomestil Pariški sporazum, ki je bil sprejet leta 2015 na konferenci Združenih narodov o klimatskih spremembah v Parizu (COP 21, CMP 11) in je začel veljati leta 2016.³³ Za uresničevanje zavez iz Pariškega sporazuma je pomemben glasgowski vrh (COP 26) leta 2021,³⁴ čeprav so njegovi rezultati in sam potek strokovnjake in podnebne aktiviste razočarali. Del držav in velike korporacije so s tem vrhom precej bolj zadovoljni, saj ocenjujejo, da ohranja obstoječe monopole in – bolj ali manj nemoteno – nadaljevanje obstoječih praks, predvsem pa jih ne bo stal preveč. Na drugi strani raziskovalci in znanstveniki na podlagi najnovejših raziskav in njihovih rezultatov ugotavljajo, da tudi v primeru, če vse zaveze in omejitve, sprejete v Glasgowu, dejansko uresničimo in tako zastavljene cilje celo presežemo, to ne bo dovolj, da bi omejili dvig globalnih temperatur za največ stopinjo in pol Celzija, kar naj bi po nekaterih ocenah še bilo vzdržno. Vse več pa je dokazov, da bi že takšno ogrevanje lahko bilo usodno in bi njegove posledice lahko bile precej hujše, kot smo domnevali.

Glede na resnost situacije in posledic okoljsko in podnebno škodljivih ravnanj in praks menim, da moramo pri opredeljevanju kazenske in civilne odgovornosti povzročiteljev razmišljati tudi o tem, da ustava opredeli takšna ravnanja in prakse kot zločin proti okolju, podnebnju in človeštvu ter določi njihovo objektivno odškodninsko odgovornost za povzročeno škodo. Predlagam, da v mednarodni skupnosti Slovenija predlaga in si prizadeva, da se ji v nameri pridruži čim več držav, ki se zavedajo resnosti problemov, da tudi v mednarodnih dokumentih opredelimo dejanja proti okolju in podnebnju kot zločine proti človeštvu, o katerih presoja in za katera sankcije izrekajo nacionalna (kazenska) sodišča in mednarodno kazensko sodišče. Predlagam, da skladno z ustavo slovenska kazenska

in področna zakonodaja takšna ravnanja opredeli kot najtežja kazniva dejanja z dolgimi zapornimi in visokimi denarnimi kaznimi.

Menim, da bi morali za kršitve in ravnanja, storjena v obdobju po sprejemu Pariškega sporazuma, za vse povzročitelje, tako posameznike kot pravne osebe, za katere kazenska in civilna sodišča s sodbo ugotovijo objektivno odgovornost za okoljske in podnebne posledice, probleme in škode, poleg dosojene denarne kazni, ki jo določa zakonodaja, uveljaviti sankcijo zaplembe premoženja v (dejanški in revalorizirani) vrednosti povzročene škode. Povzročiteljem naj se v teh primerih do ugotovljene višine povzročene škode zapleni vse njihovo premoženje, vključno s tistim, ki so ga v vmesnem času podarili ali pod realno ceno prodali, ki se v tem primeru ob minimalni odškodnini, ki ne sme presegati treh četrtin plačane kupnine, zapleni kupcem. Takšno rešitev predlagam, da bi sistemsko preprečili in ustrezno kaznovali tovrstne sporne in problematične prakse na škodo okolja, podnebja in družbe, zlasti pa prizadetih posameznikov in skupnosti, saj bi z njo sistemsko uveljavili avtomatično sankcijo kupcev takšnega premoženja, ki bi kot dobri in vestni gospodarji, ki se morajo pozanimati o pogojih in stanju na trgu ter poslovanju prodajalca, morali biti posebej pozorni ob tovrstnih sumljivih poslih, da bi se izognili situacijam, ko bi postali sotorilci morebitnih kaznivih dejanj goljufije, prikrivanja neupravičeno in protipravno pridobljenega premoženja ali davčnih prekrškov in kaznivih dejanj.

Trdim, da je ustava pravi in z gledišča pravnega reda države najprimernejši pravni instrument za razglasitev podnebne in okoljske krize kot podlage za utemeljitev novega koncepta trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, ki spoštuje objektivne podnebne, okoljske, naravne in družbene pogoje, vire in omejitve. S tem zavrača sedanji koncept in sistem ekonomije in razvoja, ki temelji na stalni in neomejeni rasti (ki jo meri z (bruto) domačim proizvodom) ter z logiko kapitalistične ekonomije kot temeljni cilj zasleduje povečanje profita in koristi lastnikov premoženja. Seveda ustava kot temeljni pravni dokument ne more podrobneje opredeliti trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. A že sama ustavna opredelitev zanj, razglasitev načel in ciljev ter usmeritev za prihodnje razvojne strategije vzpostavlja potrebne pravne temelje in okvire, na katerih lahko gradimo in razvijamo najširše družbeno soglasje o vključujočem, zelenem, vzdržnem, trajnostnem, globalno usklajenem in posameznim okoljem prilagojenem razvoju, ki je podnebju, okolju, naravi, človeku in družbi prijazen, ki upošteva vse naravne, okoljske in družbene danosti in omejitve, soodvisnost vseh dejavnikov in subjektov ter spodbuja enakopravno sodelovanje, vključevanje, integracijo, solidarnost, enakopravnost in odgovornost posameznikov, skupnosti in kolektivnih entitet v družbi. Takšna izhodišča, poglobljena razmišljanja in obstoječe raziskovalne in znanstvene podlage, ki v Sloveniji obstajajo in se razvijajo že nekaj časa, ponujajo trdno osnovo, na kateri lahko uspešno gradimo in iz katere morajo izhajati razvojne strategije.³⁵

Pomembno je, da Slovenija takšen koncept razvoja skupaj z ostalimi relevantnimi akterji, kot so podobno misleče države, raziskovalna in znanstvena sfera, angažirana javnost, mediji, podnebna okoljska in druga družbena gibanja, promovira in si prizadeva za njegovo uresničevanje. Vemo, da gre za globalne in usodne probleme in izzive, ki jih lahko uspešno rešujemo le skupaj, usklajeni globalno, na regionalnih in kontinentalnih ravneh ter v posameznih državah. Vključujoč, pravičen in solidaren trajnostni razvoj terja enakopravno (ali vsaj enakopravnejše), solidarno, zavzeto in odgovorno sodelovanje med državami, regijami in mednarodnimi integracijami ter drugimi akterji, ki tako prispevajo k miru in stabilnosti v mednarodni skupnosti ter vzpostavljajo novo vizijo (globalne) družbene in ekonomske ureditve. Menim, da so bistvena izhodišča, načela in vsebine takšnega globalnega koncepta trajnostnega razvoja, ki jih je v slehernem okolju treba prilagoditi specifičnim okoliščinam, značilnostim in potrebam, naslednja: celovitost, uravnoteženost, vzdržnost in trajnost; svobodno, polno in enakopravno vključevanje, sodelovanje in integracija vseh posameznikov in specifičnih skupnosti; trajen proces odprtega in vključujočega javnega dialoga, ki omogoča obravnavanje in ustvarjanje soglasja o vseh družbeno relevantnih temah, ki se nanašajo na preteklost, sedanjost in prihodnost; odgovornost, solidarnost in pravičnost; človekove pravice in svoboščine, vključno s posebnimi pravicami in varstvom družbenih manjšin in njihovih pripadnikov; uspešno urejanje in upravljanje vseh družbeno relevantnih pluralnosti in različnosti, ki vključuje preprečevanje, upravljanje in razreševanje kriz in konfliktov; upravljanje, ohranjanje in – kadar je to možno – obnavljanje prizadetega in/ali uničenega okolja in biotske različnosti ter vzdržno in trajnostno zeleno ekonomijo itd. Kot (kritični) zagovornik konceptov in načel pravne države, demokracije, človekovih pravic in svoboščin trdim, da so ta načela in koncepti, katerih pomanjkljivosti, slabosti in problemov se zavedam, v obstoječih družbenih in zgodovinskih okoliščinah nujno potrebne komponente nove družbene in ekonomske ureditve, ki je nujna za uresničitev predstavljenega vključujočega, pravičnega, celovitega, uravnoteženega, trajnostnega in vzdržnega razvoja ter mora zato postati izhodišče in okvir ustavnih sistemov držav, ki sestavljajo mednarodno skupnost.

5.2 Javni in politični diskurz, vključevanje, sodelovanje, politične in druge delitve³⁶

Kot odgovor na vse bolj zaostrene politične in druge delitve v Sloveniji, nestrpnost do drugače mislečih in sovraštvo ter nizko raven javnega diskurza,³⁷ ob upoštevanju dejstva, da so se v času pandemije te delitve in problemi še zaostrili, predlagam, da ustava vzpostavi sistem in obveznost sodelovanja vseh večjih

političnih strank, ki so izvoljene v parlament, upošteva njihovo volilno rezultato. Hkrati je treba opredeliti ustavni okvir, podlage in izhodišča za odprt in vključujoč javni dialog, kar vključuje opredelitev vloge javnih informacijskih servisov in zagotavljanje njihove neodvisnosti od politike in oblasti. Zato morata ustava in na njeni podlagi zakonodaja uveljaviti sistemske rešitve za trajno in stabilno financiranje opravljanja javne službe in za imenovanje vodstvenih kadrov, pa tudi za uveljavljanje najvišjih profesionalnih standardov in neodvisnost uredniških politik, ki v največji meri preprečujejo vpliv politike in oblasti.

V monografiji poudarjam, da morata biti trajnostni in vzdržni razvoj ter nova družbena, ekonomska in politična ureditev, ki sta nujna za naše uspešno soočanje s podnebno in okoljsko krizo in njenimi posledicami, od česar sta odvisna prihodnost in preživetje človeštva ter verjetno življenja na Zemlji nasploh, vključujoča, pravična, enakopravna, odgovorna, solidarna, celovita in uravnotežena, miroljubna, vzdržna, trajnostna in zelena ter prijazna podnebjju, okolju, naravi, biotski različnosti, človeku, skupnostim in družbi na vseh ravneh, to je od lokalne, prek nacionalne do globalne. Menim, da bi takšna morala biti v sleherni (in zlasti demokratični) družbi, državi in globalno tudi javni in politični diskurz ter proces odprtega in vključujočega javnega dialoga (kot ključno orodje demokratičnega javnega in političnega diskurza), ki morata biti poleg tega po svoji naravi, vsebini in načinu komunikacije kar najbolj strpna, spoštljiva in vključna. Proces odprtega in vključujočega javnega dialoga je hkrati pomembno sredstvo za uspešno urejanje in upravljanje družbeno relevantnih različnosti, usklajevanje različnih stališč in interesov ter za preprečevanje, upravljanje in razreševanje kriz in konfliktov.

Koncept odprtega in vključujočega javnega dialoga v Sloveniji je dokaj nov in neznan. Proces odprtega in vključujočega javnega dialoga pa šele moramo vzpostaviti. Zato oba v nadaljevanju nekoliko podrobneje predstavljam.³⁸ Ljudje smo družbena bitja. V svoji komunikaciji uporabljamo kompleksne komunikacijske kode – jezike, ki omogočajo tako enostavne opise konkretnih stvari, pojavov in naših realnosti kot izražanje kompleksnih abstraktnih konceptov, vključno s takšnimi, kot so preteklost, sedanjost in prihodnost. Naša govorjena in pisna komunikacija temelji na dialogu in je od njega odvisna. Zato dialogu, njegovi družbeni vlogi in pomenu za človeško komunikacijo precejšnjo pozornost namenjajo najširša javnost, politika in civilna družba, umetnost in znanost, zlasti družbene vede in humanistika.³⁹ Uspešna komunikacija v pluralnih in notranje raznolikih družbah je pomembna za zagotavljanje miru, stabilnosti in notranje kohezije ter za dolgoročni družbeni razvoj. Avtorji ugotavljajo, da sta uspešna vključujoča in enakopravna (medetnična, medjezikovna in medkulturna) komunikacija ter javni medetnični, medjezikovni in medkulturni dialog, ki enakopravno vključuje vse družbeno relevantne akterje, še pomembnejša v tistih okoljih, ki jih opredeljujemo kot razdeljene in/ali pokonfliktne družbe, kjer obstajajo trajne notranje

delitve in so v preteklosti izkusile zaostrene krize in konflikte.⁴⁰ Čeprav poudarjamo pomen dialoga za človekovo komunikacijo, v javnem diskurzu in tudi v znanosti ne obstaja splošno sprejeta definicija dialoga. Etimološko pojem dialog (angleško: *dialogue*), ki ima lahko v različnih jezikih različne pomene, izvira iz antične klasične grščine. Pojem διάλογος (*dialogos*) lahko prevedemo kot pogovor ali razprava. Korensko, upošteva etimološki izvor, gre za pojem, sestavljen iz besed διά (*dia*), ki bi jo lahko prevedli kot skozi oziroma z, in λόγος (*logos*), ki bi jo lahko prevedli kot jezik, govor ali razum.⁴¹

Koncept in teoretični model odprtega in vključujočega javnega dialoga kot kontinuiranega procesa smo več let razvijali v okviru avstrijsko-slovenskega civilnodružbenega in raziskovalnega projekta oblikovanja mirovne regije Alpe-Jadran (PRAA), v okviru katerega smo vzpostavili proces dialoga med različnimi in različno mislečimi civilnodružbenimi organizacijami in asociacijami večinskih in manjšinskih skupnosti, javnomnenjskimi voditelji, družbenimi in političnimi aktivisti, raziskovalci, znanstveniki, raziskovalnimi in visokošolskimi institucijami v obeh državah in med obema državama. Ne glede na politične, ideološke, jezikovne, kulturne, etnične in druge razlike ter naša nasprotujoča si stališča smo sodelujoči, vključno s tistimi, ki so bili v preteklosti ostri nasprotniki, v okviru tega procesa strpno in konstruktivno razpravljali o kompleksnih in pogosto konfliktnih tematikah iz preteklosti in sedanjosti ter o prihodnjem sodelovanju in skupnih strategijah.⁴² Odprt in vključujoč javni dialog se je izkazal kot pristop, koncept, teoretični model, proces in praksa v medetnični, medkulturni in medjezikovni komunikaciji ter kot orodje za preprečevanje, upravljanje, transformacijo in razreševanje kriz in konfliktov v kontekstu urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti v pluralnih in raznolikih družbah. Kot dolgoročni proces je zlasti uspešen pri obravnavanju relevantnih tematik iz preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, na katere imajo sogovorniki različne in pogosto izključujoče poglede, ki so jih delili in ločevali, ter pri iskanju, opredeljevanju, razvijanju in promociji skupnih interesov in strategij v kontekstu upravljanja, transformacije in razreševanja konfliktov.

Za potrebe omenjenega projekta sem oblikoval naslednjo delovno definicijo procesa odprtega in vključujočega javnega dialoga: dialog kot proces postane javni dialog, ko ima javnost, natančneje vsi zainteresirani posamezniki in skupine, asociacije, družbena gibanja, (javne in zasebne) organizacije in institucije v določenem okolju, pravico (normativno) in dejansko možnost, da interaktivno (in po možnosti enakopravno) sodeluje v njem. Odprt in vključujoč javni dialog kot oblika in sredstvo (družbenega) komuniciranja je kompleksen relacijski in interaktivni komunikacijski proces s svojo časovno in prostorsko dimenzijo. Proces predstavlja dinamično, kompleksno in pogosto asimetrično mešanico različnih komunikacijskih oblik in formatov, ki jih lahko opredelimo kot monologe, dialoge in polilog. Udeleženci dialoškega procesa skladno s svojimi

komunikacijskimi strategijami uporabljajo te oblike in formate komuniciranja ter njihove kombinacije, da posredujejo svoja sporočila ciljnim populacijam ter za izmenjavo informacij in mnenj. Kot segment in orodje za urejanje in upravljanje družbeno relevantnih različnosti v pluralnih in notranje raznolikih okoljih proces odprtega in vključujočega dialoga, dostopen najširšemu občinstvu, vključuje vsaj dva akterja, praviloma pa večje število akterjev – posameznikov in kolektivnih entitet. Proces odprtega in vključujočega dialoga opredeljujejo naslednje značilnosti:

- komunikacijski javni dialoški proces je odprt in vključujoč, kar zadeva obravnavane teme in vsebine. Akterji, vključeni v proces, lahko svobodno, prostovoljno in praviloma na demokratičen način evidentirajo in predlagajo teme in vsebine, ki jih v okviru procesa odprtega in vključujočega javnega dialoga želijo obravnavati, pa tudi, kdaj in kako jih bodo obravnavali. Dialoški proces mora vključevati tudi teme, ki delijo in so za akterje mogoče neprijetne, vključno s konfliktnimi pogledi in interpretacijami, ki lahko zaostrijo trenja in konflikte v določenem pluralnem in notranje raznolikem okolju;
- proces odprtega in vključujočega javnega dialoga je odprt in vključujoč za vse zainteresirane akterje – posameznike in kolektivne entitete, ki se svobodno in prostovoljno odločajo o svojem sodelovanju, o vlogi, ki jo bodo v procesu odigrali, ter tudi o trajanju, vsebini in naravi svojega sodelovanja. Pluralne in notranje raznolike družbe morajo zagotoviti pogoje in možnosti za splošno dostopnost in odprtost procesov javnega dialoga ter za ustrezno vključevanje vseh zainteresiranih akterjev. Posledično lahko procese javnega dialoga štejemo za pristope in orodja urejanja in upravljanja (družbeno relevantnih) različnosti, ki zagotavljajo družbeno vključevanje vseh zainteresiranih akterjev v določenem okolju in njihovo prostovoljno, celovito, polno, enakopravno in enako integracijo;
- kot pristop, metoda in orodje za interaktivno komunikacijo, za socialno vključevanje in integracijo v pluralne in raznolike družbe ter za uspešno urejanje in upravljanje različnosti mora biti proces odprtega in vključujočega javnega dialoga normativno urejen, organiziran, upravljan in vzdrževan ter mora biti stalno dostopen vsem zainteresiranim akterjem. S tem ko naslovi vse družbeno relevantne teme in pri tem upošteva interese akterjev ter si prizadeva za iskanje, oblikovanje, promocijo in razvoj skupnih interesov, tak proces prispeva k družbeni stabilnosti, koheziji in krepitvi družbenega soglasja in solidarnosti, ki so nujni za uspešen trajnostni razvoj pluralnega in notranje raznoliknega družbenega okolja. Razprava o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti ter aktualnih temah, povezanih z njimi, je namenjena temu, da sodelujoči spoznajo različna razmišljanja, poglede in stališča akterjev, jih poskušajo razumeti, sprejeti in živeti z njimi, tudi če se

z njimi ne strinjajo, s čimer proces odprtega in vključujočega javnega dialoga prispeva k oblikovanju družbenega soglasja o zamislih, ciljih, načelih, konceptih, strategijah in konkretnih rešitvah za skupno prihodnost, ki naj bi bila zasnovana na konceptu vzdržnega, okolju prijaznega (zelenega) in trajnostnega družbenega in ekonomskega razvoja;

- proces odprtega in vključujočega javnega dialoga terja točno določena in jasna procesna pravila o participaciji, položaju in vlogi akterjev ter tudi točno opredeljeno vlogo in pristojnosti vseh sodelujočih sistemov in institucij, vključno z javnimi mediji in državnimi institucijami. Kar zadeva oblike in tipe komuniciranja, ta proces lahko vključi in kombinira (na različne načine in v različnih kombinacijah) usmerjen tematski in splošni dialog, neformalni in formalni dialog, vključno z institucionalnim, nestrukturirani in strukturirani dialog, egalitarni in hierarhični dialog itd. Akterji lahko uporabljajo in kombinirajo različne formate, oblike in tehnike, tehnična in druga sredstva ter platforme, kot so informacijska tehnologija (IT), klasični in digitalni mediji, družbena omrežja (*social networks*), IT-platforme in skupnosti itd.;
- da bi ohranili demokratično, vključujočo in odprto naravo procesa odprtega in vključujočega javnega dialoga, svobodno vključevanje in dostop vseh zainteresiranih akterjev, ki svobodno in enakopravno določajo dnevni red, vsebino in obseg dialoga, tega procesa ne smejo restriktivno omejevati in/ali cenzurirati državne in druge oblasti. Zato je zelo pomembno, da so potencialne institucionalne intervencije jasno določene z zakonodajo in skrajno omejene, kar zlasti velja za uporabo represivnih mehanizmov in sredstev, ki mora biti vedno točno določena z zakonom in odrejena z odločitvami sodišč;
- Kot eden od pristopov, metod in orodij uspešnega urejanja in upravljanja različnosti v pluralnih in raznolikih družbah je proces odprtega in vključujočega javnega dialoga zlasti pomemben za ohranjanje in krepitev družbene stabilnosti, kohezivnosti in solidarnosti ter za uspešno preprečevanje (zaostrovanja), upravljanje, transformacijo in/ali razreševanje kriz in konfliktov.⁴³

Tako definiran proces odprtega in vključujočega javnega dialoga lahko uporabimo za vključevanje, polno in enakopravno družbeno integracijo in participacijo vseh posameznikov in kolektivnih entitet, vključno z različnimi družbenimi manjšinami in njihovimi pripadniki, v določenem pluralnem in notranje raznolikem okolju ter s tem tudi za uspešno delovanje in razvoj demokracije in demokratičnih procesov. Posebej je tak dialog uporaben za razvoj in uresničevanje integracijskih strategij in politik ter njihovih ciljev – zlasti z gledišča specifičnih skupnosti in njihovih pripadnikov ter njihovega prostovoljnega

in enakopravnega vključevanja in integriranja v družbo. Tak koncept in proces odprtega in vključujočega javnega dialoga sta lahko koristna pri uveljavljanju in razvoju konceptov, strategij, politik in ukrepov multikulturalizma in interkulturalizma, kar smo podrobneje proučevali v Srednji in Jugovzhodni Evropi.⁴⁴ Menim, da bosta ključna tudi pri oblikovanju in razvoju konsenzualnih in uresničljivih vizij, konceptov, načel, strategij, politik in alternativnih rešitev za celovit, uravnotežen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj. Kot kažejo dosedanje izkušnje in raziskovanje, odprt in vključujoč javni dialog omogoča, uveljavlja in krepi strpnost, priznavanje in sprejemanje različnosti, sožitje, sodelovanje, enakost, enakopravnost, pravičnost in solidarnost.

V pluralnih in notranje raznolikih družbah, zlasti v tistih, kjer obstajajo globoke in trajne družbene delitve (vključno z etničnimi), pogosto obstajajo različni pogledi na preteklost in vlogo različnih akterjev v preteklih dogajanjih ter različne in lahko tudi konfliktne interpretacije preteklosti in zgodovine. Poznavanje, razumevanje in sprejemanje različnih pogledov na preteklost in različnih interpretacij zgodovine so v teh okoljih pomembni tudi za opredeljevanje skupne prihodnosti in vizij razvoja. Ko gre za sprejemanje preteklosti, različnih pogledov nanjo in na vlogo različnih akterjev v njej, predvsem kar zadeva pretekle delitve, krivice in morebitne zločine v določenih zgodovinskih obdobjih, se pogosto poudarja pomen sprave (rekonciliacije).⁴⁵ Čeprav se o spravi pogosto govori v različnih delih sveta, so pravni proces le redko uzakonili in uresnili v praksi, saj sprava terja trdno družbeno in politično soglasje, razvoj in sprejem ustrezne zakonodaje in normativnih okvirov, ki opredelijo njen proces in postopke sprave, zgodovinsko obdobje, na katero se nanaša, in čas njenega trajanja, način njenega izvajanja ter njen institucionalni okvir in strukture, najpogosteje v obliki komisij za resnico in spravo. Uspešen proces sprave terja prostovoljno sodelovanje in zavzetost vseh akterjev, ki se zavežejo tudi, da bodo sprejeli rezultate pravnega procesa.⁴⁶ Zato je takšen proces lahko uspešen le v okoljih, kjer že obstaja visoka stopnja družbenega soglasja o teh temah in procesu. Ker so družbe in okoliščine različne, je specifičen in enkratni tudi vsak dejanski proces sprave.⁴⁷ Kot so pokazali dialoški projekti, na podlagi katerih smo razvili koncept odprtega in vključujočega javnega dialoga, je dialoški proces lahko primernejši način za obravnavanje in sprejemanje preteklosti od pravnega procesa.

Upam, da bosta ustavna obveznost sodelovanja večjih strank v parlamentu in vzpostavitev procesa odprtega in vključujočega javnega dialoga v Sloveniji prispevala k izboljšanju politične kulture in kulture javnega dialoga, kar je izjemno pomembno za oblikovanje družbenega soglasja o aktualnih vprašanjih in temah, povezanih s koncepti in strategijami prihodnjega razvoja. Menim, da so ta vprašanja za prihodnost slovenske družbe veliko pomembnejša od razprav o spornih temah, političnih in ideoloških delitvah iz preteklosti in sedanjosti, ki razdvajajo in poglobljajo delitve. Izkušnje dialoških projektov pa kažejo, da takšen dialog

omogoča strpno, odprto in vključujočo razpravo tudi o najspornejših temah iz preteklosti in sedanjosti, če so akterji le za to pripravljeni in sprejmejo opredeljena pravila in standarde.

Proučevanje sodobnih družb, ki so vse bolj razdeljene in polarizirane kot nekakšno bojišče izključujočih ideoloških, političnih in družbenih skrajnosti, pokaže, da tradicionalne politične delitve na levo in desno stran političnega spektra predstavljajo lažne dileme ter poglobljajo različne delitve in razkole. Pandemija bolezni covid-19 in različni, pogosto izključujoči pogledi na njeno upravljanje povzročajo dodatne delitve, poglobljajo obstoječe razkole in radikalizirajo javni in politični diskurz, ki postaja vse bolj izključujoč, drugače misleče razglša za sovražnike in jih demonizira. Mnogi ne zaupajo več stroki in znanosti, zanikajo celo objektivna dejstva in so prepričani, da imajo le oni prav in da le oni poznajo resnico. Prakse ustvarjanja in promocije alternativnih dejstev, resnic in novic, ki jih posredujejo »naši« mediji in »naša« spletna omrežja ter hkrati diskreditirajo medije in spletna omrežja »drugih,« naših (smrtnih) sovražnikov, s katerimi ne želimo niti komunicirati in sodelovati, so pomembni dejavniki takšnega razvoja, ki ponekod že ogroža potrebno družbeno kohezijo, demokratične procese in delovanje demokratičnih institucij. Probleme še zaostruje dejstvo, da takšne pristope in strategije uporabljajo nekatere, zlasti populistične politične stranke in njihovi voditelji, ki so v nekaterih okoljih na oblasti.

Menim, da je v Sloveniji problem, da izključujoči populisti obstajajo tako med tistimi, ki se politično razglšajo za leve ali desne, kot tudi med tistimi, ki trdijo, da so v politični sredini, zato bi bila ustavna obveznost sodelovanja vseh večjih političnih strank, izvoljenih v parlament, v vladi koristna rešitev, ki bi dolgoročno lahko prispevala k preseganju delitev in razkolov. Politične stranke in njihovi voditelji ter izvoljeni na različnih volilnih listah bi bili namreč prisiljeni sodelovati pri razreševanju ključnih družbenih izzivov, problemov in vprašanj, kot so vključujoč, solidaren in pravičen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, vključno s preobrazbo ekonomije in potrebnimi reformami gospodarske, kmetijske in prehranske politike, uspešnejše soočanje s starajočo družbo, vzdržno zdravstvo in dolgotrajna oskrba, vzdržna zaposlovalna in pokojninska politika ter pokojninska reforma, spodbujanje in zagotavljanje vseživljenjskega učenja, izobraževanja in usposabljanja ter vzdržen, vsem enakopravno dostopen in kakovosten izobraževalni in šolski sistem na vseh stopnjah, vzdržno in dostopno otroško varstvo, demografska in migracijska politika, vključevanje in integracija itd.

Sodelovanje političnih strank in volilnih list, ki bodo odvisne druga od druge in od uspešnosti medsebojnega sodelovanja v vladi in parlamentu pri oblikovanju, sprejemanju in uresničevanju ključnih razvojnih strategij, politik in zakonodaje, bo nujno, da bo mogoče uspešno in učinkovito delovanje izvršilne veje oblasti in celotnega političnega sistema. Le tako bodo namreč lahko prepričale volivce, da so uspešne in sposobne uresničiti svoje predvolilne obljube ter

jim zato lahko zaupajo in zanje volijo na naslednjih volitvah. Upam, da bo nujno sodelovanje političnih strank in volilnih list spodbudilo tudi širše sodelovanje in povezovanje ljudi, posameznikov, različnih skupin in skupnosti, (družbenih) gibanj, asociacij in organizacij v slovenski družbi ter njihovo pripravljenost za sodelovanje v družbenih in političnih procesih. Tako bi lahko začeli zmanjševati odtujenost, izključevanje, različne delitve in fragmentacijo, tako značilne za sodobne družbe, ki ogrožajo njihovo (notranjo) kohezijo, nujno potrebno za njihovo stabilnost, vzdržnost in uspešen razvoj. Hkrati je treba promovirati in krepiti zavedanje o medsebojni odvisnosti, nujnosti trajnega in enakopravnega sodelovanja ter pomembnosti (medsebojne) solidarnosti, kar bi omogočilo, da v Sloveniji okrepimo obstoječe in začnemo graditi nove dejanske družbene skupnosti. Zaostrovanje problemov in kriz, ki jih opisujem, ter dosedanje izkušnje potrjujejo, da digitalne in navidezne vezi in skupnosti na spletu ne morejo nadomestiti dejanskih družbenih skupnosti in sodelovanja ljudi v realnem svetu.

Na koncu tega segmenta moram poudariti še vprašanje, za katero menim, da je za obstoj in razvoj demokracije, človekovih pravic in svoboščin ter temeljnih vrednot v tem stoletju izjemno pomembno: gre za varstvo zasebnosti in osebnih podatkov. Tehnološki razvoj na vseh področjih, zlasti hiter razvoj informacijskih tehnologij in umetne inteligence, možnosti za njihovo zlorabo in popoln nadzor nad posamezniki in našimi življenji ter vdori v našo zasebnost pomen tega področja še povečujejo. Zato moramo vzporedno s tehnologijo razvijati in uveljavljati standarde in sistem varstva zasebnosti in osebnih podatkov ter natančno določiti pravila in meje.

5.3 Zaposlovanje, vključenost, socialna varnost, univerzalni temeljni dohodek, primerno bivališče, kakovost življenja in privlačnost Slovenije za visoko izobražene in usposobljene⁴⁸

Da bi okrepili občutek vključenosti, stabilnosti in socialne varnosti prebivalcev Slovenije ter povečali privlačnost in konkurenčne prednosti Slovenije v svetu, predlagam, da v ustavi poleg pravice do dela opredelimo tudi pravico do zaposlovanja. Predlagam, da ustava uvede tudi specifične oblike univerzalnega temeljnega dohodka za državljane in skladno z zakonom za zakonite prebivalce, ki živijo v Sloveniji, so bili vsaj deset let zaposleni, so plačevali davke in prispevke, ter za člane njihovih družin. Uvedba univerzalnega temeljnega dohodka bi nadgradila sistem socialne varnosti v Sloveniji in občutek socialne varnosti pri ljudeh. Menim, da bi zaradi kakovosti življenja in življenjskega okolja, dobrih delovnih in življenjskih pogojev ter socialne varnosti, ugodnega razmerja med dohodki in stroški ter zaradi predlaganega koncepta uravnoveženega, vključujočega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, kar bo zlasti pomembno za ekološko in

družbeno ozaveščene in odgovorne posameznike, Slovenija lahko postala globalno privlačn(ejš)a za ustvarjalne, visoko izobražene in usposobljene ter tiste, ki opravljajo deficitarne poklice. Še privlačnejša zanje bo postala, če jim bomo ponudili programe, sisteme in sheme za vključevanje in integracijo, vključno s programi za razreševanje njihovih stanovanjskih problemov. Seveda se to ne bo zgodilo čez noč in samo s sprejemom predlaganih ustavnih in drugih reform, ampak bo morala Slovenija dokazati, da je uspešna tudi v uresničevanju svojih reform in temeljnih razvojnih strategij, ki izboljšujejo pogoje in kakovost življenja ljudi, njihovo socialno in osebno varnost ter polno in enakopravno vključevanje in integracijo v slovensko družbo.

Za socialno in osebno varnost ter kakovostno življenje prebivalcev Slovenije je bistveno primerno bivališče, zato predlagam, da ustava določi – vsaj kot programsko zavezo, ki bi jo uresničili do leta 2030 ali 2035 – pravico do (vsem) dostopnega primernega stanovanja. Seveda bodo za uresničitev te pravice ključni sprejetje in uresničevanje stanovanjske strategije, zakonodaje in politike ter zagotovitev zadostnega števila primernih stanovanj, tako lastniških in združenih kot vsem dostopnih najemniških stanovanj. Trenutne in pričakovane tržne cene lastniških stanovanj in najemnine najemniških stanovanj tistim z nižjimi dohodki ne omogočajo dostopa do primernega stanovanja. Da bi razrešili njihove stanovanjske probleme, bomo morali v Sloveniji čim prej razviti in uresničiti solidarnostne sheme in mehanizme.

Da bi uresničili predlagane ustavne reforme in z njimi opredeljene cilje, sta ključna čimprejšnje sprejetje in uresničevanje razvojnih izhodišč in dolgoročnejših razvojnih usmeritev za naslednja desetletja, ki sem jih naštel in opisal v uvodu monografije. V tem kontekstu je pomembno zlasti peto izhodišče, poimenovano »solidarnost, človekova varnost, kakovost življenja in razvoj potencialov«. Zato upam, da se bomo še pred morebitnim sprejemom posameznih predlaganih ustavnih reform ali predlagane nove ustave v Sloveniji uspeli dogovoriti o izhodiščih reform in politik na področjih, kot so delo in zaposlovanje, pokojninska, socialna, osebna in družbena varnost ter stanovanja, da bomo lahko čim prej sprejeli potrebne strategije in zakonodajo ter jih začeli uresničevati. To je še toliko pomembneje, ker sta delo in zaposlitev ključni izhodišči in temelj za ekonomske in socialne pravice ter socialno, ekonomsko in osebno varnost posameznika, saj sistem socialne, zdravstvene in pokojninske varnosti in zavarovanja temelji na dajatvah in prispevkih, ki jih vplačuje posameznik.

Čeprav se to mnogim zdi nepomembno in nepotrebno, menim, da bi bilo simbolično pomembno, če bi v okviru splošnih določb ustava slovensko državo opredelila kot demokratično republiko, utemeljeno na delu, kot je to storila italijanska ustava.⁴⁹ Opredelitev Slovenije kot republike dela bi odražala in priznala velik pomen, ki ga imata delo in zaposlitev za večino prebivalstva. Delo predstavlja pomembno družbeno vrednoto in temelj socialne, ekonomske in osebne varnosti

posameznika, zato menim, da bi morala ustava poleg pravice do dela vsakomur zagotavljati tudi pravico do zaposlitve in dostojnega preživljanja z lastnim delom. Če Slovenija dejansko želi biti socialna, družbeno pravična, vključujoča, solidarna in pravna država, ki dosledno uresničuje načelo enakopravnosti, mora posebno pozornost nameniti zaposlovanju, ki naj vsem omogoča dostojno preživljanje z lastnim delom. Zlasti je pomembno, da ustvarja pogoje za izobraževanje, usposabljanje in zaposlovanje družbeno ranljivih posameznikov, vključno z invalidi in posamezniki z družbenega obrobja, ter jim tako omogoča polno in enakopravno vključevanje in integracijo v slovensko družbo.

Menim, da mora ustava uveljaviti načelo in zavezujoč standard, da mora biti plačilo za delo, ki ga prejemajo zaposleni v državnem, javnem in zasebnem sektorju, pravično in da mora zagotavljati dostojno življenje zaposlenim in članom njihovih družin. Skladno s tem načelom in standardom mora zakonodaja ob upoštevanju socialnega dogovarjanja podrobneje urediti področje plač in plačnih razmerij ter zlasti zajamčene minimalne plače, ki omogočajo zaposlenim in njihovim družinam dostojno življenje. Plače morajo na podlagi načela pravičnega plačila za delo zaposlenim in njihovim družinam zagotoviti, da nikakor ne padejo pod prag revščine. Glede na družbeni in ekonomski pomen dela, zaposlitve in dostojnega plačila za delo predlagam široko javno razpravo in morebiti referendum o plačnem sistemu v državnem, javnem in javno-zasebnem sektorju, vključno s podjetji, v katerih ima država lastniški delež, ki znaša vsaj desetino. Razen zakonske določitve zajamčene minimalne plače, ta sistem ne more biti zavezujoč za zasebni sektor, a menim, da ga bo tudi ta uporabil kot izhodišče, kar se zdi logično, ker bo plačni sistem verjetno izhodišče za obdavčevanje dohodkov zaposlenih in plač, ki jih podjetja izplačujejo. Pomembna sestavina plačnega sistema so plačna razmerja in največje dopustno razmerje med najnižjimi in najvišjimi plačami. V državi, ki jo veljavna ustava opredeljuje kot demokratično, pravno in socialno ter sama zatrjuje, da želi biti vključujoča, pravična in solidarna, so (pre)velike razlike moralno problematične, z etičnega in družbenega vidika pa nesprejemljive. Objektivnih kriterijev za določanje razmerja plač ni, zato je odločanje o tem vedno arbitrarno in vrednostno ter odvisno od tega, kdo ima v danem trenutku večjo družbeno, politično in ekonomsko moč in vpliv. Gre torej za etično vprašanje. Menim, da bi bilo v Sloveniji verjetno največje še sprejemljivo razmerje med najnižjimi in najvišjimi plačami 1 : 10, vsaj ko gre za plače v državnem, javnem in javno-zasebnem sektorju, vključno s podjetji, v katerih ima država lastniški delež, ki znaša vsaj desetino. Z drugimi besedami, glede na ustavno opredelitev slovenske države kot socialne države menim, da večje razlike v javnem in državnem sektorju enostavno niso etične in sprejemljive. Kot omenjeno, zasebni sektor s temi plačnimi razmerji ne bi bil omejen in bi lahko izplačeval tudi višje plače za kadre, ki jih potrebuje in jih drugače ne more privabiti. Kar zadeva obdavčitev plač in dohodkov, profita in premoženja, menim, da

je, upošteva načela socialne, ekonomske in osebne varnosti, pravičnosti, enakopravnosti in solidarnosti, edino logično in etično progresivno obdavčevanje s stopnjami, za katere mislim, da bi morale biti za najvišje davčne razrede dovolj visoke, da ti davčni zavezanci prispevajo ne le več, ampak tudi večji delež od svojih dohodkov in premoženja, da bi tako sorazmerno s svojimi dohodki in premoženjem pravično prispevali k davčnim prihodkom, financiranju države in javnih služb. Skratka, če ima najbogatejših dvajset odstotkov prebivalstva Slovenije več kot štirideset odstotkov vsega premoženja, menim, da bi morali skladno z načeloma progresivnega obdavčenja in solidarnosti prispevati več kot polovico vseh davčnih prihodkov.

Glede obračuna plač predlagam, da se že v osnovno plačo vključi večina dodatkov in ostalih postavk, ki jih zdaj poznamo in izplačujemo zaposlenim v Sloveniji, saj je sedanji sistem izjemno nepregleden. Pričakujem, da bodo na podlagi socialnega sporazumevanja in upošteva načelo solidarnosti sprejeti sporazumi na podlagi zakonodaje natančno opredelili posamezne segmente plač zaposlenih (vključno z deležem za stalnost zaposlitve, dodatkom za višjo izobrazbo, prehrano itd.) in kriterije za njihovo izračunavanje. Bolj stimulatивно je treba urediti tudi sistem nagrajevanja uspešnosti dela zaposlenih in (kolikor je le mogoče, objektivne) kriterije za delež povečanja plač iz tega naslova, ki bi – po mojem mnenju, ob upoštevanju načela pravičnosti – za najboljše in najuspešnejše lahko povečal plače za polovico. Plačni sistem bi moral urediti tudi način določanja in plačevanja dežurstev, delovne pripravljenosti in morebitnih občasnih nadur ob povečanem obsegu dela, ki bi se všteli v plačo in mesečno ne bi smeli presegati s sporazumom dogovorjenega obsega ur. Dodatek, ki se ne bi všteval v osnovno plačo, bi bili potni stroški, izplačani po kriterijih, določenih v zakonodaji in socialnih sporazumih. S takšnim sistemom bi se osnovne plače v Sloveniji bistveno povečale in bi bile primerljivejše s plačami nasploh in zlasti s plačami v javnem in državnem sektorju v razvitejših državah EU.

V zadnjem času v Sloveniji potekajo živahne razprave o plačnih razmerjih in višini plač za visoko izobražene in usposobljene ter tiste, ki opravljajo deficitarne poklice. V času pandemije se največ govori o plačah in dohodkih zdravnikov, zdravstvenih delavcev in negovalcev, podpornih in drugih delavcev v zdravstvu, socialni oskrbi in drugih dejavnostih, ki so zaposleni v javnem sektorju. Predstavniki zavodov in institucij, nekateri politiki in strokovnjaki ugotavljajo, da ti in drugi kadri zaradi prenizkih plač in dohodkov ter slabih pogojev dela bežijo iz javnega sektorja. Čeprav zasebni sektor s sistemom in razmerji plač v javnem sektorju ni omejen, se zaradi obdavčenja (naj)višjih plač lastniki in vodstveni kader pritožujejo, da ne morejo zadržati zaposlenih visoko izobraženih in usposobljenih kadrov, ki največ prispevajo k uspešnemu delu njihovih podjetij, ter da niso konkurenčni pri privabljanju tovrstnih kadrov iz tujine. Zatrjujejo, da zaradi visoke obdavčitve (naj)višjih plač niso sposobni ponuditi višjih in zlasti v

primerjavi s tujino konkurenčnih plač, čeprav za mnoga podjetja podatki kažejo, da se profiti podjetij in lastnikov povečujejo. Zato njihovo zavzemanje za uvedbo davčne kapice za zaposlene z (naj)višjimi plačami lahko ocenimo kot prizadevanja za višje profite in le delno kot prizadevanja za boljšo globalno konkurenčnost slovenskega gospodarstva in podjetij.

Ko gre za zaposlovanje in plače visoko izobraženih in usposobljenih ter zlasti deficitarnih kadrov v državnem in javnem sektorju ter v podjetjih, v katerih ima država vsaj desetinski lastniški delež, kot sem že omenil, menim, da višina plač ni edini problem in najbolj ključni dejavnik pri odločitvi teh kadrov za zaposlitev. Na njihovo odločitev poleg nominalne višine plač vplivajo njihove ocene o kakovosti življenja in življenjskega okolja, dobrih delovnih in življenjskih pogojih, socialni varnosti, ugodnem razmerju med dohodki in stroški. Za ekološko in družbeno (bolj) ozaveščene in odgovorne, ki jih zanima prihodnost njihovih otrok, bo ključna njihova presoja o uveljavljanju uravnoteženega, vključujočega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja v Sloveniji in tudi v posameznih lokalnih okoljih, kjer bodo živeli in delali. Za tiste, ki se zaradi zaposlitve priselijo v določeno okolje, so pomembni tudi dostopnost primerne stanovanjske, možnosti zaposlovanja njihovih partneric ali partnerjev, varstvo in šolanje njihovih otrok, možnosti za športno, kulturno in družbeno delovanje in vključevanje itd. Za potencialne kandidate za zaposlitev sta najpomembnejša celovita ponudba in način, kako jo potencialni zaposlovalec predstavi.

Ker kljub navedenemu lahko pričakujemo, da pri iskanju kandidatov za deficitarne poklice in delovna mesta v javnem sektorju ne bo mogoče najti dovolj primernih kandidatov za zaposlitev glede na obstoječe in pričakovane potrebe, bo treba razmisliti o dodatnih strategijah. Menim, da bi v takšnih primerih lahko kandidatom, ki izpolnjujejo zahtevane pogoje, tudi v javnem sektorju ponudili višje plače. Verjetno se ljudje ne bodo pritoževali, če bi zaposlenim v deficitarnih poklicih in na deficitarnih delovnih mestih, ki jih sicer ni mogoče dobiti in dobro opravljajo svoje delo, ponudili plače, ki tudi dva- ali trikrat presegajo plače zaposlenih s podobno izobrazbo in usposobljenostjo v javnem sektorju ter plače tistih z višjo izobrazbo in kvalifikacijami. Zlasti če jim pojasnimo, da sicer njihovo nujno potrebno delo ne bo opravljeno.

Predlog, da z ustavo uvedemo specifično obliko univerzalnega temeljnega dohodka⁵⁰ za državljane in skladno z zakonom za zakonite prebivalce in člane njihovih družin, bo verjetno sprožil razgreto razpravo, v kateri bomo slišali in prebirali zelo različna mnenja. Ko povem, da se zavzemam za uvedbo univerzalnega temeljnega (državlanskega) dohodka v Sloveniji, me pogosto vprašajo, ali si to – glede na razvitost države, aktualno situacijo in krizne čase – lahko privoščimo. Začudeni so, ko jim odgovorim, da si verjetno ne moremo privoščiti, da univerzalnega temeljnega dohodka ne bi uvedli, če resno razmišljamo o prihodnjem razvoju Slovenije kot socialne države. Uvedba univerzalnega temeljnega

(državlanskega) dohodka je logična posledica in nadgraditev ustavne pravice do dela in zaposlitve, ki jo lahko razlagamo kot pravico do dostojnega preživljanja s svojim delom. Pravica do dela in zaposlitve je temelj in izhodišče za ekonomske in socialne pravice ter socialno, ekonomsko in osebno varnost posameznika. Pri zaposlovanju morata biti skladno z ustavo in zakonom zagotovljena enako-pravnost in enak dostop ob izpolnjenih zahtevanih pogojih. Skladno z zakonom univerzalni temeljni (državlanski) dohodek zagotavlja socialno, ekonomsko in osebno varnost tistim, ki niso zaposleni, in tistim, katerih dohodek je nižji od zajamčene minimalne plače in so pod opredeljeno mejo revščine.

Predlagam, da v Sloveniji razmislimo o uvedbi specifične oblike univerzalnega temeljnega (državlanskega) dohodka, ki bi, izhajajoč iz pravice do dela in zaposlitve, to pravico vezala na posameznikovo državljanstvo in bivanje v Sloveniji oziroma skladno z zakonom na zakonito prebivališče za prebivalce, ki kot davčni rezidenti vsaj deset let živijo v Sloveniji ter plačujejo davke in prispevke (v socialne blagajne), in za njihove družinske člane, ki živijo v Sloveniji. Ukrepi univerzalnega temeljnega dohodka, ki bi jih postopoma uvajali do leta 2030, bi zagotovili varstvo pred revščino in bi lahko nadomestili večino socialnih transferjev, mogoče pa celo vse socialne transferje in pomoči. Predlagam, da bi bili ukrepi univerzalnega temeljnega dohodka vezani na dohodke in premoženje upravičencev. Vsi državljani bi bili upravičeni do ukrepov univerzalnega temeljnega dohodka, če so njihovi tekoči dohodki – plača ali pokojnina – nižji od zajamčene minimalne plače in njihovo premoženje, razen stanovanja, v katerem živijo in se zato ne všteva v premoženje, ne presega desetletnega kumulativnega zneska zajamčene minimalne plače. Za upravičence bi višina oziroma znesek specifičnega ukrepa univerzalnega temeljnega dohodka predstavljala razliko med njihovimi tekočimi mesečnimi dohodki in zneskom univerzalnega temeljnega dohodka. Šolajoči državljani med sedmim in petindvajsetim letom, so v času svojega šolanja ne glede na svoje dohodke in premoženje dodatno upravičeni do petine zneska univerzalnega temeljnega dohodka, s katerim po dopolnjenem petnajstem letu upravljajo sami. Na predlog upravičenca ali pristojnega organa socialnega skrbstva lahko sodišče odloči, da upravičenci sami razpolagajo s sredstvi tega ukrepa tudi pred dopolnjenim petnajstim letom. Na predlog pristojnega organa socialnega skrbstva lahko sodišče odloči, da tudi po dopolnjenem petnajstem letu upravičenca s sredstvi razpolaga zakoniti skrbnik upravičenca. Skladno z zakonodajo se posebni socialni ukrepi in dajatve, kot so nadomestilo v času nezaposlenosti in druge dajatve, vezane na sistem zavarovanj, sredstva za oskrbo, posebne pomoči, otroški dodatki za otroke, ki se ne šolajo, itd., ne vštevajo v dohodke, ki se upoštevajo za določitev univerzalnega temeljnega dohodka.

Skladno z ustavo bi zakon podrobneje uredil pravico do univerzalnega temeljnega dohodka za tujce z zakonitim prebivališčem, ki kot davčni rezidenti vsaj deset let živijo v Sloveniji ter plačujejo davke in prispevke (v socialne

blagajne), in za njihove družinske člane, ki živijo v Sloveniji. Predlagam, da bi se zanje uveljavili enaki ukrepi univerzalnega temeljnega dohodka, do katerih so upravičeni slovenski državljani, pa tudi, da bi se uresničevali na enak način, kadar zakon ne določa drugače.

Ker univerzalni temeljni dohodek, kakršnega predstavljam, opredeljujem kot nadgradnjo pravice do dela in zaposlitve, predlagam, da bi za upravičence do ukrepov univerzalnega temeljnega dohodka, starejše od petnajst let, ki se ne šolajo, in mlajše od petinšestdeset let, ki niso zaposleni, uvedli obveznost opravljanja javnih del v obsegu vsaj trideset ur mesečno pri zagotavljanju različnih storitev, kot so čiščenje in urejanje življenjskega okolja, pomoč pri učenju in dnevnih opravilih, prostovoljni prevoz, druženje, varstvo in oskrba starejših in pomoči potrebnih ter druge socialne storitve itd. Za uspešno opravljanje storitev v okviru javnih del bi se morali upravičenci do univerzalnega temeljnega dohodka redno izobraževati in usposabljeni v okviru programov izobraževanja in upravljanja, ki bi jih ponujale akreditirane institucije, to pa bi hkrati prispevalo tudi k izboljševanju njihovih možnosti za zaposlovanje.

Za uresničevanje pravice do stanovanja menim, da moramo pri stanovanjski politiki izhajati iz trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja ter čim prej, najkasneje leta 2023, sprejeti strategijo in zakonodajo o energetski in protipotresni sanaciji, prenovi in (novo)gradnji državnih in javnih zgradb in objektov, stanovanjskega fonda in infrastrukture ter o zasebni gradnji, združni gradnji in gradnji za trg. Za uresničevanje sprejetih strategij in zakonodaje bo treba čim prej sprejeti konkretne dolgoročne programe in stimulacijske sheme, ki bodo pospešili energetsko in protipotresno sanacijo obstoječih državnih, javnih, zasebnih in združnih stanovanjskih, gospodarskih, infrastrukturnih in drugih objektov ter gradnjo trajnostnih, energetsko varčnih in – kadar je le mogoče – energetsko aktivnih objektov, ki presežke energije oddajajo v sistem. Kot sem navedel v uvodu, morajo standardi presoje ogljičnega, toplogrednega in okoljskega odtisa objektov spodbujati gradnjo z lokalnimi naravnimi materiali z najmanjšim možnim ogljičnim in okoljskim odtisom ter čim krajše transportne poti. Zavedam se, da programi stanovanjske politike za izgradnjo najemnih stanovanj, ki bodo izboljšali standard bivanja in dostopnost stanovanj (npr. prek shem subvencioniranja), ne bodo zadostili velikanskim potrebam, ki se bodo medtem še povečale, četudi bi uspeli po optimističnih predvidevanjih do leta 2030 zagotoviti 30 tisoč javnih najemnih stanovanj. Zato bo treba razviti dopolnilne sheme in spodbude, ki bodo povečale zasebno ponudbo najemnih stanovanj. Z gledišča medgeneracijskega sodelovanja in solidarnosti, spodbujanja skupnostnega sodelovanja in pobud ter razvoja alternativnih stebrov in oblik vzdržne trajne oskrbe za tiste, ki jo potrebujejo, predlagam programe spodbujanja (npr. z davčnimi olajšavami in drugimi ugodnostmi), subvencij in proračunskega sofinanciranja združne stanovanjske gradnje in oblikovanja združnih stanovanjskih skupnosti za prenovo obstoječih

zasebnih in javnih stanovanjskih objektov, primernih za medgeneracijske stanovanjske skupnosti, ki bodo omogočile boljši bivalni standard in boljšo kakovost življenja stanovalcev v skupnosti. Takšne sheme in programe je treba zasnovati tako, da bodo lastnike večjih stanovanj in stanovanjskih hiš, ki so jim ta bivališča prevelika ali jih ne morejo ustrezno vzdrževati in energetske sanirati, spodbudili k selitvi v manjša stanovanja ali k preoblikovanju njihovih stanovanj in hiš v stanovanjske skupnosti, ki bi omogočile reševanje stanovanjskih problemov mlajših. Poleg energetske sanacije stanovanj bi sistem sofinanciranja in subvencij moral spodbujati zlasti vzpostavitev in opremo skupn(nostn)ih prostorov, prilagajanje bivališč potrebam invalidov (oseb s hendikepi in posebnimi potrebami) in starejših, programe za medgeneracijsko vključevanje in integracijo ter druge programe za vključevanje in integracijo posameznikov in skupnosti (npr. mladostnikov, odvisnikov, migrantov, vključno z visoko izobraženimi in usposobljenimi ter tistimi, ki so pripravljeni opravljati deficitarne poklice, itd.).

5.4 Racionalizacija in reforma političnega sistema in njegovih institucij⁵¹

Na podlagi pozitivnih in negativnih izkušenj delovanja političnega sistema Republike Slovenije, ki ga je vzpostavila ustava leta 1991, ter njegovih posameznih institucij predlagam ta vsebinski sklop reform, da bi:

1. spodbudili in okrepili vključevanje, integracijo in sodelovanje ljudi v družbenih in političnih procesih ter njihovo participacijo in vpliv v demokratičnih procesih odločanja;
2. izboljšali delovanje, učinkovitost in odgovornost institucij političnega sistema in nosilcev funkcij, spodbudili konstruktivno sodelovanje znotraj institucij ter med njimi, vključno s kontinuiranim sodelovanjem vej oblasti, kar bi povečalo kakovost delovanja in poudarilo družbeno kohezivno funkcijo političnega sistema;
3. racionalizirali oblikovanje in delovanje posameznih institucij ter celotnega političnega sistema in procesov odločanja.

Čeprav te reforme predlagam ob svojem predlogu nove ustave Republike Slovenije, ker menim, da bi bil takšen pristop boljši ob upoštevanju predstavljenih spremenjenih okoliščin, izhodišč, načel in ciljev, zlasti pa predlaganega koncepta in strategij prihodnjega trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, ki bo vključujoč in prijazen podnebjju, okolju, naravi, družbi in človeku, bi jih bilo mogoče, če bi se tako odločili, uresničiti tudi s spremembami in dopolnitvami veljavne ustave.

Ocenjujem, da bodo predlogi za racionalizacijo političnega sistema in njegovih institucij, vključno s preoblikovanjem nekaterih in ukinitvijo drugih institucij, regionalizacijo in reformo lokalne samouprave, podaljšanjem parlamentarnih in drugih mandatov, spremenjenimi postopki odločanja, volitev in imenovanj, pocenili delovanje političnega sistema in zmanjšali njegove stroške za približno petino. Predlagam, da bi prihranek namenili za uresničevanje koncepta uravnoveženega, vključujočega, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijaznega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, predvsem za krepitev in razvoj javnega sektorja, ki bo v tem procesu ključen.

Ker se že več desetletij ukvarjam s primerjalnim ustavnim pravom, primerjalno raziskujem ustavne sisteme držav sveta in njihove posamezne segmente. Zato sem pri snovanju reformnih predlogov poleg slovenske prakse in izkušenj upošteval tudi prakse in izkušnje drugih držav, saj menim, da primerjalni pristop zaradi svoje širine in različnih primerov, ki jih lahko analiziraš in uporabiš, omogoča razvoj najboljših in najcelovitejših predlogov za reforme političnega sistema in njegovih posameznih institucij v različnih okoljih.

Na podlagi analize in ocene prakse in izkušenj ter sedanje situacije v Sloveniji, ob upoštevanju rezultatov primerjalnega raziskovanja približno stotih držav, za dosego prej navedenih ciljev predlagam naslednje reforme institucij političnega sistema po Ustavi Republike Slovenije iz leta 1991:

- preoblikovanje in reformo državnega zbora (kot nosilca zakonodajne funkcije s splošno pristojnostjo), katerega poslance bi volili tako, da bo zagotovljeno ustrezno zastopanje celotnega prebivalstva, vseh regij in manjšinskih skupnosti;
- uvedbo petletnega mandata poslancev državnega zbora. Podaljšanje mandata za eno leto prispeva k racionalizaciji sistema, povečuje njegovo stabilnost in ob uveljavitvi ostalih reform, ki jih opisujem v nadaljevanju, spodbuja dolgoročnejše odločanje in strategije;
- racionalizacijo sistema z ukinitvijo državnega sveta, saj bi interese, ki jih zdaj predstavlja, lahko izražali poslanci državnega zbora, izvoljeni v regijah, in morebitna (po)svetovalna telesa, ki bi jih lahko imenovala državni zbor in predsedstvo republike;
- racionalizacijo sistema z ukinitvijo funkcije predsednika republike in s tem neposrednih predsedniških volitev, ki predstavljajo znaten strošek, nesorazmeren z zelo omejenimi in pretežno protokolarnimi pristojnostmi in funkcijami predsednika. Pristojnosti in funkcije predsednika republike lahko opravlja tričlansko predsedstvo republike, ki ga sestavljajo predsednik državnega zbora, predsednik vlade in predsednik ustavnega sodišča;
- preoblikovanje in reformo delovanja vlade, ki bi se oblikovala tako, da bi v njej na podlagi ustavno določene formule morale sodelovati stranke in liste,

ki na splošnih volitvah v državni zbor dobijo več kot pet odstotkov glasov volivcev oziroma imajo v državnem zboru več kot tri poslance;

- preoblikovanje in zmanjšanje ustavnega sodišča, ki bi ga sestavljali predsednik in šest sodnikov ustavnega sodišča, izvoljenih v trajni mandat, ter reformo njegovega delovanja in pristojnosti, kar bi tudi prispevalo k racionalizaciji sistema.

Poleg navedenih institucionalnih reform predlagam, da bi ustavna reforma uveljavila še naslednje spremembe, ki bi v demokratičnih procesih krepile vključevanje, participacijo in vpliv državljanov in prebivalcev Slovenije ter odgovornost izvoljenih predstavnikov in funkcionarjev za njihovo delo:

- odpoklic poslancev državnega zbora, ki ga za posameznega poslanca največ dvakrat v času mandata lahko zahtevajo državljani z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše najmanj deset tisoč volivcev, za odpoklic poslanca pa mora v volilni enoti, kjer je bil ta izvoljen, glasovati več volivcev od števila glasov, s katerim je bil izvoljen;
- preoblikovanje in razširitev ustavne obtožbe poslancev in izvoljenih funkcionarjev, ki bi jo poleg poslancev v državnem zboru lahko sprožili državljani z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše najmanj deset tisoč volivcev;
- zahteva državljanov za predčasne volitve v državni zbor z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše najmanj petdeset tisoč ali mogoče celo sto tisoč volivcev, da se državni zbor razpusti in razpišejo predčasne volitve, pa mora za to zahtevo na referendumu, ki je veljaven, če na njem sodeluje več kot četrtnina volilnih upravičencev, glasovati večina volivcev, ki glasujejo;
- uveljavitev objektivne odškodninske odgovornosti poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev v izvršilni veji oblasti, državni upravi, državnih institucijah in lokalni samoupravi ter njihovih svetovalcev, ki jih ti neposredno imenujejo in so plačani iz proračunskih oziroma javnih sredstev, za njihova dejanja, opustitve ravnanja in javne izjave, tudi če niso neposredno povezane z opravljanjem njihove funkcije, ki povzročijo večjo družbeno in ekonomsko škodo ter druge negativne posledice.

V nadaljevanju podrobneje predstavljam in pojasnjujem posamezne reforme in spremembe sedanje ustavne ureditve, ki jih predlagam v okviru tega programskega sklopa in so zajete v besedilo mojega predloga nove slovenske ustave v nadaljevanju monografije. Tridesetletna praksa in izkušnje delovanja slovenskega političnega sistema in njegovih institucij, proučevanje razvoja, analiza in ocena sedanje situacije so pokazali, da je v času sprejema takrat nova ustava uveljavila za tisti čas primerne in dobre rešitve, ki so bolj ali manj uspešno delovale v praksi, zato je ves čas obstajal razkorak med normativnim in stvarnim, ki se povečuje, po mnenju nekaterih do te mere, da že ogroža obstoj in razvoj demokracije v

Sloveniji. Vsaj v posameznih segmentih se nekatere rešitve niso uveljavile v celoti ali so delovale in delujejo drugače, kot smo ob sprejemu ustave predvidevali in pričakovali. Poleg tega so se v tem času pokazali različne nedoslednosti, problemi in neracionalnosti uveljavljenih rešitev, ki bi jih s sprejemom in uresničevanjem predlaganih normativnih reform lahko zmanjšali ali celo odpravili. Menim, da bi te reforme lahko povečale družbeno kohezivno funkcijo političnega sistema in njegovih institucij, okrepile demokratično participacijo ljudi, odgovornost izvoljenih predstavnikov in funkcionarjev na vseh ravneh, hkrati pa bi izboljšale delovanje in učinkovitost političnega sistema in njegovih institucij ter ga pocenile in racionalizirale z reformo njihovega oblikovanja, strukture, pristojnosti, odgovornosti, funkcij in delovanja. Navedeno v nadaljevanju podrobneje pojasnujem.

Skladno z opredelitvijo Slovenije kot demokratične republike ustava določa, da ljudje v procesih (demokratičnega) političnega odločanja sodelujejo neposredno, na primer na referendumih ali z uveljavljanjem ljudske iniciative kot oblikah neposredne demokracije, in posredno prek svojih izvoljenih predstavnikov, ki so izvoljeni na volitvah in ki v njihovem imenu, imenu ljudstva, odločajo v institucijah političnega sistema. Takšne rešitve so se razvijale več stoletij in jih terja kompleksnost družb in procesov v njih, saj neposredno odločanje ljudi o vseh zadevah enostavno ni možno in tudi ne bi bilo racionalno. V razpravah o reformah kaže vseeno preveriti, ali, kako (z uporabo katerih oblik neposredne demokracije) in v katerih primerih bi bilo v sistemu mogoče okrepiti neposredno demokracijo.

Za uresničevanje oblasti ljudstva in ljudske suverenosti sta poleg oblik neposredne demokracije nujna posredna demokracija in delovanje demokratičnih institucij političnega sistema, pri čemer velja, da je ali bi vsaj morala biti zakonodajna veja oblasti ključen izraz in predstavnik suverenosti ljudstva. Zato v okviru tega vsebinskega sklopa predlaganih ustavnih reform najprej predstavljam svoj predlog preoblikovanja in racionalizacije zakonodajne veje oblasti.

Analize in izkušnje kažejo, da sedanja ureditev zakonodajne veje oblasti, ki uveljavlja nepopolno dvodomnost, v kateri je razmerje med domovima očitno neenako in v korist državnega zbora, in zlasti njeno uresničevanje v praksi kažeta številne slabosti, probleme in nelogičnosti, zlasti pa se zastavlja vprašanje smiselnosti in potrebnosti državnega sveta. Pred sprejemom ustave leta 1991 smo razpravljali o smislu, logiki in funkciji državnega sveta v zakonodajni veji oblasti. Mnenja in pogledi so bili različni, a je prevladala intenca ustavodajalca, da je v družbi, kjer obstaja pluralizem interesov in so ti formalno organizirani, smotrno ohraniti predstavljanje različnih (organiziranih) interesov v (neo)korporativnem duhu. Profesor France Bučar je pojasnjeval, da poznajo različne oblike (neo)korporativnega organiziranja in participacije tudi v zahodnih demokracijah, kakršna je Avstrija, hkrati pa gre za kontinuiteto uveljavljenih praks in pozitivnih izkušenj iz prejšnjega sistema zlasti v družbenih dejavnostih (kot ena od formaliziranih

oblik pluralizma interesov in socialističnega samoupravljanja). Že takrat smo nekateri omenjali pomanjkljivost, da ustava ureja le državni zbor kot splošno zakonodajno pristojni dom in državni svet kot nekakšen »poldom«, ne vzpostavlja pa institucije parlamenta in skupnih (delovnih) teles obeh domov, kot je običajno v sistemih, kjer obstajajo dvodomni (ali večdomni) parlamenti. Opozarjali smo, da je državni svet le nekakšen »privesek« državnega zbora, katerega moč in vpliv sta v zakonodajnem procesu in zlasti v razvoju in formuliranju zakonodaje izjemno omejena.

Državni svet se nikoli ni uveljavil. Funkcije, zaradi katerih ga je ustavodajalec uvedel, opravlja le deloma. Čeprav njegov strokovni in birokratski aparat ni zelo velik, njegovo delovanje vseeno predstavlja nezanemarljiv strošek, zato se zlasti v kontekstu racionalizacije in boljše učinkovitosti sistema zastavlja vprašanje njegove upravičenosti in smisla. Upošteva je navedeno **predlagam, da se z ustavno reformo državni svet ukine**. Ustrezno zastopanje lokalnih in regionalnih interesov lahko zagotovita **reforma in preoblikovanje državnega zbora**, ki ju predstavljam in utemeljujem v nadaljevanju.

Z ukinitvijo državnega sveta bi državni zbor postal edini in splošno pristojni nosilec zakonodajne oblasti, v Sloveniji pa bi dobili enodomni parlament. S sprejemom zakona v državnem zboru bi bil zakonodajni postopek končan, razen če bi prišlo do naknadnega zakonskega referenduma, ki bi ga lahko zahtevali določeno število poslancev in državljani z ljudsko iniciativo.

Čeprav predlagam ukinitvev državnega sveta, ki bi ga vsaj delno nadomestili poslanci, izvoljeni v statističnih regijah, ki bi oblikovali odbor regij, kar bi okrepilo neposredno zastopanje lokalnih in regionalnih interesov v državnem zboru ter racionaliziralo delo zakonodajne veje oblasti, menim, da državnega zbora ni treba (bistveno) povečati. Seveda predlagane reforme terjajo drugačno ureditev volitev poslancev. Zato se zavzemam za spremembe volilnega sistema in zakonodaje, ki bi odpravile neustavnosti, ki jih je ugotovilo ustavno sodišče, in povečale vpliv volivcev na izvolitev kandidatov. Menim, da spremembe, ki jih predlagam, volivcem dejansko omogočajo, da volijo ne le stranke in volilne liste, ampak tudi kandidate za poslance, ki jim zaupajo, da jih bodo najboljše predstavljali v zakonodajni oblasti in zastopali njihove interese. Predlagane spremembe hkrati zagotavljajo tudi ustrezno regijsko zastopanost in predstavljanje manjšinskih skupnosti v državnem zboru.

Menim, da bi bila glede na opredeljene cilje optimalna rešitev, da bi število poslancev v državnem zboru povečali na petindevetdeset, tako da bi:

- petdeset poslancev po proporcionalnem (sorazmernem) sistemu volili v celotni državi kot edini volilni enoti, kar bi odražalo politična razmerja v državi in opredelitve volivcev do strank, volilnih list in samostojnih

kandidatov v času volitev, volilni prag za izvolitev poslanca pa bi bil dva odstotka oddanih glasov;

- štirideset poslancev volili v statističnih regijah, in sicer tako, da se v desetih regijah izvoli po tri poslance, v regiji, v kateri je Maribor, štiri poslance in v regiji, v kateri je Ljubljana, šest poslancev;
- pet poslancev, predstavnikov manjšinskih skupnosti, med katerimi bi po enega poslanca izvolili na listah italijanske, madžarske in romske skupnosti, dva poslance pa na listi ostalih manjšinskih skupnosti.

Če ne bo soglasja za predlagano preoblikovanje in povečanje državnega zbora ter uvedbo dodatnih predstavnikov manjšinskih skupnosti, menim, da bi bilo najbolje ohraniti sedanje število poslancev v državnem zboru. Skladno z načelom varstva pridobljenih pravic bi ohranili obstoječe neposredno zastopanje italijanske in madžarske manjšine v državnem zboru. Zato predlagam, da bi v tem primeru devetdeset poslancev državnega zbora izvolili tako, da bi:

- petdeset poslancev po proporcionalnem (sorazmernem) sistemu volili v celotni državi kot edini volilni enoti, kar bi odražalo politična razmerja v državi in opredelitve volivcev do strank, volilnih list in samostojnih kandidatov v času delitev, volilni prag za izvolitev poslanca pa bi bil dva odstotka oddanih glasov;
- osemtrideset poslancev volili v statističnih regijah tako, da bi v vsaki regiji izvolili po tri poslance z list političnih strank in/ali volilnih list ter med samostojnimi kandidati, v statistični regiji, kjer je Ljubljana, pa bi zaradi večjega števila prebivalcev izvolili pet poslancev;
- dva manjšinska poslance, ki predstavljata italijansko in madžarsko manjšino v Sloveniji, izvolili skladno z veljavno ureditvijo.⁵²

Ne glede na to, katera od predlaganih rešitev bo sprejeta, bi poslanci, izvoljeni v regijah, oblikovali odbor regij, ki bi v parlamentarnem odločanju in zakonodajnem postopku zagotovil zastopanje, vpliv in upoštevanje specifičnih interesov lokalnih skupnosti in regij. Pred odločanjem v državnem zboru bi odbor regij lahko predhodno razpravljal o vseh zadevah iz pristojnosti državnega zbora, se do njih opredelil in državnemu zboru posredoval svoje predloge. Državni zbor bi ob odločanju moral obravnavati stališča, mnenja, priporočila in predloge odbora regij. Kadar bi odbor regij državnemu zboru posredoval predloge politik in zakonodaje, ki zadevajo regije, lokalne skupnosti in njihov razvoj, bi jih lahko državni zbor z večino glasov vseh poslancev zavrnil ali spremenil. Menim, da bi predlagana ureditev omogočila boljše uveljavljanje interesov regij in lokalnih skupnosti, kot ga zagotavlja sedanja ureditev, saj bi bil vpliv odbora regij na parlamentarno odločanje večji, kot ga ima zdaj državni svet, katerega ukinitve predlagam. Predsednik odbora regij, ki bi ga ta izvolil z večino svojih članov, bi vodil

delo odbora in bi bil hkrati podpredsednik državnega zbora, ki bi nadomeščal predsednika državnega zbora v primeru njegove odsotnosti.

Skladno z ustavo volitve poslancev državnega zbora in volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev. Predlagam, da bi poslance, razen poslancev narodnih in etničnih manjšin in skupnosti, volili po načelu sorazmernega predstavnštva s preferenčnim glasovanjem, in sicer tako, da:

- petdeset poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste politične stranke ali volilne liste, lahko pa na tej listi obkrožijo tudi številko kandidata, ki mu namenjajo svoj glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima največje število glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko svoj glas nameni samo posameznemu kandidatu, tako da obkroži le številko pred njegovim imenom. Če kandidat, ki mu je volivec namenil glas, ni izvoljen, se njegov glas prišteje kandidatu oziroma listi stranke ali volilne liste in kandidatu, ki je njegova druga izbira. Če ni izvoljen kandidat ali če volilnega praga ne preseže lista stranke ali volilne liste, ki sta njegova druga izbira, potem se volivčev glas prišteje kandidatu ali listi, ki je njegova tretja izbira. Tudi v tem primeru volivec izrazi svoje prioritete tako, da na označenem mestu ob številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3);
- za poslance, ki se volijo v statističnih regijah, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste stranke ali volilne liste, za katero volijo, lahko pa na tej listi označijo tudi kandidata, ki mu namenijo svoj preferenčni glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa

ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima na listi največje število glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko glasuje za posamezne kandidate na različnih listah, in sicer tako, da obkroži številko pred imenom kandidata, pri čemer lahko v okviru posamezne prioritete izbere največ toliko kandidatov, kolikor se jih voli v tej statistični regiji. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki kandidatov svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če posamezni kandidati, označeni kot prva izbira, niso izvoljeni, se volivčevi glasovi, namenjeni njim, prištejejo še neizvoljenim kandidatom iz druge in po potrebi tretje izbire, ki imajo največ preferenčnih glasov;

- poslanci italijanske in madžarske skupnosti, če bo sprejet predlog za povečanje števila poslancev in dodatnih manjšinskih predstavnikov pa tudi romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti, so izvoljeni, če na svojih manjšinskih volilnih listah dobijo večino glasov volivcev, ki glasujejo. Če na posamezni listi kandidira več kandidatov, kot se jih na tej listi voli, imajo volivci pravico do preferenčnega glasu. V tem primeru ima vsak volivec tri preferenčne glasove, ki jih označi tako, da ob obkroženi številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko 1, drugo izbiro s številko 2 in tretjo s številko 3. Če kandidat, označen kot prva izbira ne doseže večine, se volivčev glas pripiše njegovi drugi izbiri, če tudi ta ne doseže večine, pa njegovi tretji izbiri.

Predlagano preferenčno glasovanje na volitvah poslancev državnega zbora bi omogočilo vsakemu volivcu, da jasno izrazi svojo voljo in – če tako želi – označi svoje preference, kar zadeva kandidatne liste in kandidate. Ob izbiri treh preference, ki jih lahko izrazi volivec, se bistveno poveča možnost, da bo skladno z njegovo voljo glas, ki ga označi na volilnem listu, dejansko prispeval k izvolitvi liste in/ali kandidata, ki jima je pripravljen dati svoj glas. S tem bi bistveno zmanjšali število neupoštevanih, tako imenovanih »zavrženih glasov«, ki jih volivci name-nijo listam in kandidatom, ki ne dosežejo volilnega praga. Upoštevanje preference volivcev pri delitvi volilnih preostankov bi pomenilo, da bi se lahko izognili

sistemom in koeficientom (raz)delitve volilnih preostankov. Pri razdelitvi volilnih preostankov, ki jih predstavljajo glasovi volivcev, ki so kljub upoštevanju vseh izraženih preferenc glasovali za stranke in liste, ki niso izvoljene v parlament, in presežki glasov, ki strankam in listam, izvoljenim v parlament, ostanejo po dodelitvi zadnjega polnega mandata, bi te glasove dodelili strankam in listam, ki imajo največji presežek glasov, dokler ne bi razdelili celotnega preostanka glasov. Tako bi v največji možni meri upoštevali dejansko voljo volivcev, predvsem pa bi se izognili očitkom, da sistemi in koeficienti razdelitve volilnih preostankov dajejo prednost določenim strankam.

Predlagam, da za zagotavljanje ustrezne regijske zastopanosti v državnem zboru uporabimo že obstoječo in uveljavljeno delitev Slovenije na statistične regije, tako da bi bila vsaka statistična regija volilna enota, v kateri bi volivci kar najbolj enakopravno, upoštevaje število prebivalcev v posamezni regiji, volili določeno število poslancev, kot pojasnujem zgoraj.⁵³ Glede na dosedanje izkušnje pričakujem, da bosta regionalizacija Slovenije in izvedba reforme lokalne samouprave terjali svoj čas, zato bi bila predlagana rešitev najbolj logična in najenostavnejša. Menim, da predlagana rešitev predstavlja dobro izhodišče za dejansko regionalizacijo države, ustanovitev regij in vzpostavitev delujoče dvostopenjske lokalne samouprave. Po svoji formalni ustanovitvi bi delujoče regije, ki bi se trudile zadovoljevati potrebe in uresničevati interese svojih prebivalcev in občin, predstavljale pomembno vez med poslanci, izvoljenimi v regiji, in prebivalci te regije. Interes za stalno in konstruktivno sodelovanje med regijami in poslanci, izvoljenimi v njih, bi bil obojestranski. Že ob veljavni ustavni ureditvi, ki določa, da poslanci predstavljajo ljudstvo in so pri poslanskem delu in odločanju neodvisni, v praksi vemo, da na njihovo delo in odločanje zelo vplivajo stranke, na listah katerih kandidirajo in so izvoljeni, ter da so bolj dovzetni za specifične teme in interese iz svojih ožjih življenjskih okolij. Predlagana reforma državnega zbora in volitev poslancev, s katero bi poslance, ki tvorijo odbor regij in bi bili izvoljeni v statističnih regijah, že ustava opredelila kot predstavnike ljudstva in hkrati kot predstavnike »svojih« volilnih enot, regionalnih in lokalnih interesov ter bi tako zgolj odrazila dejansko stanje. Takšna ureditev bi regijam v sodelovanju z občinami omogočila, da nudijo podporo »svojim« poslaneu v državnem zboru in tako prispevajo k njihovemu boljšemu delu, boljši povezanosti z volilno bazo, hkrati pa bi poslanci, izvoljeni v statističnih regijah, s svojim delo(vanje)m v odboru regij in državnem zboru ter s svojimi predlogi lahko prispevali k boljšemu in učinkovitejšemu zastopanju in uresničevanju specifičnih interesov regij, lokalnih skupnosti in njihovih prebivalcev.

Statistične regije v Republiki Sloveniji (2022)

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, <https://www.stat.si/obcine/sl>

Lahko pričakujemo očitke, da bi predlagana reforma volilnega sistema in zakonodaje še povečala fragmentacijo političnega prostora in državnega zbora, saj lahko ob nizkem volilnem pragu in ob uveljavljenem proporcionalnem sistemu v parlamentu pričakujemo, da bo v parlament izvoljenih veliko političnih strank, volilnih list in neodvisnih kandidatov. Kritiki bodo trdili, da bodo takšni volilni rezultati še bolj otežili dogovarjanje in oblikovanje potrebnega soglasja v procesih parlamentarnega odločanja in političnega odločanja nasploh. Menim, da bi takšne očitke in strahove lahko zavrnil, če bo hkrati sprejeta reforma izvršilne oblasti, ki že na ustavni ravni vzpostavi obvezo sodelovanja večjih strank v vladi. Hkrati lahko trdim, da večje število političnih strank, volilnih list in neodvisnih kandidatov v državnem zboru pomeni, da parlament bolje odraža politični pluralizem in razmerje sil, ki v času volitev obstaja v državi in posameznih regijah. Predlagane reforme volilnega sistema in zakonodaje volivcem omogočajo, da poleg liste na njej izberejo tudi določenega kandidata, ki mu najbolj zaupajo, da ne glasujejo le za listo, ampak za določenega kandidata na njej, če njihovega zaupanja ne uživa celotna lista, ampak zaupajo le posameznemu kandidatu, ali da volijo morebitnega neodvisnega kandidata, hkrati pa lahko poleg svoje prve izbire označijo tudi svojo drugo in morebitno tretjo izbiro. Vse navedene možnosti pomenijo dejansko povečanje vpliva volivcev na izvolitev strank in list ter posameznih kandidatov, ki jim najbolj zaupajo.

Predlagano **podaljšanje poslanskega mandata** s štirih na pet let predstavlja **racionalizacijo in prihranek** v delovanju sistema, ker bi bile volitve manj pogo-
ste, hkrati pa daljši poslanski mandat **povečuje stabilnost sistema** in izvoljene
poslance, zlasti tiste, ki razmišljajo o ponovnem kandidiranju, spodbuja k bolj
premišljenemu, dolgoročnejšemu in strateškemu razmišljanju. Premišljeno, dol-
goročno, strateško in odgovorno razmišljanje in ravnanje namreč zdaj pri poslan-
cih in tudi drugih funkcionarjih pogosto pogrešamo.

Večja **politična odgovornost** poslancev državnega zbora za njihovo delo in
lažje uveljavljanje le-te sta ključna motiva za naslednji predlagani spremembi, ki
volivcem omogočata, da tudi v času mandata lahko učinkovito uveljavijo odgo-
vornost posameznega poslanca in državnega zbora kot celote ter tako sankcioni-
rajo izdano zaupanje.

Prvi instrument, ki bi bil na razpolago volivcem, je inštitut odpoklica
poslanca državnega zbora. Predlagam, da volivci odpoklic zahtevajo z ljudsko
iniciativo, ki jo podpiše najmanj deset tisoč volivcev. Menim, da bi ustrezno ome-
jili možnost politične zlorabe tega instituta in preprečili šikaniranje posameznih
poslancev, če bi ustava omejila možnost za uveljavljanje tovrstne odgovornosti za
posameznega poslanca na največ dvakrat v času mandata. Tako bi volivci tehtno
premislili, ali in kdaj bi ta institut uveljavili. Volivci, ki bi predlagali odpoklic,
se namreč morajo zavedati, da bi neuspešen poskus odpoklica lahko okrepil
položaj in vpliv tega poslanca ter povečal njegove možnosti za ponovno izvoli-
tev. Predlagam, da bi za izglasovanje odpoklica poslanca na referendumu morale
glasovati več volivcev od števila glasov, s katerim je bil izvoljen.

Drugi instrument, ki bi ga volivci lahko uporabili za uveljavljanje poli-
tične odgovornosti poslancev državnega zbora, je pobuda državljanov za razpis
predčasnih volitev. Ta instrument bi lahko uveljavili na različne načine. Ena od
možnosti, ki bi jo bilo mogoče uresničiti po relativno enostavnem postopku, bi
bila, da bi volivci lahko zahtevali predčasne volitve za državni zbor z ljudsko ini-
ciativo, ki jo mora podpisati najmanj tretjina ali mogoče celo dve petini volilnih
upravičencev v državi in jo predložiti predsedstvu republike. Po prejemu zaha-
teve volivcev in ugotovitvi njene pravilnosti bi predsedstvo republike razpustilo
državni zbor in najkasneje v 60 dneh razpisalo predčasne volitve za poslance
državnega zbora. Ta možnost bi bila relativno enostavna in poceni, glede na
veliko število zahtevanih podpisov ljudske iniciative pa lahko domnevamo, da bi
jo bilo težko zlorabiti. Druga, bolj zapletena in dražja možnost bi bila odločanje o
razpisu predčasnih volitev za državni zbor na referendumu. Tudi v tem primeru
bi volivci z ljudsko iniciativo, ki bi jo morale podpisati najmanj petdeset tisoč ali
mogoče celo sto tisoč volivcev, zahtevali predčasne volitve. Po prejemu zahteve
volivcev, ki izpolnjuje vse formalne pogoje, bi predsedstvo republike morale naj-
kasneje v šestdesetih dneh razpisati referendum o predčasnih volitvah v državni
zbor. Na referendumu bi bila zahteva za predčasne volitve sprejeta, če bi zanjo

glasovala večina volivcev, ki glasujejo, če bi bil pri tem dosežen kvorum, ki ga predvideva veljavna zakonodaja. Če bi bila na referendumu izglasovana odločitev za predčasne volitve, bi predsedstvo republike razpustilo državni zbor in najprej trideset dni ali najkasneje šestdeset dni po razglasitvi referendumskega rezultata razpisalo predčasne volitve za poslance državnega zbora.

Za povečanje politične odgovornosti poslancev državnega zbora in voljenih funkcionarjev ter za večji vpliv državljanov pri tem predlagam **preoblikovanje in razširitev ustavne obtožbe poslancev in izvoljenih funkcionarjev**. Postopek ustavne obtožbe bi lahko poleg petindvajsetih poslancev državnega zbora sprožili tudi volivci z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše dvajset tisoč volivcev. Postopek ustavne obtožbe bi se potem nadaljeval, kot predvideva ustava.

Čeprav takšni mehanizmi v ustavah drugih držav niso običajni in bi šlo za izvirno rešitev, predlagam, da slovenska ustava uveljavi **objektivno odškodninsko odgovornost poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev v izvršilni veji oblasti, državni upravi, državnih institucijah in lokalni samoupravi ter njihovih svetovalcev, ki jih ti neposredno imenujejo in so plačani iz proračunskih oziroma javnih sredstev, za njihova dejanja, opustitve ravnanja in javne izjave, tudi če niso neposredno povezane z opravljanjem njihovih funkcij, ki povzročijo večjo družbeno in ekonomsko škodo ter druge negativne posledice**. Njihovo objektivno odškodninsko odgovornost bi ugotavljala pristojna sodišča, ki bi najprej morala ugotoviti obstoj škode in vzročno povezavo z ravnanji, opustitvami in javnimi izjavami toženih posameznikov. S sodbo bi sodišča morala ugotoviti objektivno odškodninsko odgovornost posameznih poslancev, navedenih funkcionarjev in njihovih imenovanih svetovalcev, konkreten obseg in višino škode, ki jo je posameznik povzročil s svojim ravnanjem, opustitvijo ravnanja ali javnimi izjavami, ter višino odškodnine, ki jo mora plačati. Predlagam, da bi obsojeni posameznik za povzročeno oškodovanje objektivno odškodninsko odgovarjal z vsem svojim premoženjem, vključno s tistim, ki ga je neodplačno odtujil ali pod ceno prodal v obdobju enega leta pred povzročitvijo škode. Postopek pred sodiščem za ugotavljanje objektivne odškodninske odgovornosti poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev v izvršilni veji oblasti, državni upravi, državnih institucijah in lokalni samoupravi ter njihovih svetovalcev, ki jih ti neposredno imenujejo in so plačani iz proračunskih oziroma javnih sredstev, bi po uradni dolžnosti začeli državno odvetništvo, kadar to meni, da je bila škoda povzročena državnemu premoženju in proračunu, in tožilci na predlog policije, kadar obstaja utemeljen sum o obstoju kaznivega dejanja, in na pobudo računskega sodišča in protikorupcijske komisije, kadar ti instituciji pri svojem delu ugotovita morebitno oškodovanje državnega premoženja, proračuna in javnih sredstev. Sodni postopek za ugotavljanje objektivne odškodninske odgovornosti z zasebno tožbo, ki bi jo bilo mogoče zaradi enakopravnosti in zaščite oškodovancev vložiti brezplačno, lahko začne kot tožnik sleherni posameznik ali

pravna oseba, kadar meni, da ji je s svojim ravnanjem, opustitvijo ali javno izjavo poslanec, izvoljeni in imenovani funkcionar povzročil neposredno škodo. Kadar je zasebnih oškodovancev več, mora biti omogočena tudi kolektivna tožba, pri čemer bi državno odvetništvo in država morala zagotoviti tožnikom brezplačno pravno pomoč. S takšno ureditvijo bi tudi zasebnim tožnikom omogočili enostavno in široko uveljavljanje objektivne odškodninske odgovornosti poslancev, funkcionarjev in njihovih imenovanih svetovalcev za ravnanja, opustitve ravnanj in javne izjave, s katerimi bi bili tožniki oškodovani.

Seveda bi bilo treba preprečiti zlorabo tega instituta za šikaniranje nosilcev funkcij. Če bi sodišče ugotovilo, da je zasebni tožnik vložil lažno tožbo, s katero je želel šikanirati toženega, bi mu lahko s sodbo naložil plačilo vseh sodnih in drugih stroškov ter odškodnine toženemu.

Kar zadeva časovni okvir, predlagam, da se takšna objektivna odškodninska odgovornost uveljavi tudi za nazaj, za čas po osamosvojitvi Slovenije, ko je ustava Slovenijo opredelila kot demokratično, pravno in socialno državo. Menim, da je uveljavitev takšne objektivne odškodninske odgovornosti za nazaj upravičena in dopustna, saj v pravni državi velja, da ustava lahko civilnopravna razmerja ureja, kadar je to potrebno, tudi za nazaj. Takšna ureditev bi omogočala, da se objektivna odškodninska odgovornost navedenih funkcionarjev lahko uveljavi za vsa njihova ravnanja in opustitve, povezane z uresničevanjem njihove funkcije, ter za njihove javne izjave, tudi če niso neposredno povezane z opravljanjem njihove funkcije, ki so povzročile večjo škodo državnemu, javnemu in zasebnemu premoženju, proračunu in javnim sredstvom ter morebitnim zasebnim tožnikom v času po osamosvojitvi Slovenije. V tem primeru gre za uveljavljanje objektivne odškodninske odgovornosti poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev v izvršilni veji oblasti, državnih upravi, državnih institucijah in lokalni samoupravi ter njihovih svetovalcev, ki jih ti neposredno imenujejo in so plačani iz proračunskih oziroma javnih sredstev, ki bi se morali zavedati svoje družbene, politične in tudi civilnopravne odgovornosti. Ob svoji prisegi in/ali podpisu pogodbe ob nastopu funkcije ali zaposlitve bi se ti posamezniki morali zavedati svoje odgovornosti za dobro in vestno opravljanje svojih funkcij, pa tudi tega, da s svojim nepremišljenim, nevestnim, neodgovornim ali celo namerno škodljivim ravnanjem, opustitvami in javnimi izjavami lahko povzročijo družbeno, ekonomsko, premoženjsko in drugo škodo, vključno s škodo, povzročeno različnim oškodovancem. Z gledišča veljavne ustavne ureditve bi lahko rekli, da je že uveljavljena individualna krivdna odgovornost posameznikov za škodo, nastalo pri opravljanju funkcij in pristojnosti državnih institucij, razširjena z objektivno odškodninsko odgovornostjo navedenih funkcionarjev.

Razlogov, da predlagam takšno reformo in uvedbo instituta objektivne odškodninske odgovornosti poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev v izvršilni veji oblasti in državnih institucijah ter njihovih svetovalcev, ki jih ti

neposredno imenujejo in se plačajo iz proračunskih oziroma javnih sredstev, za njihova dejanja, opustitve ravnanja in javne izjave, katerih posledica je nastanek premoženjske in druge večje družbene škode, vključno z oškodovanjem proračuna in javnih sredstev, je več. Ocenjujem, da bi uvedba takšnega instituta objektivne odškodninske odgovornosti prispevala k vestnejšemu in odgovornejšemu opravljanju funkcij in delu nosilcev funkcij, saj bi se zavedali, da bodo tudi objektivno materialno odgovarjali za premoženjsko in drugo škodo, ki jo povzročijo državnemu in javnemu premoženju, proračunskim in javnim sredstvom ter posameznikom, pravnim osebam in njihovem premoženju s svojimi škodljivimi ali nevestnimi ravnanji, opustitvami ravnanj ali javnimi izjavami. Takšna ureditev bi bila dober preventivni mehanizem, ki bi poslance, izvoljene in imenovane funkcionarje spodbujal in mogoče kar prisilil, da svoje delo in odgovornosti opravljajo bolje in odgovorneje, predvsem pa, da bi se izogibali ravnanjem, opustitvam ravnanj in javnim izjavam, za katere bi se morali zavedati, da bi lahko imeli družbeno škodljive posledice. To je še toliko pomembneje, ker ugotavljam, da v Sloveniji v preteklih desetletjih nismo bili uspešni pri pregonu in obsodbah v kazenskih in civilnih zadevah, ko je šlo za sporna in družbeno škodljiva ravnanja in izjave ter za uveljavljanje odškodninske odgovornosti nosilcev funkcij in tudi drugih, ki so oškodovali državno in javno premoženje, proračunska in javna sredstva. V preteklih letih smo največ govorili o odgovornosti različnih storilcev in tudi nosilcev funkcij za razvojne strategije in nekatere velike projekte, kot so: TEŠ6, ena največjih investicij v zadnjih desetletjih; neustrezna regulacija in sanacija okoljskih problemov, odlagališč strupenih in nevarnih snovi, škodljivih izpustov in različnih polutantov gospodarskih dejavnosti in podjetij, ki ogrožajo zdravje in življenja prizadetih prebivalcev v Anhovem, Celjski kotlini, Mežiški dolini in drugje; nedodelane razvojne strategije, slabo načrtovanje, (pre)počasno izvajanje in podražitev investicij v javno infrastrukturo; slab sistem javnega naročanja in pomanjkljiva kontrola na tem področju; nabava zaščitne, zdravstvene in druge opreme v času epidemije oziroma pandemije bolezni covid-19. Na začetku leta 2022 najbolj razburjajo izjave predsednika vlade Janeza Janše za indijsko televizijo in predlog Slovenske nacionalne stranke za spremembo kazenske zakonodaje in skrajšanje zastaralnih rokov za gospodarski kriminal. Prav ti primeri, ki nadaljujejo prakso zavračanja sleherne odgovornosti nosilcev funkcij, vključno s poslanci, funkcionarji v izvršilni oblasti in nekaterimi župani, ob hkratnem sprevačanju dejstev in poskusih, da sebe prikažejo kot nedolžne žrtve okoliščin, ki ravnaajo z najboljšimi nameni, so neposredni povod za predlagane reforme in uveljavitev objektivne odškodninske odgovornosti funkcionarjev. Za obseg škode, ki so jo povzročili neodgovorna in škodljiva ravnanja, opustitve in javne izjave funkcionarjev v preteklosti, vemo in jo lahko vsaj približno ocenimo, za nedavna ravnanja in izjave pa naravo in obseg družbene, ekonomske in premoženjske škode, ki bi lahko bila znatna in dolgoročna, lahko le predvidevamo in

približno ocenimo. To velja za neposredno in posredno škodo, ki jo je povzročil predsednik vlade, ko je v svojih izjavah za indijsko televizijo o Tajvanu govoril kot o državi in o njihovi pravici do samoodločbe ter tako razrazil Ljudsko republiko Kitajsko, ki je ostro reagirala in njegove izjave označila kot kršenje načela ene Kitajske, ki velja v mednarodni skupnosti in ga sprejema tudi EU, tako kot uradna slovenska zunanja politika, ter napovedala ostro ukrepanje. Domnevamo, da imajo lahko izjave predsednika vlade velike ekonomske in politične posledice, saj dolgoročno lahko poslabšajo odnose Slovenije s Kitajsko, pomembno ekonomsko silo in stalno članico Varnostnega sveta OZN. Predlog za spremembo kazenske zakonodaje in bistveno skrajšanje zastaralnih dob za kazniva dejanja v gospodarstvu je v državni zbor vložila Slovenska nacionalna stranka in ga je v pristojnem odboru podprla vladajoča koalicija. Posledice takšnih sprememb kazenske zakonodaje bi bile številne in hude, saj bi skrajšanje zastaralnega roka pomenilo zastaranje vrste največjih in najodmevnejših kazenskih zadev, zlasti na področju gospodarskega kriminala, ki potekajo v Sloveniji v različnih fazah postopka, med njimi so tudi afere, ki sem jih navedel, posledično pa obstaja tudi nevarnost, da storilci teh dejanj ne bodo ustrezno procesirani in da njihova morebitna kazenska odgovornost ne bo ugotovljena. Argumenti predlagateljev in podpornikov, da s temi spremembami želijo pospešiti postopke ter izboljšati delo in učinkovitost organov pregona in sodišč ter zaščititi obtožence, ki zdaj predolgo čakajo na končanje sodnih postopkov, so problematični. Dejansko so takšne spremembe kazenske zakonodaje usluga obtožencem v navedenih kazenskih postopkih, njihove dolgoročne posledice pa ne bodo le nedokončani zastarani sodni postopki, ki potekajo, ampak gre tudi za zmanjšanje možnosti za pregon premoženjskih in gospodarskih kaznivih dejanj, vključno s tistimi, ki oškodujejo evropska in slovenska proračunska in javna sredstva, državno, javno in zasebno premoženje. Prav te posledice so lahko tudi razlog, da Evropska komisija proti Sloveniji sproži politične in pravne postopke, vključno s tožbo na sodišču EU zaradi kršitve evropskega prava, na kar opozarja vrsta strokovnjakov, strokovnih združenj in nevladnih organizacij ter tudi državno tožilstvo.⁵⁴

Predlagani institut objektivne odškodninske odgovornosti poslancev in drugih funkcionarjev bi bilo mogoče uveljavljati, če bi sodišča ugotovila njihovo odgovornost. Takšna rešitev bi bila tudi v interesu posameznikov in pravnih oseb, ki so z dejanji, opustitvami ali javnimi izjavami nosilcev funkcij neposredno oškodovani, saj smo bili v Sloveniji (ne)uspešni tudi pri uveljavljanju odškodninske odgovornosti poslancev ter voljenih in imenovanih funkcionarjev za oškodovanje zasebnih oškodovancev, posameznikov in pravnih oseb ter njihovega premoženja.

Naslednja pomembna institucionalna reforma, ki jo predlagam, je **ukinitev institucije predsednika republike**, katerega pristojnosti, funkcije in obveznosti bi prevzelo **predsedstvo republike, ki ga sestavljajo predsednik državnega zbora,**

predsednik vlade in predsednik ustavnega sodišča kot najvišji funkcionarji in predstavniki treh vej oblasti. Ta reforma bi pomenila racionalizacijo političnega sistema in njegovega delovanja, pri čemer bi največji prihranek pomenila ukinitve neposrednih predsedniških volitev, katerih izvedba predstavlja znaten strošek, nesorazmeren z zelo omejenimi in pretežno protokolarnimi pristojnostmi in funkcijami predsednika. Dodatni razlogi za predlagano reformo in ukinitve institucije predsednika republike so upad ugleda institucije v javnosti, nezadovoljstvo ljudi, vse pogostejše in ostreje kritike ter izkušnje in ocene, da zlasti v zadnjem desetletju ta institucija ni prispevala skoraj nobene dodane vrednosti v sistemu in političnem življenju Slovenije. Pričakovanja, da bodo nosilci te funkcije s svojim družbenim ugledom, tehtnimi argumenti in intelektualno močjo kot družbene avtoritete lahko nastopali v javnosti, mobilizirali ljudi, vplivali na družbene procese in jih usmerjali, se niso uresničila. Menim, da je zlasti v zadnjem mandatu ta funkcija postala predvsem sredstvo za (samo)promocijo in da njen nosilec ni prispeval omembe vredne dodane vrednosti doma in v mednarodnih okvirih, ki bi opravičila njen obstoj in proračunska sredstva, vložena vanjo.

Ustavna zasnova in ureditev institucije predsednika republike, njegovih pristojnosti, funkcij in obveznosti, ki so relativno omejene, pretežno protokolarne in reprezentativne, omejitev števila mandatov na dva in uvedba neposrednih volitev predsednika republike so odraz časa, razmerja sil in vsaj do določene mere tudi nezaupanja takratne oblasti do pričakovanega in najverjetnejšega prvega nosilca te funkcije. Čeprav so pristojnosti, funkcije in obveznosti predsednika republike kot šefa države urejene podobno in so mogoče še bolj omejene kot v drugih parlamentarnih sistemih, je neobičajno, da se po veljavni ustavni ureditvi voli na splošnih volitvah. V večini parlamentarnih republik namreč predsednika republike kot šefa države voli parlament ali posebno volilno telo, kar je bistveno ceneje in enostavneje. Zaradi predlagane reforme in uvedbe predsedstva neposredne volitve šefa države ne bi bile potrebne, saj bi člani predsedstva republike bili vodilni funkcionarji treh vej oblasti, ki bi bili izvoljeni na način, kot ga določa ustava, ter bi le v svoji prisegi ob nastopu svoje funkcije v parlamentu hkrati prisegli še kot člani predsedstva republike. Ustava bi podrobneje uredila pristojnosti, delovanje in odločanje predsedstva. Predlagam, da naj bo temeljno napotilo ustave, da predsedstvo republike o vseh zadevah iz svoje pristojnosti praviloma odloča soglasno, z večino glasov članov pa naj predsedstvo odloča le v primeru, ko soglasja ni mogoče doseči. Ustava bi prav tako določila, v katerih primerih se iz odločanja morajo izločiti posamezni člani.

Vzpostavitev predsedstva republike kot kolektivnega šefa države, ki ga sestavljajo vodilni funkcionarji treh vej oblasti, bi poleg pocenitve sistema in njegovega delovanja hkrati spodbujala in terjala produktivno sodelovanje vseh vej oblasti, saj bi bile odgovorne za uspešno delo predsedstva in uresničevanje njegovih pristojnosti in funkcij. Tako kot veljavna ustava ureja institucijo predsednika

republike, bi nova ustava uredila delovanje predsedstva republike, odnose med njegovimi člani in sprejemanje odločitev. Ker menim, da bi bilo to najbolj logično za čim boljšo organizacijo in delo predsedstva, predlagam, da bi funkcijo predsednika predsedstva opravljal predsednik državnega zbora, ki bi skliceval in vodil seje predsedstva, funkcijo podpredsednika predsedstva, ki nadomešča predsednika ob njegovi odsotnosti in v primerih, ko predsedstvo obravnava zadeve, ki se nanašajo na državni zbor, pa bi opravljal predsednik ustavnega sodišča. Predsedstvo bi na svojih sejah tudi odločalo, kateri od članov bo predsedstvo republike kot kolektivnega šefa države in slovensko državo zastopal ob konkretnih priložnostih in nalogah, vključno z obiski v tujini.

Reformo oblikovanja in delovanja vlade predlagam, da bi izboljšali kakovost delovanja izvršilne veje oblasti, predvsem pa naj bi nova ustavna ureditev zaradi predvidenega oblikovanja, sestave, (načina) delovanja vlade in odločanja v njej spodbujala in celo prisilila večje politične stranke in volilne liste, izvoljene v državni zbor, da čim bolj korektno sodelujejo, razmišljajo na daljši rok in dolgoročneje strateško načrtujejo, da tako prispevajo h kakovostnejšemu delu in boljši uspešnosti izvršilne veje oblasti ter povečajo kohezivno funkcijo političnega sistema in njegovih institucij. Če bo javna percepcija njihovega sodelovanja in delovanja v vladi pozitivna, bo to izboljšalo možnosti za ponovno izvolitev (kandidatov) strank in volilnih list, ki so vključene v vlado. Upošteva je pozitivne švicarske izkušnje in njihovo »čarobno formulo,« ki jo uporabljajo za oblikovanje vlade, zveznega sveta, ki je vrh izvršilne veje oblasti v državi, predlagam, da ustava določi, da v vladi sodelujejo vse politične stranke in liste, ki na splošnih volitvah v državni zbor dobijo več kot pet odstotkov glasov volivcev oziroma imajo v državnem zboru več kot tri poslance.

Menim, da bi bile predstavljene reformne rešitve najučinkovitejši pristop in način za preseganje delitev in politične polarizacije v Sloveniji. Reforma izvršilne veje oblasti, kakršno predlagam, je posebej primerna za manjše države, ker večje parlamentarne stranke prisili, da skupaj oblikujejo vlado, v njej sodelujejo in prevzamejo odgovornost za njeno delo. Dolgoročno krepi politično stabilnost in neposredno politično odgovornost strank za uspešno delovanje izvršilne oblasti in političnega sistema nasploh. Predlagam, da v Sloveniji vlado oblikujejo vse stranke, ki na volitvah presežejo petodstotni delež volivcev na splošnih volitvah v državni zbor in imajo v parlamentu vsaj tri poslance, oziroma vsaj šest največjih strank, tudi če vse ne presežejo omenjenega praga. Moj predlog lahko izrazim s formulo $2 \times 3 + 3 \times 2 + n \times 1$.⁵⁵ Stranki z najboljšim volilnim izidom v vlado prispevata po tri člane, naslednje tri stranke po dva člane, ostale stranke, ki presežejo pet odstotkov, oziroma vsaj šesta stranka po volilnem rezultatu, tudi če ne preseže navedenega praga, pa po enega člana.

Vlado sestavljajo predsednik vlade, ki je hkrati lahko tudi minister s svojim resorjem, in ministri. Kandidata za predsednika vlade lahko predlagajo stranke,

ki imajo skupaj vsaj sedem članov vlade. Kandidate za ministre iz svoje kvote stranke in volilne liste predlagajo po lastni presoji. Upam, da bodo stranke in volilne liste, ki sestavljajo vlado, zmogle toliko modrosti, da bodo za posamezne resorje predlagale strankarske ali nestrankarske kandidate, ki so (vrhunski) strokovnjaki in hkrati dovolj operativni in organizacijsko sposobni, da lahko dolgoročneje uspešno vodijo svoje resorje. Tako si bodo stranke in volilne liste lahko izboljšale svoj ugled in volilne izglede, saj bodo volivci ocenjevali njihovo doslednost, konstruktivnost in tudi uspešnost dela v vladi. Volivci bodo na naslednjih volitvah uveljavljali politično (so)odgovornost posameznih ministrov, vladnih strank in list za resorje, ki v tekočem mandatu spadajo v njihovo kvoto, pa tudi za delovanje vlade in drugih oblastnih institucij ter stanje v državi. Upam, da bodo predlagano oblikovanje, struktura in delovanje vlade zagotavljali stabilnost, kohezijo in učinkovitost sistema, potrebne za uresničevanje uravnoteženega, vključujočega, pravičnega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, ki terja izvedbo usklajenih dolgoročnih razvojnih strategij, politik in programov na posameznih področjih.

Predlagam, da za izvolitev kandidatov za predsednika vlade in ministre ter s tem za izvolitev vlade ustava ob tajnem glasovanju poslancev zahteva večino vseh poslancev v državnem zboru. Na predlog vsaj treh poslancev, da namesto o listi za predsednika vlade in ministre državni zbor glasuje posebej za kandidata za predsednika vlade in za vsakega kandidata za ministra, je vlada izvoljena, če večina vseh poslancev glasuje za kandidata predsednika vlade in za večino kandidatov za ministre. Kandidati za ministre, ki ne dobijo potrebne večine, niso izvoljeni in se zato kandidacijski postopek in volitve za te resorje ponovijo. Če kandidat za predsednika vlade ne dobi večine glasov vseh poslancev državnega zbora ali če potrebne večine ne dobi večina kandidatov za ministre, vlada ni izvoljena. V tem primeru se ponovi celoten postopek za izvolitev predsednika vlade in ministrov.

Ob morebitnem prenehanju mandata ali morebitni zamenjavi posameznega ministra, ki jo predlaga predsednik vlade v soglasju s politično stranko, ki v tekočem mandatu vodi določeni resor, bi zadoščala seznanitev državnega zbora s kandidatom za to funkcijo, novega ministra pa bi imenovalo predsedstvo republike. Če bi se stranke, ki sodelujejo v vladi, ob soglasju predsednika vlade med sabo dogovorile o zamenjavi resorjev, bi s tem seznanile državni zbor, nove ministre pa bi imenovalo predsedstvo republike. V primeru, če predsednik vlade in stranke ne bi dosegli soglasja o zamenjavi posameznega ministra ali resorjev, bi o tem odločal državni zbor z večino glasov vseh poslancev.

Ocenjujem, da v primerjavi s sedanjo ureditvijo in stanjem predlagane reforme vlade pomenijo racionalizacijo oblikovanja, sestave in delovanja izvršilne oblasti, povečujejo kohezivno vlogo vlade v političnem sistemu in potrebo po tesnejšem sodelovanju z zakonodajno oblastjo, hkrati pa v državnem zboru spodbujajo sodelovanje med političnimi strankami in listami, vsaj tistimi, ki

skupaj oblikujejo vlado v določenem mandatu. Zavedanje njihove politične in odškodninske odgovornosti bi moralo predsednika in člane vlade ter stranke in volilne liste, ki v vladi sodelujejo, spodbuditi k boljšemu in učinkovitejšemu delovanju v vladi, predvsem pa k oblikovanju in uresničevanju uspešnih dolgoročnejših strategij in politik v kontekstu trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, saj bi si tako izboljšali možnosti za uspeh na naslednjih volitvah. V primerjavi s sedanjim številom ministrstev in resorjev bi bila posledica reforme tudi predvideno zmanjšanje vlade, v kateri bi enega od resorjev, če se za to odloči, lahko vodil tudi predsednik vlade.

Kar zadeva odločanje v vladi, upam, da bo vlada veliko večino odločitev sprejemala s soglasjem, preostale pa s čim večjo večino članov. Predlagam, da ustava določi, da so odločitve vlade zavezujoče za vse člane, ki svoje morebitno nestrinjanje lahko izrazijo z odstopom. Sicer za odločitve vlade prevzemajo osebno politično, kazensko in civilno odgovornost.

Funkcija člana vlade bi prenehala z njegovim odstopom ali razrešitvijo. Do imenovanja novega ministra bi moral minister v odstopu ali razrešeni minister opravljati tekoče posle, lahko pa bi vlada za največ mesec dni pooblastila drugega člana vlade, da vodi tekoče posle resorja. Kadar bi predsednik vlade, vlada ali stranka ali lista, odgovorna za resor v tekočem mandatu, ugotovil, da posamezni minister ni uspešen in ne izpolnjuje pričakovanj, bi lahko predlagal njegovo razrešitev in zamenjavo.

S predlagano **institucionalno reformo ustavnega sodišča** bi lahko odgovorili na nekatera vprašanja, ki si jih v Sloveniji zastavljamo o njegovem delovanju, pristojnostih, pripadu primerov in preobremenjenosti, hkrati pa bi ta reforma poenostavila in racionalizirala njegovo delovanje z zmanjšanjem števila članov, uvedbo trajnega mandata predsednika in sodnikov ustavnega sodišča, oblikovanjem in sočasnim delovanjem dveh senatov ter z določbo, da razen v primerih, ko postopek začnejo pooblaščenici institucionalni predlagatelji, sodišče samo odloči, katere primere bo obravnavalo na predlog drugih predlagateljev, vključno s posamezniki, ki uveljavljajo pravico do ustavne pritožbe, ali na lastno pobudo. Z izбором primerov in odločitvijo, kdaj in kako jih bo obravnavalo, bo ustavno sodišče prispevalo k preglednosti, koherentnosti, enotnosti in usklajenosti slovenskega pravnega reda ter k zaznavanju in odpravi pravnih praznin in dvomov o morebitnem obstoju neustavnosti in tudi nezakonitosti v njem. Menim, da bi tak pristop prispeval k večji legitimnosti in boljši učinkovitosti pravne ureditve. Hkrati bodo predlagane spremembe prispevale k boljši kakovosti dela in učinkovitosti ustavnega sodišča ter bodo zmanjšale očitke o njegovi politizaciji in politične pritiske nanj.

Kar zadeva pristojnosti ustavnega sodišča, menim, da ni treba bistveno spreminjati sedanje ureditve. Glede na vse večje število pobud in ustavnih pritožb, katerih posledica sta velik pripad zadev in preobremenjenost ustavnega sodišča,

problema, na katera ustavno sodišče in strokovnjaki opozarjamo že nekaj časa, pa kaže nekoliko spremeniti sam postopek pred sodiščem in ustavnemu sodišču omogočiti, da samo odloča, katere zadeve bo obravnavalo in katere ne. Tako predlagam, da bi tričlanska senata ustavnega sodišča odločala, katere pobude in zahteve bo ustavno sodišče obravnavalo in katere ne. Tričlanska senata ustavnega sodišča bi lahko, kadar bi menila, da za to obstajajo razlogi, predlagala, da o obravnavi posamezne zadeve odloča ustavno sodišče v sedemčlanskem senatu. Zahteve, predloge ali vprašanja državnega zbora, predsedstva republike ali vlade pa bi obravnavalo ustavno sodišče v senatu sedmih članov, ki mu predseduje predsednik ustavnega sodišča.

Kot prispevek k razvoju in koherentnosti pravnega reda in sistema predlagam, da ustava določi, da ustavno sodišče vsako leto poroča državnemu zboru o svojem delu. V svoje letno poročilo ustavno sodišče vključi analizo svojega dela, sodb in odločitev, pregled tekočih obveznosti državnega zbora in rokov za odpravo ugotovljenih neskladnosti, neustavnosti in nezakonitosti. Pomembna sestavina teh poročil so priporočila in pobude državnemu zboru za ukrepe in sprejem zakonov in predpisov, ki odpravljajo zaznane pravne praznine in neskladja ter zagotavljajo koherentnost pravnega reda.

Skladno s predlagano reformo bi delo ustavnega sodišča pospešili in racionalizirali tako, da bi o zadevah, za katere po ustavi in zakonu ni izrecno zahtevana obravnava na sedemčlanskem senatu, odločala tričlanska senata, med katera bi razdelili pripad zadev, za katere se ustavno sodišče odloči, da jih bo obravnavalo. Tudi o teh primerih pa bi o posamezni zadevi na predlog tričlanskega senata ali na zahtevo vsaj dveh sodnikov ustavnega sodišča odločal sedemčlanski senat, ki mu predseduje predsednik ustavnega sodišča.

Predlagano zmanjšanje števila sodnikov ustavnega sodišča z devet na sedem sodnikov in njihova volitev za trajni mandat ob hkratni racionalizaciji organizacije in dela ustavnega sodišča, ki bi – razen ko gre za obravnavo zadev, ki jih predlagajo državni zbor, predsedstvo republike in vlada – samo odločalo, katere zadeve bo obravnavalo, sta skladna s ciljem racionalizacije ustavnega sistema in njegovih institucij. Zato predlagam, da bi ustavno sodišče sestavljali predsednik in šest sodnikov, ki jih z večino glasov vseh članov izvoli državni zbor izmed kandidatov, ki se prijavijo na javni razpis, ki ga objavi sodni svet. Menim, da bi sodni svet moral objaviti javni razpis za kandidate najkasneje šest mesecev pred iztekom mandata predsednika ustavnega sodišča ali sodnika ustavnega sodišča, ki naj bi ga izvoljeni kandidat nadomestil. V primeru razrešitve ali smrti predsednika ali sodnika ustavnega sodišča predlagam, da sodni svet najkasneje v mesecu dni po prenehanju njegove funkcije objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča.

Glede na pomembnost in zahtevnost dela ustavnega sodišča menim, da je ključno, da se za predsednika in sodnika ustavnega sodišča izvolijo vrhunski

pravni strokovnjaki. Zato predlagam, da se kot možni kandidati za predsednika ustavnega sodišča lahko na javni razpis prijavijo profesorji prava, za ustavne sodnike pa pravni strokovnjaki, praviloma doktorji prava, iz vrst profesorjev prava, vrhovnih sodnikov, vrhovnih državnih tožilcev, odvetnikov in notarjev. Sodni svet bi preveril, ali prijavljeni kandidati izpolnjujejo z ustavo in zakonom določene pogoje, ter posredoval državnemu zboru seznam kandidatov. Sodni svet bi lahko državnemu zboru predlagal prioriteten vrstni red kandidatov za posamezne funkcije in v tem primeru bi državni zbor o kandidatih za posamezno funkcijo odločal po predlaganem prioriteten vrstnem redu. Državni zbor bi izvolil predsednika in sodnika ustavnega sodišča z večino glasov vseh poslancev, po izvolitvi pa bi izvoljeni kandidat prisegel pred državnim zborom.

Podpredsednika ustavnega sodišča, ki predsedujeta tričlanskima senatoma ustavnega sodišča, bi izvolili sodniki izmed sebe za dobo treh let. Skladno z zakonom in pooblastili predsednika ustavnega sodišča bi podpredsednika nadomestila predsednika ustavnega sodišča v primeru njegovečasne odsotnosti ali zadržanosti.

Kot omenjeno, predlagam, da bi državni zbor predsednika in sodnike ustavnega sodišča izvolil v trajni mandat, ki se izteče na dan, ko dopolnijo petinsedemdeset let. Če bi predsednik in sodniki ustavnega sodišča to želeli, bi lahko leto dni, preden dopolnijo petinsedemdeset let, predlagali državnemu zboru, da jim podaljša njihov mandat za pet let. Leto dni pred iztekom petletnega podaljšanja mandata bi lahko predsednik in sodniki ustavnega sodišča predlagali državnemu zboru, da jim podaljša mandat še za pet let. Menim, da bi bilo smotno, da bi pred odločanjem o predlogu za podaljšanje mandata predsednika ali sodnika ustavnega sodišča državni zbor za mnenje povprašal sodni svet.

Da bi zagotovili nemoteno in kontinuirano delo ustavnega sodišča, predlagam, da v primeru, če predsednik in sodniki ustavnega sodišča leto dni pred dopolnjenim petinsedemdesetim letom starosti ali pred iztekom dodatnega petletnega mandata državnega zbora ne zaprosijo za podaljšanje mandata ali če jim šest mesecev pred iztekom mandata državni zbor ne odobri podaljšanja mandata z večino glasov vseh članov, sodni svet objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča.

Kar zadeva **racionalizacijo političnega sistema, njegovih institucij in njihovega delovanja** bi po mojih predvidevanjih, ocenah in izračunih sprejetje vseh predlaganih institucionalnih reform pomenilo znaten prihranek proračunskih sredstev za delovanje političnega sistema in njegovih institucij. V primerjavi s sedanjimi sredstvi bi se potrebna proračunska sredstva lahko zmanjšala za približno petino. Gre za znatna sredstva, ki bi pomembno prispevala k uspešnejšemu prihodnjemu razvoju. Predlagam, da se prihranjena proračunska sredstva skladno s sprejetimi razvojnimi strategijami namensko vlagajo v strategije in programe, ki bodo pospešili potrebne (infrastrukturne in druge) investicije,

digitalizacijo, posodabljanje in uvajanje novih tehnologij, ter v obvezno vseživljenjsko izobraževanje in usposabljanje zaposlenih v državnih institucijah in javnem sektorju, po izvolitvi in še pred nastopom funkcije ter v času njihovih mandatov pa tudi poslancev, izvoljenih in imenovanih funkcionarjev. Namenska sredstva bi ob uresničitvi v uvodu predlaganih razvojnih reform, zadostnem in stabilnem financiranju javnega izobraževanja in šolstva, zdravstva, znanosti in raziskovanja, socialne in pokojninske varnosti ter trajne oskrbe prispevala k razvoju in boljšemu delovanju oblastnih institucij, državne uprave, državnega in javnega sektorja, pa tudi lokalne samouprave. Pričakujem, da bo to izboljšalo njihovo sposobnost pravočasnega, kakovostnega in uspešnega odzivanja na aktualne izzive, med katerimi bodo ključni koncept in strategije podnebju, okolju, naravi, družbi in človeku prijaznega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja ter dolgoročni procesi (korenite) družbene preobrazbe, ki jih predlagane družbene, razvojne, ekonomske, politične in institucionalne reforme terjajo.

H kakovostnejšemu in racionalnejšemu delovanju oblastnih institucij, državne uprave, državnega in javnega sektorja ter lokalne samouprave in oblasti lahko prispevajo tudi predlagane reforme, ki bi okrepile politično, kazensko in odškodninsko odgovornost poslancev in vseh drugih nosilcev voljenih in imenovanih funkcij v državi in lokalnih skupnostih. Menim, da bi bila v tem kontekstu posebej pomembna in učinkovita uvedba njihove objektivne odškodninske odgovornosti za ravnanja, opustitve in javne izjave. Če navedene državne in lokalne funkcionarje pred kazenskim pregonom ščiti njihova imuniteta, če se ji ne odrečejo ali jim izjemoma ni odvzeta po določenem postopku, imunitete ne bodo mogli uveljavljati za svojo objektivno odškodninsko odgovornost, če bo sprejeta predlagana rešitev. Domnevamo, da dosojene odškodnine, ko bo sodišče obsodilo povzročitelje, ugotovilo obstoj objektivne odškodninske odgovornosti in določilo odškodnine, ne bodo pokrile dejanske premoženjske in družbene škode, ki jo bodo utrpeli oškodovanci. Vseeno menim, da bi ta institut navedene državne in lokalne funkcionarje spodbudil, da bi svoje funkcije in pristojnosti izvajali bolj premišljeno in odgovorno kot zdaj, zlasti pa bi bolj pazili na svoje javne izjave, saj se bodo zavedali svoje objektivne odškodninske odgovornosti za škodo, ki jo lahko povzročijo. Prepričan sem, da bi bil ta institut učinkovitejši od politične odgovornosti, ki jo lahko uveljavljajo volivci na naslednjih volitvah, če ocenijo, da delo izvoljenih predstavnikov ni izpolnilo njihovih pričakovanj, saj po izkušnjah v času po osamosvojitvi Slovenije ta institut funkcionarjev, za katere bi uveljavili objektivno odškodninsko odgovornost, ni uspel odvrniti od škodljivih ravnanj, opustitev in javnih izjav, s katerimi so posameznim oškodovancem in družbi povzročili škodo.

5.5 Racionalizacija in reforma lokalne samouprave ter regionalizacija Slovenije

V Sloveniji se zdi, da se ljudje, kadar je beseda o politiki, demokraciji, družbeni situaciji in odnosih, prihodnjem razvoju, sodelovanju in vplivu ljudi v demokratičnih procesih odločanja, pogovarjajo največ o državni politiki, strankah in njihovih vodilnih politikih, državnih oblastnih institucijah, njihovem delovanju in raznih problemih, ki se pri tem pojavljajo. Mnenj je skoraj toliko, kot je razpravljalcev. Razpravljamo in prepiramo se o političnih usmeritvah, politikah in ideologijah, korupciji, zlorabah in klient(il)izmu, političnih, ideoloških, zgodovinskih in drugih (družbenih) delitvah, ki jih večina strank in politikov poudarja in pogloblja, da bi tako pritegnili in mobilizirali svoje sledilce in podpornike ter povečali svojo moč in vliv. Osredotočeni na polarizirano nacionalno politiko in politike, njihovo (ne)verodostojnost in koruptivnost, populistični javni diskurz in nizko raven javne besede pogosto pozabljamo, kako so za naše vsakdanje življenje in našo vključenost v družbene, politične, ekonomske in druge procese ključne lokalne skupnosti, samouprava in regije, naše ožje življenjsko okolje, kjer uresničujemo večino naših potreb in interesov ter razrešujemo večino konkretnih problemov.

Zato so regionalizacija Slovenije, reforma, racionalizacija in boljše delovanje lokalne samouprave izjemno pomembni za slehernega posameznika. Cilji sprememb in dopolnitev ustave ter širših reform, ki jih predlagam, so podobni kot cilji predlogov za institucionalne reforme političnega sistema, ki jih predstavljam v prejšnjem podpoglavju. Menim, da bi s predlagano regionalizacijo in reformo lokalne samouprave lahko:

1. spodbudili in okrepili vključevanje, integracijo in sodelovanje ljudi v družbenih in političnih procesih ter njihovo participacijo in vpliv v demokratičnih procesih odločanja, kar bi okrepilo legitimnost lokalne samouprave in pripadnost ljudi tem skupnostim;
2. izboljšali delovanje, učinkovitost in odgovornost lokalne samouprave, občin in regij, jih približali ljudem ter pospešili in okrepili njihovo trajno konstruktivno sodelovanje, da bi lahko racionalneje in kakovostneje opravljale svoje pristojnosti in funkcije ter storitve, ki jih zagotavljajo občanom;
3. racionalizirali organiziranje, financiranje, odločanje in delovanje občin in regij ter njihovih institucij.

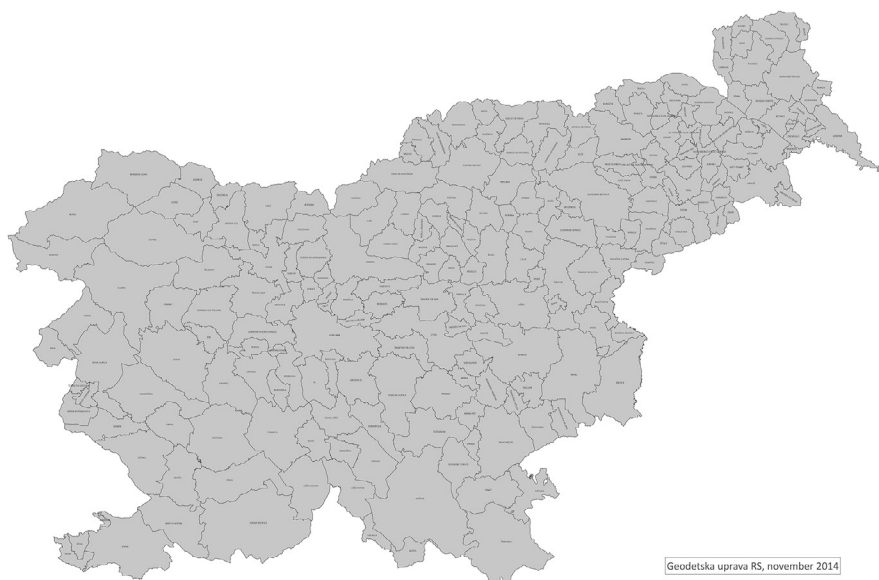
Ko ocenjujemo razvoj lokalne samouprave v prvih treh desetletjih samostojnosti Slovenije, lahko ugotovimo, da so nanj najbolj vplivali neprestan, intenziven in (vse)obsežen proces centralizacije, ki so ga usmerjale, spodbujale, krepile in pospeševale centralne oblasti, ker so tako pridobivale normativno in

dejansko vse več vpliva, moči in oblasti, fragmentacija in (pogosto) marginalizacija enostopenjske lokalne samouprave, ki je normativno in dejansko zmanjševala vpliv, moč in oblast občin, ter odsotnost regionalizacije, s katero bi uveljavili dvostopenjsko lokalno upravo, saj bi regije lahko služile kot nekakšna protiutež vse močnejšim centralnim oblastem. Fragmentacija in celo marginalizacija sta koristila tudi (nekaterim) lokalnim političnim in ekonomskim elitam, ki so si v majhnih in šibkih občinah ustvarjale primerna okolja za ohranjanje in krepitev svoje moči in vpliva, predvsem pa svojih specifičnih interesov, kar je nekako v duhu stare slovenske ljudske modrosti, da je »bolje (predvsem pa po mnenju lokalnih elit bolj dobičkonosno) biti prvi petelin na svojem majhnem dvorišču in gnojišču« kot »druga violina v mestu« ali kje drugje. Leve, desne in sredinske centralne oblasti ter občinske elite so tako hitro našle skupni interes in jezik, če se je kdaj kaj zapletlo, pa je bilo najenostavneje ustanoviti novo občino. Seveda je ta ocena posplošena in poenostavljena, saj so bili situacije in razvoj pogosto bolj kompleksni in zapleteni, a vendar povzema nekaj bistvenih značilnosti razvoja in logiko delitve ali vsaj nadzora in koriščenja kolača v obliki proračunskih sredstev, državnega in občinskega premoženja. Zato menim, da to dokaj dobro pojasnjuje, zakaj ne glede na ustavne podlage za oblikovanje regij na eni in na drugi strani ni bilo (pre)velikega interesa in prizadevanj za oblikovanje regij in vzpostavitev dvostopenjske lokalne samouprave, ki bi lahko zmanjšala vpliv, moč in oblast obojih.

Če je bilo ob osamosvojitvi v Sloveniji 62 občin, ki so bile opredeljene kot lokalne samoupravne in družbenopolitične skupnosti, je bilo na podlagi Ustave Republike Slovenije iz leta 1991 oktobra 1994 ustanovljenih 147 občin. Oblikovanje občin je sledilo evropskim zgledom, ki so sicer precej različni v posameznih državah, mogoče pa je premalo upoštevalo specifične slovenske izkušnje in razvoj. Ob ustanovitvi novih občin so na upravne enote prenesli državne in upravne funkcije, ki so jih prej opravljale prejšnje občine kot družbenopolitične skupnosti, lokalne pristojnosti in naloge pa so prevzeli organi novoustanovljenih občin. Utemeljitev za ustanovitev 147 občin je bila, da bomo tako lokalno samoupravo približali ljudem, kar je bilo do določene mere res. Vendar se je že kmalu pokazalo, da je reforma lokalne samouprave, ker v Sloveniji nismo ustanovili regij kot druge ravni lokalne samouprave, ampak smo vzpostavili le enostopenjsko lokalno samoupravo, dejansko in normativno prispevala k centralizaciji in kreptvi centralnih državnih oblasti. Novoustanovljene občine so bile v odnosu do centralnih oblasti precej šibkejše in manj vplivne, kot so bile prej večje, močnejše in vplivnejše občine. Vendar to ni zaustavilo fragmentacije in še večje razpršitve lokalne samouprave, ki je še naprej ostajala enostopenjska. Tako se je leta 1998 število občin v Sloveniji povečalo na 192, leta 2002 na 193, leta 2006 na 210 in z ustanovitvijo še 2 občin, od katerih je bila občina Ankaran ustanovljena na podlagi odločbe ustavnega sodišča, leta 2011 na 212. Med temi občinami jih ima 12 status mestne občine.⁵⁶

Fragmentacijo lokalne samouprave, po mojem mnenju (pre)veliko število občin v Sloveniji (ob dobrih dveh milijonih prebivalcev) in njihovo velikost, upošteva površino in število prebivalcev posameznih občin, lepo prikazujeta v nadaljevanju predstavljena pregledni zemljevid in pregledna tabela, ki jo je pripravila in na svojih spletnih straneh objavila Skupnost občin Slovenije ter vključuje podatke o imenu občine, imenu županje ali župana, površini občine in številu njenih prebivalcev.⁵⁷

Občine v Republiki Sloveniji

Vir: <https://www.gov.si teme/obcine-v-stevilkah/>

Ob vse večji fragmentaciji občin je lokalna samouprava v Sloveniji še vedno enostopenjska, kar je redkost in svojevrstna anomalija v evropskem kontekstu. Čeprav je že 143. člen Ustave Republike Slovenije iz leta 1991, ki je bil spremenjen leta 2006, predvidel oblikovanje širših samoupravnih skupnosti, tudi pokrajin, do leta 2022 še nismo uspeli ustanoviti pokrajin kot druge ravni lokalne samouprave z izvirnimi pristojnostmi. Verjetno je razlogov za to več, a menim, da je najočitnejši ta, da se ustanovitev pokrajin ni skladala s parcialnimi interesi občinskih elit na eni in centralnih državnih oblasti, ki so s centralizacijo krepile svojo moč in vpliv, na drugi strani. Ne eni ne drugi se niso zmenili za kritike in pobude tistih, ki smo se zavzemali za decentralizacijo in regionalizacijo.

Da bi vsaj nekoliko omilili negativne posledice centralizacije v preteklih desetletjih in uveljavili koncept policentričnega razvoja, o katerem se je v Sloveniji pred desetletji govorilo in razmišljalo, z gledišča uveljavljanja novega koncepta in strategij trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja pa je instrumentalen, predlagam takojšnje oblikovanje enot druge stopnje lokalne samouprave z lastnimi izvirnimi pristojnostmi, na katere bi lahko prenesli tudi nekatere izvirne pristojnosti občin in države. Te enote druge ravni lokalne samouprave, ki bi jih lahko tradicionalno, kot je to povzela ustava leta 1991, imenovali pokrajine ali regije, o katerih se veliko govori v kontekstu sodobnih evropskih procesov regionalizacije, pa tudi v kontekstu razvojnih in statističnih regij. Ker so se v Sloveniji statistične regije že uveljavile in so osnova tudi za zbiranje statističnih podatkov, sem v kontekstu predlagane institucionalne reforme političnega sistema in reforme volilnega sistema prav te regije uporabil kot izhodišče za zagotovitev ustrezne teritorialne zastopanosti v državnem zboru. Menim, da bi bile statistične regije tudi najboljše izhodišče za oblikovanje pokrajin ali regij kot druge ravni lokalne samouprave, saj bi tako lahko že leto dni po sprejemu ustave (oziroma sprememb in dopolnitev veljavne ustave, če bi se odločili za ta pristop) pokrajine ali regije kot druga raven lokalne samouprave, ki bi jih ustanovili z zakonom, začele delovati. Zakon bi previdel tudi postopke za spreminjanje njihovih meja in njihovo morebitno preoblikovanje v skladu z željami, potrebami in interesi lokalnega prebivalstva in občin. Poleg pokrajin ali regij, ustanovljenih z zakonom, bi lahko občine, kadar bi ugotovile obstoj skupnih interesov in menile, da bi bil takšen način delovanja racionalnejši in uspešnejši, ustanovljale skupnosti občin, posebne oblike njihovega sodelovanja in povezovanja za skupno uresničevanje posameznih izvirnih pristojnosti in funkcij. Hkrati z regionalizacijo bi po mojem mnenju reforma lokalne samouprave morala vključevati tudi reformo in racionalizacijo občin kot prve stopnje lokalne samouprave.

Menim, da bi regionalizacija okrepila vpliv in moč lokalne samouprave v odnosu do centralnih državnih oblasti. S tem bi omogočila decentralizacijo, prenos posameznih pristojnosti in sredstev za njihovo uresničevanje na pokrajine ali regije kot drugo stopnjo lokalne samouprave, nekaterih pristojnosti in sredstev zanje pa tudi na občine, kadar bi se izkazalo, da bi bile takšne rešitve učinkovitejše, racionalnejše in bi omogočale kakovostnejše zadovoljevanje potreb in uresničevanje interesov ljudi. O decentraliziranih pristojnostih bi v okviru svojih izvirnih pristojnosti samostojno odločale lokalne skupnosti, država pa bi skladno z ustavo in zakonodajo opravljala nadzor.

Kot omenjeno, predlagane reforme ne terjajo bistvenih posegov v sedanjno ustavno ureditev, zato bi jih bilo mogoče uresničiti zelo hitro ali celo takoj. Predlagam, da ustava v določbah, ki urejajo lokalno samoupravo, ali v prehodnih in končnih določbah določi skrajni rok za ustanovitev enot druge ravni samouprave in za začetek njihovega (dejanskega) delovanja, ki ne bi smel biti daljši od

leta dni. To je pomembno, saj pričakujemo, da bodo celovita reforma in racionalizacija lokalne samouprave, regionalizacija in odprava negativnih posledic (več desetletne) centralizacije terjale nekaj let. Zlasti sta pomembni sprotne analize in celovita evalvacija organiziranja in delovanja občin in pokrajin ali regij, ki bosta reforme usmerjali in dograjevali tako, da bodo omogočale in spodbujale boljše vključevanje ljudi v družbeno življenje, procese odločanja in sodelovanje pri sprejemanju odločitev v lokalnih skupnostih, tako v občinah kot v pokrajinah ali regijah, zlasti ko gre za zadeve, ki so neposredno pomembne za človeka in njegovo življenje v okolju, kjer živi.

V razpravah o reformah lokalne samouprave ter potrebnih ustavnih in zakonskih spremembah bo treba posebno pozornost nameniti organizaciji, delovanju in racionalizaciji lokalne samouprave. V pokrajinah ali regijah bi lahko uporabili podobno institucionalno organizacijo in strukturo kot obstaja v občinah. Kot župane občin bi predsednike pokrajinskih ali regionalnih svetov lahko volili neposredno prebivalci regij na regionalnih volitvah, ki bi potekale hkrati z občinskimi. Predlagam, da bi na teh volitvah volivci hkrati neposredno volili tudi od deset do dvajset svetnikov pokrajinskih ali regionalnih svetov. Poleg izvoljenih svetnikov bi bili člani pokrajinskih ali regionalnih svetov tudi župani občin v teh regijah ali nadomestni svetniki, ki jih ti imenujejo. Pokrajinski ali regionalni sveti so sklepčni in lahko odločajo, če je na seji navzoča večina vseh svetnikov. Zaželeno bi bilo, da bi ti sveti večino svojih odločitev sprejemali s soglasjem navzočih svetnikov, kadar ne bi bilo mogoče doseči soglasja, pa z večino glasov navzočih svetnikov, pri čemer bi bila odločitev sprejeta, če zanjo glasuje večina navzočih neposredno izvoljenih svetnikov in večina županov oziroma nadomestnih svetnikov. Predsedniku pokrajinskega ali regionalnega sveta bi kot izvršilni veji oblasti regije pri delu pomagali njegov namestnik, ki ga nadomešča v primeru krajše odsotnosti, ko bi tudi predsedoval sejam sveta, in referenti za posamezna delovna področja oziroma funkcije regije, ki bi jih na predlog predsednika pokrajinskega sveta za tekoči mandat imenoval pokrajinski ali regionalni svet z večino glasov vseh svetnikov. Predsednik sveta pokrajine ali regije, njegov namestnik in do pet referentov bi praviloma svoje funkcije opravljali profesionalno, sredstva za njihove plače pa bi se zagotavljala iz proračunskih sredstev, ki jih pokrajine ali regije dobijo za svoje delovanje iz proračunskih sredstev države. Če bi se svet pokrajine ali regije v soglasju z občinami v regiji odločil, da na predlog predsednika pokrajinskega ali regionalnega sveta imenuje več kot pet referentov, bi se ti financirali iz izvirnih dohodkov regije in prispevkov občin iz proračuna regije. Skladno z ustavo bi organizacijo, pristojnosti in funkcije pokrajine ali regije, njihovo izvrševanje in delovanje pokrajine ali regije določili zakon, statut regije in z medsebojnim dogovorom občine, ki regijo sestavljajo.

Menim, da bi morale razprave o reformah lokalne samouprave temeljito obravnavati tudi občine, njihovo organizacijo in delovanje, pri tem pa posebno

pozornost nameniti številu, pristojnostim, funkcijam in delovanju občin ter racionalizaciji prve ravni lokalne samouprave. Ocenjujem, da so prav fragmentacija in zato pogosto omejeni viri, vpliv in moč občin ključni vzroki za slabosti in neracionalnosti v delovanju lokalne samouprave, zlasti za centralizacijo Slovenije in krepitev centralnih državnih oblasti, za neambiciozne in ozke strategije razvoja ter omejene možnosti razvoja občin. Ker ustava lahko ponudi le najsplošnejši okvir reform, jih morata natančneje in celoviteje opredeliti zakonodaja in strategija razvoja na ravni države, ki bosta oblikovani in sprejeti na podlagi široke strokovne in javne razprave. Verjetno ni smiselno v ustavi določati najmanjšega števila prebivalcev, ki naj bi ga imela posamezna občina, da bi lahko bila samostojna, bi pa morala ustava določiti temeljne kriterije in pogoje za ustanovitev in delovanje občin, ki bi jih podrobneje uredila zakonodaja. Ustava bi določila, da mora občina zagotavljati osnovne potrebe in interese svojih občanov na področju šolstva (osnovna šola), zdravstva (dostop do družinskega zdravnika v občini) in nujne infrastrukture, izvirne vire financiranja občin ter pogoje in način financiranja občin, njihovega delovanja in njihovih funkcij iz državnega proračuna. Nedvomno mora država zagotoviti proračunska sredstva za funkcije in naloge, ki jih iz svojih pristojnosti stalno ali začasno prenese na občine. Predlagam, da ustava določi, da država zagotovi financiranje ali sofinanciranje izvirnih pristojnosti, delovanja in zlasti plač profesionalnih funkcionarjev in uslužbencev občine iz državnega proračuna, kadar občine za njihovo financiranje nimajo dovolj lastnih prihodkov, in sredstva v občinskih proračunih zagotovi le v primeru, če imajo občine najmanj pet tisoč stalnih prebivalcev. Če bi javna razprava pokazala, da je to potrebno in smotrno, bi to število lahko znižali na tri tisoč. Odločitev o tem kriteriju je namreč politična. Ta predlog pomeni, da bi morale občine, ki imajo manjše število stalnih prebivalcev, same iz lastnih sredstev financirati opravljanje svojih izvirnih pristojnosti in funkcij ter plače svojih zaposlenih funkcionarjev in uslužbencev. Izjeme bi zakon lahko določil za obmejne in gorske občine, pa tudi za etnično mešane občine, ki zagotavljajo enakopravno vključevanje in participacijo manjšin in njihovih pripadnikov.

Kar zadeva število občin, menim, da bi bilo, upoštevaje sedanjo fragmentacijo prve ravni lokalne samouprave, optimalno število občin v Sloveniji bistveno manjše od sedanjega. Seveda bo število občin odvisno od volje in interesa ljudi – občanov, ki morajo presoditi, kako bodo lahko najboljše zagotovili uresničevanje svojih potreb in interesov, svoje vključevanje, integracijo in participacijo ter racionalno in kakovostno organiziranje in delovanje občin ter izvrševanje njihovih pristojnosti in funkcij. Mislim, da je ustrezna praksa, da se občine ustanovijo, spreminjajo, združujejo ali razdelijo z zakonom na podlagi volje občanov, ki jo ti izrazijo na poizvedovalnem referendumu. Pri tem je treba zagotoviti, da bodo občani lahko referendumsko odločali na podlagi jasnih in preverjenih informacij ter realnih razvojnih predvidevanj in strategij. Če se predvideva, da bi se določene

funkcije novoustanovljenih ali obstoječih občin prenesle na skupnosti občin, ki bi jih za skupno izvajanje teh funkcij in posameznih pristojnosti občin ustanovile zainteresirane občine, bi morale ostale občine, ki bi v njih sodelovale, potrditi svoje soglasje za vključitev teh občin. Hkrati bi morali občanom pojasniti tudi financiranje teh skupnosti občin in njihovega delovanja.

5.6 Človekove pravice in (temeljne) svoboščine, položaj, varstvo in participacija narodnih, etničnih in drugih družbenih manjšin

Človekove pravice in svoboščine so temeljna in za posameznika ključna vsebina demokratične ustave, ki vzpostavlja in varuje položaj, pravice in svoboščine slehernega posameznika v odnosu do »vsemogočne« države in do vseh drugih posameznikov, ki imajo prav tako enake človekove pravice in svoboščine. Zato se posameznik mora ali bi se vsaj moral zavedati, da (njegove) pravice in svoboščine niso absolutne in neomejene, ampak so omejene s pravicami drugih. Kot družbena bitja, ki živimo v svojih skupnostih, bi se morali zavedati, da pravice in svoboščine s sabo prinašajo tudi odgovornost in dolžnosti do drugih in do skupnosti, v kateri živimo. Prav potrebe in interesi skupnosti so razlog, da je mogoče posamezne pravice in svoboščine v določenih primerih omejiti in začasno celo suspendirati ali ukiniti skladno z ustavo in zakonodajo, ki določata, kdaj, v kakšnem obsegu in kako je mogoče posamezne pravice in svoboščine omejiti ali suspendirati ob doslednem upoštevanju načel enakosti, enakopravnosti in nediskriminacije.

Pod vplivom zahodne liberalne individualistične ideologije v teoriji, v mednarodnopравnih in nacionalnih pravnih dokumentih ter v praksi v svetu prevladuje individualni koncept človekovih pravic in (temeljnih) svoboščin, vezanih na posameznika. Zato zlahka spregledamo, da imajo človekove pravice in svoboščine pogosto ali celo praviloma tudi svojo kolektivno dimenzijo, ki dejansko omogoči njihovo polno uresničevanje. Menim, da bi ustava to morala upoštevati.

Idealno v redkih primerih, ko se države odločijo, da bodo v svojih pravnih sistemih upoštevale in vzpostavile tudi kolektivno dimenzijo pravic in svoboščin, določijo in (vsaj načelno?) varujejo poleg individualnih pravic in svoboščin tudi kolektivne pravice in položaj specifičnih družbenih skupnosti in skupin ter njihovih pripadnikov, najpogosteje narodnih in drugih etničnih manjšin in njihovih pripadnikov, kot je, upošteva dotedanji zgodovinski razvoj, to storila tudi Ustava Republike Slovenije leta 1991.

Če je v zgodovini od srednjega veka veljalo, da je dolgoročni trend razvoja širjenje in uveljavljanje novih človekovih pravic in svoboščin, ocenjujem, da se je v zadnjih desetletjih – zlasti po 11. septembru 2001 – ta trend zaustavil ali celo

obrnili. Države in sistemi prepričujejo ljudi, da morajo v imenu svoje in državne varnosti sprejeti različne »začasne« omejitve posameznih človekovih pravic in svoboščin, te »začasne« omejitve pa vse bolj postajajo trajne in se širijo, kar najbolj koristi trenutnim oblastem, nosilcem monopola oblasti in zlasti populističnim oblastnikom, saj utrjuje njihovo oblast in družbeno moč. Namesto »vojne« proti terorizmu in organiziranemu kriminalu, ki jih razglašajo oblasti v številnih državah in v njihovem imenu omejujejo in odpravljajo posamezne človekove pravice in svoboščine, bi bilo pravilneje in verjetno uspešneje terorizem in organizirani kriminal intenzivneje in bolj sistematično preprečevati skladno s pravnim redom, z učinkovito uporabo organov pregona in pravosodja. Vsekakor se je izkazalo, da »vojne« proti terorizmu in organiziranemu kriminalu, ki so jih razglasili in v njihovem imenu omejili pravice in svoboščine, niso preprečile ali vsaj bistveno zmanjšale terorizma, terorističnih napadov in kriminala ter niso prispevale k boljši družbeni stabilnosti in miru, zato so se izkazale za neuspešne strategije. Predvsem jih lahko označujemo za sredstva, ki jih na račun državljanov, katerih pravice in svoboščine omejujejo, izkoriščajo oblasti in oblastniki, vključno z ekonomskimi elitami za krepitev svoje moči, monopolov in oblasti. V ta namen spodbujajo individualizacijo in družbeno fragmentacijo, saj je po načelu »deli in vladaj« lažje vladati ljudem, izoliranim in marginaliziranim posameznikom, ki se ne organizirajo, združujejo in povezujejo, da bi skupaj uresničili in zavarovali svoje interese, čeprav niso zadovoljni s stanjem in razmerami ter se ne počutijo varni. V okoljih, kjer pogosteje uporabljajo populistične in represivne pristope, je krizno upravljanje ob pandemiji bolezni covid-19 razmere še poslabšalo in še bolj omejilo pravice in svoboščine ljudi. Mogoče se na prvi pogled zdi, da alternativo tem praksam in strategijam predstavljajo proticepilci in drugi nasprotniki preventivnih in omejevalnih ukrepov s svojimi zahtevami za odpravo preventivnih ukrepov in omejitev, evropskih in nacionalnih potrdil o cepljenju in prebolelosti kot pogojev za obisk trgovin, lokalov in prireditev, s svojim nasprotovanjem obveznemu cepljenju, z zanikanjem znanosti in sklicevanjem na teorije zarote, ki jih širijo socialna omrežja na svetovnem spletu in kot krivce navajajo posameznike, kot so Bill Gates, Greta Thunberg in nekateri, zlasti liberalnejši politiki, znanost in znanstvenike, multinacionalke in predvsem farmacevtske družbe, svetovne zarote pedofilov in posiljevalcev ali kuščarjev itd. Bolj poglobljena analiza pokaže, da gre pogosto za manipulirane in marginalizirane posameznike in skupine, ki jih nekateri nosilci monopolov in oblasti uporabijo in zlorabijo, kadar se jim to zdi koristno.

Znanstveniki in raziskovalci ugotavljamo, da ekonomija, ki temelji na stalni in neomejeni rasti ter kot temeljni cilj zasleduje večanje (kratkoročnih) profitov lastnikov, povzroča ali vsaj pospešuje in slabša podnebne, naravne in okoljske probleme, nesreče in krize, zaradi česar so ekstremni vremenski, podnebni in drugi dogodki, vključno z ekološkimi nesrečami in katastrofami, vse pogostejši. Zato

smo okolje, narava in ljudje ter naše preživetje vse bolj ogroženi. Populistične, nacionalistične, izključujoče in represivne politike ter omejevanje človekovih pravic in svoboščin teh problemov in kriz ne zmanjšujejo in razrešujejo, ampak jih povečujejo in poglobljajo. Menim, da je skrajni čas, da se takšnim pristopom, strategijam, politikam in praksam, ki ogrožajo nas in našo prihodnost, upremo. Zahtevajmo polno uresničitev in širitev človekovih pravic in svoboščin ter se borimo za polno in enakopravno vključevanje, integracijo in sodelovanje vseh posameznikov in skupnosti ter za uveljavljanje demokracije. Zato predlagam spremembe in dopolnitve nekaterih ustavnih določb o človekovih pravicah in svoboščinah, ki nadgrajujejo obstoječe določbe in krepijo pravice, sodelovanje, družbeno, ekonomsko in politično vključevanje in participacijo ljudi, njihov položaj, življenjski, ekonomski in družbeni standard in varnost, varstvo okolja ter vključujoč trajnostni in vzdržni razvoj, ki jih podrobneje predstavljam v besedilu predloga nove ustave. Med predlaganimi spremembami in dopolnitvami so pravice do zaposlitve, temeljnega univerzalnega dohodka in stanovanja, pravica do vključujočega trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, zdravega in človeku prijaznega okolja, vključno z zavezo za brezogljicho proizvodnjo energije, zlasti električne in toplotne iz obnovljivih virov, ki jih v predlogu nove ustave opredeljujem kot programske usmeritve in zaveze, ki bi jih v Sloveniji uresničili do leta 2030 ali 2035. Upošteva je družbeni pomen teh programskih usmeritev in zavez, kaže v zakonodaji podrobneje opredeliti tudi odgovornost države, njenih pristojnih institucij in funkcionarjev za njihovo uresničitev, ki bi morala poleg njihove politične in strokovne odgovornosti vključevati tudi objektivno odškodninsko odgovornost. Menim, da celovito in enakopravno uresničevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ni mogoče brez uveljavljanja odgovornosti in dolžnosti njihovih nosilcev in naslovnikov do vseh drugih posameznikov, ki imajo takšne pravice in svoboščine, in do družbe, v kateri živijo in v njej uresničujejo svoje pravice in svoboščine. Zato predlagam, da ustava za neodgovorno, zlonamerno in vsako škodljivo uresničevanje pravic in svoboščin, ki je oškodovalo in/ali ogrozilo druge in/ali družbo, za oviranje ali preprečevanje uresničevanja pravic in svoboščin drugim, pa tudi za vsa neodgovorna in škodljiva ravnanja in opustitve, ki so povzročili ali povzročajo podnebne, okoljske in družbene škode, uveljavi polno objektivno odškodninsko odgovornost povzročiteljev, ki ne zastara in jo s sodbo ugotovijo sodišča, ki hkrati določijo višino odškodnine, upošteva je dejansko povzročeno škodo. Aktivno legitimacijo za vložitev tovrstnih odškodninskih tožb bi imeli sleherni posameznik in pravna oseba, vključno z lokalno skupnostjo, ki utrpí škodo, ter tožilstvo in državno odvetništvo, ko gre za oškodovanje države. Ko gre za škodo, povzročeno fizičnim in pravnim osebam, je skladno z zakonom dostopna brezplačna pravna pomoč pri vlaganju tovrstnih tožb. Kadar je z nekim dejanjem ali opustitvijo oškodovanih več fizičnih in/ali pravnih oseb, bi bila mogoča tudi kolektivna tožba. Na pričakovane očitke, da pravno ni dopustno, da

predlagam uveljavitev objektivne odškodninske odgovornosti tudi za nazaj, vsaj za obdobje po osamosvojitvi Slovenije, torej možnost retroaktivnega uveljavljanja odškodninske odgovornosti, odgovarjam, da bi se morali že v času nastanka škode povzročitelji, zlasti ko gre za podjetja, državne organe, institucije in druge pravne osebe, odgovorne osebe pravnih oseb, lastnike, funkcionarje lokalnih skupnosti, funkcionarje in vodilne delavce v državnih in zlasti oblastnih institucijah, zavedati svoje odgovornosti in dejstva, da s svojimi ravnanji in opustitvami lahko oškodujejo druge in družbo, tudi s povzročitvijo okoljske in družbene škode. Skratka, že v času povzročitve takšne škode bi se povzročitelji morali zavedati, da so njihova ravnanja in opustitve problematični in vsaj etično sporni ter da lahko škodujejo drugim, vendar so vseeno sprejeli tveganje in se zanj odločili. Zato je pri ugotavljanju objektivne odškodninske odgovornosti ključno, da sodišča ugotovijo obstoj škode, njeno višino in objektivno odgovornost povzročiteljev zanj.

Posamezne pravice in svoboščine podrobneje razčlenjujem v besedilu predloga nove Ustave Republike Slovenije. Podrobneje na tem mestu predstavljam le nekaj razmišljanj, predlogov sprememb in dopolnitev ter reform, ki zadevajo posebne pravice, položaj, varstvo, vključevanje, integracijo in participacijo narodnih, etničnih in drugih družbenih manjšin, vključno s skupnostjo LGBTQ+, ter njihovih pripadnikov. Gre za segment urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti, katerega pomen se v medsebojno povezanem in soodvisnem svetu veča, zlasti pa je ključen za dobre medsebojne odnose, mir in stabilnost v sodobnih pluralnih in notranje raznolikih družbah, ki so nujni (pred)pogoji za uresničevanje enakopravnega, vključujočega, trajnostnega in vzdržnega, podnebju, okolju, naravi, družbi in človeku prijaznega zelenega razvoja. Za družbene manjšine in njihove pripadnike, ki so pogosto v družbeno podrejenem položaju in marginalizirani, ter njihovo enakopravno in polno vključevanje in integracijo v družbo, v kateri živijo, so posebej pomembne (posebne) manjšinske pravice, ki omogočajo kar najenakopravnejša izhodišča in pogoje za uresničevanje človekovih pravic in svoboščin. Glede na to, da so posamezni pripadniki manjšin hkrati člani svojih manjšinskih skupnosti in da svoje (posebne) manjšinske pravice zares, polno in enakopravno lahko uresničijo le v sodelovanju in v skupnosti z drugimi pripadniki svoje družbene manjšine, bi morali v pluralnih in raznolikih družbah priznati tako individualno kot kolektivno dimenzijo njihovih pravic.

Slehera manjšinska skupnost je specifična, živi v specifičnem okolju in ima specifične potrebe in interese. Dejstvo je, da so vse družbene skupnosti in skupine, vključno z manjšinskimi, dinamične, kompleksne, notranje pluralne in raznolike, v njih pa obstajajo različni in včasih konfliktni interesi. Zato manjšinskih skupnosti ne bi smeli obravnavati, kot da so notranje homogene in enovite ter imajo enoten interes. Zato je še toliko pomembneje, da pristopi k manjšinskemu varstvu, koncepti in sistemi manjšinskih pravic in njihovega uresničevanja upoštevajo specifiko, potrebe in interese posamezne skupnosti in njenih članov.

Čeprav velja za relativno majhno, stabilno in homogeno v primerjavi z nekaterimi drugimi evropskimi družbami, je Slovenija notranje pluralna in raznolika, etnične, jezikovne, verske in kulturne (družbene) različnosti pa predstavljajo le segment in nekaj specifičnih dimenzij obstoječe notranje družbene pluralnosti in raznolikosti. Z drugimi besedami to pomeni, da ob skupnem naboru posebnih manjšinskih pravic, ki so zagotovljene vsem pripadnikom manjšinskih skupnosti, konkretni pristopi, koncepti in rešitve manjšinskega varstva in pravic, ki so najustreznejši za posamezne skupnosti, kot sta italijanska in madžarska manjšinska skupnost s svojimi pripadniki, niso nujno ustrezni in najboljši za druge manjšinske skupnosti, kot so Romi ali priseljenške skupnosti, in za njihove pripadnike.

Menim, da je sedanja ureditev posebnih pravic in varstva avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti ter njunih pripadnikov ustrezna in je zato ni treba bistveno spreminjati. Tako kot spremembe in dopolnitve predlagam uresničevanje in varstvo manjšinskih pravic pripadnikov obeh manjšin tudi zunaj območja njune tradicionalne (avtohtone) naselitve ter nekoliko širšo opredelitev manjšinskega veta, ki bi ga manjšinska poslanca lahko uveljavila v vseh zadevah, ki zadevajo položaj in varstvo njunih manjšinskih skupnosti in njunih pripadnikov, kadar bi ocenila, da bi sprejete odločitve bistveno posegle v njihove posebne pravice, položaj in varstvo.

Predlagam, da se posebne pravice in varstvo romske skupnosti in njenih pripadnikov uredi podobno, kot so urejeni posebne pravice in varstvo italijanske in madžarske manjšine ter njunih pripadnikov, seveda upošteva specifično situacijo, potrebe in interese posameznih romskih skupnosti in njihovih pripadnikov, ki se razlikujejo na različnih območjih in v občinah. Menim, da so predlagane spremembe in dopolnitve ureditve položaja, posebnih manjšinskih pravic in varstva romske skupnosti in njenih pripadnikov logične posledice razvoja po osamosvojitvi Slovenije, pa tudi odraz sedanjega položaja in organiziranja te skupnosti. Prav zato predlagam, da bi v primeru, če bi se v okviru predlaganih institucionalnih reform odločili za povečanje števila poslancev v državnem zboru, ustava zagotovila tudi neposredno zastopstvo romske skupnosti v parlamentu, ki bi jo predstavljal poslanec romske skupnosti. Določbe v ustavi iz leta 1991 so bile odraz takratne situacije in notranje organizacije te skupnosti, ki takrat ne bi bila sposobna uresničiti tovrstnih pravic in varstva, zato je ustava določila, da bo pravice in varstvo romske skupnosti v Sloveniji uredil zakon. Prav zakonska ureditev pravic in varstva skupnosti in njenih pripadnikov je bila pomemben dejavnik razvoja, ki zdaj omogoča uveljavitev predlaganih pristopov in rešitev.

Pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti večinoma živijo strnjeno na določenem ozemlju. Pripadniki ostalih etničnih manjšinskih skupnosti v Sloveniji, med katerimi omenjamo manjše število pripadnikov (ostankov) tradicionalnih manjšin, kot so Nemci/nemško govoreči in Judje, pripadnike narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije ter novih

(priseljenških) manjšin, ki včasih še niti niso vzpostavljene kot specifične skupnosti, **živijo razpršeno**, praktično na celotnem ozemlju države. Najpogostejše živijo v mestih, gospodarskih središčih, kjer so se naselili kot delavci migranti in kjer praviloma predstavljajo manjši delež prebivalcev. Hkrati njihove manjšinske skupnosti tudi niso tako povezane in dobro organizirane, kot to velja za italijansko, madžarsko in romsko manjšino. Vseeno predlagam, da jim ustava zagotovi pravico, da svobodno uporabljajo svoje simbole in da za ohranjanje in razvoj svoje identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Njihovi pripadniki bi morali imeti v osnovnih šolah pravico do učenja svojega jezika in kulture v okviru izbirnih vsebin. Predlagam, da ustava vzpostavi obveznost slovenske države, da gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Če bo sprejeta predlagana institucionalna reforma, ki predvideva povečanje števila poslancev v državnem zboru, predlagam, da ustava zagotovi tudi neposredno zastopstvo teh manjšin in njihovih pripadnikov v državnem zboru, ki bi jih predstavljala poslanca, izvoljena na posebni manjšinski listi. Zakon o volitvah v državni zbor bi določil postopek registracije volivcev, ki imajo pravico voliti kandidate za poslanca na posebni listi, in kandidiranja kandidatov izmed državljanov, ki so registrirani na seznamu volivcev za poslanca ostalih manjšinskih skupnosti.

Poleg predlaganih rešitev moramo razmišljati tudi o širšem kontekstu enakopravnosti in uveljaviti formalne in dejanske pogoje in minimalne standarde za enakopravno vključevanje, integracijo in participacijo pripadnikov drugih družbenih manjšin in nepriviligiranih skupin prebivalstva na vseh področjih javnega, ekonomskega in političnega življenja. Kljub načelno razglašeni enakopravnosti opazamo, da v državnem zboru, drugih oblastnih institucijah in na voljenih funkcijah v lokalni samoupravi, na vodstvenih mestih v državni upravi in lokalni samoupravi, na vodstvenih mestih in med člani v upravnih in nadzornih organov javnih in zasebnih institucij in podjetij pogosto ni uravnotežene in enakopravne spolne zastopanosti, še slabša pa je zastopanost drugih družbenih manjšin. Zato predlagam, da v področnih zakonih uveljavimo minimalne standarde in tudi obvezne kvote vsaj v prehodnem obdobju za kandidate za posamezne funkcije in tudi za izvoljene in imenovane funkcionarje ter sankcije za njihovo nespoštovanje.

Predlagane spremembe in dopolnitve ustave o posebnih pravicah, varstvu manjšin in njihovih pripadnikov so skladne s prizadevanji Slovenije v mednarodni skupnosti, s katerimi smo se zlasti v času osamosvajanja slovenske države uveljavljali v svetu. Tako je Slovenija, kot prej Jugoslavija, prispevala k razvoju in uveljavljanju posebnih pravic narodnih manjšin in njihovih pripadnikov ter njihovem varstvu. S sprejemom predlaganih sprememb in dopolnitev bi hkrati odgovorili na kritike, da manjšinske pravice in varstvo, ki so v veljavni ustavi

zgledno urejeni za tradicionalni manjšini in njune pripadnike ter v določeni meri za romsko skupnost in njene pripadnike, niso ustrezno urejeni, zagotovljeni in uresničeni za ostale etnične manjšine in njihove pripadnike, čeprav tudi veljavna ustavna ureditev zagotavlja individualne jezikovne, etnične in kulturne pravice vsem posameznikom.

5.7 Krizno upravljanje

Pandemija bolezni covid-19, z njo povezana dogajanja in razvoj od konca leta 2019 v različnih okoljih in družbah na vseh poseljenih celinah ter reakcije držav so pokazali, da so družbe in države slabo pripravljene na tovrstne izzive. Države in oblasti na vseh ravneh so se na izzive odzvale različno. Odločile so se za različne strategije kriznega upravljanja in uveljavile različne krizne politike in ukrepe, ki dajejo tudi različne rezultate. Ob tem so se tako kot Slovenija tudi druge države soočale tudi s problemom ustreznih pravnih podlag in okvirov za sprejem in učinkovito izvajanje kriznih politik in ukrepov, zaradi katerih se pojavljajo številni dvomi o njihovi ustavnosti in zakonitosti.

Prve analize kriznih strategij, politik in ukrepov kažejo, da so med uspešnejšimi pri soočanju s pandemijo in njenimi posledicami ter pri upravljanju in razreševanju kriz, ki jih povzroča in/ali pogloblja pandemija bolezni covid-19, zelo različna okolja. Na eni strani so uspešne demokratične države kot okolja, ki so tolerantna, odprta, solidarna in vključujoča, ki svoje prebivalce sproti, dobro in celovito informirajo ter jim predstavijo vsa dostopna relevantna znanstvena in strokovna spoznanja in dejstva, ki imajo razvite mehanizme participacije in spodbujajo sodelovanje ljudi v procesih demokratičnega odločanja, ki enakopravno sodelujejo z drugimi okolji in poudarjajo pomen širše solidarnosti, ki so dobro organizirana in imajo na voljo potrebne vire, predvsem pa imajo dobro razvite, delujoče in robustne ter prebivalstvu dostopne javne sisteme zdravstva, civilne zaščite in drugih relevantnih javnih služb, vključno z izobraževanjem in mediji.⁵⁸ Na drugi strani so v kriznem upravljanju lahko uspešne države, ki jim očitajo represivnost, avtoritarnost in/ali totalitarnost ter jih označujejo za nedemokratične, ker (kadar menijo, da je to potrebno, z uporabo svojih represivnih mehanizmov) temeljito nadzorujejo in omejujejo svoje prebivalstvo, nadzorujejo, izbirajo in cenzurirajo informacije, ki jih ljudem posredujejo, hkrati pa imajo na voljo potrebne vire, dobro razvite, delujoče in robustne ter prebivalstvu dostopne javne sisteme zdravstva, civilne zaščite in drugih relevantnih javnih služb.⁵⁹

Moje raziskovanje kriznih dogodkov in obdobj v različnih državah, vključno s krizo ob razpadu nekdanje jugoslovanske federacije, ter pretekle izkušnje iz različnih delov sveta potrjujejo, da različni represivni ukrepi in omejitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin v kriznih situacijah praviloma ne prinesejo zelenih

pozitivnih rezultatov, zlasti pa dolgoročno ne zagotavljajo osebne in družbene varnosti. Praviloma takšni pristopi probleme in krize poglobijo; v demokratičnih okoljih lahko povzročijo erozijo demokracije. Z gledišča specifičnih in manjšinskih skupnosti ter njihovih pripadnikov je pomembno, kako in koliko uveljavljeni krizni in omejitveni ukrepi vplivajo na njihovo vključevanje in integracijo ter na njihovo enakopravnost in uspešno participacijo na vseh področjih življenja.⁶⁰ Medijska poročila in prve analize potrjujejo, da v različnih okoljih (npr. Velika Britanija, ZDA, Mehika, Brazilija, Indija in Južna Afrika) pandemija bolezni covid-19 najbolj prizadene revne, manj izobražene in marginalizirane posameznike, sloje prebivalstva in skupnosti, tudi različne (družbene) manjšine, vključno z etničnimi, rasnimi in verskimi, ne glede na izbrane pristope in strategije ter uresničene ukrepe in omejitve kriznega upravljanja.⁶¹

Pri obravnavanju, upravljanju in razreševanju navedenih problemov in kriz ter uveljavljanju novih konceptov, strategij in praks trajnostnega razvoja se okolja, družbe, oblasti na vseh ravneh in vse države soočajo z novo in temeljito drugačno situacijo in gromozanskimi izzivi, ki so posledica pandemije bolezni covid-19. Gre za izzive kriznega upravljanja, s kakršnimi se države in družbe niso srečale že dobro stoletje, vse od časov pandemije španske gripe takoj po prvi svetovni vojni.⁶² Težko ocenimo, kako uspešno je bilo takratno krizno upravljanje pandemije, ki je terjala ogromne žrtve, lahko pa ugotovimo, da je neuspešno soočanje z ostalimi izzivi in krizami tistega časa privedlo do druge svetovne vojne. Zato je v sedanjih okoliščinah še toliko pomembneje, da sočasno uspešno upravljajo, lajšajo in razrešujejo družbene, ekonomske, okoljske in klimatske probleme in krize, ki jih pandemija bolezni covid-19 in njene negativne posledice vsak dan, ko se podaljšujejo, množijo in poglobljajo. Strategije, politike in ukrepi kriznega upravljanja bodo lahko uspešni ter bodo srednjeročno in dolgoročno zagotovili družbeni mir, sožitje, kohezijo in stabilnost v posameznih okoljih le, če jih bodo države in oblasti na vseh ravneh ves čas razvijale, uveljavile in uresničevale ter jih na podlagi stalne analize in evalvacije sproti prilagajale in dograjevale. Posebej pomembno je, da bodo krizne in razvojne strategije, politike in ukrepi medsebojno povezani in koordinirani. Zato morajo vse kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne strategije, politike in ukrepi nasloviti tudi vsa relevantna vprašanja upravljanja in razreševanja okoljske in klimatske krize ter se hkrati usmeriti v omejevanje in sanacijo že nastalih in nastajajočih okoljskih in družbenih škod. Kjer in kadar je to le mogoče, bi morali te strategije, politike in ukrepi spodbujati in omogočati obnovo (življenjskih) okolij in ekosistemov ter sposobnost in kapacitete posameznih družbenih okolij, da se soočajo z izzivi razvoja. Da bi to lahko dosegli, je treba v družbah doseči soglasje za celovit, pravičen in enakopraven, solidaren, uravnotežen, okolju, ljudem in družbi prijazen zeleni razvoj, ob upoštevanju pogojev, razpoložljivih virov in možnosti ter omejitev slehernega okolja, kar pomeni, da se morajo odreči ekonomskemu razvoju, ki terja stalno

in neomejeno rast. Tako soglasje bo posameznim družbenim okoljem omogočilo zagotavljanje in ohranjanje družbenega miru, sožitja in potrebne (družbene) kohezije, ki temeljijo na solidarnosti, enakopravnosti, enakosti in pravičnosti ter polnem, svobodnem in enakopravnem vključevanju in integraciji vseh posameznikov in skupnosti v določenem okolju.

Morebitni represivni in omejujoči ukrepi ob pandemiji bolezni covid-19 ter za upravljanje in razreševanje podobnih izzivov in kriz, ki posegajo v človekove pravice in svoboščine, v prihodnje, morajo biti v kriznih razmerah že ob sprejemu časovno in teritorialno zamejeni. Ukiniti jih je treba takoj, ko niso več nujno potrebni. Posebej temeljito je treba celovito presoditi sorazmerje med predvidenimi učinki in njihovimi negativnimi družbenimi posledicami, kakršne so izključevanje in marginalizacija ter dolgoročnejša erozija človekovih pravic. Z gledišča različnih manjšin in njihovih pripadnikov ter marginaliziranih segmentov prebivalstva je ključno, da pristopi, strategije, politike in ukrepi upoštevajo njihovo situacijo in položaj in ju ne poslabšajo ter da preprečijo neproporcionalno veliko prizadetost teh populacij zaradi kriz.

Ker velja, da je za učinkovito in uspešno krizno upravljanje treba ukrepati hitro, hkrati pa odločitve in ukrepe sproti prilagajati spremenjenim okoliščinam in situaciji, je ključno vprašanje, kako ustrezno vključiti in mobilizirati vse relevantne akterje, da bodo pripravljeni sodelovati pri (formalnem) sprejemanju odločitev in ukrepov ter pri njihovem uresničevanju, pa tudi pri njihovem predstavljanju javnosti, ki jo je treba prepričati, da odločitve in ukrepe sprejme kot legitimne ter jih je pripravljena uresničiti. Vse to je pogosto treba storiti v hudi časovni stiski in v zelo zapletenih okoliščinah, ko se mogoče zdi, da je nujna takojšnja akcija in ni časa za razvoj kompleksnih strategij, politik, programov in ukrepov kriznega upravljanja ter za vključevanje in sodelovanje ljudi.

Ko analiziramo krizno upravljanje ob pandemiji bolezni covid-19 v Sloveniji, ugotavljamo, da so bili ključni problemi pomanjkanje koherentne strategije, utemeljene na spoznanjih in priporočilih stroke, stihijski in pogosto neusklajeni ali celo nasprotujoči si predvsem represivni ukrepi, ki so bili pogosto nelogični, poleg tega pa niso imeli, kot je opozarjal velik del stroke in je ugotovilo tudi ustavno sodišče, ustrezne pravne podlage, kar je bilo poleg slabe in zato neuspešne komunikacije z javnostjo med ključnimi razlogi, da ukrepov večina ljudi ni sprejela kot legitimne. Ljudje so bili razburjeni in nezadovoljni, ker jim vlada ob sprejemu in uveljavljanju začasnih preventivnih in represivnih ukrepov ni ustrezno pojasnila njihove vsebinske in časovne omejenosti ter sorazmernosti, kar je še dodatno povečalo dvom o njihovi legitimnosti. Posebej zaskrbljujoče je, da vlada ni spremenila svoje prakse in pristopa h kriznemu upravljanju, in to kljub jasnim odločitvam ustavnega sodišča in drugih sodišč ter številnim strokovnim kritikam.

Da bi se izognili podobnim problemom, zlasti pa dvomom o ustavnosti in zakonitosti kriznega upravljanja nasploh ter sprejetih začasnih kriznih ukrepov v prihodnje, predlagam, da ustava točno določi postopek odločanja o razglasitvi izrednega in vojnega stanja ter epidemije oziroma pandemije v državi, zlasti podrobno pa pogoje in postopek za sprejem posameznih kriznih ukrepov, s katerimi se posega v človekove pravice in svoboščine. Tako bi državni zbor lahko razglasil vojno stanje le, kadar že potekajo vojni spopadi, izredno stanje pa, kadar grozi ali že obstaja velika in splošna nevarnost, kakršna je huda naravna ali klimatska nesreča, torej le takrat, kadar je zares ogrožen obstoj države. Na pobudo in skladno z mnenji stroke bi epidemijo in njeno končanje razglasila vlada na predlog ministra, pristojnega za zdravje, ki v času epidemije izdaja navodila zdravstvenemu sistemu in pristojnim inšpekcijam. O nujnih začasnih ukrepih v času epidemije, ki posegajo v človekove pravice in svoboščine ter jih kakorkoli omejujejo, bi na predlog vlade lahko odločal in jih sprejel le državni zbor. Vsi nujni začasni ukrepi v času razglašene vojne ali izrednega stanja in v času razglašene epidemije bi morali biti sorazmerni, jasno in celovito utemeljeni. V človekove pravice in svoboščine bi smeli posegati le v najmanjšem možnem obsegu in bi se lahko uveljavljali le najkrajši možni čas, ki bi moral biti izrecno opredeljen. O njihovem morebitnem podaljšanju bi na predlog vlade odločal državni zbor po izteku njihovega roka oziroma najkasneje po enem mesecu. Če se državni zbor ne bi mogel sestati, bi lahko vlada predlagala predsedstvu republike, da odloči o sprejemu nujnih začasnih ukrepov, vendar pa bi moral takšno odločitev potrditi državni zbor takoj, ko bi se lahko sestal.

Poleg predlogov za ustavno ureditev kriznega upravljanja in zlasti razglasitve vojnih in izrednih razmer ter epidemije dodajam še nekaj predlogov in priporočil odločevalcem, ki lahko prispevajo k bolj demokratičnemu in legitimnemu kriznemu upravljanju ter sprejemanju kriznih odločitev in ukrepov. V tem kontekstu je zlasti pomembno izboljšanje kriznega komuniciranja, vključevanja in participacije ljudi, vključno s pripadniki manjšin in vseh drugih akterjev, ki lahko prispevajo k boljšemu in bolj legitimnemu kriznemu upravljanju:

1. v demokratični in pravni državi je pri zasnovi in delovanju kriznega upravljanja ter pri sprejemanju kriznih odločitev in ukrepov treba v celoti spoštovati pravni red in veljavno pravno ureditev ter odločitve in sodbe sodišč. Le tako odločevalci zagotavljajo legalnost (zakonitost in ustavnost) kriznega upravljanja in prispevajo k uveljavljanju in utrjevanju pravne države, pa tudi k legitimnosti kriznega upravljanja in sprejetih odločitev in ukrepov. Če obstaja dvom, naj se odločevalci posvetujejo s kompetentnimi pravnimi in drugimi strokovnjaki in institucijami ter naj, kadar menijo, da bo to lahko razrešilo dvome o zakonitosti in legitimnosti kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov, za mnenje prosijo tudi ustavno sodišče in druga sodišča;

2. odločevalci morajo identificirati vse relevantne in zainteresirane akterje (posameznike, specifične skupnosti in različne oblike organiziranja) ter jih v največji meri in na vse mogoče načine vključiti v krizno upravljanje in zlasti v procese odločanja. To prispeva k boljši preglednosti odločanja in zlasti k večji legitimnosti sprejetih odločitev in ukrepov, ki jih akterji, ki so vključeni, lažje sprejmejo kot svoje ter bolj zavzeto spoštujejo in izvajajo;
3. v etnično in drugače pluralnih in raznolikih družbah je ključno, da odločevalci v kriznem upravljanju posebno pozornost namenijo vključevanju in sodelovanju različnih družbenih manjšin in specifičnih skupnosti⁶³ ter njihovih pripadnikov in predstavnikov, pri čemer kaže posebno pozornost nameniti iskanju različnih načinov in poti, kako to vključenost in sodelovanje zagotoviti;
4. za vključujoče, demokratično in legitimno odločanje nasploh, posebej pa v procesih kriznega upravljanja, ter za sodelovanje zainteresiranih akterjev v teh procesih je ključno ustrezno interaktivno komuniciranje, ki mora vsem v družbi ponuditi preverjene, argumentirane, strokovne, točne in celovite (relevantne) informacije ter jih sproti obveščati o rezultatih, uspehih in problemih kriznega upravljanja, zlasti kar zadeva opredeljene cilje, saj je takšno celovito komuniciranje pogoj za presojo uspešnosti kriznega upravljanja in za njegovo legitimnost. To je mogoče storiti v procesu odprtega in vključujočega javnega dialoga, ki bi moral v demokratičnih družbah kontinuirano potekati in je zlasti pomemben v kriznih časih. Komuniciranje in javni dialog, ki morata biti vključujoča in odprta za vse zainteresirane akterje in teme, terjata spoštljiv odnos do vseh vključenih, jasna pravila in transparentnost, tudi v pojasnjevanju, zakaj so posamezna stališča in predlogi upoštevani pri sprejemanju odločitev, drugi pa ne. V teh procesih je ključna vloga odločevalcev, ki lahko s svojim ravnanjem in odločitvami bistveno vplivajo na vključevanje, izključevanje in sodelovanje posameznih akterjev ter s tem tudi na legitimnost procesa in odločitev. Za uspešno krizno komuniciranje so bistveni sodelovanje in upoštevanje stroke ter vključevanje vseh relevantnih medijev, ki morajo pri svojem delu in informiranju javnosti slediti najvišjim profesionalnim standardom, pri čemer imajo javni servisi posebno vlogo. Pomembno vlogo v teh procesih imajo tudi sistem izobraževanja in usposabljanja, še posebej javno izobraževanje in posamezne izobraževalne institucije, katerih delovanje mora biti zasnovano vključujoče in transparentno. Za zagotavljanje legitimnosti kriznega upravljanja je treba še posebej celovito, transparentno, uravnoteženo in kritično predstaviti promocijo posameznih odločitev in ukrepov ter vrednote, na katerih temeljijo, pri čemer morajo v okviru promocije

javnosti ustrezno predstaviti tako prednosti in pričakovane rezultate kot tudi težave, probleme in pomanjkljivosti;

5. predpogoji za uspešno krizno upravljanje so vključevanje stroke, raziskovanja in znanosti, stalna komunikacija in sodelovanje z njimi, saj morajo krizne odločitve in ukrepi temeljiti na njihovih spoznanjih, vedenju in znanju. Za presojo legitimnosti, kakovosti in učinkovitosti demokratičnega odločanja in zlasti kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov so pomembne zlasti kontinuirane terenske raziskave, ki multidisciplinarno in interdisciplinarno, z uporabo kvantitativnih in kvalitativnih raziskovalnih pristopov in metod, ugotavljajo odnos in stališča ljudi ter dejansko legitimnost in sprejemanje posameznih odločitev in ukrepov. V demokratičnih družbah bi zato pričakovali, da bodo zagotovile zadostno in kontinuirano financiranje tovrstnega raziskovanja.

Za boljše in učinkovitejše krizno upravljanje so ključni podporni sistemi, kakršna sta civilna zaščita in robustno javno zdravstvo, in ustrezna infrastruktura, še posebej informacijske tehnologije in sistemi ter digitalizacija, ki omogočajo hitrejše in učinkovitejše komuniciranje, odločanje in tudi uresničevanje sprejetih odločitev in ukrepov, pa tudi učinkovito komunikacijo in usklajevanje z drugimi državami, kadar je to potrebno. To je treba upoštevati pri načrtovanju, razvoju in sprejemu ter kasneje pri uresničevanju nacionalne in koordinirane evropske strategije kriznega upravljanja, kar terja zagotavljanje potrebnih pogojev, institucionalnih in organizacijskih okvirov ter zadostnega stabilnega dolgoročnega financiranja, še posebej v okoljih, ki kot Slovenija pri digitalizaciji in njenem razvoju zaostajajo za najuspešnejšimi v svetu.

Pandemija bolezni covid-19, razglasitev epidemije in krizno upravljanje v Sloveniji in svetu so pokazali, kako pomembni so robustni, dobro organizirani, usposobljeni, opremljeni in financirani, vzdržni, splošno dostopni in javni sistemi zdravstva, vzgoje in izobraževanja, pokojninske, socialne in družbene varnosti, vključno s sistemi trajnostne oskrbe za vse, ki te storitve potrebujejo. Zato je nujno, da strategije, programi in konkretni projekti odpravljanja posledic pandemije bolezni covid-19 ter krepitve sposobnosti držav, njihovih družbenih in infrastrukturnih sistemov in institucij za preprečevanje, upravljanje in razreševanje podobnih problemov, pandemij in kriz v prihodnosti vključujejo:

1. razvoj in krepitev zdravstvenega sistema in institucij, predvsem javnega zdravstva ter vseh nujnih potencialov, vključno s kadrovskimi potenciali (zdravniki, zdravstveno osebje, tehnično in drugo podporno osebje), kar terja stalne investicije v sodobno opremo in infrastrukturo, usposabljanje kadrov, vlaganje v raziskave in razvoj, s posebnim poudarkom na razvoju in uspešnem izvajanju preventivnih in presejalnih programov;
2. razvoj in krepitev socialne varnosti in skrbstva ter zlasti trajnostnega

- sistema trajne oskrbe in pomoči za vse segmente prebivalstva, ki to potrebujejo, ki bo zasnovan tako, da bo povezoval in združeval institucionalne (domovi) in neinstitucionalne (zlasti skupnostne) oblike, zagotavljal potrebne kadrovske potenciale in razvoj potrebne tehnične in ostale infrastrukture in opreme ter spodbujal prostovoljstvo in medsebojno solidarnost;
3. razvoj in krepitev sistema civilne zaščite ter javnih sistemov medijske podpore, ki imajo status javnih medijev;⁶⁴
 4. razvoj in krepitev vseh družbenih dejavnosti, vključno z javnimi sistemi vzgoje in izobraževanja, pokojninskega, socialnega in družbenega varstva.

II. DEL

6 Predlog besedila nove Ustave Republike Slovenije

To poglavje predstavlja moj predlog besedila nove Ustave Republike Slovenije, ki izhaja iz koncepta, ideologije in strategij trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. Gre za celovit in uravnotežen, družbeno odgovoren in pravičen, vključujoč in solidaren, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, katerega cilji so blagostanje ljudi in družbe, skrb za okolje in naravo ter zmanjševanje in sanacija negativnih vplivov človekovega delovanja na okolje, biotsko raznolikost in podnebje. Temelji na načelih dolgoročne vzdržnosti in trajnosti, odgovornosti, pravičnosti in enakopravnosti, vključevanja, solidarnosti, družbene, ekonomske in politične participacije, blagostanja ljudi in družb, zaščite in ohranjanja narave in okolja, ki morajo postati ključni kriteriji presoje uspešnosti razvoja.

Ponujeno besedilo nadgrajuje in spreminja veljavno Ustavo Republike Slovenije iz leta 1991, dopolnjeno in spremenjeno s sprejetimi ustavnimi amandmaji, razlage in utemeljitve posameznih predlaganih določb in rešitev pa pojasnjujejo razlike med določbami obeh besedil.

6.1 Predlog nove Ustave Republike Slovenije (2022)

(NOVA) USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE (2022)*

PREAMBULA

Skladno z Ustavo Republike Slovenije iz leta 1991,** upošteva zgodovinski in družbeni trenutek, razvoj in okoliščine, ki terjajo spremembe in prilagoditve ustavnega sistema ter uveljavljanje koncepta trajnostnega, vključujočega, uravnoteženega, pravičnega, solidarnega in vzdržnega zelenega razvoja, izhajajoč iz temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter na podlagi pravice do samoodločbe, po potrditvi ustavnega besedila na referendumu Državni zbor Republike Slovenije razglaša novo Ustavo Republike Slovenije.

* Besedilo nove Ustave Republike Slovenije je pripravljeno na podlagi besedila veljavne Ustave Republike Slovenije iz leta 1991, kot je bilo dopolnjeno z ustavnimi amandmaji. Koncept, načela, namen, cilje in način priprave besedila ter posameznih določb, vključno s programskimi in nekaterimi od tistih, ki so se v primerjavi z veljavno ustavo spremenile, pojasnjuje uvodno pojasnilo, po potrebi pa to pojasnilo dopolnjujejo opombe pod črto pri posameznih določbah.

** Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a).

USTAVA REPUBLIKE SLOVENIJE (2022)

I. SPLOŠNE DOLOČBE

1. člen

Republika Slovenija, utemeljena na delu, je demokratična, pravna, pravična, vključujoča, solidarna in socialna ter trajnostno naravnana država vseh svojih državljanek in državljanov, prebivalk in prebivalcev, ki se s to ustavo opredeljujejo za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajno-sten in vzdržen zeleni razvoj.

V Republiki Sloveniji ima oblast ljudstvo.

Državljanke in državljani ter skladno z zakonom prebivalke in prebivalci oblast izvršujejo neposredno, z volitvami in posredno po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno.

V nadaljnjem besedilu, kadar se posebej ne poudari spolna oblika, velja skladno z načelom enakopravnosti spolov, da se moška oblika zapisa šteje kot nevtralna in vključuje vse biološke in družbene spole.

2. člen

Republika Slovenija lahko z mednarodno pogodbo, ki jo ratificira državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev, na podlagi pravice do samoodločbe prenese izvrševanje dela suverenih pravic na mednarodne organizacije, ki temeljijo na spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokracije in načel pravne države, ter vstopi v obrambno zvezo z državami, ki temeljijo na spoštovanju teh vrednot.

Pred ratifikacijo mednarodne pogodbe iz prejšnjega odstavka lahko državni zbor razpiše referendum. Predlog je na referendumu sprejet, če zanj glasuje večina volivcev, ki so veljavno glasovali. Državni zbor je vezan na izid referenduma. Če je bil referendum izveden, glede zakona o ratifikaciji take mednarodne pogodbe referenduma ni dopustno razpisati.

Pravni akti in odločitve, sprejeti v okviru mednarodnih organizacij, na katere Slovenija prenese izvrševanje dela suverenih pravic, se v Sloveniji uporabljajo v skladu s pravno ureditvijo teh organizacij in skladno s to ustavo.

V postopkih sprejemanja pravnih aktov in odločitev v mednarodnih organizacijah, na katere Slovenija prenese izvrševanje dela suverenih pravic, vlada sproti in pravočasno v postopkih odločanja obvešča državni zbor o predlogih takih aktov in odločitev, o svoji dejavnosti, stališčih in glasovanju. O pravnih aktih, odločitvah, delovanju in stališčih vlade ter glasovanju Slovenije državni zbor lahko sprejema stališča in navodila, ki jih vlada mora upoštevati. Razmerja

med državnim zborom in vlado iz tega odstavka podrobneje ureja zakon, ki se sprejme z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

Odločitev o morebitnem izstopu iz mednarodnih organizacij, opredeljenih v prvem odstavku tega člena, sprejme državni zbor na podlagi referenduma, ki se izvede na predlog najmanj dvajsetih poslancev državnega zbora, vlade ali najmanj trideset tisoč volivcev. Predlog je na referendumu sprejet, če zanj glasuje večina volivcev, ki so veljavno glasovali.

3. člen

Zakoni in drugi predpisi morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe se uporabljajo neposredno.

4. člen

Država varuje in zagotavlja človekove pravice in temeljne svoboščine, pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti ter drugih manjšin in njihovih pripadnikov. Odgovorna je za vključujoč, pravičen, solidaren, skladen in uravnotežen trajnostni razvoj. Skrbi za ohranjanje in razvoj naravnega okolja in bogastva, biotske raznovrstnosti, kulturne dediščine in ustvarjanja.

Država skrbi za slovenske narodne manjšine in njihove pripadnike v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino.

Slovenci in pripadniki manjšin, ki izvirajo iz skupnosti, ki tradicionalno živijo na ozemlju Republike Slovenije, brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Vrsto in obseg teh pravic in ugodnosti določa zakon.

5. člen

Grb Slovenije ima obliko ščita. V sredini ščita je na modri podlagi lik Triglava v beli barvi, pod njim sta dve valoviti modri črti, ki ponazarjata morje in reke, nad njim pa so v obliki navzdol obrnjenega trikotnika razporejene tri zlate šesterokrake zvezde. Ščit je ob stranicah rdeče obrobljen. Grb se oblikuje po določenem geometrijskem in barvnem pravilu.

Zastava Slovenije je belo-modro-rdeča slovenska narodna zastava z grbom Slovenije. Razmerje med širino in dolžino zastave je ena proti dve. Barve zastave gredo po vrstnem redu: bela, modra, rdeča. Vsaka barva zavzema po širini tretjino prostora zastave. Grb je v levem zgornjem delu zastave, tako da sega z eno polovico v belo polje, z drugo pa v modro.

Himna Slovenije je Zdravljica.

Uporabo grba, zastave in himne ureja zakon.

6. člen

Glavno mesto Slovenije je Ljubljana. Pravice in dolžnosti glavnega mesta ureja zakon.

7. člen

Slovenija je decentralizirana, ozemeljsko enovita, v regije razdeljena država, v kateri je zagotovljena lokalna samouprava. Država spodbuja policentrični in trajnostni razvoj.

Sedeže, organizacijo, delovanje in pristojnosti decentraliziranih državnih institucij in organov ureja zakon.

8. člen

Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.

9. člen

Država in verske skupnosti so ločene.

Verske skupnosti so enakopravne in njihovo delovanje je svobodno. Njihovo ustanovitev, registracijo in delovanje ureja zakon.

10. člen

Državljanstvo Slovenije ureja zakon.

11. člen

Tujci in osebe brez državljanstva imajo v Sloveniji v skladu z mednarodnimi pogodbami vse pravice, zagotovljene s to ustavo in z zakoni, razen tistih, ki jih imajo po ustavi ali po zakonu samo državljani Slovenije.

II. ČLOVEKOVE PRAVICE, TEMELJNE SVOBOŠČINE, DOLŽNOSTI IN RAZMERJA

12. člen (enakost pred zakonom)

V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino.

Vsi so pred zakonom enaki.

Vsakdo ima dolžnost in odgovornost, da svoje človekove pravice in temeljne svoboščine uresničuje tako, da vsem ostalim omogoča enakopravno uresničevanje njihovih človekovih pravic in svoboščin.

Vsaka diskriminacija je protiustavna, prizadetim pa je zagotovljeno sodno varstvo.

13. člen (uresničevanje in omejevanje pravic)

Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi ustave.

Z zakonom je mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava, ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine.

Človekove pravice in temeljne svoboščine so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ta ustava.

Zagotovljena sta sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve.

Nobene človekove pravice ali temeljne svoboščine, urejene v pravnih aktih, ki veljajo v Sloveniji, ni dopustno omejevati z izgovorom, da je ustava ne priznava ali da jo priznava v manjši meri.

14. člen (začasna razveljavitev in omejitev pravic)

Z ustavo določene človekove pravice in temeljne svoboščine je izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti v vojnem in izrednem stanju ter v času epidemije z zakonom ali odlokom državnega zbora, sprejetim z večino vseh poslancev. Če se državni zbor v teh okoliščinah ne more takoj sestati, se posamezne človekove pravice in temeljne svoboščine lahko omejijo z odlokom

predsedstva republike, sprejetim na predlog vlade, ki ga mora potrditi državni zbor z večino vseh poslancev takoj, ko se lahko sestane. Če tega odloka predsedstva državni zbor ne potrdi v desetih dneh, preneha veljati.

Človekove pravice in temeljne svoboščine se smejo razveljaviti ali omejiti za čim krajše obdobje, ki ni daljše od meseca dni. Če vojno ali izredno stanje oziroma epidemija traja dlje, se lahko razveljavitev ali omejitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin podaljšuje, vendar le do konca vojnega ali izrednega stanja oziroma epidemije.

Človekove pravice in temeljne svoboščine se smejo razveljaviti ali omejiti le v najmanjšem možnem obsegu, ki ga tako stanje zahteva, in tako, da sprejeti ukrepi ne povzročajo neenakopravnosti, ki bi temeljila na rasi, narodni pripadnosti, spolu, jeziku, veri, političnem ali drugem prepričanju, gmotnem stanju, rojstvu, izobrazbi, družbenem položaju, invalidnosti ali katerikoli drugi osebni okoliščini.

Ustava ne dopušča začasnega razveljavljanja ali omejevanja pravic, določenih v 15., 16., 19., 20., 21., 22., 23., 27., 31., 32., 37., 39., 46., 67., 71., 73., 74. in 76. členu.

15. člen

(nedotakljivost človekovega življenja)

Človekovo življenje je nedotakljivo. V Sloveniji ni smrtne kazni.

16. člen

(prepoved mučenja)

Nihče ne sme biti podvržen mučenju, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju. Na človeku je prepovedano delati medicinske ali druge poskuse brez njegove svobodne privolitve.

17. člen

(varstvo osebne svobode)

Vsakdo ima pravico do osebne svobode.

Nikomur se ne sme vzeti prostost, razen v primerih in po postopku, ki ga določa zakon.

Vsakdo, ki mu je odvzeta prostost, mora biti v maternem jeziku ali v jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za odvzem prostosti. V čim krajšem času mu mora biti tudi pisno sporočeno, zakaj mu je bila prostost odvzeta. Takoj mora biti poučen o tem, da ni dolžan ničesar izjaviti, da ima pravico do takojšnje

pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere, in o tem, da je pristojni organ na njegovo zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njegove bližnje.

18. člen **(odreditev in trajanje pripora)**

Oseba, za katero obstaja utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje, se sme pripriti samo na podlagi odločbe sodišča, kadar je to neizogibno potrebno za potek kazenskega postopka ali za varnost ljudi.

Ob priporu, najkasneje pa v 24 urah po njem, mora biti priprtemu vročena pisna, obrazložena odločba. Proti tej odločbi ima priprti pravico do pritožbe, o kateri mora sodišče odločiti v 48 urah. Pripor sme trajati samo toliko časa, dokler so za to dani zakonski razlogi, vendar največ tri mesece od dneva odvzema prostosti. Vrhovno sodišče sme pripor podaljšati še za nadaljnje tri mesece.

Če do izteka teh rokov obtožnica ni vložena, se obdolženec izpusti.

19. člen **(varstvo človekove osebnosti in dostojanstva)**

Zagotovljeno je spoštovanje človekove osebnosti in njegovega dostojanstva v kazenskem in v vseh drugih pravnih in upravnih postopkih ter med odvzemu prostosti in izvrševanjem kazni.

Prepovedana sta vsakršno nasilje nad osebami, ki jim je prostost kakorkoli omejena, ter vsakršno izsiljevanje priznanj in izjav.

20. člen **(enako varstvo pravic)**

Vsakomur je zagotovljeno enako varstvo njegovih pravic v postopku pred sodiščem in pred drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih.

21. člen **(pravica do sodnega varstva)**

Vsakdo ima pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter o obtožbah proti njemu brez nepotrebnega odlašanja odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče.

Sodi mu lahko samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom.

22. člen

(javnost sojenja)

Sodne obravnave so javne. Sodbe se izrekajo javno. Izjeme določa zakon.

23. člen

(pravica do pravnega sredstva)

Vsakomur je zagotovljena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil, s katerimi ti odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih.

24. člen

(pravica do povračila škode)

Vsakdo ima pravico do povračila škode, ki mu jo v zvezi z opravljanjem službe ali kakšne druge dejavnosti državnega organa, organa lokalne skupnosti ali nosilca javnih pooblastil s svojim protipravnim ravnanjem stori oseba ali organ, ki tako službo ali dejavnost opravlja.

Oškodovanec ima pravico, da v skladu z zakonom zahteva povračilo tudi neposredno od tistega, ki mu je škodo povzročil.

25. člen

(domneva nedolžnosti)

Kdor je obdolžen kaznivega ravnanja, velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo.

26. člen

(načelo zakonitosti v kazenskem pravu)

Nihče ne sme biti kaznovan za dejanje, za katero ni zakon določil, da je kaznivo, in ni zanj predpisal kazni, še preden je bilo dejanje storjeno.

Dejanja, ki so kazniva, se ugotavljajo in kazni zanje izrekajo po zakonu, ki je veljal ob storitvi dejanja, razen če je nov zakon za storilca milejši.

27. člen

(pravna jamstva v kazenskem postopku)

Vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, morajo biti ob popolni enakopravnosti zagotovljene tudi naslednje pravice:

- da ima primeren čas in možnosti za pripravo svoje obrambe;
- da se mu sodi v njegovi navzočnosti in da se brani sam ali z zagovornikom;
- da mu je zagotovljeno izvajanje dokazov v njegovo korist;
- da se ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivde.

28. člen

(pravica do rehabilitacije in odškodnine)

Kdor je bil po krivem obsojen za kaznivo dejanje ali mu je bila prostost neutemeljeno odvzeta, ima pravico do rehabilitacije, pravico do povrnitve škode in druge pravice po zakonu.

29. člen

(prepoved ponovnega sojenja o isti stvari)

Nihče ne sme biti ponovno obsojen ali kaznovan zaradi kaznivega dejanja, za katero je bil kazenski postopek zoper njega pravnomočno ustavljen, ali je bila obtožba zoper njega pravnomočno zavrnjena, ali je bil s pravnomočno sodbo oproščen ali obsojen.

30. člen

(svoboda gibanja)

Vsakdo ima pravico, da se prosto giblje in si izbira prebivališče, da zapusti državo in se vanjo kadarkoli vrne.

Ta pravica se sme omejiti z zakonom, vendar samo, če je to potrebno, da bi se zagotovil potek kazenskega postopka, da bi se preprečilo širjenje nalezljivih bolezni, da bi se zavaroval javni red, ali če to zahtevajo interesi obrambe države.

Tujcem se na podlagi zakona lahko omeji vstop v državo in čas bivanja v njej.

31. člen

(pravica do osebnega dostojanstva in varnosti)

Vsakdo ima pravico do osebnega dostojanstva in varnosti.

32. člen **(varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic)**

Zagotovljena je nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic.

33. člen **(pravica do bivališča in zagotavljanje primernega stanovanja)**

Vsak državljan in stalni prebivalec Slovenije ima pravico do primernega bivališča.

Država ustvarja možnosti in zagotavlja pogoje, da si državljani in stalni prebivalci lahko pridobijo primerno stanovanje s tržnim ali subvencioniranim najemom ali nakupom oziroma z gradnjo lastnega bivališča.

Do leta 2035 mora država državljanom in stalnim prebivalcem zagotoviti primerno bivališče, kot ga določa zakon. Tistim, ki ne zmorejo plačila tržnega najema in ne morejo pridobiti stanovanja s subvencionirano najemnino, država zagotovi plačilo razlike med subvencionirano in tržno najemnino.

Z aktivno stanovanjsko in razvojno politiko, vlaganji in davčnimi olajšavami država stimulira prenovo in gradnjo energetske varčnega, pasivnega ali aktivnega in oglično nevtralnega stanovanjskega fonda ter poslovnih in javnih zgradb in prostorov. Okoljski cilj je, da bo do leta 2035 štirideset odstotkov bivališč oglično nevtralnih in energetske aktivnih, do leta 2050 pa celoten stanovanjski fond. Zasebnim lastnikom stanovanjskih površin, ki ne zmorejo financiranja energetske prenove, se skladno z zakonom omogoči odkup, delni odkup ali zamenjava.

34. člen **(nedotakljivost stanovanja)**

Stanovanje je nedotakljivo.

Nihče ne sme brez odločbe sodišča proti volji stanovalca vstopiti v tuje stanovanje ali v druge tuje prostore, niti jih ne sme preiskovati.

Pri preiskavi ima pravico biti navzoč tisti, čigar stanovanje ali prostori se preiskujejo, ali njegov zastopnik.

Preiskava se sme opraviti samo v navzočnosti dveh prič.

Pod pogoji, ki jih določa zakon, sme uradna oseba brez odločbe sodišča vstopiti v tuje stanovanje ali v tuje prostore in izjemoma brez navzočnosti prič opraviti preiskavo, če je to neizogibno potrebno, da lahko neposredno prime storilca kaznivega dejanja ali da se zavarujejo ljudje in premoženje.

35. člen **(varstvo tajnosti pisem in drugih občil)**

Zagotovljena je tajnost pisem in drugih občil.

Samo zakon lahko predpiše, da se na podlagi odločbe sodišča v najmanjši možni meri in za določen, kar najkrajši možen čas poseže v tajnost pisem in drugih občil ter v nedotakljivost človekove zasebnosti, če je to nujno za uvedbo ali potek kazenskega postopka ali za varnost države. O morebitnem podaljšanju takšnega posega vsak mesec odloča sodišče in skupaj ne sme trajati več kot pol leta. Izjemoma, ko gre za varnost države, se lahko podaljša še trikrat za pol leta.

36. člen **(varstvo osebnih podatkov)**

Zagotovljeno je varstvo osebnih podatkov. Prepovedana je uporaba osebnih podatkov v nasprotju z namenom njihovega zbiranja.

Zbiranje, obdelovanje, namen uporabe, nadzor in varstvo tajnosti osebnih podatkov določa zakon.

Vsakdo ima pravico seznaniti se z zbranimi osebnimi podatki, ki se nanašajo nanj, z namenom zbiranja teh podatkov, s posredovanjem ali prenosom teh podatkov drugim z zakonom pooblaščenim uporabnikom in z namenom tovrstnega posredovanja ali prenosa ter ima pravico do sodnega varstva ob njihovi zlorabi.

37. člen **(svoboda izražanja)**

Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja.

Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.

38. člen **(pravica do popravka in odgovora)**

Zagotovljena je pravica do popravka objavljenega obvestila, s katerim sta prizadeta pravica ali interes posameznika, organizacije ali organa, in prav tako je zagotovljena pravica do odgovora na objavljeno informacijo.

39. člen **(svoboda vesti)**

Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju je svobodno.

Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja.

Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Usmerjanje otrok glede verske in moralne vzgoje mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja.

40. člen **(pravica do zbiranja in združevanja)**

Zagotovljena je pravica do mirnega zbiranja in javnih zborovanj.

Vsakdo ima pravico, da se svobodno združuje z drugimi.

Zakonske omejitve teh pravic so dopustne, če to zahtevata varnost države ali javna varnost in varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni.

Poklicni pripadniki obrambnih sil in policije ne smejo biti člani političnih strank.

41. člen **(volilna pravica)**

Volilna pravica je splošna in enaka.

Vsak državljan, ki je dopolnil osemnajst let, ima pravico voliti in biti voljen.

Zakon lahko določi, v katerih primerih in pod katerimi pogoji imajo volilno pravico tujci.

Zakon določi ukrepe za spodbujanje enakih možnosti pri kandidiranju na volitvah v državne organe in organe lokalnih skupnosti.

42. člen **(sodelovanje pri upravljanju javnih zadev, ljudska iniciativa in referendum)**

Vsak državljan ima pravico, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodeluje pri upravljanju javnih zadev.

Državljeni imajo pravico do ljudske iniciative.

Pet tisoč državljanov s svojimi registriranimi podpisi lahko zahteva od državnega zbora obravnavanje in zakonsko ureditev posameznega vprašanja ali področja in predlaga besedilo zakona. Dvajset tisoč državljanov lahko zahteva razpis predhodnega referenduma o vseh zadevah in temah, ki jih obravnava

državni zbor. Štirideset tisoč državljanov lahko zahteva razpis naknadnega zakonodajnega referenduma in začetek postopka za spremembo ustave. Državni zbor vsaj dve leti po referendamski odločitvi ne sme sprejeti odločitve v nasprotju z odločitvijo, sprejeto na referendumu.

Dvajsetina prebivalcev občine ali druge enote lokalne samouprave lahko zahteva od predstavniškega telesa lokalne skupnosti obravnavo posameznega vprašanja, desetina prebivalcev pa razpis predhodnega ali naknadnega referenduma o določeni zadevi, odločitvi ali predpisu.

43. člen **(pravica do peticije)**

Vsak državljan ima pravico do vlaganja peticij in drugih pobud splošnega pomena.

44. člen **(pravica do ugovora vesti)**

Ugovor vesti je dopusten v primerih, ki jih določi zakon, če se s tem ne omejujejo pravice in svoboščine drugih oseb.

45. člen **(izročitev)**

Državljana Slovenije ni dovoljeno izročiti ali predati, razen če obveznost izročitve ali predaje izhaja iz mednarodne pogodbe, s katero Slovenija prenaša izvrševanje dela suverenih pravic na mednarodno organizacijo.

46. člen **(pribežališče)**

V mejah zakona je priznana pravica pribežališča tujim državljanom in osebam brez državljanstva, ki so preganjane zaradi zavzemanja za človekove pravice in temeljne svoboščine.

47. člen **(svoboda in varstvo dela ter zaposlitev)**

Zagotovljena sta svoboda in varstvo dela. Zakon določa minimalne standarde, pogoje in varstvo dela, zaposlitve in njunega nagrajevanja, ki jih delodajalci

in zaposleni lahko podrobneje urejajo in nadgradijo s socialnimi sporazumi in pogodbami, ter predpisuje kazni in odškodnino za njihovo kršitev.

Vsakdo prosto izbira zaposlitev.

Vsakomur je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto. Zagotovljeno je sodno varstvo uresničevanja tega načela, katerega kršitev predstavlja kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti.

Država zagotavlja pogoje za zaposlovanje v javnem, državnem in zasebnem sektorju ter pospešuje polno zaposlenost. V primeru nezaposlenosti državljanom in stalnim prebivalcem skladno z zakonom zagotavlja temeljni univerzalni državljanski dohodek.

Prisilno delo je prepovedano.

Kazenska in objektivna premoženjska odgovornost za kršenje pravic in oškodovanje zaposlenih ne zastarata. Na takšen način pridobljeno protipravno premoženjsko korist država zapleni in iz nje poravna dolgovane obveznosti do zaposlenih. Če ta sredstva ne zadoščajo za poravnavo v sodnem postopku ugotovljenih obveznosti do zaposlenih, se za razliko do višine univerzalnega temeljnega državljanskega dohodka za čas trajanja kršitev sredstva zagotovijo iz državnega proračuna do vzpostavitve jamstvenega sklada, v katerega skladno z zakonom vplačujejo zaposlovalci.

Država ustvarja možnosti za zaposlovanje in delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo.

48. člen **(soodločanje)**

Delavci sodelujejo pri upravljanju v zasebnih, javnih in državnih gospodarskih in drugih organizacijah in zavodih, ki zaposlujejo vsaj deset ljudi, na način in pod pogoji, ki jih določa zakon.

49. člen **(sindikalna svoboda)**

Ustanavljanje in delovanje sindikatov ter včlanjevanje vanje so svobodni.

50. člen **(pravica do stavke)**

Delavci imajo pravico do stavke.

Zakon določa pogoje za napoved, organizacijo in izvedbo stavk ter varstvo pravic stavkajočih. Če to zahteva javna korist, se lahko pravica do stavke, upoštevajoč družbeni pomen, vrsto in naravo dejavnosti, z zakonom omeji.

51. člen

(v Sloveniji zaposleni tujci)

V Sloveniji zaposleni tujci so enakopravni z zaposlenimi državljani. Člani njihovih družin imajo posebne pravice, določene z zakonom.

52. člen

(pravica do socialne varnosti)

Državljeni in zakoniti prebivalci imajo pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti, vključno s pravico do pokojnine. Državljeni in skladno z zakonom stalni prebivalci imajo pravico do temeljnega univerzalnega državljanskega dohodka oziroma razlike do višine temeljnega univerzalnega državljanskega dohodka, če so vsi njihovi dohodki iz dela, premoženja in drugih virov nižji od le-tega.

Država ureja obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbi za njihovo delovanje.

Vojnim veteranom in žrtvam vojnega nasilja je zagotovljeno posebno varstvo v skladu z zakonom.

53. člen

(pravica do zdravstvenega varstva)

Vsakdo ima pravico do zdravstvenega varstva pod pogoji, ki jih določa zakon.

Zakon določa pravice do ukrepov in storitev za krepitev zdravja in do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev. Za zdravje, zdravstveno varstvo in javno zdravstvo država nameni vsaj deset odstotkov bruto domačega proizvoda.

Nikogar ni mogoče prisiliti k zdravljenju, razen v primerih, ki jih določa zakon.

54. člen

(pravice invalidov)

Invalidom in osebam z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju in drugimi posebnimi potrebami je zagotovljeno varstvo, izobraževanje, usposabljanje za delo in dejavno življenje v družbi ter polno vključevanje v gospodarsko in javno življenje.

Država v sodelovanju z javnim in zasebnim sektorjem ustvarja pogoje za njihovo zaposlovanje in polno vključevanje v gospodarsko in javno življenje.

Zakon določa posebne pogoje, standarde, javne spodbude in financiranje za uresničevanje in zagotavljanje teh pravic in dejavnosti ter davčne olajšave zanje.

55. člen **(pravica do zasebne lastnine in dedovanja)**

Zagotovljena je pravica do zasebne lastnine in dedovanja.
Zasebno lastnino, njene omejitve in dedovanje določa zakon.

56. člen **(lastnina, njene gospodarske, socialne in ekološke funkcije ter njeno omejevanje)**

Zakon določa način pridobivanja in uživanja lastnine ter njeno omejevanje tako, da so zagotovljene njene družbene, gospodarske, okoljske in ekološke funkcije. Zakon določa dolžnosti, družbeno in odškodninsko odgovornost lastnikov, ki ne zastara.

Prepovedano je tako pridobivanje in uživanje lastnine, ki ogroža lastnino drugih ali ji škodi, krši lastninske pravice drugih, ogroža javno dobro ali mu škoduje. Za takšne kršitve zakon določa kazni za kršitelje in kriterije za določanje višine odškodnine.

Kazenska in premoženjska odgovornost za protipravno pridobljeno lastnino, premično in nepremično premoženje ne zastara. Protipravno pridobljena lastnina in premoženje se odvzame s sodbo sodišča. Premoženje in lastnina fevdalnega izvora se skladno z zakonom podržavita ob minimalni odškodnini in pravični povrnitvi stroškov za vzdrževanje in povečanje vrednosti takšne lastnine, ki so bili zagotovljeni iz drugih virov.

Lastnino in premoženje, katerih zakonitega izvora lastniki ali posestniki ne morejo dokazati, država skladno z zakonom zapleni brez odškodnine s sodbo sodišča.

Premoženje in dohodki, za katere lastniki ne plačajo z zakonom predpisanih davkov in drugih dajatev, se obdavči v višini najmanj devetdesetih odstotkov vrednosti. Tovrstna kršitev davčnih obveznosti ne zastara. Zakon določi postopek določanja davčne obveznosti, sodno varstvo, postopek izterjave in izjemno možnost dogovora o zmanjšanju davčnih obveznosti.

Zakon določa način in pogoje dedovanja.

57. člen
(lastninska pravica tujcev)

Tujci lahko pridobijo lastninsko pravico na nepremičninah pod pogoji, ki jih določa zakon ali mednarodna pogodba, ki jo ratificira državni zbor.

58. člen
(razlastitev)

Lastninska in stvarna pravica na nepremičnini se lahko v javno korist odvzame ali omeji proti nadomestilu v naravi ali proti odškodnini pod pogoji, ki jih določa zakon.

59. člen
(javno dobro in naravna bogastva)

Na javnem dobru se lahko za določen čas pridobi posebna pravica uporabe pod pogoji, ki jih določa zakon. Zakon ureja način in pogoje uresničevanja te pravice uporabe, davke in druge dajatve, odgovornost in odškodnine za škodo, ki se z uresničevanjem pravice uporabe povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebjju ali naravi.

Zakon določa načine in pogoje, pod katerimi se smejo izkoriščati naravna bogastva, davke in druge dajatve za takšno izkoriščanje, odgovornost in odškodnine za škodo, ki se z izkoriščanjem naravnih bogastev povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebjju ali naravi.

Zakon lahko določi, da smejo naravna bogastva izkoriščati tudi tuje osebe, ter določi načine in pogoje za izkoriščanje.

60. člen
(pravica do pitne vode)

Vsakdo ima pravico do pitne vode.

Vodni viri so javno dobro v upravljanju države. Država je odgovorna za urejanje in vzdrževanje vodnih virov, vodotokov in vodnih površin.

Vodni viri služijo prednostno in trajnostno oskrbi prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev ter za vzdrževanje biotske raznovrstnosti in naravnega okolja. Ti vodni viri niso tržno blago. Oskrbo prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev zagotavlja država prek samoupravnih lokalnih skupnosti neposredno in neprofitno.

Povzročitelj onesnaženja ali ogrožanja vodnih virov objektivno odškodninsko odgovarja za povzročeno škodo z vsem svojim premoženjem do višine povzročene škode, vključno s stroški za sanacijo.

Zakon ureja načine in pogoje za uporabo vodnih virov, vodotokov in vodnih površin za druge potrebe in dejavnosti, pravice, dolžnosti in obveznosti uporabnikov, davčne in druge dajatve za uporabo, civilnopravno in kazensko odgovornost ter odškodnine za celotno škodo, ki se s takšno uporabo vodnih virov povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebjju ali naravi.

61. člen

(varstvo zemljišč)

Zakon določa zaradi smotrnega izkoriščanja posebne pogoje za uporabo zemljišč.

Zakon določa posebno varstvo kmetijskih zemljišč. Država spodbuja in ščiti trajnostno, ekološko in sonaravno kmetijstvo in pridelovanje hrane ter ohranjanje in razvoj kulturne krajine.

Država skrbi za gospodarski, kulturni in socialni napredek prebivalstva na gorskih in hribovitih območjih.

62. člen

(zdravo življenjsko okolje)

Vsakdo ima pravico do zdravega življenjskega okolja.

Država skrbi za zdravo življenjsko in naravno okolje skladno z načeli in strategijo zelenega in trajnostnega razvoja. Zakon določa pogoje, načine in omejitve za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti.

Povzročitelj škode v življenjskem in naravnem okolju je objektivno odškodninsko odgovoren ter je dolžan poravnati celotno materialno in družbeno škodo, ki jo je s svojim ravnanjem ali opustitvijo ravnanja povzročil. Objektivna odgovornost povzročitelja ne zastara in se uveljavlja tudi za nazaj. Zakon ureja postopek in način ugotavljanja škode, kazenske in civilne odgovornosti ter odločanja o višini odškodnine in kazni. Povzročitelj škode je z vsem svojim premoženjem, vključno z osebnim premoženjem, odgovoren za sanacijo vseh okoljskih posledic in za vzpostavitev predhodnega ali s pravnomočno odločitvijo določenega stanja.

Zaščito naravnega okolja, živega sveta in varstvo živali pred mučenjem ureja zakon.

Državni zbor sprejema letne in petletne načrte, srednjeročno in dolgoročno strategijo za doseganje brezogljične družbe, okoljskih in klimatskih ciljev ter spremlja njihovo uresničevanje. Za dejavnosti, projekte in programe trajnostnega zelenega razvoja in razreševanja podnebne krize, za uresničevanje brezogljične

družbe, zmanjšanje in odpravo toplogrednih in drugih škodljivih emisij, odpadkov in onesnaževanja, ohranjanje in izboljšanje zdravega življenjskega okolja, za odpravo posledic onesnaževanja in degradacije okolja ter za ohranjanje in krepitev naravne raznolikosti (biodiverzitete) država letno zagotavlja vsaj en odstotek bruto domačega proizvoda iz državnega proračuna. Država z zakonsko ureditvijo, obveznostmi ter davčnimi in drugimi olajšavami in spodbudami spodbuja prebivalce, javne in zasebne organizacije ter institucije, da se v Sloveniji za uresničenje teh ciljev letno nameni vsaj štiri odstotke bruto domačega proizvoda.

63. člen **(varovanje naravne in kulturne dediščine)**

Vsakdo je dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike.

Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

64. člen **(podjetništvo)**

Gospodarska pobuda je svoboda.

Zakon določa pogoje za ustanavljanje gospodarskih organizacij ter pogoje, načine in standarde za njihovo delovanje. Gospodarska dejavnost se ne sme izvajati v nasprotju z javno koristjo in ne sme ogrožati javnega dobra.

Prepovedana so dejanja nelojalne konkurence in dejanja, ki v nasprotju z zakonom omejujejo konkurenco.

65. člen **(zakonska zveza in družina)**

Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev. Sklene se pred pristojnim državnim organom.

Zakonsko zvezo in pravna razmerja v njej, v družini in v zunajzakonski skupnosti ureja zakon.

Država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere.

66. člen

(pravice in dolžnosti staršev)

Starši imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon.

Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze, imajo enake pravice kot otroci, rojeni v njej.

67. člen

(svobodno odločanje o rojstvih otrok)

Odločanje o rojstvih lastnih otrok je svobodno.

Država zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem in zlasti materam, da svobodno uresničujejo to pravico in svoboščino.

68. člen

(pravice otrok)

Otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in zrelostjo.

Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Takšno varstvo ureja zakon.

Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države. Njihov položaj ureja zakon.

69. člen

(pravica do izobraževanja, izobrazba in šolanje)

Vsakdo ima pravico do izobraževanja in usposabljanja. Izobraževanje je svobodno. Osnovnošolsko, srednješolsko in univerzitetno dodiplomsko izobraževanje je za državljane, stalne prebivalce Slovenije, otroke prosilcev za azil in otroke, ki jim je priznано začasno zatočišče, brezplačno.

Osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje je obvezno. Javno izobraževanje in obvezne izobraževalne vsebine se financirajo iz javnih sredstev.

Zakon določa ustanavljanje, organizacijo, delovanje, standarde delovanja in avtonomijo javnih izobraževalnih institucij in institucij, ki izvajajo javno

akreditirane izobraževalne programe, ter določa pogoje, način in obseg njihovega financiranja iz javnih sredstev.

Država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo ustrezno izobrazbo, in zagotavlja pogoje za vseživljenjsko izobraževanje. Za javno izobraževanje država zagotavlja sredstva v višini vsaj osmih odstotkov bruto domačega proizvoda.

70. člen **(avtonomnost univerze in drugih visokih šol)**

Univerze in visoke šole so avtonomne.

Ustanavljanje in akreditacijo višjih strokovnih in visokošolskih institucij ter univerz, pogoje njihovega delovanja, način in obseg njihovega financiranja iz javnih sredstev ter izdajo javno priznanih diplom ureja zakon. Zakon ureja akreditacijo javno priznanih višješolskih, visokošolskih in univerzitetnih programov, ki jih izvajajo druge javne in zasebne institucije, izdajo javno priznanih diplom zanje ter določa pogoje in standarde za njihovo sofinanciranje iz javnih sredstev.

71. člen **(svoboda znanosti in umetnosti)**

Zagotovljena je svoboda znanstvenega in umetniškega ustvarjanja.

Zakon ureja ustanavljanje, organizacijo, delovanje in avtonomijo samostojnih javnih institucij na področju znanstvenega, raziskovalnega in umetniškega dela, ki jih ustanavljajo Republika Slovenija in lokalne samouprave, ter določa pogoje, način in obseg njihovega financiranja iz javnih sredstev. Za znanost in raziskovanje v svojem proračunu država zagotavlja sredstva v višini vsaj dveh odstotkov bruto domačega proizvoda, za kulturo pa vsaj en odstotek.

72. člen **(pravice iz ustvarjalnosti)**

Zagotovljeno je varstvo avtorskih in drugih pravic, ki izvirajo iz umetniške, znanstvene, raziskovalne in izumiteljske dejavnosti.

73. člen **(izražanje narodne, etnične, jezikovne in druge pripadnosti)**

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu, narodni, etnični ali drugi specifični skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo ter uporablja svoj jezik in pisavo.

Država zagotavlja pogoje za uresničevanje te pravice. Zakon in podzakonski predpisi urejajo organiziranje in javno financiranje društev, združenj, organizacij in institucij, ustanovljenih z namenom izražanja, ohranjanja in razvijanja kulture in identitete specifičnih skupnosti.

74. člen **(pravica do uporabe svojega jezika in pisave)**

Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.

75. člen **(slovenski znakovni jezik in jezik gluhoslepih)**

Zagotovljena sta svobodna uporaba in razvoj slovenskega znakovnega jezika in jezika gluhoslepih, na območjih občin, kjer sta uradna jezika tudi italijanščina ali madžarščina, pa je zagotovljena tudi svobodna uporaba italijanskega ali madžarskega znakovnega jezika.

Uporabo in razvoj slovenskega znakovnega jezika in jezika gluhoslepih, uporabo italijanskega ali madžarskega znakovnega jezika in položaj njihovih uporabnikov ureja zakon.

76. člen **(prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni)**

Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.

Protiustavno je vsakršno spodbujanje k nasilju in vojni.

Zakon določa kazensko odgovornost za kršitev teh prepovedi.

77. člen **(posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti)**

Italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in da za ohranjanje in razvoj svoje identitete ustanavljajo organizacije ter razvijajo gospodarske, kulturne, znanstvenoraziskovalne in informativne dejavnosti. V skladu z zakonom imajo narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in

izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostma in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Na območjih, kjer skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti in zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje.

Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru. Volitve njunih predstavnikov določa zakon.

Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti in njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti.

Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja teh narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti.

78. člen

(posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji)

Romski skupnosti in njenim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje simbole in da za ohranjanje in razvoj svoje identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Pripadniki romske skupnosti imajo pravico do učenja svojega jezika in kulture ter poučevanja, vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku v osnovnih šolah v občinah, ki jih določa zakon. Zunaj območja teh občin in na srednjih šolah imajo pripadniki romske skupnosti pravico do učenja svojega jezika in kulture v okviru izbirnih vsebin. Romski skupnosti in njenim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose z romskimi skupnostmi v drugih državah. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

V občinah in regijah, določenih z zakonom, ter na ravni države ustanovijo pripadniki romske skupnosti za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne romske skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti in zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje.

Romska skupnost je neposredno zastopana v državnem zboru in predstavniških organih lokalne samouprave. Volitve predstavnikov in enote lokalne samouprave, v katerih se ta pravica uresničuje, določa zakon.

Zakon ureja položaj, posebne pravice in način uresničevanja pravic romske skupnosti in njenih pripadnikov ter določa enote lokalne samouprave, v katerih se ti uresničujejo. Pravice romske skupnosti in njenih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov.

Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic ter položaja romske skupnosti in njenih pripadnikov, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov romske skupnosti.

79. člen

(posebne pravice in zastopanje pripadnikov ostalih manjšinskih skupnosti v državnem zboru)

Pripadnikom ostalih manjšinskih skupnosti v Sloveniji je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje simbole in da za ohranjanje in razvoj svoje identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Pripadniki teh skupnosti imajo v osnovnih šolah pravico do učenja svojega jezika in kulture v okviru izbirnih vsebin. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Pripadnike ostalih manjšinskih skupnosti v Sloveniji neposredno zastopata v državnem zboru poslanca, izvoljena na posebni listi. Zakon določa postopek registracije volivcev, ki imajo pravico voliti kandidate za poslanca na posebni listi, kandidiranje kandidatov izmed državljanov, ki so registrirani na seznamu volivcev za poslanca ostalih manjšinskih skupnosti, in izvolitev teh poslancev.

III. DRŽAVNA UREDITEV

a) Državni zbor

80. člen

(sestava in volitve)

Državni zbor sestavlja petindevetdeset poslancev. Petdeset poslancev se izvoli v volilni enoti, ki obsega celotno ozemlje Slovenije. Štirideset poslancev se izvoli v statističnih regijah tako, da se v desetih regijah izvoli po tri poslance, v regiji, v kateri je Maribor, štiri poslance in v regiji, v kateri je Ljubljana, šest poslancev. Pet poslancev, ki predstavljajo manjšinske skupnosti, se voli tako, da

se po enega poslanca izvoli na listah italijanske, madžarske in romske skupnosti, dva poslanca pa na listi ostalih manjšinskih skupnosti.

Volitve poslancev, ki se volijo s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem državljanov, in volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev.

Poslanci, razen poslancev narodnih skupnosti, se volijo po načelu sorazmernega predstavnštva s preferenčnim glasovanjem, in sicer tako:

- za petdeset poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste politične stranke ali volilne liste, lahko pa na tej listi obkrožijo tudi številko kandidata, ki mu namenijo svoj glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima največje število glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko svoj glas nameni samo posameznemu kandidatu, tako da obkroži le številko pred njegovim imenom. Če kandidat, ki mu je volivec namenil glas, ni izvoljen, se njegov glas prišteje kandidatu oziroma listi stranke ali volilne liste, ki je njegova druga izbira. Če ni izvoljen kandidat ali če volilnega praga ne preseže lista stranke ali volilne liste, ki sta njegova druga izbira, potem se volivčev glas prišteje kandidatu ali listi, ki je njegova tretja izbira. Tudi v tem primeru volivec izrazi svoje prioritete tako, da na označenem mestu ob številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3);
- za štirideset poslancev, ki se volijo v statističnih regijah, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste stranke ali volilne liste, za katero volijo, lahko pa na tej listi označijo tudi kandidata, ki mu namenijo svoj preferenčni glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima na listi največje število

glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko glasuje za posamezne kandidate na različnih listah, in sicer tako, da obkroži številko pred imenom kandidata, pri čemer lahko v okviru posamezne prioritete izbere največ toliko kandidatov, kolikor se jih voli v tej statistični regiji. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki kandidatov svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če posamezni kandidati, označeni kot prva izbira, niso izvoljeni, se volivčevi glasovi, namenjeni njim, prištejejo še neizvoljenim kandidatom iz druge in po potrebi tretje izbire, ki imajo največ preferenčnih glasov.

Poslanci italijanske, madžarske in romske skupnosti ter drugih manjšinskih skupnosti so izvoljeni, če dobijo večino glasov volivcev, ki glasujejo za posamezno listo. Če na posamezni listi kandidira več kandidatov, kot se jih na tej listi voli, imajo volivci pravico do preferenčnega glasu. Vsak volivec ima tri preferenčne glasove, ki jih označi tako, da ob obkroženi številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če kandidat, označen kot prva izbira, ne doseže večine, se volivčev glas pripiše njegovi drugi izbiri, če tudi ta ne doseže večine, pa njegovi tretji izbiri.

81. člen

(mandatna doba državnega zbora)

Državni zbor se voli za pet let.

Če bi se mandatna doba državnega zbora iztekla med vojno ali v času trajanja izrednega stanja, preneha njegov mandat šest mesecev po prenehanju vojne ali izrednega stanja, lahko pa tudi prej, če sam tako sklene.

Volitve v državni zbor razpiše predsedstvo republike. Nov državni zbor se izvoli najprej tri mesece in najkasneje petnajst dni pred potekom petih let od prve seje prejšnjega državnega zbora. Če se državni zbor razpusti, se izvoli nov najkasneje dva meseca po razpustu prejšnjega. Mandatna doba prejšnjega državnega

zboru se konča s prvo sejo novega državnega zbora, ki jo skliče predsedstvo republike najkasneje dvajset dni po njegovi izvolitvi.

82. člen (poslanci)

Poslanci so predstavniki vsega ljudstva in niso vezani na kakršnakoli navodila.

Zakon določa, kdo ne sme biti izvoljen za poslanca, ter nezdružljivost funkcije poslanca z drugimi funkcijami in dejavnostmi.

Državni zbor potrdi poslanske mandate. Proti odločitvi državnega zbora je v skladu z zakonom mogoča pritožba na ustavno sodišče.

Če poslancu zaradi smrti, odstopa ali odpoklica preneha mandat pred iztekom mandatne dobe, ga do izteka mandatne dobe nadomesti poslanec z liste stranke ali volilne liste, ki je prejel največje število glasov med neizvoljenimi kandidati na listi.

83. člen (poslanska imuniteta in odškodninska odgovornost poslancev in funkcionarjev)

Poslanec državnega zbora ni kazensko odgovoren za mnenje ali glas, ki ga je izrekel na sejah državnega zbora ali njegovih delovnih teles, razen v primerih kršitve prepovedi iz 76. člena te ustave.

Poslanec ne sme biti priprt, niti se zoper njega, če se sklicuje na imuniteto, ne sme začeti kazenski postopek brez dovoljenja državnega zbora, razen če je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana kazen zapora nad pet let.

Državni zbor lahko prizna imuniteto tudi poslancu, ki se nanjo ni skliceval ali ki je bil zaloten pri kaznivem dejanju iz prejšnjega odstavka.

Zakon določi objektivno odškodninsko odgovornost poslancev za njihova dejanja, opustitve ravnanja in javne izjave, tudi če niso neposredno povezane z opravljanjem njihove funkcije, ki povzročijo večjo škodo in druge negativne ekonomske, družbene in okoljske posledice. Obsto in višino škode ugotovijo sodišča ter določijo višino odškodnine, za katero odgovarjajo z vsem svojim premoženjem. Objektivna odškodninska odgovornost poslancev ne zastara.

Zakon tako kot za poslance določi objektivno odškodninsko odgovornost, ki ne zastara, tudi za voljene in imenovane funkcionarje lokalnih skupnosti in države.

84. člen **(ustavna obtožba poslanca)**

Poslanca, ki pri opravljanju svoje funkcije krši ustavo ali huje krši zakon, državni zbor s sklepom, sprejetim z večino glasov vseh poslancev, lahko obtoži pred ustavnim sodiščem. Poslanca pred ustavnim sodiščem lahko obtoži tudi dvajset tisoč volivcev, ki podpišejo obtožbo. Ustavno sodišče odloča v senatu sedmih ustavnih sodnikov, ki mu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Ustavno sodišče lahko obtoženega oprosti ali z vsaj petimi glasovi ugotovi utemeljenost obtožbe in odloči o odvzemu funkcije. Ko ustavno sodišče dobi sklep državnega zbora o obtožbi ali obtožbo volivcev, lahko odloči, da poslanec do odločitve o obtožbi začasno ne more opravljati svoje funkcije.

85. člen **(odpoklic poslanca)**

Z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše vsaj desetina volivcev v volilni enoti, kjer je bil poslanec izvoljen, lahko volivci zahtevajo odpoklic poslanca. Najkasneje dva meseca po prejeti zahtevi za odpoklic državni zbor razpiše referendum za odpoklic poslanca v volilni enoti, kjer je bil izvoljen. Odpoklic poslanca je izglasovan, če na referendumu zanj glasuje večina sodelujočih volivcev, ta večina pa je večja od števila glasov, s katerimi je bil poslanec izvoljen.

Za posameznega poslanca je mogoče zahtevati odpoklic le enkrat v mandadni dobi.

86. člen **(ljudska iniciativa za predčasne volitve)**

Z ljudsko iniciativo, ki jo podpišeta vsaj dve petini volilnih upravičencev v državi, volivci lahko zahtevajo predčasne volitve za državni zbor. Zahtevo predložijo predsedstvu republike, ki v sodelovanju z državno volilno komisijo ugotovi njeno pravilnost, razpusti državni zbor in najkasneje v šestdesetih dneh razpiše predčasne volitve za poslance državnega zbora.

Zakon, ki ureja ljudsko iniciativo za predčasne volitve, sprejme državni zbor z večino vseh poslancev. Če zakon ni sprejet, se ljudska iniciativa izvede skladno s prvim odstavkom tega člena.

87. člen **(predsednik in podpredsednika državnega zbora)**

Državni zbor ima predsednika, ki ga izvoli z večino glasov vseh poslancev.

Državni zbor ima dva podpredsednika, enega iz vrst poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, in enega izmed poslancev, ki se volijo v statističnih regijah, ki ju izvoli z večino glasov vseh poslancev. Podpredsednika skladno s pooblastili in poslovníkom državnega zbora pomagata predsedniku in ga nadomeščata v času odsotnosti.

Kandidate za predsednika in podpredsednika državnega zbora lahko predlagajo poslanske skupine, ki imajo vsaj tri poslance, ali vsaj štirje poslanci.

88. člen **(zasedanja državnega zbora)**

Državni zbor dela na rednih in izrednih sejah.

Redne in izredne seje sklicuje predsednik državnega zbora. Izredno sejo mora sklicati najkasneje v sedmih dneh, če to zahteva najmanj četrtina poslancev državnega zbora ali predsedstvo republike.

89. člen **(odločanje)**

Državni zbor sklepa, če je na seji navzoča večina poslancev. Državni zbor sprejema zakone in druge odločitve ter ratificira mednarodne pogodbe z večino opredeljenih glasov navzočih poslancev, kadar ni z ustavo ali z zakonom določena drugačna večina.

Kadar poslanec državnega zbora iz opravičenih razlogov ne more biti osebno navzoč na seji, se mu skladno s tehničnimi možnostmi zagotovita sodelovanje na seji in glasovanje pri sprejemanju odločitev na daljavo.

V vojnem in izrednem stanju ter v času epidemije lahko skladno s tehničnimi možnostmi potekajo seje državnega zbora na daljavo.

90. člen **(pristojnost državnega zbora)**

Državni zbor je najvišji organ oblasti in izraz ljudske suverenosti v Sloveniji ter ima splošno zakonsko, politično in nadzorno pristojnost.

Pravice in obveznosti državljanov ter drugih oseb lahko državni zbor določa samo z zakonom.

V okviru opravljanja nadzorne funkcije morajo državnemu zboru na njegovo zahtevo, a najmanj enkrat letno, vsi državni organi in institucije poročati o svojem delu in stanju na področjih, za katera so odgovorni. Ob svojih poročilih lahko predlagajo državnemu zboru sprejem ukrepov za izboljšanje stanja, delovanja in razvoja na področjih, za katera so odgovorni.

91. člen **(zakonska iniciativa)**

Zakone lahko predlaga vlada ali vsak poslanec. Zakon lahko predloži tudi najmanj pet tisoč volivcev.

Na predlog predsedstva republike in ustavnega sodišča ali na zahtevo pet tisoč volivcev mora državni zbor najkasneje v mesecu dni začeti postopek za zakonsko ureditev določenega področja ali vprašanja. Državni zbor lahko sklene, da osnutek zakona pripravi vlada.

92. člen **(zakonodajni postopek)**

Državni zbor sprejema zakone v večfaznem postopku, če ni s poslovníkom določeno drugače.

V zakone, sprejete po skrajšanem ali nujnem postopku, ki je izjemoma lahko enofazen, ni mogoče vključiti določb, ki presegajo ozek in natančno določen namen, zaradi katerega se zakon sprejema po skrajšanem ali nujnem postopku. V primeru dvoma na zahtevo desetih poslancev ali deset tisoč državljanov najkasneje v sedmih dneh po prejemu zahteve o presoji dopustnosti vključitve posameznih določb v zakone, sprejete po skrajšanem ali nujnem postopku, odloči ustavno sodišče z večino vseh članov in v primeru ugotovljene nedopustnosti razglasi ničnost teh določb.

93. člen **(referendum in zakonodajni referendum)**

Referendum ni dopusten, ko bi na referendumu sprejeta odločitev pomenila omejevanje ali odpravo obstoječih osebnih, političnih, socialnih, ekonomskih, izobraževalnih in kulturnih pravic posameznikov ali manjšin, ki uživajo ustavno ali zakonsko varstvo.

O zakonih o ratifikaciji mednarodnih pogodb se razpiše predhodni referendum na zahtevo tridesetih poslancev ali dvajset tisoč državljanov.

Državni zbor razpiše zakonodajni referendum o uveljavitvi zakona, ki ga je sprejel, če to zahteva najmanj štirideset poslancev ali štirideset tisoč volivcev.

Zakonodajnega referendumu ni dopustno razpisati:

- o zakonih in odločitvah državnega zbora, nujnih za odpravo posledic naravnih nesreč in epidemij v času razglašene epidemije ali izrednega stanja,
- o zakonih za zagotovitev obrambe države in varnosti v času vojnega ali izrednega stanja,
- o zakonih o davkih, carinah in drugih obveznih dajatvah ter o zakonih za izvrševanje državnega proračuna,
- o zakonih, ki odpravljajo protiustavnost.

Pravico glasovanja na referendumu imajo vsi državljani, ki imajo volilno pravico.

Zakon je na referendumu zavržen, če proti njemu glasuje večina volivcev, ki so veljavno glasovali, pod pogojem, da proti zakonu glasuje najmanj petina upravičenih volivcev.

Referendum se ureja z zakonom, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

94. člen **(razglasitev zakona)**

Zakone razglašča predsednik državnega zbora najkasneje osem dni po njihovem sprejemu.

Predsedstvo republike lahko v sedmih dneh od sprejetja zakona in še pred njegovo razglasitvijo zahteva, da državni zbor o njem še enkrat odloča. Pri ponovnem odločanju mora za sprejem zakona glasovati večina vseh poslancev, če ustava za sprejem obravnavanega zakona ne zahteva večjega števila glasov. Ponovna odločitev državnega zbora je dokončna.

95. člen **(vojno in izredno stanje ter razglasitev epidemije)**

Izredno stanje se razgласi, kadar velika in splošna nevarnost ogroža obstoj države. O razglasitvi vojnega ali izrednega stanja, nujnih začasnih ukrepov in njihovi odpravi odloča na predlog vlade državni zbor.

Državni zbor odloči o uporabi obrambnih sil.

Na pobudo zdravstvene stroke minister, pristojen za zdravje, predlaga vladi razglasitev epidemije in njenega končanja v državi. V času epidemije minister, pristojen za zdravje, izdaja navodila zdravstvenemu sistemu in pristojnim inšpekcijam. O nujnih začasnih ukrepov, s katerimi se posega v človekove pravice in svoboščine, na predlog vlade odloča državni zbor.

Nujni začasni ukrepi iz prvega in tretjega odstavka morajo biti sorazmerni, jasno in celovito utemeljeni, v človekove pravice in svoboščine smejo posegati le v najmanjšem možnem obsegu in se lahko uveljavljajo le najkrajši možni čas, o njihovem podaljšanju pa na predlog vlade odloča državni zbor po izteku njihovega roka oziroma najkasneje po enem mesecu.

Kadar se državni zbor ne more sestati, o zadevah iz prvega, drugega in tretjega odstavka na predlog vlade začasno odloča predsedstvo republike. Odločitve mora dati v potrditev državnemu zboru takoj, ko se ta sestane.

96. člen **(odbor regij)**

Poslanci, ki se volijo v statističnih regijah, sestavljajo odbor regij, ki lahko obravnava zadeve, ki se nanašajo na lokalno samoupravo, regije, regionalni in policentrični razvoj, ter sprejema mnenja in predloge za njihovo obravnavo in odločanje o njih v državnem zboru.

Če tako zahteva večina vseh članov odbora regij, mora državni zbor odločitev o teh zadevah sprejeti z večino glasov vseh poslancev.

Odbor regij sklicuje in njegove seje vodi podpredsednik državnega zbora, izvoljen med poslanci, ki se volijo v statističnih regijah. Sejo odbora mora sklicati, če to predlaga vsaj šest njegovih članov.

97. člen **(odbori in komisije)**

Državni zbor lahko imenuje stalna in občasna delovna telesa, katerih delovanje določa poslovnik. Člani delovnih teles izmed sebe izvolijo predsednika in podpredsednika. Predsedniki nadzornih delovnih teles se praviloma izvolijo izmed članov, ki niso člani strank, ki sestavljajo vlado.

98. člen **(parlamentarna preiskava)**

Državni zbor lahko odredi preiskavo o zadevah javnega pomena, mora pa to storiti na zahtevo tretjine poslancev državnega zbora ali na zahtevo predsedstva republike. V ta namen imenuje komisijo, ki ima v zadevah poizvedovanja in proučevanja smiselno enaka pooblastila kot pravosodni organi. Predsednik preiskovalne komisije se praviloma izvoli izmed članov, ki niso izvoljeni na volilnih listah strank, ki sestavljajo vlado.

97. člen
(poslovnik državnega zbora)

Državni zbor ima poslovnik, ki ga sprejme z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

98. člen
(nagrajevanje poslancev)

Poslanci državnega zbora dobivajo plačo ali nadomestilo, ki sta določena z zakonom. Spremembe tega zakona in morebitno povečanje poslanskih plač se uveljavijo za poslance naslednjega sklica državnega zbora. Odločitev o trajnem ali začasnem znižanju poslanskih plač se uveljavi z dnem sprejetja.

99. člen
(nezdružljivost funkcije poslanca)

Funkcija poslanca je nezdružljiva z opravljanjem druge javne funkcije ali poklica, razen ko gre za opravljanje raziskovalnega, znanstvenega in umetniškega dela skladno z zakonom.

b) Predsedstvo republike

100. člen
(funkcije predsedstva republike)

Predsedstvo republike predstavlja Republiko Slovenijo in je vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil. Predsedstvo republike predstavlja njegov predsednik.

101. člen
(sestava, predsednik in podpredsednik ter delovanje predsedstva republike)

Predsedstvo republike sestavljajo predsednik državnega zbora, predsednik vlade in predsednik ustavnega sodišča.

Funkcijo predsednika predsedstva republike, ki sklicuje seje in jim predseduje, opravlja predsednik državnega zbora. Funkcijo podpredsednika, ki nadomešča predsednika predsedstva v primeru njegove odsotnosti, zadržanosti ali začasne nesposobnosti opravljanja funkcije, opravlja predsednik ustavnega sodišča.

Predsedstvo republike odloča soglasno ali z večino opredeljenih glasov.

Predsednik mora sklicati sejo predsedstva republike, če to zahteva član predsedstva, državni zbor ali vlada.

102. člen **(prisega izvoljenih državnih funkcionarjev)**

Po izvolitvi na funkcijo državni funkcionarji izrečejo pred državnim zborom naslednjo prisego:

»Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, ravnal(a) po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval(a) za blaginjo Slovenije.«

103. člen **(pristojnosti predsedstva republike)**

Predsedstvo republike:

- razpisuje volitve v državni zbor,
- v sedmih dneh od sprejetja zakona in še pred njegovo razglasitvijo lahko zahteva, da državni zbor o njem še enkrat odloča,
- imenuje državne funkcionarje, kadar je to določeno z zakonom,
- postavlja in odpoklicuje veleposlanike in poslanike republike ter sprejema poverilna pisma tujih diplomatskih predstavnikov,
- izdaja listine o ratifikaciji,
- odloča o pomilostitvah,
- imenuje člane sveta republike,
- podeljuje odlikovanja in častne naslove,
- opravlja druge zadeve, določene s to ustavo.

Na zahtevo državnega zbora ali vlade mora predsedstvo republike izreči mnenje o posameznem vprašanju.

104. člen **(uredbe z zakonsko močjo)**

Kadar se državni zbor zaradi izrednega stanja ali vojne ne more sestati, lahko predsedstvo republike na predlog vlade izdaja uredbe z zakonsko močjo. Če se predsedstvo ne more sestati, lahko uredbe z zakonsko močjo izdaja predsednik predsedstva republike.

Z uredbo z zakonsko močjo se lahko izjemoma omejijo posamezne pravice in temeljne svoboščine, kot to določa 14. člen te ustave.

Predsedstvo republike mora uredbe z zakonsko močjo predložiti v potrditev državnemu zboru takoj, ko se ta sestane.

105. člen **(odgovornost članov predsedstva republike in ustavna obtožba)**

Če predsednik, podpredsednik ali član predsedstva republike pri opravljanju svoje funkcije krši ustavo ali huje krši zakon, ga državni zbor lahko obtoži pred ustavnim sodiščem, ki odloča v senatu šestih ustavnih sodnikov ob izločitvi predsednika ustavnega sodišča. Senatu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Ustavno sodišče ugotovi utemeljenost obtožbe ali obtoženega oprosti, s petimi glasovi pa lahko odloči o odvzemu funkcije. Ko ustavno sodišče dobi sklep državnega zbora o obtožbi, lahko odloči, da predsednik, podpredsednik ali član predsedstva republike do odločitve o obtožbi začasno ne more opravljati svoje funkcije.

c) Vlada

106. člen **(sestava vlade)**

Vlado sestavljajo predsednik in ministri. Vlada in posamezni ministri so v okviru svojih pristojnosti samostojni in odgovorni državnemu zboru.

V vladi imata stranki, ki dobita največji delež glasov na volitvah za poslance državnega zbora, po tri člane, stranke, ki so tretja, četrta in peta glede na volilne rezultate na volitvah, imajo po dva člane, ostale stranke, ki na volitvah dobijo več kot pet odstotkov glasov ali imajo vsaj tri poslance, pa imajo po enega člana. Če kriterija petih odstotkov ali treh poslancev v državnem zboru ne dosežeta vsaj dve stranki, vlado sestavlja šest strank, ki dobijo največji delež glasov na volitvah. Če je v državni zbor izvoljenih manj kot šest strank, vlado sestavljajo vse izvoljene stranke.

107. člen **(volitve predsednika vlade, vlade in ministrov)**

Stranke, ki sestavljajo vlado, z dogovorom oblikujejo listo kandidatov za predsednika vlade, ki po dogovoru lahko vodi tudi enega od resorjev, in ministre ter jo posredujejo predsedniku državnega zbora. Kandidati, ki jih v okviru svojih kvot predlagajo stranke, ki sestavljajo vlado, so lahko člani teh ali drugih strank ali nestrankarski kandidati, ki so strokovnjaki na področju, za katerega kandidirajo. Kandidati za svoj resor pripravijo predlog programa dela in prednostnih nalog v mandatu. Kandidata za predsednika vlade lahko predlagajo stranke, ki v vlado prispevajo vsaj sedem članov. Stranka v okviru svoje kvote na listo kandidatov

ne more predlagati kandidata, če mu nasprotujejo stranke, ki predlagajo v vlado vsaj šest članov.

Predsednik državnega zbora najkasneje v tednu dni po prejemu liste kandidatov za predsednika vlade in ministre ter predlogov programa dela ministrov skliče sejo državnega zbora za predstavitev in izvolitev predsednika vlade, ministrov in vlade. Predlagani kandidati za ministre in na zahtevo teh teles tudi kandidat za predsednika vlade se pred sejo državnega zbora predstavijo s svojimi programi dela pristojnim delovnim telesom državnega zbora, ki po zaslišanju državnemu zboru sporočijo svoja mnenja o primernosti kandidatov.

Kandidati za predsednika vlade in ministre so na seji državnega zbora izvoljeni, če zanje glasuje večina opredeljenih poslancev. Državni zbor glasuje s tajnim glasovanjem o predlogu liste kandidatov strank, ki sestavljajo vlado, za predsednika vlade in ministre, ki so predlagani za posamezne resorje. Na zahtevo vsaj treh poslancev državni zbor glasuje posebej o kandidatu za predsednika vlade in vsakem kandidatu za ministra.

Če državni zbor ne potrdi predloga liste kandidatov strank, ki sestavljajo vlado, za predsednika vlade in ministre, se postopek ponovi. Če državni zbor pri glasovanju o posameznih kandidatih ne izvoli kandidata za predsednika vlade ali je izvoljenih manj kot polovica kandidatov za ministre, vlada ni izvoljena in se postopek ponovi. Če tudi po ponovljenem postopku državni zbor ne izvoli vlade, predsedstvo republike razpusti državni zbor in razpiše nove volitve.

Če ni izvoljen kandidat za predsednika vlade, stranke, ki sestavljajo vlado, najkasneje v petnajstih dneh predlagajo novega kandidata za predsednika vlade.

Če posamezni kandidat za ministra ni izvoljen, mora predsednik vlade najkasneje v mesecu dni v dogovoru s stranko, ki je kandidata predlagala, predlagati novega kandidata za ministra.

Če je za predsednika vlade ali ministra izvoljen poslanec državnega zbora, mu z dnem izvolitve preneha mandat poslanca in njegovo poslansko mesto v državnem zboru zasede kandidat, ki je prejel najvišje število glasov med neizvoljenimi kandidati na listi stranke ali volilne liste.

108. člen

(razrešitev in imenovanje ministrov)

Ministra na predlog predsednika vlade razreši državni zbor. Predsednik vlade ob tem predlaga, kateri minister bo razrešenega ministra nadomeščal do izvolitve novega ministra.

Predsednik vlade v soglasju s stranko, ki predlaga kandidata za ministra, najkasneje mesec dni po razrešitvi ministra predlaga v imenovanje predsedstvu republike novega kandidata za ministra. Kandidat za ministra se pred imenovanjem predstavi pristojnim delovnim telesom državnega zbora.

Če se predsednik vlade in stranka, ki predlaga kandidata za ministra, ne moreta uskladiti o kandidatu, o predlaganem kandidatu stranke za ministra državni zbor odloča z večino opredeljenih glasov. Kandidat za ministra se pred glasovanjem predstavi pristojnim delovnim telesom državnega zbora.

109. člen **(prisega vlade)**

Kot voljeni funkcionarji predsednik vlade in ministri izrečejo po izvolitvi pred državnim zborom prisego:

»Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, ravnal(a) po svoji vesti ter z vsemi svojimi močmi in s skrbnostjo zelo dobrega gospodarja deloval(a) za blaginjo Slovenije.«

110. člen **(organizacija vlade)**

Predsednik vlade skrbi za enotnost politične in upravne usmeritve vlade ter usklajuje delo ministrov. Ministri so skupno odgovorni za delo vlade, vsak minister pa za delo svojega ministrstva in resorja.

Vlada na sejah, če je navzočih vsaj dve tretjini članov, odloča praviloma s soglasjem, v primeru glasovanja pa z večino glasov opredeljenih članov. Če je rezultat glasovanja neodločen, odloča glas predsednika vlade. Odločitve vlade so za člane zavezujoče in so zanje odgovorni. V primeru nestrinjanja s sprejeto odločitvijo član vlade lahko odstopi.

Vlada lahko izmed svojih članov izvoli največ dva podpredsednika vlade, ki skladno z zakonom in pooblastili nadomeščata predsednika vlade v primeru njegove odsotnosti, zadržanosti aličasne nesposobnosti opravljanja funkcije.

Sestavo in delovanje vlade, število, pristojnosti in organizacijo ministrstev ureja zakon, ki ga državni zbor sprejme z večino glasov vseh poslancev.

111. člen **(prenehanje funkcije predsednika in ministrov vlade)**

Funkcija predsednika vlade in ministrov preneha, ko se po volitvah sestane nov državni zbor. Funkcija predsednika vlade in ministrov preneha tudi z razrešitvijo ali odstopom. Predsednik vlade in ministri morajo opravljati tekoče posle do prisega novega predsednika vlade in novih ministrov.

112. člen **(nezaupnica vladi)**

Državni zbor lahko izglasuje nezaupnico vladi, s čimer so razrešeni predsednik vlade in vsi ministri.

Če državni zbor v dveh mesecih po izglasovanju nezaupnice ne izvoli novega predsednika vlade in vlade, predsedstvo republike razpusti državni zbor in najkasneje v mesecu dni razpiše izredne volitve za nov državni zbor.

113. člen **(zaupnica vladi)**

Predsednik vlade lahko zahteva glasovanje o zaupnici vladi, ki ga lahko veže na sprejem določenega zakona ali drugega predloga vlade.

Če ni izglasovana zaupnica vladi, preneha funkcija predsedniku vlade in vsem ministrom. Če državni zbor v dveh mesecih ne izvoli novega predsednika vlade in večine ministrov, predsedstvo republike razpusti državni zbor in najkasneje v mesecu dni razpiše izredne volitve za nov državni zbor.

114. člen **(interpelacija)**

Najmanj deset poslancev lahko sproži v državnem zboru interpelacijo o delu vlade ali posameznega ministra.

Če po razpravi za interpelacijo glasuje večina opredeljenih poslancev, izreče državni zbor nezaupnico vladi ali razreši posameznega ministra.

115. člen **(ustavna obtožba zoper predsednika vlade in ministre)**

Predsednika vlade ali ministre lahko državni zbor pred ustavnim sodiščem obtoži kršitve ustave in zakonov, storjene pri opravljanju njihovih funkcij. Ustavno sodišče obravnava obtožbo na način, kot je določen v 84. členu.

116. člen **(nagrajevanje predsednika vlade in ministrov)**

Predsednik vlade in ministri dobivajo plačo, določeno z zakonom. Spremembe tega zakona in morebitno povečanje plač se uveljavijo v naslednjem sklicu državnega zbora. Sklep vlade o morebitnem začasnem ali trajnem znižanju plač predsednika vlade in ministrov se uveljavi z dnem sprejema.

č) Uprava

117. člen (organizacija in delo uprave)

Organizacijo uprave, njene pristojnosti in delovanje, način imenovanja njenih funkcionarjev in zaposlovanje v njej ureja zakon.

Upravni organi opravljajo svoje delo samostojno v okviru in na podlagi ustave in zakonov. Upravni organi in nosilci javnih pooblastil ter njihovi funkcionarji in zaposleni so skladno z zakonom odgovorni za svoje delo, spoštovanje postopkov in rokov ter za zakonito, pravočasno in pravilno odločanje.

Proti odločitvam in dejanjem upravnih organov in nosilcev javnih pooblastil je zagotovljeno sodno varstvo pravic in zakonitih interesov državljanov in organizacij.

118. člen (javno pooblastilo)

Z zakonom ali na njegovi podlagi lahko pravne ali fizične osebe dobijo javno pooblastilo za opravljanje določenih nalog državne uprave.

119. člen (zaposlitev v upravnih službah ter odgovornost funkcionarjev in zaposlenih)

Zaposlitev v upravnih službah je mogoča samo na osnovi javnega natečaja pod enakimi pogoji, razen v primerih, ki jih določa zakon.

Funkcionarji in zaposleni v upravi in pri nosilcih javnih pooblastil, ki izvajajo upravne postopke, so delovnopravno in objektivno odškodninsko odgovorni za svoje delo, za korekten odnos do strank, njihovih pravic in interesov, za spoštovanje postopkov ter za svoje odločitve, ki jih sprejmejo ali jih ne sprejmejo pravočasno, in posledice teh odločitev.

d) Obramba države in civilna zaščita

120. člen (obramba države)

Vrsto, obseg in organizacijo obrambe nedotakljivosti in celovitosti državnega ozemlja ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

Obrambo države izvajajo obrambne sile, ki jih sestavljajo slovenska vojska in druge strukture, ki jih določa zakon.

Izvajanje obrambe nadzoruje državni zbor s svojimi delovnimi telesi, koordinira pa jo ministrstvo za obrambo.

Pri zagotavljanju varnosti izhaja država iz mirovne politike ter kulture miru in nenasilja.

121. člen

(civilna zaščita in varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami)

Civilno zaščito in druge strukture, ki sodelujejo pri preprečevanju naravnih in drugih nesreč, varstvu pred njimi, ukrepanju ob njih in sanaciji njihovih posledic, ter njihovo organizacijo in delovanje ureja zakon.

122. člen

(dolžnost sodelovanja pri obrambi države in varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami)

Obramba države in sodelovanje pri varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami sta za državljane obvezna v mejah in na način, ki ga določa zakon.

Državljeni, ki zaradi svojih religioznih, filozofskih ali humanitarnih nazorov niso pripravljeni sodelovati pri opravljanju vojaških obveznosti, lahko sodelujejo pri civilni zaščiti ali drugih strukturah za preprečevanje naravnih in drugih nesreč, varstvo pred njimi, ukrepanje ob njih in sanacijo njihovih posledic.

e) Sodstvo

123. člen

(neodvisnost sodnikov)

Sodniki so pri opravljanju sodniške funkcije neodvisni. Vezani so na ustavo in zakon.

124. člen

(ureditev in pristojnosti sodišč)

Ureditev, organizacijo, pristojnosti in delovanje sodišč določa zakon.

Izrednih sodišč in v mirnem času vojaških sodišč ni dovoljeno ustanavljati.

125. člen
(Vrhovno sodišče)

Vrhovno sodišče je najvišje sodišče v državi.

Odloča o rednih in izrednih pravnih sredstvih ter opravlja druge zadeve, ki jih določa zakon.

126. člen
(udeležba državljanov pri izvajanju sodne oblasti)

Zakon ureja primere in oblike neposredne udeležbe državljanov pri izvajanju sodne oblasti.

127. člen
(trajnost sodniške funkcije)

Funkcija sodnika je trajna. Zakon določa starostno mejo in druge pogoje za izvolitev.

Zakon določa starostno mejo, pri kateri se sodnik upokoji.

128. člen
(izvolitev sodnikov)

Sodnike voli državni zbor na predlog sodnega sveta.

129. člen
(sodni svet)

Sodni svet, ki ga sestavlja petnajst članov, izvoli državni zbor na predlog predsedstva republike z večino glasov vseh poslancev za pet let. Po predhodnem posvetovanju s svetom republike predlaga predsedstvo republike sedem kandidatov za sodni svet izmed univerzitetnih profesorjev prava, odvetnikov in drugih uglednih pravnikov ter osem kandidatov, ki jih izmed sebe izvolijo sodniki, ki trajno opravljajo sodniško funkcijo. Predsednika izvolijo člani sveta izmed sebe.

130. člen
(prenehanje in odvzem sodniške funkcije)

Sodniku preneha sodniška funkcija, če nastopijo razlogi, ki jih določa zakon.

Če sodnik pri opravljanju sodniške funkcije krši ustavo, huje krši zakon, sodni red in svoje delovne obveznosti ali je pravnomočno obsojen za kaznivo

dejanje na nepogojno zaporno kazen, ga lahko državni zbor na predlog sodnega sveta razreši.

Če je sodnik pravnomočno obsojen za naklepno kaznivo dejanje, storjeno z zlorabo sodne funkcije, ga državni zbor razreši.

131. člen **(nezdružljivost sodniške funkcije)**

Funkcija sodnika ni združljiva s funkcijami v drugih državnih organih, organih lokalne samouprave in organih političnih strank ter z drugimi funkcijami in dejavnostmi, za katere to določa zakon.

132. člen **(imuniteta sodnika)**

Nikogar, ki sodeluje pri sojenju, ni mogoče klicati na odgovornost za mnenje, ki ga je dal pri odločanju na sodišču.

Sodnik, če se sklicuje na imuniteto, ne sme biti priprt in se zoper njega ne sme začeti kazenski postopek brez dovoljenja državnega zbora, razen če je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana kazen zapora nad pet let.

f) Državno tožilstvo

133. člen **(državni tožilec)**

Državni tožilec vlaga in zastopa kazenske obtožbe ter ima druge z zakonom določene pristojnosti.

Ureditev, pristojnosti in delovanje državnih tožilstev določa zakon.

134. člen **(nezdružljivost funkcije državnega tožilca)**

Funkcija državnega tožilca ni združljiva s funkcijami v drugih državnih organih, organih lokalne samouprave in organih političnih strank ter z drugimi funkcijami in dejavnostmi, za katere to določa zakon.

g) Odvetništvo in notariat

135. člen **(odvetništvo in notariat)**

Odvetništvo je kot del pravosodja samostojna in neodvisna služba, ki jo ureja zakon.

Notariat je javna služba, ki jo ureja zakon.

h) Varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin

136. člen **(varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin)**

Za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil se z zakonom določi varuh. Varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin na predlog predsedstva republike, ki ga ta oblikuje po predhodnem posvetovanju s sodnim svetom in svetom republike, izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev za pet let.

Z zakonom se lahko za posamezna področja določijo posebni varuhi pravic državljanov.

i) Preprečevanje korupcije in komisija za preprečevanje korupcije

137. člen **(preprečevanje in kaznovanje korupcije)**

Uveljavljanje najvišjih etičnih načel in standardov na vseh področjih življenja in dela je pravica in dolžnost vseh posameznikov in pravnih oseb v Sloveniji. Koruptivna ravnanja in zlorabe, njihovo preprečevanje in preganjanje ter kazni zanje določa zakon.

138. člen **(komisija za preprečevanje korupcije)**

Za preprečevanje korupcije, ugotavljanje obstoja koruptivnih ravnanj in morebitnega konflikta interesov funkcionarjev in zaposlenih v državnih in javnih organih, organizacijah in institucijah ter za pripravo priporočil o etičnih načelih,

standardih in ravnanju se ustanovi komisija za preprečevanje korupcije, katere sestavo, pristojnosti, organizacijo in delovanje določa zakon. Zaznana koruptivna ravnanja in zlorabe, ki pomenijo kršitev zakona, komisija prijavi pristojnim organom pregona.

Če komisija pravnomočno ugotovi kršitev integritete in obstoj koruptivnih dejanj, funkcionarju v desetih dneh po objavi preneha njegova funkcija, če prej sam ne odstopi.

Predsednika in člane komisije za preprečevanje korupcije na predlog predsedstva republike, ki ga ta oblikuje po predhodnem posvetovanju s sodnim svetom in svetom republike, izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev za pet let.

j) Svet republike

139. člen

(sestava in funkcije)

Svet republike kot svoj posvetovalni organ, ki obravnava ključna družbena in razvojna vprašanja, ustanovi predsedstvo republike. Predsedstvo republike za obdobje petih let z možnostjo ponovnega imenovanja po svoji presoji in ob predhodnem soglasju kandidatov imenuje njegove člane izmed univerzitetnih profesorjev, znanstvenikov, raziskovalcev, umetnikov, kulturnih delavcev, uglednih intelektualcev in javnih osebnosti. Po pet članov predsedstvo republike imenuje na predlog delodajalcev, združenj delodajalcev in gospodarske zbornice, sindikatov in delojemalcev ter občin in regij ter po tri člane na predlog kmetov, obrtnikov in malih podjetij, ki niso vključena v gospodarsko zbornico.

Ko svet republike ugotovi, da bi bilo koristno vključiti dodatne člane zaradi pokrivanja posameznih področij in tematik ter za izboljšanje svojega delovanja, predlaga možne kandidate predsedstvu republike. Na predlog sveta republike ali na lastno pobudo lahko predsedstvo republike za pet let imenuje dodatne člane.

Člani sveta republike izvolijo izmed sebe predsednika z enoletnim mandatom, ki je lahko ponovno izvoljen.

140. člen

(delovanje sveta republike in svetovalno mnenje)

Svet republike se sestaja na rednih in tematskih sejah, ki jih sklicuje in vodi predsednik. Po potrebi svet republike oblikuje občasna ali stalna delovna telesa in imenuje njihove člane, ki izmed sebe izvolijo predsednika ali koordinatorskega, ki sklicuje in vodi njihove seje ter usklajuje njihovo delo.

Na redne in tematske seje svet republike lahko povabi strokovnjake in druge

posameznike, ki lahko prispevajo k boljši kakovosti obravnavanja posameznih tematik ter k oblikovanju mnenj in priporočil.

Na zahtevo predsedstva republike ali pobudo državnega zbora, vlade ali vsaj desetih članov sveta republike predsednik sveta skliče tematsko sejo o predlagani tematiki najkasneje v mesecu dni po prejemu zahteve ali pobude, ko gre za nujne zadeve, pa najkasneje v tednu dni po prejemu zahteve ali pobude.

Na zaprosilo državnega zbora, predsedstva republike ali vlade pripravi in predstavi svet republike svoja mnenja in priporočila o določeni zadevi.

Na zaprosilo predsedstva države svet republike poda mnenje o evidentiranih kandidatih za funkcije, ki se volijo na predlog predsedstva republike.

141. člen **(poslovnik sveta republike)**

Svet republike ima poslovnik, ki ga sprejme z večino glasov vseh članov.

142. člen **(nagrajevanje predsednika sveta, predsednikov in koordinatorjev delovnih teles ter avtorjev naročenih študij)**

Funkcija člana sveta republike je častna. Predsednik sveta, predsedniki in koordinatorji delovnih teles sveta republike ter avtorji naročenih študij za svoje delo skladno z zakonom in sklepom predsedstva republike lahko prejmejo nadomestilo.

IV. SAMOUPRAVA

a) Lokalna samouprava, občine, regije in pokrajine

143. člen **(uresničevanje lokalne samouprave)**

Prebivalci Slovenije uresničujejo lokalno samoupravo v občinah, regijah, pokrajinah in drugih lokalnih skupnostih. Zakon določa ustanavljanje, organiziranje, delovanje in dohodke lokalne samouprave, vključno z lastnimi izvirnimi viri financiranja.

144. člen **(občina)**

Občina je temeljna samoupravna lokalna skupnost.

Območje občine obsega naselje ali več naselij, ki so povezana s skupnimi potrebami in interesi prebivalcev.

Občina se ustanovi z zakonom po prej opravljenem referendumu, s katerim se ugotovi volja prebivalcev na določenem območju. Zakon tudi določi območje občine.

145. člen **(delovno področje samoupravnih lokalnih skupnosti)**

V pristojnost občine spadajo lokalne zadeve, ki jih občina lahko ureja samostojno in ki zadevajo prebivalce občine.

Država lahko z zakonom prenese na občine opravljanje posameznih nalog iz državne pristojnosti, če za to zagotovi potrebna sredstva.

V zadevah, ki jih je na organe lokalne skupnosti prenesla država, opravljajo državni, organi nadzor nad primernostjo in strokovnostjo njihovega dela ter porabo sredstev.

146. člen **(mestna občina)**

Mesto lahko dobi po postopku in ob pogojih, ki jih določa zakon, status mestne občine.

Mestna občina opravlja kot svoje tudi z zakonom določene naloge iz državne pristojnosti, ki se nanašajo na razvoj mest.

147. člen **(dohodki in proračun občine)**

Občina se financira iz lastnih virov. Obmejnim in gorskim občinam ter občinam, ki zaradi slabše gospodarske razvitosti ne morejo v celoti zagotoviti opravljanja svojih nalog, država v skladu z zakonsko določenimi načeli in merili zagotovi dodatna sredstva. Dodatna proračunska sredstva lahko za sofinanciranje plač občinskih funkcionarjev in uradnikov uporabijo le občine, ki imajo vsaj pet tisoč prebivalcev, kadar zakon ne določa drugače.

Vsi prihodki in odhodki ter premoženje občine morajo biti zajeti in izkazani v proračunu občine, ki ga sprejema in katerega uresničevanje nadzoruje svet.

148. člen **(skupnost občin)**

Občine se zaradi učinkovitejšega organiziranja in delovanja ter uresničevanja skupnih interesov lahko z medsebojnim sporazumom povežejo v skupnost občin praviloma na geografsko zaokroženih območjih, lahko tudi prek mej statističnih regij in pokrajin.

S sporazumom sodelujoče občine določijo pristojnosti, funkcije in področja dela, ki jih prenesejo na skupnost občin, oblikovanje, sestavo in pristojnosti organov odločanja skupnosti občin, skupne službe in upravo ter financiranje skupnosti občin iz proračunov sodelujočih občin. Dodatna proračunska sredstva občin lahko skupnost občin uporabi za sofinanciranje plač svojih funkcionarjev in uslužbencev, če imajo več kot pet tisoč prebivalcev.

149. člen **(statistične in razvojne regije)**

Zakon določi razvojne regije, na katere je za statistične in razvojne namene razdeljena Slovenija, ki služijo kot volilne enote za izvolitev osemindesetih poslancev državnega zbora, ki se volijo v statističnih regijah, in zagotavljajo zastopnost vseh regij v zakonodajni veji oblasti.

150. člen **(pokrajina ali regija)**

Pokrajina je samoupravna lokalna skupnost, ki povezuje občine, opravlja lokalne zadeve širšega pomena in z zakonom določene zadeve regionalnega pomena.

Statistične in razvojne regije se lahko organizirajo kot pokrajine, vendar se občine lahko dogovorijo tudi drugače. Na zahtevo pet tisoč volivcev se o ustanovitvi pokrajine in njenem območju izvede posvetovalni referendum. Pokrajine se ustanovijo z zakonom, ki določi njihovo območje in meje, sedež in ime. Zakon sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

Država z zakonom prenese na pokrajine opravljanje posameznih nalog iz državne pristojnosti, mora pa jim za to zagotoviti potrebna sredstva.

151. člen **(nadzor državnih organov)**

Državni organi nadzorujejo zakonitost dela organov lokalnih skupnosti.

b) Druga samouprava

152. člen

(samouprava na področju družbenih in drugih dejavnosti)

Državljeni se lahko za uveljavljanje svojih interesov samoupravno združujejo.

Državljanom se lahko z zakonom prepusti samoupravno urejanje posameznih zadev iz državne pristojnosti.

V. JAVNE FINANCE

153. člen

(financiranje države in lokalnih skupnosti)

Država in lokalne skupnosti pridobivajo sredstva za uresničevanje svojih nalog z davki in drugimi obveznimi dajatvami, s prihodki od lastnega premoženja in dejavnosti ter iz drugih virov, skladno z zakonom.

Država in lokalne skupnosti izkazujejo vrednost svojega premoženja s premoženjskimi bilancami.

154. člen

(davki)

Država z zakonom predpisuje davke, carine in druge dajatve. Lokalne skupnosti predpisujejo davke in druge dajatve ob pogojih, ki jih določata ustava in zakon.

155. člen

(proračun)

Vsi prejemki in izdatki za financiranje javne porabe morajo biti zajeti v proračunih države.

Prihodki in izdatki proračunov države so praviloma srednjeročno uravnoteženi brez zadolževanja ali pa morajo prihodki presegati izdatke. Skladno z zakonom, sprejetim z večino glasov vseh poslancev, se od tega načela za določeno časovno obdobje lahko odstopi v izjemnih okoliščinah za državo ali pri uresničevanju dolgoročne razvojne strategije, usmerjene v trajnostni zeleni razvoj.

Če proračun ni sprejet do prvega dne, ko ga je treba začeti izvrševati, se upravičenci, ki se financirajo iz proračuna, začasno financirajo po prejšnjem proračunu.

156. člen
(kredit v breme države)

Kredit v breme države in poroštvo države za kredite so dovoljeni le na podlagi zakona.

157. člen
(računsko sodišče)

Računsko sodišče je najvišji organ kontrole državnih računov, državnega proračuna in celotne javne porabe, vključno z vsemi prejemniki proračunskih sredstev.

Ureditev in pristojnosti računskega sodišča določa zakon.

Računsko sodišče je pri svojem delu neodvisno in vezano na ustavo in zakon.

158. člen
(imenovanje predsednika in članov računskega sodišča)

Predsednika in člane računskega sodišča imenuje državni zbor za osemletni mandat z možnostjo ponovnega imenovanja na predlog predsedstva republike.

159. člen
(centralna banka)

Slovenija ima centralno banko. V svojem delovanju je ta banka, vključena v sistem Evropske centralne banke, samostojna in odgovarja neposredno državnemu zboru. Centralna banka se ustanovi z zakonom.

Guvernerja centralne banke, viceguvernerje in člane sveta Banke Slovenije na predlog predsedstva republike imenuje državni zbor.

VI. USTAVNOST IN ZAKONITOST

160. člen
(usklajenost pravnih aktov)

Zakoni, podzakonski predpisi in drugi splošni akti morajo biti v skladu z ustavo.

Zakoni morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in veljavnimi mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral državni zbor,

podzakonski predpisi in drugi splošni akti pa tudi z drugimi ratificiranimi mednarodnimi pogodbami.

Podzakonski predpisi in drugi splošni akti morajo biti v skladu z ustavo in zakoni.

Posamični akti in dejanja državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil morajo temeljiti na zakonu ali na zakonitem predpisu.

161. člen **(veljavnost predpisov in njihovo objavlanje)**

Predpisi morajo biti objavljeni, preden začnejo veljati. Predpis začne veljati petnajsti dan po objavi, če ni v njem določeno drugače.

Državni predpisi se objavljajo v državnem uradnem listu, predpisi lokalnih skupnosti pa v uradnem glasilu, ki ga te same določijo.

162. člen **(prepoved povratne veljave pravnih aktov)**

Zakoni, drugi predpisi in splošni akti ne morejo imeti učinka za nazaj.

Samo ustava in zakon lahko določita, da imajo posamezne določbe zakona učinek za nazaj, če to zahteva javna korist.

163. člen **(postopek za oceno ustavnosti)**

Če sodišče pri odločanju meni, da je zakon, ki bi ga moralo uporabiti, protiustaven, mora postopek prekiniti in začeti postopek pred ustavnim sodiščem. Postopek pred sodiščem se nadaljuje po odločitvi ustavnega sodišča.

164. člen **(upravni spor)**

O zakonitosti dokončnih posamičnih aktov, s katerimi državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil odločajo o pravicah ali o obveznostih in pravnih koristih posameznikov in organizacij (pravnih oseb), odloča v upravnem sporu pristojno sodišče, če za določeno zadevo ni z zakonom predvideno drugo sodno varstvo.

Če ni zagotovljeno drugo sodno varstvo, odloča v upravnem sporu pristojno sodišče tudi o zakonitosti posamičnih dejanj in aktov, s katerimi se posega v ustavne pravice posameznika.

165. člen
(pravnomočnost)

Pravna razmerja, urejena s pravnomočno odločbo državnega organa, je mogoče odpraviti, razveljaviti ali spremeniti le v primerih in po postopku, določenih z zakonom.

VII. USTAVNO SODIŠČE

166. člen
(pristojnosti ustavnega sodišča)

Ustavno sodišče odloča o:

- skladnosti zakonov z ustavo,
- skladnosti zakonov in drugih predpisov z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in splošnimi načeli mednarodnega prava,
- skladnosti podzakonskih predpisov z ustavo in zakoni,
- skladnosti predpisov lokalnih skupnosti z ustavo in zakoni,
- skladnosti splošnih aktov, izdanih za izvrševanje javnih pooblastil, z ustavo, zakoni in podzakonskimi predpisi,
- ustavnih pritožbah zaradi kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin s posamičnimi akti,
- sporih glede pristojnosti med državo in lokalnimi skupnostmi ter med lokalnimi skupnostmi,
- sporih glede pristojnosti med sodišči in drugimi državnimi organi,
- sporih o pristojnostih med državnim zborom, predsedstvom republike in vlado,
- protiustavnosti aktov in delovanja političnih strank,
- drugih zadevah, ki so mu naložene z ustavo ali zakoni.

Na predlog predsedstva republike, vlade ali tretjine poslancev državnega zbora izreka ustavno sodišče v postopku ratifikacije mednarodne pogodbe mnenje o njeni skladnosti z ustavo. Državni zbor je vezan na mnenje ustavnega sodišča.

Ustavno sodišče poroča državnemu zboru o svojem delu. V letnem poročilu poleg predstavitve analize svojega dela, sodb in odločitev, ki terjajo odpravo ugotovljenih neskladnosti, neustavnosti in nezakonnosti v določenem roku, na podlagi svojih analiz, ugotovitev in ocen ter predvidevanja potencialnih težav v delovanju in razvoju pravnega reda priporoči državnemu zboru ukrepe ter spremembo zakonov in predpisov, ki odpravljajo zaznane pravne praznine in neskladja ter zagotavljajo koherentnost pravnega reda.

Če zakon ne določa drugače, odloča ustavno sodišče o ustavni pritožbi le, če je bilo izčrpano pravno varstvo. O tem, ali ustavno sodišče ustavno pritožbo sprejme v obravnavo, odloči na podlagi meril in postopka, določenih z zakonom.

167. člen **(razveljavitev zakona)**

Če ustavno sodišče ugotovi, da je zakon protiustaven, ga v celoti ali delno razveljavi. Razveljavitev učinkuje takoj ali v roku, ki ga določi ustavno sodišče. Ta rok ne sme biti daljši od enega leta. Druge protiustavne ali nezakonite predpise ali splošne akte ustavno sodišče odpravi ali razveljavi. Ustavno sodišče lahko pod pogoji, ki jih določa zakon, do končne odločitve v celoti ali delno zadrži izvrševanje akta, katerega ustavnost ali zakonitost presoja.

Če ustavno sodišče pri odločanju o ustavni pritožbi ugotovi tudi protiustavnost predpisa ali splošnega akta, ga lahko v skladu z določbami prvega odstavka odpravi ali razveljavi.

Pravne posledice odločitev ustavnega sodišča ureja zakon.

168. člen **(postopek pred ustavnim sodiščem)**

Postopek pred ustavnim sodiščem ureja zakon.

Predlagatelje zahteve za začetek postopka pred ustavnim sodiščem določa zakon. Vsakdo lahko da pobudo za začetek postopka, če izkaže svoj pravni interes.

Ustavno sodišče lahko samo začne postopek za ugotavljanje ustavnosti in zakonitosti predpisov, sodb sodišč, sklepov in odločitev državnih organov, regij in lokalnih skupnosti.

Ustavno sodišče v senatu sedmih sodnikov, ki mu predseduje predsednik ustavnega sodišča, odloča z večino glasov vseh sodnikov o zahtevah, predlogih ali vprašanjih državnega zbora, predsedstva republike ali vlade.

O vseh ostalih zadevah odloča tričlanski senat, ki mu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Na predlog tričlanskega senata ali na zahtevo vsaj dveh sodnikov ustavnega sodišča o posamezni zadevi odloča sedemčlanski senat.

O tem, ali bo začelo postopek na podlagi pobude ali ustavne pritožbe, ustavno sodišče odloča v tričlanskem senatu, ki lahko predlaga, da o tem razpravlja in odloča sedemčlanski senat.

169. člen

(sestava in volitve)

Ustavno sodišče sestavljajo predsednik in šest sodnikov, ki jih z večino glasov vseh članov izvoli državni zbor izmed kandidatov, ki se prijavijo na javni razpis, ki ga objavi sodni svet.

Za predsednika ustavnega sodišča se lahko na javni razpis prijavijo profesorji prava, za ustavne sodnike pa pravni strokovnjaki, praviloma doktorji prava, iz vrst profesorjev prava, vrhovnih sodnikov, vrhovnih državnih tožilcev, odvetnikov in notarjev. Sodni svet preveri, ali prijavljeni kandidati izpolnjujejo z ustavo in zakonom določene pogoje, ter posreduje državnemu zboru seznam kandidatov. Sodni svet lahko državnemu zboru predlaga prioritetni vrstni red kandidatov za posamezne funkcije in v tem primeru državni zbor o kandidatih za posamezno funkcijo odloča po predlaganem prioritetnem vrstnem redu.

Podpredsednika ustavnega sodišča, ki predsedujeta tričlanskima senatoma ustavnega sodišča, izvolijo sodniki izmed sebe za dobo treh let. Skladno z zakonom in pooblastili predsednika ustavnega sodišča podpredsednika nadomeščata predsednika ustavnega sodišča v primeru njegove začasne odsotnosti ali zadržanosti.

170. člen

(mandat predsednika in sodnikov ustavnega sodišča ter njegovo prenehanje)

Predsednik in sodniki ustavnega sodišča so izvoljeni v trajni mandat, ki se izteče na dan, ko dopolnijo petinsedemdeset let. Predsednik in sodniki ustavnega sodišča lahko leto dni, preden dopolnijo petinsedemdeset let, predlagajo državnemu zboru, da jim podaljša mandat za pet let. Leto dni pred iztekom petletnega podaljšanja mandata lahko predsednik in sodniki ustavnega sodišča predlagajo državnemu zboru, da jim podaljša mandat še za pet let.

Če predsednik in sodniki ustavnega sodišča leto dni pred dopolnjenim petinsedemdesetim letom starosti ali pred iztekom dodatnega petletnega mandata državnega zbora ne zaprosijo za podaljšanje mandata ali če jim šest mesecev pred iztekom mandata državni zbor z večino glasov vseh članov ne odobri podaljšanja mandata, sodni svet objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča.

Predsednik ali sodnik ustavnega sodišča je lahko predčasno razrešen samo:

- če to sam zahteva,
- če je kaznovan za kaznivo dejanje s kaznijo odvzema prostosti,
- zaradi trajne izgube delovne zmožnosti za opravljanje svoje funkcije.

V primeru razrešitve ali smrti predsednika ali sodnika ustavnega sodišča

sodni svet najkasneje v mesecu dni po prenehanju funkcije objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča.

171. člen
(izredno podaljšanje mandata predsednika in sodnikov ustavnega sodišča)

Če ob izteku mandata predsednika ali sodnika ustavnega sodišča državni zbor še ni izvolil njegovega naslednika, ta po izteku svojega mandata opravlja funkcijo še do izvolitve novega predsednika ali sodnika.

172. člen
(nezdružljivost funkcije)

Funkcija sodnika ustavnega sodišča ni združljiva s funkcijami v državnih organih, organih lokalne samouprave in organih političnih strank ter z drugimi funkcijami in dejavnostmi, ki po zakonu niso združljive s funkcijo sodnika ustavnega sodišča.

Predsednik in sodniki ustavnega sodišča skladno z zakonom lahko opravljajo le znanstvenoraziskovalno, visokošolsko pedagoško in umetniško delo.

173. člen
(imuniteta)

Predsednik in sodniki ustavnega sodišča uživajo enako imuniteto kot poslanci državnega zbora. O imuniteti odloča državni zbor.

VIII. JAVNA SLUŽBA IN JAVNI INFORMACIJSKI SERVIS

174. člen
(javna služba in javni informacijski servis)

Za opravljanje javne službe država in državne institucije skladno z zakonom ustanovijo javne zavode ali pooblastijo javne in zasebne organizacije, institucije, društva in združenja ter podjetja, določijo pogoje in načine njenega opravljanja ter zagotovijo stabilna proračunska sredstva za njeno opravljanje.

Glede na poseben družbeni pomen informacijske dejavnosti pogoje in opravljanje te dejavnosti, neodvisnost, organizacijo, zadostno, stabilno in trajno financiranje javnih informacijskih servisov iz javnih sredstev določa zakon, ki ga državni zbor sprejme z večino vseh poslancev. Javni informacijski servis v Sloveniji opravljata nacionalna tiskovna agencija in javna radiotelevizija. Programski in

nadzorni svet teh institucij za dobo petih let z možnostjo ponovnega imenovanja imenuje predsedstvo republike na predlog sveta republike. Najmanj štiri desetine imenovanih članov teh teles imenuje predsedstvo izmed izvoljenih zaposlenih v teh organizacijah, najmanj tri desetine izmed strokovnjakov in znanstvenikov z relevantnih področij, ki se prijavijo na javni razpis, preostale pa izmed kandidatov, ki jih predlagajo civilnodružbene organizacije in združenja, umetniki in zaposleni v kulturi, združenja delodajalcev in gospodarske zbornice, sindikati in delojemalci, občine in regije, kmeti, obrtniki in mala podjetja, ki niso vključena v gospodarsko zbornico. Vsakdo je lahko član le enega od teh svetov.

IX. POSTOPEK ZA SPREMEMBO USTAVE

175. člen (predlog za začetek postopka)

Predlog za začetek postopka za spremembo ustave lahko poda dvajset poslancev državnega zbora, predsedstvo republike, vlada ali najmanj trideset tisoč volivcev.

O predlogu odloči državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

176. člen (akt o sprejemu ustave)

Državni zbor sprejme akt o spremembi ustave z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev.

177. člen (potrditev spremembe ustave na referendumu)

Državni zbor predlagano spremembo ustave predloži v sprejem volivcem na referendumu.

Sprememba ustave je na referendumu sprejeta, če zanjo glasuje večina volivcev, ki so glasovali, pod pogojem, da se glasovanja udeleži večina vseh volivcev.

178. člen (razglasitev spremembe ustave)

Sprememba ustave začne veljati z razglasitvijo v državnem zboru.

X. PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE

179. člen

Če državnemu zboru ne uspe izpeljati postopka za spremembo ustave in sprejeti nove ustave, se o predlaganem besedilu ustave izvede ustavodajni referendum.

180. člen

Ta ustava po potrditvi na referendumu začne veljati z njeno razglasitvijo.

181. člen

Določbe te ustave se uporabljajo z dnem razglasitve, če v ustavnem zakonu za izvedbo te ustave ni določeno drugače.

182. člen

Z dnem razglasitve ustave se začnejo postopki za razpis volitev v državni zbor, ki jih razpiše predsednik republike najkasneje v mesecu dni po razglasitvi ustave. Predvolilne aktivnosti se lahko začnejo po izvedbi ustavodajnega referenduma.

Najkasneje mesec dni po konstituiranju novega državnega zbora predsednik državnega zbora objavi javni razpis in začetek postopka kandidiranja za člane sodnega sveta. Državni zbor izmed evidentiranih kandidatov najkasneje v treh mesecih po konstituiranju izvoli člane sodnega sveta, ki najkasneje mesec dni po svoji izvolitvi objavijo javni razpis za kandidate za predsednika in člane ustavnega sodišča. Na javni razpis se ne morejo prijaviti kandidati, ki so že opravljali ali opravljajo funkcijo ustavnega sodnika.

Državni zbor najkasneje šest mesecev po svojem konstituiranju izvoli predsednika in sodnike ustavnega sodišča izmed prijavljenih kandidatov, ki izpolnjujejo pogoje za funkcijo.

183. člen

Z izvolitvijo predsednika ustavnega sodišča se konstituira predsedstvo republike in preneha mandat predsedniku republike.

184. člen

Z izvolitvijo predsednika in sodnikov ustavnega sodišča prenehajo funkcije dotedanjega predsednika in dotedanjih sodnikov ustavnega sodišča.

185. člen

Najkasneje v letu dni se z ustavo uskladijo zakoni in podzakonski predpisi. Za izvedbo te ustave in za zagotovitev prehoda k uporabi določb te ustave se sprejme ustavni zakon.

Ustavni zakon se sprejme z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev državnega zbora.

6.2 Kratka razlaga in utemeljitev predlaganih določb in rešitev

Kot omenjeno, v naslednjih podpoglavjih na kratko pojasnujem nekatere bistvene razlike med posameznimi določbami trenutno veljavne in predlogom nove Ustave Republike Slovenije ter logiko in namen predlaganih določb po posameznih poglavjih. Pri tem poudarjam, da ne navajam in razlagam vseh predlaganih členov in tudi ne vseh predlaganih dopolnitev in sprememb, ampak zgolj tiste, za katere mislim, da so pomembnejši in/ali jih je treba podrobneje pojasniti, da bi bil namen njihovega dopolnjevanja in spreminjanja nedvoumen.

6.2.1 Preambula ustave

Preambula ni nujna sestavina ustavnih besedil, a menim, da je koristna kot nekakšna programska izjava in usmeritev, ki pojasnjuje čas, v katerem je bila sprejeta, in njegovo logiko ter izhodišča in cilje, ki jih ustava zasleduje. Ker predlagam sprejem nove ustave v zgodovinskem trenutku, za katerega menim, da je prelomen, saj je treba uveljaviti nov koncept razvoja, se zdi preambula k novi ustavi še toliko bolj smiselna.

Predlagana nova Ustava Republike Slovenije namreč razglaša in uveljavlja koncept trajnostnega, vključujočega, uravnoveženega, pravičnega, solidarnega in vzdržnega zelenega razvoja, pri čemer izhaja iz temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Da bi zagotovili legitimnost predlagane nove ustave, predlagam, da bi besedilo, ki ga sprejme državni zbor, na referendumu potrdilo ljudstvo skladno s pravico do samoodločbe.

6.2.2 Splošne določbe

Predlagano besedilo poglavja I, poimenovanega Splošne določbe, večinoma sledi vsebini in logiki veljavne ustave, posamezne spremembe in dopolnitve pa so pogojene z uveljavljanjem novega koncepta razvoja in namenom, da ustava okrepi vključevanje, sodelovanje in enakopravnost državljanek in državljanov, prebivalk in prebivalcev.

Spremenjeno besedilo **1. člena** ustave predlagam, da bi poudaril nova izhodišča in načela ustave, ki izhajajo iz koncepta uravnoveženega, vključujočega, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijaznega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja, za katerega menim, da bi se Slovenija morala opredeliti. Po zgledu italijanske ustave predlagana določba poudarja, da je republika Slovenija, v kateri ima oblast ljudstvo, kot demokratična, pravna, pravična, vključujoča, solidarna in

socialna ter trajnostno naravnana država vseh svojih državljanek in državljanov, prebivalcev utemeljena na delu.

Skladno z uveljavljanjem načela enakopravnosti in vključevanja menim, da je pomembno, da ustava v uvodnem členu pojasni, da »kadar se posebej ne poudari spolna oblika, velja skladno z načelom enakopravnosti spolov, da se moška oblika zapisa šteje kot nevtralna in vključuje vse biološke in družbene spole«.

Predlagani 2. člen ustave večinoma povzema določbe 3. člena veljavne ustave o vključevanju Slovenije v mednarodne organizacije, ki temeljijo na spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokracije in načel pravne države, ter v obrambno zvezo z državami, ki temeljijo na spoštovanju teh vrednot, pa tudi o prenosu izvrševanja dela suverenih pravic na te organizacije na podlagi pravice do samoodločbe. Nova je ureditev postopka za morebiten izstop iz teh organizacij, ki ga sedanja ustava ne določa.

Predlagani 4. člen ustave dopolnjuje in spreminja 5. člen veljavne ustave, bistvena dopolnitev pa je, da v prvem odstavku izrecno poudarja, da država v kontekstu varovanja in zagotavljanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin zagotavlja poleg (posebnih) pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti in njihovih pripadnikov tudi pravice romskih skupnosti in drugih manjšin ter njihovih pripadnikov. Da posebej poudari nov koncept razvoja, izrecno določa, da je država odgovorna za vključujoč, pravičen, solidaren, skladen in uravnotežen trajnostni razvoj ter da mora skrbeti za ohranjanje in razvoj naravnega okolja in bogastva, biotske raznovrstnosti, kulturne dediščine in ustvarjanja.

Drugi odstavek povzema določbe veljavne ustave o skrbi države za slovenske narodne manjšine in njihove pripadnike v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce ter za pospeševanje njihovih stikov z domovino.

Tretji odstavek 4. člena spreminja in dopolnjuje določbe o pravicah in ugodnostih Slovencev brez slovenskega državljanstva tako, da zagotavlja uživanje teh pravic in ugodnosti tudi pripadnikom manjšin, ki izvirajo iz skupnosti, ki tradicionalno živijo na ozemlju Republike Slovenije, a nimajo slovenskega državljanstva.

V primerjavi z 9. členom veljavne ustave, ki zgolj določa, da je v državi zagotovljena lokalna samouprava, **predlagani 7. člen** nove ustave teritorialno delitev in organizacijo države ter lokalno samoupravo ureja podrobneje. Slovenijo tako opredeljuje kot decentralizirano ozemeljsko enovito državo, ki je razdeljena na regije, kar pomeni, da je lokalna samouprava, ki je zagotovljena, dvostopenjska. Skladno z opredelitvijo za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj predlagana določba državo zavezuje, da spodbuja policentrični in trajnostni razvoj. Temu bo treba prilagoditi tudi zakonsko ureditev sedežev, organizacije, delovanja in pristojnosti decentraliziranih državnih institucij in organov, kar opredeljuje drugi odstavek predlaganega člena.

6.2.3 Človekove pravice, temeljne svoboščine, dolžnosti in razmerja

Skladno s teorijo človekovih pravic in svoboščin, ki poudarja, da so vse človekove pravice in temeljne svoboščine enakovredne in predstavljajo enotno, celovito in nedeljivo telo človekovih pravic, ter izhajajoč iz opredelitve za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, predlog nove ustave spreminja organizacijo besedila v primerjavi z veljavno Ustavo Republike Slovenije tako, da poglavje II, poimenovano Človekove pravice in temeljne svoboščine, in poglavje III, poimenovano Gospodarska in socialna razmerja, iz veljavne ustave (1991) združuje v enotno poglavje II, poimenovano Človekove pravice, temeljne svoboščine, dolžnosti in razmerja. S takšno organizacijo besedila so vse človekove pravice, temeljne svoboščine, dolžnosti in razmerja, ki opredeljujejo in varujejo položaj, pravice in svoboščine posameznika v odnosu do države in drugih posameznikov ter subjektov, sistematizirane in zajete v enem samem segmentu besedila, v poglavju, posvečenem človekovim pravicam in temeljnim svoboščinam ter vsem njihovim dimenzijam, zaradi česar je to besedilo preglednejše in celovitejše. Pri tem sem poskusil, kolikor je bilo to mogoče, člene, ki se pretežno nanašajo na specifične in povezane pravice in svoboščine, združiti in logično povezati. Menim, da tako organizirano besedilo v večji meri odraža opredelitev slovenske države in njene narave, kakršno izražata predlagana 1. in 2. člen predloga nove ustave. Tudi v tem podpoglavju posamezne predlagane člene nove ustave, ki se nanašajo na človekove pravice, temeljne svoboščine, dolžnosti in družbena razmerja ter izhajajo iz navedenih izhodišč in načel, podrobneje pojasnujem in utemeljujem, kadar njihove določbe pomembneje spreminjajo in dopolnjujejo določbe veljavne ustave ter obstoječo ureditev, pa tudi kadar menim, da je za boljše razumevanje v strokovni in najširši javnosti treba podrobneje pojasniti namen predlaganih sprememb in dopolnitev.

Predlagani **12. člen** nove ustave o enakosti pred zakonom dopolnjuje in nadgrajuje besedilo in vsebino 14. člena veljavne ustave tako, da v tretjem odstavku izrecno določa tudi dolžnost vsakogar, »da svoje človekove pravice in temeljne svoboščine uresničuje tako, da vsem ostalim omogoča enakopravno uresničevanje njihovih človekovih pravic in svoboščin«. Takšna opredelitev je skladna s pristopom, da sta pomembni sestavini človekovih pravic in temeljnih svoboščin (kot nekakšna druga plat medalje) tudi dolžnost in odgovornost, zato ju predlagana določba jasno opredeljuje in vzpostavlja ustavno podlago za uveljavljanje odškodninske odgovornosti posameznikov, ki to določbo kršijo. Izhajajoč iz načela nediskriminacije, nov četrti odstavek nadgrajuje in jasno opredeljuje prepoved diskriminacije, tistim, ki so kakorkoli diskriminirani, pa zagotavlja sodno varstvo.

Predlagani **14. člen** nove ustave skladno s predstavljenim predlogom reforme kriznega upravljanja spreminja in dopolnjuje 16. člen veljavne ustave ter podrobneje opredeljuje postopek in način začasne razveljavitve in omejitve človekovih pravic in svoboščin. Prvi odstavek predlaganega člena izrecno določa, da je izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti posamezne človekove pravice in temeljne svoboščine v vojnem in izrednem stanju ter v času epidemije le z zakonom ali odlokom državnega zbora, sprejetim z večino vseh poslancev. Če se državni zbor v teh okoliščinah ne bi mogel sestati, bi posamezne človekove pravice in temeljne svoboščine lahko omejilo predsedstvo republike z odlokom, sprejetim na predlog vlade. Tak odlok predsedstva mora potrditi državni zbor z večino vseh poslancev takoj, ko se lahko sestane, če se to ne zgodi v desetih dneh, pa preneha veljati.

Da bi odpravili sleherni dvom o ustavnosti trajanja tovrstnih razveljavitev in omejitev, predlagani drugi odstavek 14. člena izrecno določa, da se smejo razveljaviti ali omejiti za čim krajše obdobje, ki ne sme biti daljše od meseca dni. Če bi vojno ali izredno stanje oziroma epidemija trajala dlje, se lahko razveljavitev ali omejitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin podaljšuje, vendar le do konca vojnega ali izrednega stanja oziroma epidemije. Tretji odstavek tega člena podrobneje določa obseg razveljavitev ali omejitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki ne sme presegati najmanjšega možnega obsega, predvsem pa ne sme povzročati kakršnekoli neenakopravnosti in diskriminacije, zakonodajalec in pri presojanju ustavnosti in zakonitosti sodišča pa morajo ob tem upoštevati še načelo sorazmernosti ukrepov.

Četrti odstavek tega člena ustave izrecno navaja človekove pravice in temeljne svoboščine, ki jih ni mogoče in dopustno začasno razveljaviti ali omejiti, pri čemer upošteva tudi izkušnje iz časa pandemije bolezni covid-19 v svetu in Sloveniji. V primerjavi z drugim odstavkom 16. člena veljavne ustave, ki določa, da ni dopustno niti začasno omejiti, razveljaviti ali omejiti pravic, ki se nanašajo na nedotakljivost človekovega življenja (17. člen veljavne ustave (1991); 15. člen predloga nove ustave), prepoved mučenja (18. člen veljavne ustave (1991); 16. člen predloga nove ustave), varstvo človekove osebnosti in dostojanstva (21. člen veljavne ustave (1991); 19. člen predloga nove ustave), domnevo nedolžnosti (27. člen veljavne ustave (1991); 25. člen predloga nove ustave), načelo zakonitosti v kazenskem pravu (28. člen veljavne ustave (1991); 26. člen predloga nove ustave), pravna jamstva v kazenskem postopku (29. člen veljavne ustave (1991); 27. člen predloga nove ustave) in svobodo vesti (41. člen veljavne ustave (1991); 39. člen predloga nove ustave), četrti odstavek predlaganega 14. člena dodaja med pravicami, ki jih ni dopustno začasno razveljaviti in omejiti še pravice, ki se nanašajo na enako varstvo pravic (20. člen predloga nove ustave), pravico do sodnega varstva (21. člen predloga nove ustave), pravico do pravnega sredstva (23. člen predloga nove ustave), pravico do osebnega dostojanstva in varnosti (31. člen

predloga nove ustave), varstvo pravic zasebnosti in osebnostnih pravic (32. člen predloga nove ustave), svobodo izražanja (37. člen predloga nove ustave), pravico do popravka in odgovora (38. člen predloga nove ustave), pribežališče (46. člen predloga nove ustave), svobodno odločanje o rojstvih otrok (67. člen predloga nove ustave), svobodo znanosti in umetnosti (71. člen predloga nove ustave), izražanje narodne, etnične, jezikovne in druge pripadnosti (73. člen predloga nove ustave), pravico do uporabe svojega jezika in pisave (74. člen predloga nove ustave) in prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni (76. člen predloga nove ustave).

Predlagani **33. člen** nove ustave, ki določa pravico do bivališča in zagotavljanja primerne stanovanjske, opredeljuje programsko usmeritev in zavezo slovenske države, da bo državljanom in stalnim prebivalcem uresničevanje te pravice omogočila do leta 2035. Predlagani člen spreminja in dopolnjuje ter zlasti konkretizira 78. člen veljavne ustave (1991), naslovljen »primerno stanovanje«, ki določa, da »[d]ržava ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje«.

Prvi odstavek predlaganega 33. člena razglša pravico državljanov in stalnih prebivalcev Slovenije do primerne bivališča. Drugi odstavek predlaganega člena zavezuje državo, da ustvarja možnosti in zagotavlja pogoje, da si pridobijo primerno stanovanje s tržnim ali subvencioniranim najemom ali nakupom oziroma z gradnjo lastnega bivališča. Tretji odstavek tega člena kot programska določba vzpostavlja obveznost države, da do leta 2035 vsem državljanom in zakonitim prebivalcem primerno bivališče skladno z zakonom ter državljanom in stalnim prebivalcem, ki ne zmorejo plačila tržnega najema in ne morejo pridobiti stanovanja s subvencionirano najemnino, zagotovi plačilo razlike med subvencionirano in tržno najemnino.

Programska določba četrtega odstavka predlaganega 33. člena opredeljuje stanovanjsko politiko in strategijo gradnje stanovanj ter določa, da mora država z aktivno stanovanjsko in razvojno politiko, vlaganji in davčnimi olajšavami stimulirati prenovo in gradnjo energetske varčnega, pasivnega ali aktivnega in oglično nevtralnega stanovanjskega fonda ter poslovnih in javnih zgradb in prostorov. Hkrati, izhajajoč iz opredelitve za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, podnebnih in okoljskih ciljev, ta odstavek določa, da mora biti do leta 2035 štirideset odstotkov bivališč oglično nevtralnih in energetske aktivnih, do leta 2050 pa celoten stanovanjski fond. Ob zavedanju, da mnogi zasebni lastniki stanovanjskih površin, med katerimi je precej starejših, ki živijo v velikih energetske potratnih hišah in stanovanjih, ne bodo zmogli financiranja takšne energetske sanacije svojih bivališč, mora država vzpostaviti sistem, ki bo omogočil odkup, delni odkup ali zamenjavo.

Predlagani 42. člen nove ustave, ki ureja sodelovanje ljudi pri upravljanju javnih zadev, ljudsko iniciativo in referendum, spreminja in dopolnjuje 44. člen veljavne ustave (1991), naslovljen »sodelovanje pri upravljanju javnih zadev«, ki določa, da imajo državljani »pravico, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodelujejo pri upravljanju javnih zadev«. Temeljni namen predlaganih sprememb in dopolnitev je okrepiti vključevanje in sodelovanje ljudi v demokratičnih procesih ter jim kar najbolj učinkovito omogočiti, da izrazijo svoja mnenja in voljo ter vplivajo na sprejete odločitve.

Navedeno besedilo veljavne ustave dopolnjujeta drugi odstavek predlaganega 42. člena, ki določa pravico državljanov do ljudske iniciative, in tretji odstavek, ki določa postopek za uresničevanje te pravice. Tako pet tisoč državljanov s svojimi registriranimi podpisi lahko zahteva od državnega zbora obravnavanje in zakonsko ureditev posameznega vprašanja ali področja in predlaga besedilo zakona, dvajset tisoč državljanov pa lahko zahteva razpis predhodnega referenduma o vseh zadevah in temah, ki jih obravnava državni zbor, kar državljanom omogoča, da izrazijo svojo voljo in razmišljanja še pred sprejemom odločitve v parlamentu ter tako vplivajo na odločanje. Z ljudsko iniciativo štirideset tisoč državljanov lahko zahteva razpis naknadnega zakonodajnega referenduma in začetek postopka za spremembo ustave, pri čemer je odločitev na referendumu o teh zadevah za državni zbor zavezujoča, saj pomeni, da vsaj dve leti po referendumski odločitvi ne sme sprejeti odločitve v nasprotju z odločitvijo, sprejeto na referendumu.

Četrty odstavek predlaganega 42. člena nove ustave določa uresničevanje ljudske iniciative v občinah in drugih enotah lokalne samouprave. Tako lahko dvajsetina prebivalcev zahteva od predstavniškega telesa lokalne skupnosti obravnavo posameznega vprašanja ali vsebine. Desetina prebivalcev občine in drugih enot lokalne samouprave pa lahko zahteva razpis referenduma o posameznem vprašanju, sprejetih odločitvah in predpisih.

Predlagani 47. člen nove ustave, ki opredeljuje svobodo in varstvo dela ter zaposlitev in odgovornost države na tem področju, izhaja iz predlagane določbe 1. člena nove ustave, ki pri opredeljevanju Republike Slovenije izrecno poudarja, da je utemeljena na delu, ter iz opredelitve za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj. Ta člen spreminja in dopolnjuje 49. člen veljavne ustave (1991), naslovljen »svoboda dela«, ki zagotavlja svobodo dela, prosto izbiro zaposlitve in dostopnost delovnih mest pod enakimi pogoji ter prepoveduje prisilno delo, pa tudi 66. člen veljavne ustave (1991), naslovljen »varstvo dela«, ki določa, da država ustvarja možnosti za zaposlovanje in delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo.

Prvi odstavek predlaganega 47. člena zagotavlja svobodo in (kot novost) varstvo dela ter dodaja, da zakon določa minimalne standarde, pogoje in varstvo dela ter zaposlitve in njenega nagrajevanja, pa tudi kazni in odškodnino za

njihovo kršitev. Na podlagi kolektivnih pogajanj in dogovarjanja lahko te minimalne standarde delodajalci in zaposleni podrobneje urejajo in nadgradijo s socialnimi sporazumi in pogodbami.

Skladno z določbo drugega odstavka, da vsakdo prosto izbira zaposlitev, tretji odstavek predlaganega 47. člena nove ustave na podlagi načela, da je vsakomur pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto, zagotavlja sodno varstvo uresničevanja tega načela, katerega kršitev predstavlja kaznivo dejanje, ki se preganja po uradni dolžnosti.

Četrti odstavek predlaganega člena vzpostavlja odgovornost države, da zagotavlja pogoje za zaposlovanje v javnem, državnem in zasebnem sektorju ter pospešuje polno zaposlenost. Z gledišča varovanja dela, socialne varnosti ljudi in opredelitve za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj države, ki je utemeljena na delu, je izjemno pomembna predlagana nova določba, da država v primeru nezaposlenosti državljanom in stalnim prebivalcem skladno z zakonom zagotavlja temeljni univerzalni državljanski dohodek.

Tudi peti odstavek predlaganega 47. člena ohranja prepoved prisilnega dela, nova pa je določba šestega odstavka tega člena, ki določa, da kazenska in premoženjska odgovornost za kršenje pravic in oškodovanje zaposlenih ne zastarata. Gre za objektivno odškodninsko odgovornost, zato država na podlagi odločitve sodišča na takšen način pridobljeno protipravno premoženjsko korist zapleni in iz nje poravna dolgovane obveznosti do zaposlenih. Če ta sredstva ne zadoščajo za poravnavo v sodnem postopku ugotovljenih obveznosti do zaposlenih, se za razliko do višine univerzalnega temeljnega državljanskega dohodka za čas trajanja kršitev sredstva zagotovijo iz državnega proračuna do vzpostavitve jamstvenega sklada, v katerega skladno z zakonom vplačujejo zaposlovalci.

Sedmi odstavek predlaganega 47. člena določa obveznost in odgovornost države za ustvarjanje možnosti za zaposlovanje in delo ter za zagotavljanje nujnega nujnega zakonskega varstva.

Predlagani 47. člen nove ustave, ki opredeljuje svobodo in varstvo dela ter zaposlitev in odgovornost države na tem področju, je hkrati tudi izhodišče za pravice, ki izvirajo iz dela in se nanj nanašajo. Med njimi so soodločanje (predlagani 48. člen), sindikalna svoboda (predlagani 49. člen), pravica do stavke (predlagani 50. člen), v Sloveniji zaposleni tujci (predlagani 51. člen) in v največji meri tudi pravica do socialne varnosti (predlagani 52. člen). Na tem mestu podrobneje predstavljam in pojasnjujem le določbe, ki so v primerjavi z ureditvijo v veljavni ustavi dopolnjene in spremenjene.

Predlagani 48. člen nove ustave, ki opredeljuje soodločanje ter spreminja in dopolnjuje 75. člen veljavne ustave (1991), podrobneje opredeljuje, v katerih podjetjih, organizacijah in institucijah mora biti zagotovljeno sodelovanje zaposlenih v upravljanju. Predlagani člen določa, da delavci sodelujejo pri upravljanju

v zasebnih, javnih in državnih gospodarskih in drugih organizacijah ter zavodih, ki zaposlujejo vsaj deset ljudi, na način in pod pogoji, ki jih določa zakon.

Kar zadeva predlagani **52. člen** nove ustave, ki dopolnjuje in spreminja 50. člen veljavne ustave (1991) ter ureja pravico do socialne varnosti, omenjam le spremenjeno določbo prvega odstavka, ki določa, da imajo državljani in zakoniti prebivalci pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti, vključno s pravico do pokojnine. Ta določba pravico do socialne varnosti širi tudi na zakonite prebivalce Slovenije, poleg tega pa v nadaljevanju, izhajajoč iz opredelitve za temeljni univerzalni državljanski dohodek, določa, da imajo državljani in skladno z zakonom stalni prebivalci pravico do temeljnega univerzalnega državlanskega dohodka oziroma razlike do višine temeljnega univerzalnega državlanskega dohodka, če so vsi njihovi dohodki iz dela, premoženja in drugih virov nižji od le-tega.

Določbe, ki se nanašajo na obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter posebno varstvo vojnih veteranov in žrtev vojnega nasilja, pa tudi na odgovornost države na teh področjih, so povzete iz veljavne ustave.

Predlagani **53. člen** nove ustave ureja pravico do zdravstvenega varstva ter povzema in v drugem odstavku spreminja in dopolnjuje 51. člen veljavne ustave (1991) z določbo, da zakon določa pravice do ukrepov in storitev za krepitev zdravja in do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev ter vzpostavlja obvezo države, da za zdravje, zdravstveno varstvo in javno zdravstvo država nameni vsaj osem odstotkov bruto domačega proizvoda. Navedena določba je ključna za stabilno in zadostno financiranje krepitve zdravja, zdravstvenega varstva in javnega zdravstva, ki je izjemno pomembna za državo, katere prebivalstvo se stara in zato z leti potrebuje vse več preventivnih dejavnosti, drage in tehnološko zahtevne opreme, zdravil in različnih zdravstvenih storitev, ki postajajo vse dražje.

Predlagani **54. člen** nove ustave, ki spreminja in dopolnjuje 52. člen veljavne ustave (1991), ureja in širi pravice invalidov, ki omogočajo njihovo enakopravno vključevanje in integracijo v družbo. V prvem odstavku določa, da je invalidom in osebam z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju in drugimi posebnimi potrebami, tako otrokom in odrasčajočim kot odraslim, zagotovljeno varstvo, izobraževanje, usposabljanje za delo in dejavno življenje v družbi ter polno vključevanje v gospodarsko in javno življenje. V drugem odstavku vzpostavlja obveznost države, da v sodelovanju z javnim in zasebnim sektorjem ustvarja pogoje za njihovo zaposlovanje in polno vključevanje v gospodarsko in javno življenje. Tretji odstavek specificira, da zakon določa posebne pogoje, standarde, javne spodbude in financiranje za uresničevanje in zagotavljanje teh pravic in dejavnosti ter davčne olajšave zanje.

Pomemben je sklop predlaganih členov nove ustave, ki ureja zasebno lastnino, dedovanje ter družbene funkcije in omejitve lastnine. Predlagani **55. člen**

nove ustave povzema 33. člen veljavne ustave (1991) in v prvem odstavku zagotavlja pravico do zasebne lastnine in dedovanja, v drugem odstavku pa dodaja, da zasebno lastnino, njene omejitve in dedovanje določa zakon.

Upošteva je opredelitev za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj, predlagani **56. člen** nove ustave pomembno spreminja in dopolnjuje določbe 67. člena veljavne ustave (1991), da zakon določa način pridobivanja in uživanja lastnine tako, da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija, ter način in pogoje dedovanja. Predlagani 56. člen podrobneje opredeljuje lastnino, njene gospodarske, socialne in ekološke funkcije ter njeno omejevanje. Prvi odstavek povzema določbe veljavne ustave o načinu pridobivanja in uživanja lastnine ter dodaja, da zakon določi še omejevanje lastnine na način, da so zagotovljene njene družbene, gospodarske, okoljske in ekološke funkcije. Izjemno pomembna je določba, da zakon določi tudi dolžnosti, družbeno in odškodninsko odgovornost lastnikov.

Drugi odstavek predlaganega člena izrecno prepoveduje tako pridobivanje in uživanje lastnine, ki ogroža lastnino drugih ali ji škodi, krši lastninske pravice drugih, ogroža javno dobro ali mu škoduje. Dodaja, da za takšne kršitve zakon določi kazni za kršitelje in kriterije za določanje višine odškodnine.

Tretji odstavek predlaganega člena določa, da kazenska in premoženjska odgovornost za protipravno pridobljeno lastnino, premoženje in nepremično premoženje ne zastara. Protipravno pridobljeno lastnino in premoženje se odvzame s sodbo sodišča. S ciljem vključevanja in integracije, zagotavljanja enakopravnosti in pravičnosti ter omejevanja izkoriščanja ljudi ta ustavna določba omogoča, da se premoženje in lastnino fevdalnega izvora skladno z zakonom podpravi ob minimalni odškodnini in pravični povrnitvi stroškov za vzdrževanje in povečanje vrednosti takšne lastnine, ki so bili zagotovljeni iz drugih virov.

Navedenim ciljem sledi tudi četrti odstavek predlaganega člena, ki določa, da lastnino in premoženje, katerih zakonitega izvora lastniki ali posestniki ne morejo dokazati, država skladno z zakonom zapleni brez odškodnine s sodbo sodišča.

Enako velja za peti odstavek predlaganega člena, ki določa, da se premoženje in dohodki, za katere lastniki ne plačajo z zakonom predpisanih davkov in drugih dajatev, obdavči v višini najmanj devetdesetih odstotkov vrednosti. Tovrstna kršitev davčnih obveznosti ne zastara, zakon pa določi postopek določanja davčne obveznosti, sodno varstvo, postopek izterjave in izjemno možnost dogovora o zmanjšanju davčnih obveznosti.

Šesti odstavek predlaganega 56. člena povzema določbo veljavne ustave, da zakon določa način in pogoje dedovanja.

Predlagana 57. in 58. člen nove ustave povzemata določbe o lastninski pravici in razlastitvi, kot jih določata 68. in 69. člen veljavne ustave (1991).

Predlagani **59. člen** nove ustave pa spreminja in dopolnjuje 70. člen veljavne ustave (1991), ki ureja javno dobro in naravna bogastva, pri čemer izhaja iz omejenih ciljev in načel.

Prvi odstavek predlaganega 59. člena določa, da se na javnem dobru lahko za določen čas pridobi posebna pravica uporabe pod pogoji, ki jih določa zakon. Da bi zaščitili javni interes, življenjsko okolje in naravo, posameznike in družbo, ustava izrecno določa, da zakon ureja način in pogoje uresničevanja te pravice uporabe, davke in druge dajatve, odgovornost in odškodnine za škodo, ki se z uresničevanjem pravice uporabe povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebj ali naravi.

Drugi odstavek predlaganega člena opredeljuje, da zakon določa tudi načine in pogoje, pod katerimi se smejo izkoriščati naravna bogastva, davke in druge dajatve za takšno izkoriščanje, odgovornost in odškodnine za škodo, ki se z izkoriščanjem naravnih bogastev povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebj ali naravi.

Skladno z veljavno ureditvijo tretji odstavek predlaganega 59. člena ureja, da zakon lahko določi, da smejo naravna bogastva izkoriščati tudi tuje osebe, ter določi načine in pogoje za izkoriščanje.

Predlagani **60. člen** nove ustave, ki ureja pravico do pitne vode, povzema in dopolnjuje določbe 70.a člena veljavne ustave (1991). Tako prvi odstavek povzema, da ima vsakdo pravico do pitne vode, drugi odstavek pa določa, da so vodni viri javno dobro v upravljanju države in da je država odgovorna za urejanje in vzdrževanje vodnih virov, vodotokov in vodnih površin.

Tretji odstavek predlaganega člena določa, da vodni viri služijo prednostno in trajnostno oskrbi prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev ter za vzdrževanje biotske raznovrstnosti in naravnega okolja. Izrecno ureja, da ti vodni viri niso tržno blago in da oskrbo prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev zagotavlja država prek samoupravnih lokalnih skupnosti neposredno in neprofitno.

Četrty odstavek določa, da povzročitelj onesnaženja ali ogrožanja vodnih virov objektivno odškodninsko odgovarja za povzročeno škodo z vsem svojim premoženjem do višine povzročene škode, vključno s stroški za sanacijo.

Peti odstavek predlaganega 60. člena nove ustave pa določa, da zakon ureja načine in pogoje za uporabo vodnih virov, vodotokov in vodnih površin za druge potrebe in dejavnosti, pravice, dolžnosti in obveznosti uporabnikov, davčne in druge dajatve za uporabo, civilnopravno in kazensko odgovornost ter odškodnine za celotno škodo, ki se s takšno uporabo vodnih virov povzroči prebivalcem, lokalni skupnosti, okolju, podnebj ali naravi.

Predlagane določbe nove ustave, ki poudarjajo tudi družbeno dimenzijo lastnine in vzpostavljajo odgovornost lastnikov, upravljavcev in zlasti povzročiteljev okoljskih škod za povzročeno škodo, vključno z objektivno odškodninsko

odgovornostjo, se skladajo z opredelitvijo za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj. Prav ta opredelitev je tudi izhodišče in okvir za predlagani **62. člen** nove ustave, ki spreminja in dopolnjuje 72. člen veljavne ustave (1991) ter celoviteje ureja pravico do zdravega življenjskega okolja in jo podrobneje opredeljuje.

Prvi in drugi odstavek predlaganega člena povzemata veljavne ustavne določbe, tretji odstavek pa uveljavlja objektivno odškodninsko odgovornost, ki ne zastara in se lahko uveljavlja tudi za nazaj. Skladno s predlagano določbo je povzročitelj škode v življenjskem in naravnem okolju objektivno odškodninsko odgovoren ter je dolžan poravnati celotno materialno in družbeno škodo, ki jo je s svojim ravnanjem ali opustitvijo ravnanja povzročil. Postopek in način ugotavljanja škode, kazenske in civilne odgovornosti ter odločanja o višini odškodnine in kazni ureja zakon, že sama ustava pa določa, da je povzročitelj škode z vsem svojim premoženjem, vključno z osebnim premoženjem, odgovoren za sanacijo vseh okoljskih posledic in za vzpostavitev predhodnega ali s pravnomočno odločitvijo določenega stanja.

Četrti odstavek predlaganega 62. člena povzema veljavno ureditev in določa, da zaščito naravnega okolja, živega sveta in varstvo živali pred mučenjem ureja zakon.

Z gledišča pariških ciljev in opredelitve za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj je ključen predlagani peti odstavek, ki kot programska usmeritev določa obveznosti države in način njihovega uresničevanja. Določa, da državni zbor sprejema letne in petletne načrte, srednjeročno in dolgoročno strategijo za doseganje brezogljične družbe, okoljskih in klimatskih ciljev ter spremlja njihovo uresničevanje. Vzpostavlja odgovornost in obveznosti države, ki mora za dejavnosti, projekte in programe trajnostnega zelenega razvoja in razreševanja podnebne krize, za uresničevanje brezogljične družbe, zmanjšanje in odpravo toplogrednih in drugih škodljivih emisij, odpadkov in onesnaževanja, ohranjanje in izboljšanje zdravega življenjskega okolja, za odpravo posledic onesnaževanja in degradacije okolja ter za ohranjanje in krepitev naravne raznolikosti (biodiverzitete) letno zagotavljati vsaj en odstotek bruto domačega proizvoda iz državnega proračuna. Da bi svoje obveznosti in odgovornosti lahko uresničila, država z zakonsko ureditvijo, obveznostmi ter z davčnimi in drugimi olajšavami in spodbudami spodbuja prebivalce, javne in zasebne organizacije ter institucije, da se v Sloveniji za uresničenje teh ciljev letno namenijo vsaj štiri odstotke bruto domačega proizvoda.

Predlagani **69. člen** nove ustave, ki določa in ureja pravico do izobraževanja, izobrazbo in šolanje, spreminja in dopolnjuje 57. člen veljavne ustave (1991) ter izhaja iz spoznanja, da družbeni in tehnološki razvoj ter spremembe v preteklih treh desetletjih terjajo, da so v sodobnih, pluralnih in notranje raznolikih družbah od mladih let do starosti ljudje vključeni v procese, programe in

aktivnosti vseživljenjskega izobraževanja in usposabljanja, ki morajo biti vključujoči in se morajo odzivati na spremenjene razmere in potrebe specifičnih okolij in posameznikov.

Prvi odstavek predlaganega člena zato določa, da ima vsakdo pravico do izobraževanja, ki je svobodno in ga lahko izbirajo po svojih interesih, in usposabljanja. Zato mora država zagotoviti, da je osnovnošolsko, srednješolsko in univerzitetno dodiplomsko izobraževanje za državljane in stalne prebivalce Slovenije brezplačno. Drugi odstavek tega člena uveljavlja splošno obveznost osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja ter določa, da se javno izobraževanje in obvezne izobraževalne vsebine financirajo iz javnih sredstev.

Skladno s tretjim odstavkom predlaganega 69. člena zakon določa ustanavljanje, organizacijo, delovanje, standarde delovanja in avtonomijo javnih izobraževalnih institucij in institucij, ki izvajajo javno akreditirane izobraževalne programe, ter določa pogoje, način in obseg njihovega financiranja iz javnih sredstev.

Četrty odstavek določa odgovornost in obveznost države, da ustvarja možnosti, da si državljani pridobijo ustrezno izobrazbo. Zato mora država zagotavljati potrebne pogoje za vključujoče in kakovostno vseživljenjsko izobraževanje ter za izobraževanje nameniti potrebna in stabilna proračunska sredstva v višini vsaj osmih odstotkov bruto domačega proizvoda.

Predlagana **70. člen**, ki ureja avtonomnost univerze in drugih visokih šol, in **71. člen** nove ustave, ki zagotavlja svobodo znanosti in umetnosti, spreminjata in dopolnjujeta 58. člen in 59. člen veljavne ustave (1991) ter podrobneje urejata ti področji. Predlagane ustavne določbe krepijo avtonomijo in samostojnost univerz in visokih šol ter podrobneje določajo izhodišča za zakonsko urejanje tega področja. Prav tako krepijo svobodo znanstvenega in umetniškega ustvarjanja ter določajo obveznosti in odgovornost države na teh področjih.

V prvem odstavku predlagani 70. člen nove ustave povzema veljavno ustavno določbo, da so univerze in visoke šole avtonomne. Drugi odstavek določa, da ustanavljanje in akreditacijo višjih strokovnih in visokošolskih institucij ter univerz, pogoje njihovega delovanja, način in obseg njihovega financiranja iz javnih sredstev ter izdajo javno priznanih diplom ureja zakon. Zakon ureja tudi akreditacijo javno priznanih višješolskih, visokošolskih in univerzitetnih programov, ki jih izvajajo druge javne in zasebne institucije, izdajo javno priznanih diplom zanje ter določa pogoje in standarde za njihovo sofinanciranje iz javnih sredstev.

Predlagani 71. člen nove ustave v prvem odstavku najprej povzema določbo veljavne ustave, da je zagotovljena svoboda znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. Drugi odstavek tega člena določa, da zakon ureja ustanavljanje, organizacijo, delovanje in avtonomijo samostojnih javnih institucij na področju znanstvenega, raziskovalnega in umetniškega dela, ki jih ustanavljajo Republika Slovenija in lokalne samouprave, ter določa pogoje, način in obseg njihovega financiranja

iz javnih sredstev. Z gledišča prihodnjega razvoja države sta izjemno pomembni odgovornost in obveznost države, da za znanost in raziskovanje v svojem proračunu zagotavlja sredstva v višini vsaj dveh odstotkov bruto domačega proizvoda, za kulturo pa vsaj en odstotek.

Predlagani **73. člen** nove ustave, naslovljen »izražanje narodne, etnične, jezikovne in druge pripadnosti«, **spreminja in dopolnjuje** 61. člen veljavne ustave (1991) z namenom, da celoviteje izraža različne dimenzije pluralnosti in različnosti slovenske družbe ter kolektivne identitete, ki v njej obstajajo, poleg tega pa vzpostavlja tudi odgovornost in obveznosti države na tem področju.

Prvi odstavek predlaganega člena določa, da ima vsakdo pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu, narodni, etnični ali drugi specifični skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo ter uporablja svoj jezik in pisavo.

Da bi bilo to pravico mogoče uresničevati, drugi odstavek predlaganega člena določa obveznost in odgovornost države, da zagotavlja pogoje za njeno uresničevanje; z zakoni in podzakonskimi predpisi mora urediti organiziranje in javno financiranje društev, združenj, organizacij in institucij, ustanovljenih z namenom izražanja, ohranjanja in razvijanja kulture in identitete specifičnih skupnosti.

Ustavno priznanje in ureditev slovenskega znakovnega jezika in jezika gluhoslepih v 62.a členu leta 2021⁶⁵ predstavlja poseben mejnik v razvoju človekovih pravic in varstva posebnih skupin prebivalstva s specifičnimi potrebami v Sloveniji. Predlagani **75. člen** nove ustave zato povzema te določbe in jih le v minimalnem obsegu spreminja in dopolnjuje ter nomotehnično popravlja, tako da ustava zagotavlja svobodno (upo)rabo in razvoj slovenskega znakovnega jezika in jezika gluhoslepih ter svobodno uporabo italijanskega ali madžarskega znakovnega jezika na območjih občin, kjer sta uradna jezika tudi italijanščina ali madžarščina. Uporabo in razvoj slovenskega znakovnega jezika in jezika gluhoslepih, uporabo italijanskega ali madžarskega znakovnega jezika in položaj njihovih uporabnikov ureja zakon.

Predlagani **76. člen** nove ustave povzema in le minimalno spreminja 63. člen veljavne ustave (1991), ki določa prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni, tako da neposredno določa obveznost in odgovornost zakonodajalca, da zakonsko uredi kazensko odgovornost in s tem tudi ustrezne kazni za kršilce teh prepovedi.

Predlagani **77., 78. in 79. člen** nove ustave, ki urejajo posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti ter posebne pravice in zastopanje pripadnikov ostalih manjšinskih skupnosti v državnem zboru, spreminjajo, dopolnjujejo in nadgrajujejo 64. in 65. člen veljavne ustave (1991).

Predlagani **77. člen** nove ustave povzema 64. člen veljavne ustave (1991), predlagani **78. člen** nove ustave pa spreminja in dopolnjuje 65. člen veljavne

ustave (1991), in sicer tako, da pri urejanju posebnih pravic in položaja romske skupnosti in njenih pripadnikov v Sloveniji smiselno povzema in po potrebi spreminja določbe 64. člena veljavne ustave (1991). Namesto manjšinskega ali dvojezičnega šolstva predlagani člen ustave tako določa, da imajo pripadniki romske skupnosti pravico do učenja svojega jezika in kulture ter poučevanja, vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku v osnovnih šolah v občinah, ki jih določa zakon. Zunaj območja teh občin in na srednjih šolah imajo pripadniki romske skupnosti pravico do učenja svojega jezika in kulture v okviru izbirnih vsebin. Romski skupnosti in njenim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose z romskimi skupnostmi v drugih državah. Tako predlagani člen nove ustave dejansko upošteva namen ustavodajalca leta 1991, ki je v ustavo zapisal, da »[p]oložaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«, predvsem zato, ker situacija, razvoj in organiziranost romske skupnosti in njenih pripadnikov v Sloveniji takrat niso omogočili podobne ureditve, kot je bila uveljavljena za avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost ter njune pripadnike. Bistvena novost in vsebinska sprememba, če upoštevamo sedanjo zakonsko ureditev posebnih pravic romske skupnosti in njenih pripadnikov, je uvedba neposrednega zastopanja romske skupnosti v državnem zboru, ki bi bila očiten formalen in simboličen izraz uresničenja polne vključitve in integracije te skupnosti in njenih pripadnikov v Sloveniji.

Predlagana 77. in 78. člen nove ustave lahko štejemo in utemeljujemo tudi kot uveljavitev načela ohranitve pridobljenih pravic in njihovo prilagajanje družbenemu razvoju in spremenjenim okoliščinam.

Popolnoma nove in za razvoj manjšinskega varstva in posebnih pravic v Sloveniji pomembne so določbe predlaganega **79. člena** nove ustave, ki ureja posebne pravice in zastopanje pripadnikov ostalih manjšinskih skupnosti v državnem zboru. Drugače kot predlagana 77. in 78. člen nove ustave, ki varstvo in navedene posebne manjšinske pravice zagotavljata navedenim manjšinskim skupnostim kot kolektivne pravice njihovih skupnosti in njihovim pripadnikom kot individualne pravice, upošteva specifično situacijo, razpršeno poselitev in potrebe pripadnikov ostalih (etničnih) manjšinskih skupnosti v Sloveniji, predlagani 79. člen nove ustave zagotavlja posebne pravice pripadnikom teh skupnosti kot individualne pravice. Določa, da je pripadnikom ostalih manjšinskih skupnosti v Sloveniji zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje simbole in da za ohranjanje in razvoj svoje identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. Pripadniki teh skupnosti imajo v osnovnih šolah pravico do učenja svojega jezika in kulture v okviru izbirnih vsebin. Tudi v tem primeru pa vzpostavlja odgovornost in obveznost države, da gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic.

Bistvena novost, ki bi formalno in simbolično izrazila uresničenje polne vključitve in integracije teh posameznikov v slovensko družbo, je drugi odstavek predlaganega člena, ki določa, da pripadnike ostalih manjšinskih skupnosti v Sloveniji neposredno zastopata v državnem zboru poslanca, izvoljena na posebni listi. Kako bi se ta posebna lista oblikovala in volitve teh poslancev v državni zbor, bi urejal zakon, ki bi določil postopek registracije volivcev, ki imajo pravico voliti kandidate za poslanca na posebni listi, kandidiranje kandidatov izmed državljanov, ki so registrirani na seznamu volivcev za poslanca ostalih manjšinskih skupnosti, in izvolitev teh poslancev.

Ves čas svoje neodvisnosti Slovenija uradno in zlasti v mednarodni skupnosti poudarja, da se zavzema za razvoj varstva in pravic narodnih, etničnih in drugih manjšin in njihovih pripadnikov ter tudi na tem gradi svoj mednarodni ugled. Ob pohvalah mednarodne skupnosti, da je Slovenija zgledno uredila posebne pravice in varstvo italijanske in madžarske narodne skupnosti in njunih pripadnikov na ozemlju njune tradicionalne poselitve, čeprav so strokovnjaki iz tujine opozarjali tudi na razkorak med normativnim in stvarnim ter probleme pri uresničevanju teh pravic, so bile pogostejše kritike ureditve in prakse uresničevanja manjšinskih pravic in varstva romske skupnosti in njenih pripadnikov ter zlasti odsotnosti manjšinskega varstva pripadnikov ostalih, še posebej novih/novejših in imigrantskih manjšin. Predlagana ustavna ureditev posebnih pravic in varstva narodnih in etničnih manjšin in njihovih pripadnikov odraža različne situacije, pogoje, specifično poselitev, vključevanje in integracijo v lokalno in širše okolje, notranjo pluralnost, različnost in organiziranost manjšinskih skupnosti, pa tudi različne potrebe in interese njihovih pripadnikov, kar se odraža v besedilih predlaganih členov, a za vse uveljavlja minimalne standarde varstva in njihovo neposredno zastopanost v državnem zboru z izvoljenimi manjšinskimi poslanci. Upošteva razlike med posameznimi manjšinskimi skupnostmi, predlagani členi nove ustave za italijansko in madžarsko narodno skupnost in njune pripadnike ter za romsko skupnost in njene pripadnike uveljavlja individualno in kolektivno varstvo, ki se uresničuje teritorialno na območju njihove tradicionalne poselitve, za ostale manjšinske skupnosti in njihove pripadnike, tudi za pripadnike italijanske, madžarske in romske manjšine zunaj območja njihove tradicionalne poselitve, uveljavlja individualno personalno in funkcionalno varstvo ter individualne manjšinske pravice. Tako zagotavlja najširši nabor in varstvo vsem pripadnikom narodnih in etničnih manjšin.

6.2.4 Državna ureditev

Nameni in ključni cilji predlaganih institucionalnih reform in ustavnih določb so:

1. spodbujanje in krepitev vključevanja, integracije in sodelovanja ljudi v političnih procesih in zlasti v demokratičnih procesih odločanja, upoštevanje njihove volje in preferenc pri izvolitvi političnih strank in konkretnih kandidatov v predstavniška telesa na vseh ravneh ter njihova aktivna politična participacija in vplivanje na sprejete odločitve;
2. izboljšanje delovanja in učinkovitosti institucij političnega sistema in nosilcev funkcij na vseh ravneh ter krepitev in učinkovitejše uveljavljanje njihove (zlasti politične in objektivne odškodninske) odgovornosti;
3. spodbujanje konstruktivnega in kontinuiranega sodelovanja znotraj oblastnih institucij in med njimi, kar bi omogočilo bolj koordinirano in kakovostnejše delovanje vseh vej oblasti ter bi okrepilo družbeno kohezivno funkcijo političnega sistema;
4. volilna reforma in racionalizacija volilnega sistema, pa tudi racionalizacija oblikovanja in delovanja oblastnih institucij, celotnega političnega sistema in procesov odločanja ter krepitev nadzora nad institucijami in funkcionarji.

Izhajajoč iz navedenih namenov in ciljev ter skladno s prvim odstavkom predlaganega 1. člena nove ustave, ki določa, da je »Republika Slovenija, utemeljena na delu [...] demokratična, pravna, pravična, vključujoča, solidarna in socialna ter trajnostno naravnana država vseh svojih državljanek in državljanov, prebivalk in prebivalcev, ki se s to ustavo opredeljujejo za uravnotežen, vključujoč, podnebju, okolju, ljudem in družbi prijazen, trajnosten in vzdržen zeleni razvoj«, so ključne predlagane spremembe in reforme naslednje:

- preoblikovanje in reforma državnega zbora, oblikovanega tako, da bo zagotovljeno zastopanje celotnega prebivalstva, vseh regij, katerih interese bo izražal odbor regij, ki ga sestavljajo poslanci, izvoljeni v (statističnih) regijah, ter narodnih in etničnih manjšinskih skupnosti, ki jih predstavljajo izvoljeni manjšinski poslanci;
- uvedba petletnega mandata poslancev državnega zbora, ob hkratni krepitvi politične in objektivne odškodninske odgovornosti poslancev in vseh drugih voljenih in imenovanih funkcionarjev na vseh ravneh, kar omogočajo uvedba odpoklica poslanca, preoblikovanje in razširitev ustavne obtožbe poslancev in izvoljenih funkcionarjev, ki bi jo poleg poslancev v državnem zboru lahko sprožili državljani z ljudsko iniciativo, zahteva državljanov za predčasne volitve v državni zbor z ljudsko iniciativo, potrjeno na referendumu, ter uveljavitev objektivne odškodninske odgovornosti poslancev,

izvoljenih in imenovanih funkcionarjev za njihova dejanja, opustitve ravnanja in tudi javne izjave, ki povzročijo večjo družbeno in ekonomsko škodo ter druge negativne posledice;

- ukinitve državnega sveta, katerega vlogo in funkcije bi nadomestili odbor regij državnega zbora, sestavljen iz poslancev, izvoljenih v regijah, in morebitna (po)svetovalna telesa, ki bi jih lahko imenovala državni zbor in predsedstvo republike;
- ukinitve instituta predsednika republike in posledično neposrednih predsedniških volitev, pristojnosti in funkcije predsednika republike pa bi prevzelo predsedstvo republike, ki ga sestavljajo predsednik državnega zbora, predsednik vlade in predsednik ustavnega sodišča;
- preoblikovanje in reforma delovanja vlade, ki bi se oblikovala tako, da bi v njej na podlagi ustavno določene formule sodelovale stranke in liste, ki na splošnih volitvah v državni zbor dobijo več kot pet odstotkov glasov volivcev oziroma imajo v državnem zboru več kot tri poslance;
- preoblikovanje in zmanjšanje ustavnega sodišča, ki bi ga sestavljali predsednik in šest sodnikov ustavnega sodišča, izvoljenih v trajni mandat, ter reforma njegovih pristojnosti, delovanja in odločanja o zadevah, ki jih bo obravnavalo.

Ocenjujem, da bi uveljavitev vseh predlaganih sprememb in reform ob hkratni reformi državne uprave in lokalne samouprave omogočila prihranek približno ene petine proračunskih sredstev, ki jih v Sloveniji porabimo za delovanje institucij političnega sistema in države.

6.2.4.1 Državni zbor

Predlagane spremembe in dopolnitve glede na predstavljena izhodišča, namene in cilje institucionalnih reform v nekaterih segmentih bistveno spremenjajo določbe veljavne ustave (1991), splošno pristojni državni zbor, opredeljen kot enodomni parlament, pa z ukinitvijo državnega sveta postaja edini nosilec zakonodajne funkcije. Odbor regij, ki ga sestavljajo poslanci državnega zbora, izvoljeni v statističnih regijah, je opredeljen kot ključno delovno telo parlamenta, ki do določene mere nadomešča vlogo in funkcije ukinjenega državnega sveta. Predlagana ustavna ureditev državnega zbora pomeni poenostavljanje in racionaliziranje delovanja in odločanja zakonodajne veje oblasti.

Predlagani **80. člen** nove ustave, ki ureja sestavo državnega zbora in volitve njegovih poslancev, glede na navedeno bistveno spreminja in dopolnjuje 80. člen veljavne ustave (1991).

Prvi odstavek tega člena predlaga povečanje števila poslancev z devetdeset na petindevetdeset, ker menim, da bi tako lahko najboljše zagotovili predstavljanje celotnega prebivalstva in odražanje političnih razmerij v času volitev, pa tudi predstavljanje vseh regij in manjšinskih skupnosti, ki jim neposredno predstavljajo v državnem zboru zagotavlja nova ustava. Predlagam, da se petdeset poslancev izvoli v volilni enoti, ki obsega celotno ozemlje Slovenije. Štirideset poslancev se izvoli v statističnih regijah, tako da se v desetih regijah izvoli po tri poslance, v regiji, v kateri je Maribor, štiri poslance, in v regiji, v kateri je Ljubljana, šest poslancev. Pet poslancev, ki predstavljajo manjšinske skupnosti, se voli tako, da se po enega poslanca izvoli na listah italijanske, madžarske in romske skupnosti, dva poslance pa na listi ostalih manjšinskih skupnosti.

Skladno z veljavno ureditvijo drugi odstavek predlaganega člena določa, da volitve poslancev, ki se volijo s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem državljanov, in volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev.

Da bi se izognili vsem dvomom o ustavnosti volilnega sistema in volitev poslancev državnega zbora, tretji odstavek predlaganega člena podrobno določa volilni sistem, način volitev in uveljavitev preferenčnih glasov volivcev ter ugotavljanje volilnih izidov in delitve mandatov. Določa tudi, da se poslanci, razen poslancev narodnih skupnosti, volijo po načelu sorazmernega predstavništva s preferenčnim glasovanjem, in sicer tako:

- za petdeset poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste politične stranke ali volilne liste, lahko pa na tej listi obkrožijo tudi številko kandidata, ki mu namenijo svoj glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima največje število glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko svoj glas nameni samo posameznemu kandidatu, tako da obkroži le številko pred njegovim imenom. Če kandidat, ki mu je volivec namenil glas, ni izvoljen, se njegov glas prišteje

kandidatu oziroma listi stranke ali volilne liste, ki je njegova druga izbira. Če ni izvoljen kandidat ali če volilnega praga ne preseže lista stranke ali volilne liste, ki sta njegova druga izbira, se volivčev glas prišteje kandidatu ali listi, ki je njegova tretja izbira. Tudi v tem primeru volivec izrazi svoje prioritete tako, da na označenem mestu ob številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3).

- za štirideset poslancev, ki se volijo v statističnih regijah, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste stranke ali volilne liste, za katero volijo, lahko pa na tej listi označijo tudi kandidata, ki mu namenijo svoj preferenčni glas. Če volivec svoj glas nameni zgolj listi stranke ali volilne liste in ne označi kandidata, se šteje, da je svoj glas namenil prvemu kandidatu, navedenemu na tej listi. Če lista preseže volilni prag, kandidat, ki je prejel volivčev preferenčni glas, pa ni izvoljen, se glas prišteje kandidatu, ki ima na listi največje število glasov. Če kandidat na listi preseže število preferenčnih glasov, potrebnih za izvolitev, se njegovi preferenčni glasovi prištejejo naslednjemu kandidatu na listi, ki ima največ preferenčnih glasov. Če lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot prvo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot drugo prioriteto. Če tudi lista stranke ali volilne liste, ki jo je volivec izbral kot drugo prioriteto, ne preseže volilnega praga, se njegov glas prišteje listi, ki jo je označil kot tretjo prioriteto. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki liste stranke ali volilne liste svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če volivec ne želi glasovati za listo stranke ali volilne liste, lahko glasuje za posamezne kandidate na različnih listah, in sicer tako, da obkroži številko pred imenom kandidata, pri čemer lahko v okviru posamezne prioritete izbere največ toliko kandidatov, kolikor se jih voli v tej statistični regiji. Svoje prioritete volivec izrazi tako, da na označenem mestu ob številki kandidatov svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3). Če posamezni kandidati, označeni kot prva izbira, niso izvoljeni, se volivčevi glasovi, namenjeni njim, prištejejo še neizvoljenim kandidatom iz druge in po potrebi tretje izbire, ki imajo največ preferenčnih glasov.

Četrty odstavek predlaganega 80. člena nove ustave ureja izvolitev poslancev italijanske, madžarske in romske skupnosti ter drugih manjšinskih skupnosti, ki so izvoljeni, če dobijo večino glasov volivcev, ki glasujejo za posamezno listo. Če na posamezni listi kandidira več kandidatov, kot se jih na tej listi voli, imajo volivci pravico do preferenčnega glasu. Vsak volivec ima tri preferenčne glasove, ki jih označi tako, da ob obkroženi številki kandidata svojo prvo izbiro označi s številko ena (1), drugo izbiro s številko dva (2) in tretjo izbiro s številko tri (3).

Če kandidat, označen kot prva izbira, ne doseže večine, se volivčev glas pripiše njegovi drugi izbiri, če tudi ta ne doseže večine, pa njegovi tretji izbiri.

Tako podrobna ureditev volitev v parlament v ustavah drugih držav ni običajna, vendar menim, da je v Sloveniji glede na pretekle izkušnje koristna, volilna zakonodaja, sprejeta v državnem zboru s kvalificirano večino, torej skladno z novo ustavo, pa jo bo razdelala, dopolnila in konkretizirala ter vanjo vnesla potrebne rešitve, tudi ob upoštevanju izkušenj ob preteklih volitvah. Predlagana ureditev odpravlja dosednji štiriodstotni volilni prag za vstop strank v državni zbor, z uvedbo preferenčnih glasov, ki vsakemu volivcu omogoči, da izrazi tri volilne preference, pa razrešuje in praktično odpravlja tudi problem volilnih (pre)ostankov in delitve le-teh med stranke, ki se uvrstijo v državni zbor.

Vsak od petdesetih poslancev, ki se volijo na neposrednih splošnih tajnih volitvah na območju celotne države, je izvoljen na listi stranke, volilne liste ali kot posameznik, če dobi dva odstotka oddanih glasov. Predlagam, da zakon štetje glasov pri ugotavljanju volilnega izida uredi tako, da se pri štetju prvih preferenc volivcev najprej pri posameznem kandidatu štejejo glasovi volivcev, ki glasujejo za kandidata in ne glasujejo za stranko, potem pa preferenčni glasovi, ki jih dobi na listi stranke ali volilne liste. Če število preferenčnih glasov, ki jih posamezni kandidat dobi, presega število glasov, potrebnih za njegovo izvolitev, se ti glasovi v primeru, ko volivec glasuje tudi za stranko, prištejejo naslednjemu kandidatu na listi stranke, ki ima največ preferenčnih glasov in mu manjka najmanj preferenčnih glasov za neposredno izvolitev. Če kandidat dobi dovolj preferenčnih glasov za izvolitev na glasovnicah volivcev, ki niso glasovali za stranko, se presežni glasovi prištejejo kandidatu, ki ga volivec označi kot svojo drugo preferenco, če ta ni izvoljen, pa kandidatu, ki ga označi kot tretjo preferenco.

Za ugotavljanje volilnih izidov za poslance, ki se volijo v regijah, bi prav tako uporabili predstavljeni način ugotavljanja volilnih izidov, le da bi bil delež glasov, potrebnih za izvolitev, bistveno večji, saj bi moral posamezni kandidat za izvolitev dobiti v desetih regijah tretjino glasov, v regiji, v kateri je Maribor, četrtno glasov, in v regiji, v kateri je Ljubljana, šestino oddanih glasov.

Predlagana ureditev volitev poslancev v državni zbor bi omogočila, da se v zakonodajnem telesu v največji meri odrazi razmerje političnih sil in preferenc volivcev v času volitev. Kritike, da takšna ureditev volitev poslancev v državni zbor lahko povzroči preveliko politično fragmentacijo in posledično nestabilnost političnega sistema, lahko zavrremo, ker predlagana ustavna ureditev oblikovanja in delovanja vlade terja, da v njej sodelujejo vse stranke in volilne liste, ki na volitvah dosežejo vsaj pet odstotkov ali so na njihovih listah izvoljeni vsaj trije poslanci oziroma vsaj šest največjih strank. Če je v državni zbor izvoljenih šest strank ali manj, morajo vse sodelovati v vladi in so vse odgovorne tudi za uspešno in kakovostno delovanje izvršilne veje oblasti.

Prvi odstavek predlaganega **81. člena** nove ustave, ki ureja mandatno dobo državnega zbora, za leto dni podaljšuje mandat poslancev državnega zbora in določa, da se državni zbor voli za pet let. Drugi in tretji odstavek predlaganega člena povzemata ureditev iz 81. člena veljavne ustave (1991), saj se tretji odstavek spreminja le toliko, da namesto predsednika republike volitve za državni zbor razpiše predsedstvo republike in skliče njegovo prvo sejo najkasneje dvajset dni po njegovi izvolitvi.

Predlagane spremembe pomenijo prihranek proračunskih sredstev in racionalizacijo sistema, saj bi bile redne parlamentarne volitve vsakih pet let in ne vsaka štiri leta, kot določa veljavna ustava (1991), ob upoštevanju predlagane ureditve vlade, njene sestave in delovanja pa bi bila posledica daljše mandatne dobe v praksi tudi večja stabilnost in kohezivnost političnega sistema, saj bi bili poslanci državnega zbora in individualni nosilci oblastnih funkcij prisiljeni razmišljati širše in dolgoročneje, da bi lahko svojo funkcijo opravljali do konca tekočega mandata, zlasti pa bi bilo to zanje pomembno takrat, kadar bi razmišljali o svoji ponovni izvolitvi ali imenovanju. Razlog za to bi bil že samo podaljšanje mandatne dobe državnega zbora, čeprav bi bil vpliv tega verjetno minimalen. Pomembnejši razlogi za dolgoročneje, celovitejše in strateško razmišljanje ter delovanje poslancev pa bi bili okrepljena politična odgovornost poslancev državnega zbora, ki bi jo volivci lahko uveljavljali že v času trajanja mandata z odpoklicem posameznih poslancev in ljudsko iniciativo za predčasne volitve, redno pa na naslednjih volitvah, in zlasti njihova objektivna odškodninska odgovornost, ki bi jo ustava uvedla tudi za nazaj za celotno obdobje samostojnosti slovenske države, saj bi se morali poslanci že ob svoji izvolitvi zavedati svoje odgovornosti do volivcev in države ter bi morali svojo funkcijo opravljati s skrbnostjo ne le dobrega in vestnega, ampak tudi najboljšega gospodarja.

Takšen pristop izraža tudi predlagani **82. člen** nove ustave o poslancih, ki povzema 82. člen veljavne ustave (1991) in v prvem odstavku poudarja, da so poslanci predstavniki vsega ljudstva in niso vezani na kakršnakoli navodila. Nova je določba četrtega odstavka predlaganega člena, ki skladno z veljavno zakonodajo in uveljavljeno prakso določa, da poslanca, ki mu mandat preneha pred iztekom mandatne dobe zaradi smrti, odstopa ali odpoklica, nadomesti poslanec z liste stranke ali volilne liste, ki je prejel najvišje število glasov med neizvoljenimi kandidati na listi.

Prvi trije odstavki predlaganega **83. člena** nove ustave, ki ureja poslansko imuniteto in objektivno odškodninsko odgovornost poslancev in funkcionarjev, povzemajo določbe 83. člena veljavne ustave (1991) o poslanski imuniteti. Nove so določbe četrtega in petega odstavka tega člena o objektivni odškodninski odgovornosti poslancev in drugih voljenih in imenovanih funkcionarjev. Četrty odstavek določa, da zakon določi objektivno odškodninsko odgovornost poslancev za njihova dejanja, opustitve ravnanja in javne izjave, tudi če niso

neposredno povezane z opravljanjem njihove funkcije, ki povzročijo večjo škodo in druge negativne ekonomske, družbene in okoljske posledice. Obstoje in višino škode ugotovijo sodišča ter določijo višino odškodnine, za katero odgovarjajo z vsem svojim premoženjem. Objektivna odškodninska odgovornost poslancev ne zastara. Peti odstavek predlaganega člena pa določa, da zakon tudi za ostale voljene in imenovane funkcionarje lokalnih skupnosti in države določi, tako kot za poslance, objektivno odškodninsko odgovornost, ki ne zastara.

Predlagana ureditev objektivne odškodninske odgovornosti poslancev državnega zbora in drugih voljenih in imenovanih funkcionarjev države in lokalnih skupnosti, ki ne zastara, omogoča njeno uveljavljanje tudi za nazaj. Ker menim, da bi se navedeni že v času svoje izvolitve ali imenovanja morali zavedati svoje odgovornosti za uspešno opravljanje svoje funkcije, pa tudi za morebitno okoljsko, premoženjsko, gospodarsko in družbeno škodo, ki jo lahko povzročajo s svojim ravnanjem in opustitvami ter javnimi izjavami, tudi če te niso neposredno povezane z opravljanjem njihove funkcije, kaže to odgovornost uveljavljati vsaj za obdobje od osamosvojitve slovenske države. Zato predlagam, da zakon določi, da poslanci in drugi funkcionarji države in lokalnih skupnosti za povzročeno škodo, katere obstoj in višino ugotovi sodišče, v okviru svoje objektivne odgovornosti odgovarjajo z vsem svojim premoženjem, tudi tistim, ki so ga od povzročiteljeve škode neodplačno odtujili oziroma prenesli na drugo osebo ali prodali pod ceno. Postopke za ugotavljanje njihove objektivne odškodninske odgovornosti bi lahko začelo državno odvetništvo, tožbe za uveljavljanje objektivne odškodninske odgovornosti pa bi lahko vložili individualno ali s kolektivno akcijo posamezniki in pravne osebe, ki so oškodovani in lahko izkažejo svoj pravni interes.

Za krepitev politične odgovornosti poslancev so pomembne tudi določbe predlaganega novega **84. člena** nove ustave, ki uvaja institut ustavne obtožbe tudi za poslanca. Tako bi lahko državni zbor z večino glasov vseh poslancev pred ustavnim sodiščem obtožil poslanca, ki pri opravljanju svoje funkcije krši ustavo ali hujše krši zakon. Poleg poslancev državnega zbora lahko poslanca pred ustavnim sodiščem obtoži tudi dvajset tisoč volivcev, ki podpišejo obtožbo. V obeh primerih o ustavni obtožbi ustavno sodišče odloča v senatu sedmih sodnikov, ki mu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Ustavno sodišče lahko obtoženega oprosti ali z vsaj petimi glasovi ugotovi utemeljenost obtožbe in odloči o odvzemu funkcije. Ustavno sodišče lahko po prejemu sklepa državnega zbora ali obtožbe volivcev odloči, da poslanec do odločitve o ustavni obtožbi zoper njega začasno ne more opravljati svoje funkcije.

V kontekstu krepitev politične odgovornosti poslancev so pomembne tudi določbe predlaganega **85. člena** nove ustave o odpoklicu poslanca, ki v slovensko ustavno ureditev uvajajo nov institut, s katerim volivci, ki so poslanca izvolili, tudi v času trajanja mandatne dobe lahko uveljavijo njegovo politično odgovornost, ko menijo, da ni upravičil njihovega zaupanja ali da je celo zlorabil njihovo

zaupanje in mandat. Da bi preprečili ali vsaj čim bolj omejili zlorabo tega instituta, prvi odstavek predlaganega člena določa, da lahko z ljudsko iniciativo, ki jo podpiše vsaj desetina volivcev v volilni enoti, kjer je bil poslanec izvoljen, volivci zahtevajo odpoklic poslanca, ki ne uživa več njihovega zaupanja. Najkasneje dva meseca po prejeti zahtevi za odpoklic državni zbor razpiše referendum za odpoklic poslanca v volilni enoti, kjer je bil izvoljen. Zlorabo tega instituta naj bi preprečila tudi zahtevana večina za odpoklic. Tako bi bil odpoklic poslanca izglasovan, če na referendumu zanj glasuje večina sodelujočih volivcev, ta večina pa je večja od števila glasov, s katerimi je bil poslanec izvoljen.

Zlorabo tega instituta za šikaniranje posameznih, zlasti bolj izpostavljenih poslancev državnega zbora preprečuje tudi drugi odstavek predlaganega člena, ki določa, da je za posameznega poslanca mogoče zahtevati odpoklic le enkrat v mandatni dobi.

Skladno s četrtrim odstavkom predlaganega 82. člena nove ustave bi odpoklicanega poslanca v državnem zboru nasledil tisti neizvoljeni kandidat na listi politične stranke ali volilne liste, ki je na volitvah zbral največje število glasov.

Uveljavljanje politične odgovornosti vseh poslancev državnega zbora v času mandatne dobe bi omogočil predlagani **86. člen** nove ustave, ki v ustavo uvaja ljudsko iniciativo za predčasne volitve v državni zbor. Skladno s predlagano ureditvijo bi volivci lahko zahtevali predčasne volitve za državni zbor z ljudsko iniciativo, ki jo mora podpisati najmanj tretjina ali mogoče celo dve petini volilnih upravičencev v državi in jo predložiti predsedstvu republike. Po prejemu zahteve volivcev in ugotovitvi njene pravilnosti bi predsedstvo republike razpustilo državni zbor in najkasneje v šestdesetih dneh razpisalo predčasne volitve za poslanca državnega zbora.

Veliko zahtevano število podpisnikov ljudske iniciative bi bilo varovalka, da tega instituta ne bi zlorabljali in s tem ogrožali stabilnosti političnega sistema in njegovega delovanja.

Drugi odstavek predlaganega člena določa, da zakon, ki podrobneje ureja ljudsko iniciativo za predčasne volitve, državni zbor sprejme z večino glasov vseh poslancev. V primeru, da državni zbor takšnega zakona ne bi sprejel, pa volivci ta institut lahko uresničijo neposredno na podlagi ustavnih določb.

Predlagani **87. člen** nove ustave nadomešča 84. člen veljavne ustave (1991) in v prvem odstavku povzema njegove določbe o predsedniku državnega zbora. Nova drugi in tretji odstavek predlaganega člena odražata spremembe in novosti, ki jih v oblikovanje, strukturo in delovanje državnega zbora uvaja predlog nove ustave. Drugi odstavek tega člena določa, da ima državni zbor dva podpredsednika, od katerih je eden iz vrst poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, in drugi iz vrst poslancev, ki se volijo v statističnih regijah. Podpredsednika izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev, skladno s pooblastili in poslovníkom državnega zbora pa pomagata predsedniku in ga

nadomeščata v času odsotnosti. Tretji odstavek predlaganega 87. člena določa, da kandidate za predsednika in podpredsednika državnega zbora lahko predlagajo poslanske skupine, ki imajo vsaj tri poslance, ali vsaj štirje poslanci.

Predlagani **89. člen** nove ustave v prvem odstavku povzema določbe 86. člena veljavne ustave (1991) o odločanju v državnem zboru. Nova drugi in tretji odstavek tega člena odražata tehnični napredek in razvoj ter predstavljata možne rešitve za težave in probleme, ki so se v delovanju državnega zbora in pri sprejemanju odločitev pokazali v času pandemije bolezni covid-19, zlasti v pogojih razglašene epidemije in ukrepov. Drugi odstavek predlaganega člena določa, da se posameznemu poslancu državnega zbora, kadar iz opravičenih razlogov ne more biti osebno navzoč na seji, skladno s tehničnimi možnostmi zagotovi sodelovanje na seji in glasovanje pri sprejemanju odločitev na daljavo. Tretji odstavek tega člena pa predvideva, da lahko v času vojnega in izrednega stanja ter epidemije seje državnega zbora potekajo tudi na daljavo, skladno s tehničnimi možnostmi, ki med drugim zagotavljajo varnost delovanja in odločanja.

Tudi predlagani **90. člen** nove ustave, ki ureja pristojnosti državnega zbora, je odraz sprememb in novosti, ki jih v oblikovanje, strukturo in delovanje državnega zbora uvaja predlog nove ustave, hkrati pa podrobneje opredeljuje njegove pristojnosti in njihovo uresničevanje. Prvi odstavek določa, da ima državni zbor kot najvišji organ oblasti in izraz ljudske suverenosti v Sloveniji splošno zakonsko, politično in nadzorno pristojnost. Drugi odstavek povzema 87. člen veljavne ustave (1991) in določa, da lahko pravice in obveznosti državljanov ter drugih oseb državni zbor določa samo z zakonom. Nova je tudi določba tretjega odstavka predlaganega 90. člena, ki podrobneje ureja nadzorno funkcijo državnega zbora. Določa, da morajo v okviru opravljanja nadzorne funkcije državnemu zboru na njegovo zahtevo, a najmanj enkrat letno, vsi državni organi in institucije poročati o svojem delu in stanju na področjih, za katera so odgovorni. Ob svojih poročilih lahko predlagajo državnemu zboru sprejem ukrepov za izboljšanje stanja, delovanja in razvoja na področjih, za katera so odgovorni.

Prvi odstavek predlaganega **91. člena** nove ustave, ki ureja zakonsko inicijativo, povzema 88. člen veljavne ustave (1991), ki določa, da zakone lahko predlagajo vlada, poslanci in tudi najmanj pet tisoč volivcev. Nov je predlagani drugi odstavek, ki določa, da mora državni zbor na predlog predsedstva republike in ustavnega sodišča ali na zahtevo pet tisoč volivcev državni zbor najkasneje v mesecu dni začeti postopek za zakonsko ureditev določenega področja ali vprašanja. V teh primerih državni zbor lahko sklene, da osnutek zakona pripravi vlada.

Prvi odstavek predlaganega **92. člena** nove ustave povzema 89. člena veljavne ustave (1991) o zakonodajnem postopku, ki je v državnem zboru večfazen, če poslovnik ne določa drugače. Drugi odstavek tega člena prinaša novo določbo o sprejemanju zakonov po skrajšanem ali nujnem postopku, ki točno določa, katere določbe je mogoče vključiti v takšne zakone. Določa, da v zakone, sprejete

po skrajšanem ali nujnem postopku, ki je izjemoma lahko enofazen, ni mogoče vključiti določb, ki presegajo ozek in natančno določen namen, zaradi katerega se zakon sprejema po skrajšanem ali nujnem postopku. V primeru dvoma mora ustavno sodišče na zahtevo desetih poslancev ali deset tisoč državljanov v sedmih dneh po prejemu zahteve o presoji dopustnosti vključitve posameznih določb v zakone, sprejete po skrajšanem ali nujnem postopku, odločiti o dopustnosti teh določb z večino vseh članov in v primeru ugotovljene nedopustnosti razglasiti ničnost teh določb.

Predlagani 93. člen nove ustave, ki spreminja in dopolnjuje 90. člen veljavne ustave (1991) o zakonodajnem referendumu, podrobneje ureja nekatera ključna vprašanja o referendumu in referendumskem odločanju, zlasti o dopustnosti referenduma. Prvi odstavek predlaganega člena določa, da referendum sploh ni dopusten, ko bi na referendumu sprejeta odločitev pomenila omejevanje ali odpravo obstoječih osebnih, političnih, socialnih, ekonomskih, izobraževalnih in kulturnih pravic posameznikov ali manjšin, ki uživajo ustavno ali zakonsko varstvo. Drugi odstavek ureja predhodni referendum o zakonih o ratifikaciji mednarodnih pogodb, ki ga državni zbor razpiše na zahtevo tridesetih poslancev ali dvajset tisoč državljanov. Tretji odstavek predlaganega člena povzema, v manjši meri pa tudi dopolnjuje in spreminja prvi odstavek 90. člena veljavne ustave (1991) o naknadnem zakonodajnem referendumu, ko določa, da poleg štirideset tisoč državljanov razpis referenduma o uveljavitvi zakona, ki ga je državni zbor sprejel, lahko zahteva tudi štirideset poslancev.

Četrty odstavek predlaganega 93. člena nove ustave spreminja in dopolnjuje ter vsebinsko nekoliko oži primere, ko zakonodajnega referenduma ni dopustno razpisati, saj določa, da ta ni mogoč o:

- zakonih in odločitvah državnega zbora, nujnih za odprave posledic naravnih nesreč in epidemij, vendar zgolj v času razglašene epidemije ali izrednega stanja,
- zakonih za zagotovitev obrambe države in varnosti v času vojnega ali izrednega stanja,
- zakonih o davkih, carinah in drugih obveznih dajatvah ter o zakonih, ki se sprejemajo za izvrševanje državnega proračuna,
- zakonih, ki odpravljajo protiustavnost.

Peti, šesti in sedmi odstavek predlaganega člena povzemajo določbe tretjega, četrtega in petega odstavka 90. člena veljavne ustave (1991) in opredeljujejo pravico do glasovanja, ki jo imajo vsi državljani z volilno pravico, ugotavljanje referendumskega izida in sprejem zakona o referendumu, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

Predlagani 94. člen nove ustave spreminja in dopolnjuje 91. člen veljavne ustave (1991), kot to zahteva predlagana ukinitve državnega sveta in predsednika republike, katerega pristojnosti in funkcije prevzema predsedstvo republike. Tako

prvi odstavek predlaganega člena določa, da zakone razglašča predsednik državnega zbora najkasneje osem dni po njihovem sprejemu v državnem zboru.

Drugi odstavek tega člena določa, da ima namesto ukinjenega državnega sveta pravico do odločilnega veta predsedstvo republike, ki lahko v sedmih dneh od sprejetja zakona in še pred njegovo razglasitvijo zahteva, da državni zbor o njem še enkrat odloča. Predlagam, da se v takem primeru uveljavi praksa, da predsedstvo republike pojasni razloge, zaradi katerih v primeru konkretnega zakona uveljavlja odločilni veto. Pri ponovnem odločanju mora za sprejem zakona glasovati večina vseh poslancev, če ustava za sprejem obravnavanega zakona ne zahteva večjega števila glasov. Ponovna odločitev državnega zbora je dokončna.

Upošteva je odločitve in usmeritve ustavnega sodišča ter razgrete strokovne in širše javne razprave o razglasitvi epidemije, kriznem upravljanju in zlasti sprejetih preventivnih in drugih omejitvenih ukrepov v Sloveniji v času pandemije bolezni covid-19, predlagani **95. člen** nove ustave podrobneje ureja odločanje o vojnem in izrednem stanju ter razglasitev epidemije. Prvi in drugi odstavek predlaganega člena nove ustave povzemata določbe 92. člena veljavne ustave (1991). Prvi odstavek določa razglasitev izrednega stanja, ko velika in splošna nevarnost ogroža obstoj države. O razglasitvi vojnega ali izrednega stanja, nujnih začasnih ukrepov in njihovi odpravi odloča na predlog vlade državni zbor. Drugi odstavek določa, da državni zbor odloči o uporabi obrambnih sil.

Nove so določbe tretjega in četrtega odstavka predlaganega člena. Tretji odstavek določa, da na pobudo zdravstvene stroke minister, pristojen za zdravje, predlaga vladi razglasitev epidemije in njeno končanje v državi. V času epidemije minister, pristojen za zdravje, izdaja navodila zdravstvenemu sistemu in pristojnim inšpekcijam. O nujnih začasnih ukrepov, s katerimi se posega v človekove pravice in svoboščine, na predlog vlade odloča državni zbor.

Četrty odstavek omejuje odločevalce pri sprejemanju začasnih ukrepov. Določa, da morajo biti nujničasni ukrepi iz prvega in tretjega odstavka sorazmerni, jasno in celovito utemeljeni, v človekove pravice in svoboščine pa smejo posegati le v najmanjšem možnem obsegu. Uveljavljajo se lahko le za najkrajši možni čas, o njihovem podaljšanju pa na predlog vlade odloča državni zbor po izteku njihovega roka oziroma najkasneje po enem mesecu.

Peti odstavek predlaganega 95. člena nove ustave smiselno povzema tretji odstavek 92. člena veljavne ustave (1991) in zaradi ukinitve predsednika republike določa, da o zadevah iz prvega, drugega in tretjega odstavka na predlog vlade začasno odloča predsedstvo republike, kadar se državni zbor ne more sestati. Te odločitve mora potrditi državni zbor takoj, ko se lahko sestane.

Tudi predlagani **96. člen** nove ustave je posledica reforme državnega zbora in predloga, da se štirideset poslancev voli v statističnih regijah, ki jih v parlamentu predstavljajo, in da nova ustava predvideva njihovo povezovanje in organiziranje v odbor regij, ki je sestavni del državnega zbora in hkrati njegovo osrednje

delovno telo. Prvi odstavek določa, da poslanci, ki se volijo v statističnih regijah, sestavljajo odbor regij, ki lahko obravnava zadeve, ki se nanašajo na lokalno samoupravo, regije, regionalni in policentrični razvoj, ter sprejema mnenja in predloge za njihovo obravnavo in odločanje o njih v državnem zboru. Ker odbor regij prevzema del funkcij in vloge ukinjenega državnega sveta, drugi odstavek predlaganega člena predvideva, da v zadevah, ki jih obravnava, lahko uveljavi nekakšen odločilni veto oziroma sprejem odločitev državnega zbora s kvalificirano večino, saj terja, da mora državni zbor odločitev o teh zadevah sprejeti z večino glasov vseh poslancev, če tako zahteva večina vseh članov odbora regij. Tretji odstavek opredeljuje vlogo in funkcije podpredsednika državnega zbora, izvoljenega med poslanci, ki se volijo v statističnih regijah, ki sklicuje in vodi seje odbora regij. Nova ustava določa, da sejo odbora regij mora sklicati, če to predlaga vsaj šest njegovih članov.

Predlagani **97. člen** nove ustave je prav tako rezultat predlagane reforme državnega zbora in določa oblikovanje ostalih parlamentarnih odborov, komisij in drugih delovnih teles. Določa, da državni zbor lahko imenuje stalna in občasna delovna telesa, katerih delovanje določa poslovnik. Člani delovnih teles izmed sebe izvolijo predsednika in podpredsednika. Predsedniki nadzornih delovnih teles se praviloma, kadar je v državni zbor izvoljenih več strank in list, kot jih sestavlja vlado, izvolijo izmed članov, ki niso člani strank, ki sestavljajo vlado.

Na morebitni očitek, da so v veliki meri predstavljene določbe 96. in 97. člena nove ustave bolj poslovniške kot ustavne narave, odgovarjam, da gre za tematike, ki so v kontekstu predlagane reforme zakonodajne veje oblasti in njenega organiziranja ključne za uspešno delovanje državnega zbora.

Predlagani **98. člen** nove ustave o parlamentarni preiskavi povzema 93. člen veljavne ustave (1991) in dodaja, da se predsednik preiskovalne komisije praviloma, če so v državnem zboru zastopane tudi stranke, ki ne sodelujejo v vladi, izvoli izmed članov, ki niso izvoljeni na volilnih listah strank, ki sestavljajo vlado.

95. člen veljavne ustave (1991), ki ureja nagrajevanje poslancev, povzema predlagani **100. člen** nove ustave, ki pa veljavne določbe dopolnjuje z določbo, da se spremembe zakona, ki ureja plače in nadomestila, in določa morebitno povečanje poslanskih plač, uveljavijo za poslance naslednjega sklica državnega zbora. Z dnem sprejetja, torej v tekočem mandatu, se uveljavijo le odločitve o trajnem ali začasnem znižanju poslanskih plač.

Da bi se izognili slehernim dvomom in različnim interpretacijam o nezdružljivosti funkcije poslanca državnega zbora z drugimi javnimi funkcijami, službami in poklici ter o dopustnosti morebitnih dodatnih zaposlitev ali opravljanja dodatnih dejavnosti poslancev, predlagani **101. člen** nove ustave določa, da je funkcija poslanca nezdružljiva z opravljanjem druge javne funkcije ali poklica. Edine izjeme so opravljanje raziskovalnega, znanstvenega in umetniškega dela skladno z zakonom. Vse ostalo bi predstavljalo kršitev določbe o nezdružljivosti,

zato bi poslanec, ki bi želel opravljati druge funkcije, gospodarske in druge dejavnosti ali morebitne dodatne zaposlitve, moral odstopiti.

6.2.4.2 Predsedstvo republike

Kot navajam v svojem predlogu institucionalne reforme, katere cilji so racionalizacija, enostavnejše, boljše in kakovostnejše organiziranje in delovanje političnega sistema in njegovih institucij, predlagam ukinitve institucije predsednika republike, katerega pristojnosti in funkcije bi prenesli na predsedstvo republike, ki bi ga sestavljali predsedniki državnega zbora, vlade in ustavnega sodišča, kar naj bi prispevalo k boljšemu sodelovanju treh vej oblasti, čeprav, gledano ozko formalno, ustava ustavnega sodišča ne opredeljuje kot vrha sodne piramide, saj tega predstavlja vrhovno sodišče. Vendar glede na njegove funkcije in pristojnosti nedvomno sodi v sodno vejo oblasti, saj poleg presoje ustavnosti in zakonitosti predpisov in njihovih določb pri odločanju o ustavnih pritožbah dokončno presoja o ustavnosti in zakonitosti sodb sodišč ter morebitnem kršenju človekovih pravic in svoboščin.

Upošteva predstavljeni izhodišča, predlagana ureditev predsedstva republike v novi ustavi povzema določbe veljavne ustave (1991) iz poglavja o predsedniku republike in jih ustrezno prilagaja dejstvu, da individualnega predsednika nadomešča kolektivno predsedstvo.

Predlagani **100. člen** nove ustave, ki povzema 102. člen veljavne ustave (1991), opredeljuje temeljne funkcije predsedstva republike in določa, da predstavlja Republiko Slovenijo in je vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil. Upošteva dejstvo, da je predsedstvo republike kolektiven organ, dodaja, da ga predstavlja njegov predsednik ali član predsedstva, ki ga predsedstvo pooblasti.

Predlagani **101. člen** nove ustave, naslovljen »**sestava, predsednik in podpredsednik ter delovanje predsedstva republike**«, opredeljuje predsedstvo republike kot kolektiven organ. Prvi odstavek tega člena določa, da predsedstvo republike sestavljajo predsedniki državnega zbora, vlade in ustavnega sodišča. Drugi odstavek tega člena določa, da funkcijo predsednika predsedstva, ki sklicuje seje in jim predseduje, opravlja predsednik državnega zbora, funkcijo podpredsednika, ki nadomešča predsednika v primeru njegove odsotnosti, zadržanosti ali začasne nesposobnosti opravljanja funkcije, pa predsednik ustavnega sodišča. Tretji odstavek ureja odločanje in določa, da predsedstvo republike odloča soglasno ali z večino opredeljenih glasov. Skladno s četrtrim odstavkom mora predsednik sklicati sejo predsedstva republike, če to zahteva član predsedstva, državni zbor ali vlada.

Predlagani **102. člen** nove ustave povzema besedilo prisega iz 104. člena veljavne ustave (1991), ki jo vsi izvoljeni državni funkcionarji izrečejo pred državnim zborom. Predsedniki državnega zbora, vlade in ustavnega sodišča ob svoji prisegi ob izvolitvi hkrati prisežejo tudi kot člani predsedstva republike.

Predlagani **103. člen** nove ustave pri določanju pristojnosti predsedstva republike povzema določbe 107. člena veljavne ustave (1991), ki določa pristojnosti predsednika republike. Poleg pristojnosti, ki jih ima predsednik republike po veljavni ustavi, prvi odstavek predlaganega člena uvaja možnost odločilnega veta, ko predsedstvo republike v sedmih dneh od sprejetja zakona in še pred njegovo razglasitvijo lahko zahteva, da državni zbor o njem še enkrat odloča. Nova je še določba, da predsedstvo republike imenuje člane sveta republike. Drugi odstavek predlaganega 103. člena dopolnjuje določbo drugega odstavka 107. člena veljavne ustave (1991) in določa obveznost predsedstva republike, da mora na zahtevo državnega zbora ali vlade izraziti svoje mnenje o posameznem vprašanju.

Predlagani **104. člen** nove ustave povzema določbe 108. člena veljavne ustave (1991) o uredbah z zakonsko močjo in jih prilagaja kolektivni sestavi predsedstva republike, tako da v prvem odstavku določa, da lahko predsedstvo republike na predlog vlade izdaja uredbe z zakonsko močjo, kadar se državni zbor zaradi izrednega stanja ali vojne ne more sestati. Če se predsedstvo ne more sestati, lahko uredbe z zakonsko močjo izdaja predsednik predsedstva republike. V drugem in tretjem odstavku povzema omejitve, da lahko izjemoma uredbe z zakonsko močjo omejujejo posamezne pravice in temeljne svoboščine le skladno s predlaganim 14. členom nove ustave ter da mora predsedstvo republike uredbe z zakonsko močjo predložiti v potrditev državnemu zboru takoj, ko se ta sestane.

Predlagani **105. člen** nove ustave določa, tako kot 109. člen veljavne ustave (1991), odgovornost članov predsedstva republike in ustavno obtožbo. Če državni zbor meni, da predsednik, podpredsednik ali član predsedstva republike pri opravljanju svoje funkcije krši ustavo ali huje krši zakon, ga lahko obtoži pred ustavnim sodiščem. V tem primeru ustavno sodišče odloča v senatu šestih ustavnih sodnikov ob izločitvi predsednika ustavnega sodišča. Senatu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Ustavno sodišče ugotovi utemeljenost obtožbe ali obtoženega oprosti, s petimi glasovi pa lahko odloči o odvzemu funkcije. Ko ustavno sodišče dobi sklep državnega zbora o obtožbi, lahko odloči, da predsednik, podpredsednik ali član predsedstva republike do odločitve o obtožbi začasno ne more opravljati svoje funkcije.

6.2.4.3 Vlada

Predlagane spremembe in dopolnitve, ki se nanašajo na vlado, so ključen del institucionalne reforme, ki lahko bistveno prispeva k boljšemu, kakovostnejšemu

in racionalnejšemu delovanju političnega sistema in njegovih institucij, z načinom oblikovanja in delovanja vlade pa tudi k preseganju delitev ter k boljšemu sodelovanju med političnimi strankami in volilnimi listami, ki bodo izvoljene v državni zbor. Skladno s formulo $2 \times 3 + 3 \times 2 + n \times 1$, ki bi jo uporabili za oblikovanje vlade, ki določa, da stranki oziroma volilni listi z najboljšima izidoma na volitvah prispevata po tri člane vlade, naslednje tri stranke oziroma volilne liste glede na volilne izide po dva člana, ostale stranke, ki dobijo vsaj pet odstotni delež volivcev na volitvah ali imajo v državnem zboru vsaj tri poslance, pa po enega poslanca, bi se stranke in volilne liste, ki sodelujejo v vladi, morale potruditi, da čim bolje sodelujejo. Menim, da bi takšna rešitev pozitivno vplivala na delovanje in odločanje v vladi, zlasti pa bi okrepila odgovornost političnih strank in volilnih list za uspešno delovanje izvršilne oblasti.

Skladno z navedenimi izhodišči prvi odstavek predlagane **106. člen** nove ustave povzema določbe 110. člena veljavne ustave (1991) in ureja sestavo vlade, ki jo sestavljajo predsednik vlade in ministri. Vlada in posamezni ministri so v okviru svojih pristojnosti samostojni in odgovorni državnemu zboru. Drugi odstavek na podlagi navedene formule podrobneje določa sestavo vlade, in sicer tako, da imata v vladi stranki, ki dobita največji delež glasov na volitvah za poslance državnega zbora, po tri člane, stranke, ki so glede na volilni izid tretja, četrta in peta, po dva člana, ostale stranke, ki na volitvah dobijo več kot pet odstotkov glasov ali imajo vsaj tri poslance, pa imajo po enega člana. Če kriterija petih odstotkov ali treh poslancev v državnem zboru ne dosežeta vsaj dve stranki, vlado sestavlja šest strank, ki dobijo največji delež glasov na volitvah. Če je v državni zbor izvoljenih manj kot šest strank, vlado sestavljajo vse izvoljene stranke.

Na podlagi predstavljene formule predlagani **107. člen** nove ustave, upošteva kompleksnost procesa oblikovanja vlade, podrobneje ureja postopek volitve predsednika vlade, vlade in ministrov, določbe pa so zasnovane tako, da že pri predlaganju kandidatov za predsednika in kandidatne liste za ostale člane vlade terjajo sodelovanje strank. Prvi odstavek določa, da stranke, ki sestavljajo vlado, z dogovorom oblikujejo listo kandidatov za predsednika vlade, ki po dogovoru lahko vodi tudi enega od resorjev, in ministre ter jo posredujejo predsedniku državnega zbora. Kandidati, ki so lahko člani strank ali nestranskarski in so strokovnjaki za posamezen resor, za svoj resor pripravijo predlog programa dela in prednostnih nalog v mandatu. Kar zadeva predlaganje kandidatov, kandidata za predsednika vlade lahko predlagajo stranke, ki v vlado prispevajo vsaj sedem članov. Stranka v okviru svoje kvote na listo kandidatov ne more predlagati kandidata, če mu nasprotujejo stranke, ki lahko predlagajo v vlado vsaj šest članov.

Drugi odstavek določa, da se postopek nadaljuje tako, da predsednik državnega zbora najkasneje teden dni po prejemu liste kandidatov za predsednika vlade in ministre ter predlogov programa dela ministrov skliče sejo državnega

zboru za predstavitev in izvolitev predsednika vlade, ministrov in vlade. Pred sejo državnega zbora je predvideno zaslišanje kandidatov in tako tretji odstavek predlaganega 107. člena določa, da se morajo predlagani kandidati za ministre in na zahtevo teh teles tudi kandidat za predsednika vlade predstaviti s svojimi programi dela pristojnim delovnim telesom državnega zbora, ki po zaslišanju državnemu zboru sporočijo svoja mnenja o primernosti kandidatov. Četrty odstavek ureja postopek volitev in ugotavljanja izidov ter določa, da so kandidati za predsednika vlade in ministre na seji državnega zbora izvoljeni, če zanje glasuje večina opredeljenih poslancev. Državni zbor glasuje s tajnim glasovanjem o predlogu liste kandidatov strank, ki sestavljajo vlado, za predsednika vlade in ministre, ki so predlagani za posamezne resorje. Na zahtevo vsaj treh poslancev državni zbor glasuje posebej o kandidatu za predsednika vlade in vsakem kandidatu za ministra.

Peti odstavek tega člena ureja postopek, če državni zbor ne potrdi predloga liste ali posameznih kandidatov. Določa, da se postopek ponovi, če državni zbor ne potrdi predloga liste kandidatov strank, ki sestavljajo vlado, za predsednika vlade in ministre. Če državni zbor pri glasovanju o posameznih kandidatih ne izvoli kandidata za predsednika vlade ali je izvoljenih manj kot polovica kandidatov za ministre, vlada ni izvoljena in se postopek ponovi. Če tudi po ponovljenem postopku državni zbor ne izvoli vlade, predsedstvo republike razpusti državni zbor in razpiše nove volitve. Šesti odstavek, ki podrobneje ureja postopek, če kandidat za predsednika vlade ni izvoljen, določa, da morajo stranke, ki sestavljajo vlado, najkasneje v petnajstih dneh predlagati novega kandidata za predsednika vlade. Sedmi odstavek pa v primeru, če posamezni kandidat za ministra ni izvoljen, določa, da mora predsednik vlade najkasneje v mesecu dni v dogovoru s stranko, ki je kandidata predlagala, predlagati novega kandidata za ministra.

Skladno z načelom nezdržljivosti funkcij, ki ga postavlja ustava, osmi odstavek predlaganega 107. člena določa, da v primeru, če je za predsednika vlade ali ministra izvoljen poslanec državnega zbora, temu z dnem izvolitve preneha mandat poslanca in njegovo poslansko mesto v državnem zboru zasede kandidat, ki je prejel najvišje število glasov med neizvoljenimi kandidati na listi stranke ali volilne liste.

Predlagani 108. člen nove ustave, ki ureja razrešitev in imenovanje ministrov, v prvem odstavku določa, da ministra na predlog predsednika vlade razreši državni zbor. Da bi zagotovili normalno delovanje vlade, predsednik vlade ob tem predlaga, kateri minister bo razrešenega ministra nadomeščal do imenovanja novega ministra. Drugi odstavek ureja postopek za imenovanje novega ministra in določa, da predsednik vlade v soglasju s stranko, ki predlaga kandidata za ministra, najkasneje mesec dni po razrešitvi ministra predlaga v imenovanje predsedstvu republike novega kandidata za ministra. Kandidat za ministra se pred imenovanjem predstavi pristojnim delovnim telesom državnega zbora.

Tretji odstavek pa ureja postopek v primeru, če se predsednik vlade in stranka, ki predlaga kandidata za ministra, ne moreta uskladiti. V tem primeru o predlaganem kandidatu stranke za ministra državni zbor odloča z večino opredeljenih glasov. Kandidat za ministra se pred glasovanjem predstavi pristojnim delovnim telesom državnega zbora.

Predlagani 109. člen nove ustave glede prisege vlade, upošteva vlogo in odgovornost izvršilne oblasti in njenih nosilcev, predsednika vlade in ministrov, ki morajo ravnati kot zelo dobri in vestni gospodarji, predlaga dopolnitev besedila prisege, ki se v tem primeru glasi: »Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, ravnal(a) po svoji vesti ter z vsemi svojimi močmi in skrbnostjo zelo dobrega gospodarja deloval(a) za blaginjo Slovenije.«

Predlagani 110. člen nove ustave ureja organizacijo vlade skladno s predlaganimi reformami. Prvi odstavek tako kot 114. člen veljavne ustave (1991) določa, da predsednik vlade skrbi za enotnost politične in upravne usmeritve vlade ter usklajuje delo ministrov. Ministri so skupno odgovorni za delo vlade, vsak minister pa za delo svojega ministrstva in resorja. Upošteva predlagano oblikovanje vlade in razmerja v njej ter potrebe delovanja te kolektivne institucije, drugi odstavek določa, da vlada na sejah, če je navzočih vsaj dve tretjini članov, praviloma odloča s soglasjem, v primeru glasovanja pa z večino glasov opredeljenih članov. Če je rezultat glasovanja neodločen, odloča glas predsednika vlade. Odločitve vlade so za člane zavezujoče in so zanje odgovorni. V primeru nestrinjanja s sprejeto odločitvijo član vlade lahko odstopi in tako javno izrazi svoje nestrinjanje.

Tretji odstavek določa, da lahko vlada izmed svojih članov izvoli največ dva podpredsednika vlade, ki skladno z zakonom in pooblastili nadomeščata predsednika vlade v primeru njegove odsotnosti, zadržanosti ali začasne nesposobnosti opravljanja funkcije. Četrty odstavek pa določa, da sestavo in delovanje vlade, število, pristojnosti in organizacijo ministrstev ureja zakon, ki ga državni zbor sprejme z večino glasov vseh poslancev.

Predlagane določbe o prenehanju funkcije predsednika in ministrov vlade (**111. člen**), nezaupnici vladi (**112. člen**), zaupnici vladi (**113. člen**), interpelaciji (**114. člen**) in ustavni obtožbi zoper predsednika vlade in ministre (**115. člen**) ob minimalnih spremembah, ki odražajo predlagano reformo, povzemajo določbe 115., 116., 117., 118. in 119. člena veljavne ustave (1991).

Nova je določba predlaganega **116. člena** nove ustave o nagrajevanju predsednika vlade in ministrov, ki izrecno določa, da se spremembe zakona, ki ureja njihovo plačo, in morebitno povečanje plač uveljavijo v naslednjem sklicu državnega zbora. Kadar se vlada iz kakršnegakoli razloga, še posebej, ko gre za kontekst varčevanja v državnem in javnem sektorju, odloči za znižanje plač, se sklep vlade o morebitnem začasnem ali trajnem znižanju plač predsednika vlade in ministrov uveljavi z dnem sprejema.

6.2.4.4 Uprava

Podpoglavje o upravi, ki se nanaša na državno upravo in upravo lokalnih skupnosti, večinoma povzema določbe veljavne ustave, predlagane spremembe in dopolnitve pa izhajajo iz predlaganih institucionalnih reform, vključno z racionalizacijo in krepitvijo odgovornosti nasploh, in zlasti objektivne odškodninske odgovornosti funkcionarjev, vodilnih in tudi zaposlenih.

Tako predlagani **117. člen** nove ustave o organizaciji in delu uprave povzema 120. člen veljavne ustave (1991), drugi odstavek pa krepí in podrobneje ureja odgovornost upravnih organov in nosilcev javnih pooblastil ter določa, da so upravni organi in nosilci javnih pooblastil ter njihovi funkcionarji in zaposleni skladno z zakonom odgovorni za svoje delo, spoštovanje postopkov in rokov ter za zakonito, pravočasno in pravilno odločanje. Omenjena določba je podlaga za njihovo odgovornost in nadgrajuje določbo tretjega odstavka, ki povzema veljavno besedilo o sodnem varstvu pravic in zakonitih interesov. Ta določa, da je proti odločitvam in dejanjem upravnih organov in nosilcev javnih pooblastil zagotovljeno sodno varstvo pravic in zakonitih interesov državljanov in organizacij.

Skladno z navedenim zaposlitev v upravnih službah in odgovornost funkcionarjev in zaposlenih podrobneje ureja **119. člen** nove ustave, ki v prvem odstavku povzema in minimalno spreminja 122. člen veljavne ustave (1991) ter določa, da je zaposlitev v upravnih službah skladno z zakonom mogoča samo na osnovi javnega natečaja pod enakimi pogoji. Ta sprememba pomeni, da ni več izjem, ki bi jih dopuščal zakon, ko javni natečaj pod enakimi pogoji ni potreben.

Nova je določba drugega odstavka predlaganega člena, ki je ustavni temelj za objektivno odškodninsko odgovornost, ki določa, da so funkcionarji in zaposleni v upravi in pri nosilcih javnih pooblastil, ki izvajajo upravne postopke, delovnopravno in objektivno odškodninsko odgovorni za svoje delo, za korekten odnos do strank, njihovih pravic in interesov, za spoštovanje postopkov ter za svoje odločitve, ki jih sprejmejo ali jih ne sprejmejo pravočasno, in posledice teh odločitev. Upam, da bo predlagana sprememba spodbujala korekten odnos do strank, saj je ključna funkcija uprave, da strankam in njihovim interesom služi ter jim omogoča, da svoje interese uresničijo. Hkrati predvidevam, da bo imela pozitiven učinek na uspešnejše in kakovostnejše delovanje uprave in sprejem odločitev, saj uveljavlja odškodninsko odgovornost ne le za ravnanja, ampak tudi za opustitev ravnanj, nepravočasen sprejem ali nesprejem odločitev.

5.2.4.5 Obramba države in civilna zaščita

Podpoglavje e) Obramba države v veljavni ustavi (1991) se v predlogu nove ustave preimenuje v e) Obramba države in civilna zaščita, kar odraža poseben in vse večji pomen civilne zaščite in njenih funkcij v pogojih, ko podnebne in okoljske spremembe, s katerimi se soočamo, povečujejo verjetnost izrednih dogodkov in naravnih nesreč. Tako lahko predvidevamo, da bo za prihodnost Slovenije uspešno delovanje celotnega sistema civilne zaščite verjetno pomembnejše od obrambe države pred morebitnim zunanjim sovražnikom. Sicer so predlagane spremembe in dopolnitve glede na veljavno ustavno ureditev relativno majhne in so pogojene s predstavljenimi predlogi institucionalnih in drugih reform.

Predlagani **120. člen** nove ustave o obrambi države spreminja in dopolnjuje 124. člen veljavne ustave (1991). Prvi odstavek predlaganega člena določa, da vrsto, obseg in organizacijo obrambe nedotakljivosti in celovitosti državnega ozemlja ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev. Skladno s predlaganim drugim odstavkom obrambo države izvajajo obrambne sile, ki jih sestavljajo slovenska vojska in druge strukture, ki jih določa zakon. Tretji odstavek podrobneje ureja nadzor izvajanja obrambe in določa, da izvajanje obrambe nadzoruje državni zbor s svojimi delovnimi telesi, koordinira pa jo ministrstvo za obrambo. Skladno z izhodišči in načeli, sprejetimi in razglašenimi ob osamosvajanju Slovenije, četrti odstavek predlaganega člena določa, da pri zagotavljanju varnosti država izhaja iz mirovne politike ter kulture miru in nenasilja.

Novo je besedilo **121. člena** nove ustave o civilni zaščiti in varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami, ki poudarja izjemen pomen tega sistema in struktur za slovensko državo ter tudi na ustavni ravni vzpostavlja njeno relativno samostojnost. Predlagani člen določa, da civilno zaščito in druge strukture, ki sodelujejo pri preprečevanju naravnih in drugih nesreč, varstvu pred njimi, ukrepanju ob njih in sanaciji njihovih posledic, ter njihovo organizacijo in delovanje ureja zakon.

Predvidevam, da bosta pri delovanju sistema in struktur civilne zaščite pomembna sodelovanje slovenske vojske, zlasti njenih zdravstvenih in inženirskih zmogljivosti in enot, in kar največje vključevanje pripadnikov slovenske vojske in drugih obrambnih struktur v različne dejavnosti civilne zaščite in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Predlagani **122. člen** nove ustave o dolžnosti sodelovanja pri obrambi države in varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami povzema 123. člen veljavne ustave (1991), ki ga spreminja in dopolnjuje tako, da poleg obveznosti državljanov za obrambo države vzpostavlja tudi obveznost sodelovanja pri varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami v mejah in na način, ki ga določa zakon. Drugi odstavek, ki podobno kot drugi odstavek 123. člena opredeljuje pravico

do ugovora vesti, določa, da državljani, ki zaradi svojih religioznih, filozofskih ali humanitarnih nazorov niso pripravljeni sodelovati pri opravljanju vojaških obveznosti, lahko sodelujejo pri civilni zaščiti ali drugih strukturah za preprečevanje naravnih in drugih nesreč, varstvo pred njimi, ukrepanje ob njih in sanacijo njihovih posledic.

6.2.4.6 Sodstvo

Podpoglavje predloga nove ustave e) Sodstvo povzema določbe podpoglavja z enakim naslovom v veljavni ustavi (1991). Menim namreč, da je sedanji ustavni okvir še vedno popolnoma ustrezen in primeren za sedanji čas in okoliščine, pa tudi za prihodnost. Morebitne spremembe in reforme, ki bi se izkazale za potrebne, bi bilo po široki in poglobljeni strokovni in javni razpravi mogoče uresničiti s spremembo zakonodaje na podlagi najširšega družbenega soglasja. Zato v nadaljevanju navajam zgolj tiste določbe iz predloga besedila nove ustave, ki pomenijo spremembe in dopolnitve veljavne ustavne ureditve, njihov namen pa je krepitev samostojnosti, neodvisnosti in strokovnosti sodne veje oblasti ter hkrati povečanje odgovornosti nosilcev sodniške funkcije.

Predlagani **129. člen** nove ustave o sodnem svetu spreminja in dopolnjuje 131. člen veljavne ustave (1991). Določa, da na predlog predsedstva republike državni zbor z večino glasov vseh poslancev izvoli sodni svet, ki ga sestavlja petnajst članov. Mandat članov je pet let. Po predhodnem posvetovanju s svetom republike predlaga predsedstvo republike sedem kandidatov za sodni svet izmed univerzitetnih profesorjev prava, odvetnikov in drugih uglednih pravnikov ter osem kandidatov, ki jih izmed sebe izvolijo sodniki, ki trajno opravljajo sodniško funkcijo. Predsednika izvolijo člani sveta izmed sebe.

Prvi odstavek predlaganega **130. člena** nove ustave povzema 132. člen veljavne ustave (1991) in določa, da sodniku preneha sodniška funkcija, če nastopijo razlogi, ki jih določa zakon. Spremenjena in dopolnjena sta drugi in tretji odstavek tega člena, ki določa, da lahko sodnika državni zbor na predlog sodnega sveta razreši, če pri opravljanju sodniške funkcije krši ustavo, huje krši zakon, sodni red in svoje delovne obveznosti ali je pravnomočno obsojen za kaznivo dejanje na nepogojno zaporno kazen. Kadar je sodnik pravnomočno obsojen za naklepno kaznivo dejanje, storjeno z zlorabo sodne funkcije, ga državni zbor mora razrešiti.

Prvi odstavek predlaganega **132. člena** nove ustave o imuniteti sodnika povzema prvi odstavek 134. člena veljavne ustave (1991), ki določa, da nikogar, ki sodeluje pri sojenju, ni mogoče klicati na odgovornost za mnenje, ki ga je dal pri odločanju v sodišču. Drugi odstavek predlaganega člena spreminja in dopolnjuje drugi odstavek 134. člena veljavne ustave (1991), ki ureja primere, ko se sodnik

sklicuje na svojo imuniteto. V tem primeru sodnik ne sme biti priprt in se zoper njega ne sme začeti kazenski postopek brez dovoljenja državnega zbora, razen če je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana kazen zapora nad pet let.

6.2.4.7 Državno tožilstvo

Določbe predloga nove ustave o državnem tožilstvu so identične določbam veljavne ustave (1991), saj menim, da tega podpoglavja ustave ni treba spreminjati.

6.2.4.8 Odvetništvo in notariat

Tudi pri urejanju odvetništva in notariata nova ustava ne spreminja določb veljavne ustave (1991).

6.2.4.9 Varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin

Predlog nove ustave v poglavje III, poimenovano Državna ureditev, vključuje novo podpoglavje, razdelek o varuhu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki vsebuje le en člen, ki povzema in delno dopolnjuje in spreminja prvi odstavek 159. člena veljavne ustave (1991) z naslovom »varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin«, medtem ko drugi odstavek, ki določa, da se lahko z zakonom za posamezna področja določijo posebni varuhi pravic državljanov, ostaja nespremenjen. Prvi odstavek predlaganega **136. člena** nove ustave najprej povzema, da se za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil z zakonom določi varuh, potem pa dodaja, da varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin na predlog predsedstva republike, ki ga ta oblikuje po predhodnem posvetovanju s sodnim svetom in svetom republike, izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev za pet let.

6.2.4.10 Preprečevanje korupcije in komisija za preprečevanje korupcije

Predlog nove ustave v poglavje III, poimenovano Državna ureditev, vključuje tudi novo podpoglavje o preprečevanju korupcije in komisiji za preprečevanje korupcije, saj tej problematiki predlagane reforme namenjajo posebno

pozornost v kontekstu uveljavljanja odgovornosti nosilcev javnih funkcij. Prav zato nova ustava tudi posebej opredeljuje komisijo za preprečevanje korupcije.

Posledično predlagani **137. člen** nove ustave poudarja pomen preprečevanja in kaznovanja korupcije ter določa, da je uveljavljanje najvišjih etičnih načel in standardov na vseh področjih življenja in dela pravica in dolžnost vseh posameznikov in pravnih oseb v Sloveniji. Zato zakon določa koruptivna ravnanja in zlorabe, njihovo preprečevanje in pregon ter kazni zanje.

Predlagani **138. člen** nove ustave ureja komisijo za preprečevanje korupcije kot osrednjo institucijo na tem področju. Prvi odstavek določa, da se za preprečevanje korupcije, ugotavljanje obstoja koruptivnih ravnanj in morebitnega konflikta interesov funkcionarjev in zaposlenih v državnih in javnih organih, organizacijah in institucijah ter za pripravo priporočil o etičnih načelih, standardih in ravnanju ustanovi komisija za preprečevanje korupcije, katere sestavo, pristojnosti, organizacijo in delovanje določa zakon. Ustava posebej poudarja dolžnost komisije, da zaznana koruptivna ravnanja in zlorabe, ki pomenijo kršitev zakona, prijavi pristojnim organom pregona.

Drugi odstavek ureja pravne učinke in posledice ugotovitev komisije za preprečevanje korupcije ter odgovornost nosilcev funkcij in sankcije za ugotovljene kršitve. Določa, da v desetih dneh po objavi pravnomočne ugotovitve komisije o kršitvi integritete in obstoju koruptivnih dejanj funkcionarju preneha njegova funkcija, če prej ne odstopi sam.

Tretji odstavek ureja izvolitev in mandat predsednika in članov komisije. Določa, da predsednika in člane komisije za preprečevanje korupcije na predlog predsedstva republike, ki ga ta oblikuje po predhodnem posvetovanju s sodnim svetom in svetom republike, izvoli državni zbor z večino glasov vseh poslancev za pet let.

6.2.4.11 Svet republike

Nova institucija, ki jo uvaja predlog nove ustave v posebnem razdelku, je svet republike, ki ga predsedstvo republike imenuje kot svoje posvetovalno telo, ki obravnava temeljna strateška in razvojna vprašanja sedanjega trenutka in prihodnjega razvoja države. Predlagana sestava tega posvetovalnega telesa omogoča predstavnikom različnih oblik družbenega organiziranja in interesov, ki so sodelovali v državnem svetu, katerega ukinitvev predlaga predstavljena institucionalna reforma, da predstavijo svoje poglede in argumente ter tako vplivajo tudi na oblikovanje politik in sprejemanje odločitev, ki so pomembne za uresničevanje njihovih specifičnih in skupnih interesov.

Predlagani **139. člen** nove ustave opredeljuje sestavo in funkcije tega telesa. Določa, da svet republike kot svoj posvetovalni organ, ki obravnava ključna

družbena in razvojna vprašanja, ustanovi predsedstvo republike. Predsedstvo republike vanj za obdobje petih let z možnostjo ponovnega imenovanja po svoji presoji in ob predhodnem soglasju kandidatov imenuje člane izmed univerzitetnih profesorjev, znanstvenikov, raziskovalcev, umetnikov, kulturnih delavcev, uglednih intelektualcev in javnih osebnosti. Po pet članov predsedstvo republike imenuje na predlog delodajalcev, združenj delodajalcev in gospodarske zbornice, sindikatov in delojemalcev ter občin in regij ter po tri člane na predlog kmetov, obrtnikov in malih podjetij, ki niso vključena v gospodarsko zbornico. Skladno s tretjim odstavkom predlaganega člena člani sveta republike izvolijo izmed sebe predsednika z enoletnim mandatom, ki je lahko ponovno izvoljen.

Ker ustava ne določa števila članov tega posvetovalnega telesa, lahko svet republike, če ugotovi, da bi bilo koristno vključiti dodatne člane zaradi pokrivanja posameznih področij in tematik ter izboljšanja delovanja, predlaga možne kandidate predsedstvu republike. Na predlog sveta republike ali na lastno pobudo lahko predsedstvo republike za pet let imenuje dodatne člane.

Predlagani **140. člen** nove ustave podrobno določa delovanje in organiziranje sveta republike ter njegove obveznosti, da pripravi in predstavi svoja svetovalna mnenja. Tako prvi odstavek določa, da se svet republike sestaja na rednih in tematskih sejah, ki jih sklicuje in vodi predsednik. Po potrebi svet republike oblikuje svoja občasna ali stalna delovna telesa in imenuje njihove člane, ki izmed sebe izvolijo predsednika ali koordinatorja, ki sklicuje in vodi njihove seje ter usklajuje njihovo delo. Poleg članov skladno z drugim odstavkom na redne in tematske seje svet republike lahko povabi strokovnjake in druge posameznike, ki lahko prispevajo k boljši kakovosti obravnavanja posameznih tematik ter k oblikovanju mnenj in priporočil.

Skladno s tretjim odstavkom na zahtevo predsedstva republike ali pobudo državnega zbora, vlade ali vsaj desetih članov sveta republike predsednik sveta skliče tematsko sejo o predlagani tematiki najkasneje v mesecu dni po prejemu zahteve ali pobude, ko gre za nujne zadeve, pa najkasneje v tednu dni po prejemu zahteve ali pobude.

Četrty in peti odstavek določata obveznost sveta republike, da pripravi in predstavi svoja mnenja in priporočila. Tako na zaprosilo državnega zbora, predsedstva republike ali vlade svet republike mora pripraviti in predstaviti svoja mnenja in priporočila o določeni zadevi, na zaprosilo predsedstva države pa svet republike poda mnenje o evidentiranih kandidatih za funkcije, ki se volijo na predlog predsedstva republike.

Kot normativno podlago za svoje delo z večino glasov vseh članov svet republike sprejme svoj poslovnik (**141. člen** nove ustave). Čeprav je funkcija člana sveta republike častna, pa predsednik sveta, predsedniki in koordinatorji delovnih teles sveta republike ter avtorji naročenih študij za svoje delo skladno z zakonom

in sklepom predsedstva republike lahko prejmejo nadomestilo (**142. člen** nove ustave).

6.2.5 Samouprava

Poglavje IV, poimenovano Samouprava, obravnava tako lokalno kot drugo samoupravo in izhaja iz spoznanja, da so samouprava, družbeno samoorganiziranje in participacija na različnih področjih izjemno pomembne za slehernega posameznika, različne skupine in skupnosti, za uresničevanje njihovih specifičnih in skupnih interesov ter za celotno družbo. Predlog nove ustave in spremembe in dopolnitve, ki jih uveljavlja v primerjavi z veljavno ustavo (1991), se nanašajo zlasti na reformo, racionalizacijo in boljše delovanje lokalne samouprave ter na regionalizacijo Slovenije. Bistveni cilji te reforme, kot sem omenil že ob predstavitvi posameznih reform, so:

1. izboljšati in okrepiti legitimnost vseh ravni in enot lokalne samouprave ter pripadnost ljudi tem skupnostim s spodbujanjem in krepitvijo vključevanja, integracije in sodelovanja ljudi v družbenih in političnih procesih, predvsem pa z njihovo intenzivnejšo participacijo in večjim vplivom v demokratičnih procesih odločanja;
2. izboljšati delovanje, učinkovitost in odgovornost lokalne samouprave, občin in regij, ki jih je treba približati ljudem, ter hkrati pospešiti in okrepiti njihovo trajno konstruktivno sodelovanje, da bi lahko racionalneje in kakovostneje opravljale svoje pristojnosti in funkcije ter storitve, ki jih zagotavljajo občanom;
3. racionalizirati organiziranje, financiranje, odločanje in delovanje občin in regij ter njihovih institucij;
4. krepiti in razvijati druge oblike samouprave.

6.2.5.1 Lokalna samouprava, občine, regije in pokrajine

Razdelek nove ustave o lokalni samoupravi, občinah, regijah in pokrajinah povzema določbe veljavne ustave (1991), ki jih spreminja in dopolnjuje tako, da vzpostavlja normativni okvir predlagane reforme lokalne samouprave in regionalizacije Slovenije. Podrobneje predstavljam le ključne nove ter dopolnjene in spremenjene ustavne določbe.

Predlagani **143. člen** nove ustave spreminja in dopolnjuje, zlasti pa specifikira 138. člen veljavne ustave (1991) o uresničevanju lokalne samouprave in določa, da prebivalci Slovenije uresničujejo lokalno samoupravo v občinah, regijah ali pokrajinah in drugih lokalnih skupnostih. Nova je določba, da zakon

določa ustanavljanje, organiziranje, delovanje in dohodke lokalne samouprave, vključno z lastnimi izvirnimi viri financiranja.

Predlog nove ustave (**144.–146. člen**) o občinah in mestnih občinah povzema določbe (139.–141. člen) veljavne ustave (1991), v primerjavi s 142. členom veljavne ustave pa je spremenjen in dopolnjen predlagani **147. člen** nove ustave o dohodkih in proračunu občine, ki v prvem odstavku določa, da se občina financira iz lastnih virov, vendar pa obmejnimi in gorskimi občinam ter občinam, ki zaradi slabše gospodarske razvitosti ne morejo v celoti zagotoviti opravljanja svojih nalog, država v skladu z zakonsko določenimi načeli in merili zagotovi dodatna sredstva. Čeprav ustava ne postavlja omejitev glede števila prebivalcev v občini, kar omogoča tudi zelo majhne občine po številu prebivalcev, pa postavlja z gledišča racionalizacije organizacije in delovanja občin omejitve, da lahko dodatna proračunska sredstva za sofinanciranje plač občinskih funkcionarjev in uradnikov uporabijo le občine, ki imajo vaj pet tisoč prebivalcev, kadar zakon ne določa drugače. Menim, da bi takšna rešitev spodbudila združevanje nekaterih manjših občin v večje, ki bi lahko bolje zadovoljevale in uresničevale potrebe in interese svojih prebivalcev. Hkrati predlagana rešitev omogoča, da bi skladno z zakonom v izjemnih primerih lahko omogočili tudi financiranje plač občinskih funkcionarjev in uradnikov v obmejnih in gorskih občinah ter občinah, kjer živijo manjšine, z namenom, da bi ohranili naseljenost in vitalnost teh lokalnih skupnosti.

Drugi odstavek tega člena določa, da vsi prihodki in odhodki ter premoženje občine morajo biti zajeti in izkazani v proračunu občine, ki ga sprejema in katerega uresničevanje nadzoruje svet.

Nova je določba predlaganega **148. člena** nove ustave o skupnostih občin, ki omogoča, da se lahko občine zaradi učinkovitejšega organiziranja in delovanja ter uresničevanja skupnih interesov z medsebojnim sporazumom povežejo v skupnost občin, praviloma na geografsko zaokroženih območjih, lahko pa tudi prek mej statističnih regij in pokrajin. Skladno z drugim odstavkom tega člena s sporazumom sodelujoče občine določijo pristojnosti, funkcije in področja dela, ki jih prenesejo na skupnost občin, oblikovanje, sestavo in pristojnosti organov odločanja skupnosti občin, skupne službe in upravo ter financiranje skupnosti občin iz proračunov sodelujočih občin. Dodatna proračunska sredstva občin lahko skupnost občin uporabi za sofinanciranje plač svojih funkcionarjev in uslužbencev, če imajo več kot pet tisoč prebivalcev.

Nova je tudi določba predlaganega **149. člena** nove ustave o statističnih in razvojnih regijah, da zakon določi razvojne regije, na katere je za statistične in razvojne namene razdeljena Slovenija, ki služijo kot volilne enote za izvolitev osemintridesetih poslancev državnega zbora, ki se volijo v statističnih regijah in zagotavljajo zastopnost vseh regij v zakonodajni veji oblasti.

Takšna rešitev, ki izhaja iz uveljavljene in sprejete administrativne delitve države na statistične in razvojne regije, ki jo je glede na specifične interese prebivalstva in lokalnih skupnosti v prihodnje mogoče spreminjati, omogoča takojšnjo uveljavitev novega volilnega sistema za izvolitev poslancev, ki se volijo v regijah, v državni zbor. Tako bi se izognili eni od nevarnosti, in sicer da je izjemno težko doseči soglasje glede mej in območja regij, ki jo nekateri navajajo kot oviro pri oblikovanju pokrajin kot samoupravnih skupnosti.

Iz omenjenega razloga predlagani **150. člen** nove ustave o pokrajinah ali regijah spreminja in dopolnjuje 143. člen veljavne ustave (1991). Prvi in tretji odstavek predlaganega člena se v primerjavi z določbami veljavne ustave ne spreminjata, spremenjen in dopolnjen pa je drugi odstavek, ki določa, da se statistične in razvojne regije lahko organizirajo kot pokrajine, vendar se občine lahko dogovorijo tudi drugače. Da bi v največji meri zagotovili upoštevanje potreb in interesov prebivalcev, se na zahtevo pet tisoč volivcev o ustanovitvi pokrajine in njenem območju izvede posvetovalni referendum. Pokrajine se ustanovijo z zakonom, ki določi njihovo območje in meje, sedež in ime. Zakon o pokrajinah sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev.

6.2.5.2 Druga samouprava

V razdelku b) Druga samouprava predlog nove ustave v **152. členu** le povzema 145. člen veljavne ustave, spreminja in dopolnjuje pa naslov tega člena, ki se zdaj glasi »samouprava na področju družbenih in drugih dejavnosti«. Tako širi možnosti za samoupravno združevanje ljudi za uveljavljanje njihovih interesov tudi na drugih področjih.

6.2.6 Javne finance

V primerjavi s poglavjem VI, poimenovanim Javne finance, iz veljavne ustave (1991) se poglavje V, poimenovano Javne finance, v predlogu nove ustave le minimalno spreminja, zato v teh pojasnilih navajam le določbe predloga nove ustave, ki so v primerjavi z veljavnimi dopolnjene in spremenjene.

Predlagani **155. člen** nove ustave o proračunu spreminja in dopolnjuje drugi in tretji odstavek 148. člena veljavne ustave (1991), medtem ko prvi in zadnji odstavek ostajata nespremenjena. Spremenjene določbe se nanašajo za uravnoteženost proračuna in zlato pravilo. Novi drugi odstavek predlaganega člena določa, da so prihodki in izdatki proračunov države praviloma srednje-ročno uravnoteženi brez zadolževanja ali pa morajo prihodki presegati izdatke. Skladno z zakonom, sprejetim z večino glasov vseh poslancev, se od tega načela

za določeno časovno obdobje lahko odstopi v izjemnih okoliščinah za državo ali pri uresničevanju dolgoročne razvojne strategije, usmerjene v trajnostni zeleni razvoj.

Predlagani **158. člen** nove ustave, ki podrobneje ureja imenovanje in trajanje mandata predsednika in članov računskega sodišča, spreminja in dopolnjuje 151. člen veljavne ustave (1991) ter določa, da predsednika in člane računskega sodišča imenuje državni zbor za osemletni mandat z možnostjo ponovnega imenovanja na predlog predsedstva republike.

Predlagani **159. člen** nove ustave o centralni banki, ki poudarja vlogo državnega zbora v njenem nadzoru in podrobneje ureja imenovanje njenih funkcionarjev in članov sveta Banke Slovenije, spreminja in dopolnjuje 152. člen veljavne ustave (1991). Prvi odstavek predlaganega člena nove ustave določa, da je centralna banka, ustanovljena z zakonom in vključena v sistem Evropske centralne banke, v svojem delovanju samostojna in odgovarja neposredno državnemu zboru. Drugi odstavek pa določa, da njenega guvernerja, viceguvernerje in člane sveta na predlog predsedstva republike imenuje državni zbor.

6.2.7 Ustavnost in zakonitost

V poglavju VI, poimenovanem Ustavnost in zakonitost, iz predloga nove ustave se v primerjavi s poglavjem VII, poimenovanim Ustavnost in zakonitost, iz veljavne ustave (1991) spreminja le **162. člen** o prepovedi povratne veljave pravnih aktov, ki spreminja 155. člen veljavne ustave, urejanje varuha človekovih pravic (159. člen veljavne ustave) pa je preneseno v poglavje III, poimenovano Državna ureditev, kot novi razdelek h) Varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Predlagani **162. člen** nove ustave določa, da zakoni, drugi predpisi in splošni akti ne morejo imeti učinka za nazaj. V drugem odstavku pa opredeljuje izjemo, da samo ustava in zakon lahko določita, da imajo lahko posamezne določbe zakona učinek za nazaj, če to zahteva javna korist.

Ustava tako zrelativizira absolutno prepoved retroaktivnosti pravnih predpisov, čeprav lahko retroaktivnost, kadar je uveljavljena, na različne načine posega v pravice fizičnih in pravnih oseb. Kadar so pridobljene pravice ovira za uresničevanje javnega interesa, je lahko poseganje vanje smiselno in upravičeno. V primeru poseganja v materialne in zlasti lastniške pravice ustava predvideva kot kompenzacijo pravično odškodnino.

6.2.8 Ustavno sodišče

Poglavje VII, poimenovano Ustavno sodišče, iz nove ustave skladno s predlagano institucionalno reformo spreminja in dopolnjuje poglavje VIII, poimenovano Ustavno sodišče, iz veljavne ustave (1991) ter vnaša nekatere nove rešitve. Ključne so predlagane spremembe v delovanju ustavnega sodišča, o njegovi nekoliko spremenjeni pristojnosti, odločanju o zadevah, ki jih obravnava, in pripadu primerov, kar naj bi preprečilo njegovo preobremenjenost. Racionalizacijo v primerjavi s sedanjo ureditvijo predstavljajo predlagano zmanjšanje števila članov, drugačna organizacija dela, oblikovanje in sočasno vzporedno delovanje dveh senatov ustavnega sodišča, trajni mandat predsednika in sodnikov ustavnega sodišča ter določba, da razen v primerih, ko postopek začnejo pooblaščenici institucionalni predlagatelji, sodišče samo odloči, katere primere bo obravnavalo na lastno pobudo ali na predlog drugih predlagateljev, vključno s posamezniki, ki uveljavljajo pravico ustavne pritožbe. Prav slednje bi z odločitvami ustavnega sodišča prispevalo k preglednosti, koherentnosti, enotnosti in usklajenosti slovenskega pravnega reda, k zaznavanju in odpravi pravnih praznin ter dvomov o morebitnem obstoju neustavnosti in zakonitosti v njem. Kot sem navedel v poglavju o institucionalnih reformah, menim, da bi tak pristop prispeval k večji legitimnosti in boljši učinkovitosti pravne ureditve. Pričakujem tudi, da bodo predlagane spremembe zmanjšale očitke o politizaciji ustavnega sodišča in politične pritiske nanj. V nadaljevanju pojasnujem predlagane določbe nove ustave, ki spreminjajo določbe veljavne ustave (1991).

Predlagani **166. člen** nove ustave o pristojnostih ustavnega sodišča povzema 160. člen veljavne ustave (1991), vendar skladno s predlaganimi reformami v besedilu nadomešča predsednika republike s predsedstvom republike. Nova je določba tretjega odstavka, ki določa, da ustavno sodišče poroča državnemu zboru o svojem delu, pri čemer v svojem poročilu poleg predstavitve analize svojega dela, sodb in odločitev, ki terjajo odpravo ugotovljenih neskladnosti, neustavnosti in nezakonitosti v določenem roku, na podlagi svojih analiz, ugotovitev in ocen ter predvidevanja potencialnih težav v delovanju in razvoju pravnega reda priporoči državnemu zboru ukrepe in sprejem zakonov in predpisov, ki odpravljajo zaznane pravne praznine in neskladja ter zagotavljajo koherentnost pravnega reda. Tako lahko ustavno sodišče proaktivno prispeva k skladnemu in celovitemu razvoju pravnega reda ter k njegovi legitimnosti.

Predlagani **168. člen** nove ustave, ki ureja postopek pred ustavnim sodiščem, spreminja in dopolnjuje 162. člen veljavne ustave (1991). Povzema, da zakon določa postopek pred ustavnim sodiščem in predlagatelje zahteve za začetek postopka pred ustavnim sodiščem, pa tudi, da vsakdo lahko da pobudo za začetek postopka, če izkaže svoj pravni interes. Preostali odstavki tega člena so odraz predlagane reforme ustavnega sodišča. Tretji odstavek tako določa, da

ustavno sodišče lahko samo začne postopek za ugotavljanje ustavnosti in zakonitosti predpisov, sodb sodišč, sklepov in odločitev državnih organov, regij in lokalnih skupnosti. Četrty in peti odstavek urejata postopek in način dela in odločanja ustavnega sodišča. O zahtevah, predlogih ali vprašanjih državnega zbora, predsedstva republike ali vlade odloča ustavno sodišče z večino glasov vseh sodnikov v senatu sedmih sodnikov, ki mu predseduje predsednik ustavnega sodišča. O vseh ostalih zadevah pa odloča tričlanski senat, ki mu predseduje eden od podpredsednikov ustavnega sodišča. Na predlog tričlanskega senata ali na zahtevo vsaj dveh sodnikov ustavnega sodišča o posamezni zadevi odloča sedemčlanski senat. O tem, ali bo začelo postopek na podlagi pobude ali ustavne pritožbe, ustavno sodišče odloča v tričlanskem senatu, ki lahko predlaga, da o tem razpravlja in odloča sedemčlanski senat.

Predlagani **169. člen** nove ustave skladno s predlaganimi institucionalnimi reformami ureja sestavo in volitve ustavnega sodišča ter spreminja in dopolnjuje 163. člen veljavne ustave (1991). Prvi odstavek predlaganega člena določa, da ustavno sodišče sestavljajo predsednik in šest sodnikov, ki jih z večino glasov vseh članov izvoli državni zbor izmed kandidatov, ki se prijavijo na javni razpis, ki ga objavi sodni svet. Zmanjšanje števila sodnikov ustavnega sodišča, ki predstavlja racionalizacijo te institucije, bi bilo mogoče zaradi drugačne ureditve pripada in drugačnega odločanja o zadevah, ki jih obravnava, pa tudi zaradi spremenjene organizacije in načina dela.

Da bi zmanjšali očitke o politizaciji in hkrati politične pritiske in poskuse političnega vplivanja na ustavno sodišče in sodnike ustavnega sodišča, drugi odstavek predlaganega člena določa, da se lahko za predsednika ustavnega sodišča na javni razpis prijavijo profesorji prava, za ustavne sodnike pa pravni strokovnjaki, praviloma doktorji prava, iz vrst profesorjev prava, vrhovnih sodnikov, vrhovnih državnih tožilcev, odvetnikov in notarjev. Sodni svet preveri, ali prijavljeni kandidati izpolnjujejo z ustavo in zakonom določene pogoje, ter posreduje državnemu zboru seznam kandidatov. Sodni svet lahko državnemu zboru predlaga prioriteten vrstni red kandidatov za posamezne funkcije in v tem primeru državni zbor o kandidatih za posamezno funkcijo odloča po predlaganem prioriteten vrstnem redu.

Menim, da bi takšna ureditev v kar največji meri izločila politiko in njene dnevne interese iz evidentiranja kandidatov in bi okrepila moč in vpliv stroke ter neodvisnost ustavnega sodišča, predvsem pa bi se kandidati, ki izpolnjujejo predpisane pogoje in bi se prijavili, sami odločali o prijavi na javni razpis.

Tretji odstavek predlaganega člena pa določa, da podpredsednika ustavnega sodišča, ki predsedujeta tričlanskima senatoma ustavnega sodišča, izvolijo sodniki izmed sebe za dobo treh let. Skladno z zakonom in pooblastili predsednika ustavnega sodišča podpredsednika nadomeščata predsednika ustavnega sodišča v primeru njegovečasne odsotnosti ali zadržanosti.

Predlagani **170. člen** nove ustave določa mandat predsednika in sodnikov ustavnega sodišča ter njegovo prenehanje in spreminja 165. člen veljavne ustave (1991). Spremembe so posledice predlagane institucionalne reforme, ki naj bi hkrati z omenjenim javnim natečajem oziroma razpisom okrepila neodvisnost ustavnih sodnikov, ki bi bili izvoljeni v trajni mandat. Tako prvi odstavek predlaganega člena določa, da so predsednik in sodniki ustavnega sodišča izvoljeni v trajni mandat, ki se izteče na dan, ko dopolnijo petinsedemdeset let. Ustava omogoča še dvakratno podaljšanje mandata za pet let. Po svoji presoji bi lahko predsednik in sodniki ustavnega sodišča leto dni, preden dopolnijo petinsedemdeset let, predlagali državnemu zboru, da jim podaljša mandat za pet let. Pred dopolnjenim osemdesetim letom starosti bi lahko leto dni pred iztekom petletnega podaljšanja mandata, predsednik in sodniki ustavnega sodišča predlagali državnemu zboru, da jim podaljša mandat še za pet let.

Da bi zagotovili stabilnost delovanja, nemoteno delo in stalno polno zasedbo ustavnega sodišča, drugi odstavek predlaganega člena določa, da sodni svet objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča, če predsednik in sodniki ustavnega sodišča leto dni pred dopolnjenim petinsedemdesetim letom starosti ali pred iztekom dodatnega petletnega mandata državnega zbora ne zaprosijo za podaljšanje mandata ali če jim šest mesecev pred iztekom mandata državni zbor z večino glasov vseh članov ne odobri podaljšanja mandata.

Tretji odstavek predlaganega člena povzema 164. člen veljavne ustave (1991) in določa predčasno razrešitev predsednika ali sodnika ustavnega sodišča, ki se lahko uveljavi samo, če to sam zahteva, če je kaznovan za kaznivo dejanje s kaznijo odvzema prostosti, ali zaradi trajne izgube delovne zmožnosti za opravljanje svoje funkcije.

Da bi zagotovil kar največjo stabilnost, nemoteno delo in polno zasedbo ustavnega sodišča četrti odstavek predlaganega člena predvideva, da v primeru razrešitve ali smrti predsednika ali sodnika ustavnega sodišča sodni svet najkasneje v mesecu dni po prenehanju funkcije objavi javni razpis za funkcijo predsednika ali sodnika ustavnega sodišča.

Prav s tem namenom predlagani **171. člen** nove ustave o izrednem podaljšanju mandata predsednika in sodnikov ustavnega sodišča povzema dopolnjeni drugi odstavek 165. člena veljavne ustave (1991) in določa, da v primeru, če ob izteku mandata predsednika ali sodnika ustavnega sodišča državni zbor še ni izvolil njegovega naslednika, ta po izteku svojega mandata opravlja funkcijo še do izvolitve novega predsednika ali sodnika.

Prvi odstavek predlaganega **172. člena** nove ustave povzema 165. člen veljavne ustave (1991), da funkcija sodnika ustavnega sodišča ni združljiva s funkcijami v državnih organih, organih lokalne samouprave in organih političnih strank ter z drugimi funkcijami in dejavnostmi, ki po zakonu niso združljive s funkcijo sodnika ustavnega sodišča. Drugi odstavek predlaganega člena pa to

določbo še dopolnjuje in konkretizira, ko določa, da predsednik in sodniki ustavnega sodišča skladno z zakonom lahko opravljajo le znanstvenoraziskovalno, visokošolsko pedagoško in umetniško delo.

6.2.9 Javna služba in javni informacijski servis

Predlog nove ustave vključuje novo poglavje VIII, poimenovano Javna služba in javni informacijski servis, ki postavlja ustavne podlage in okvire urejanju tega za življenje ljudi in demokracijo pomembnega segmenta. Predlog je odgovor na nedavna dogajanja, probleme in živahne razprave v Sloveniji, posebna pozornost, ki je namenjena informiranju in javnim informacijskim servisom, pa je odraz ugotovitve, da kakovostni in preverjeni informacijski mediji ter zlasti javni informacijski servisi v zadnjem stoletju, še posebej javne radiotelevizije, predstavljajo ključno infrastrukturo v demokratičnih družbah in jih zato pogosto razglašajo kar za »četrto vejo oblasti«.

To poglavje obsega en sam člen, z enakim naslovom kot poglavje. Predlagani 174. člen nove ustave v prvem odstavku določa, da za opravljanje javne službe država in državne institucije skladno z zakonom ustanovijo javne zavode ali pooblastijo javne in zasebne organizacije in institucije, društva in združenja ter podjetja, določijo pogoje in načine njenega opravljanja ter zagotovijo stabilna proračunska sredstva za njeno opravljanje.

Drugi odstavek tega člena določa, da glede na poseben družbeni pomen informacijske dejavnosti pogoje in opravljanje te dejavnosti, neodvisnost, organizacijo, zadostno, stabilno in trajno financiranje javnih informacijskih servisov iz javnih sredstev določa zakon, ki ga državni zbor sprejme z večino vseh poslancev. Javni informacijski servis v Sloveniji opravljata nacionalna tiskovna agencija in javna radiotelevizija. Programski in nadzorni svet teh institucij za dobo petih let z možnostjo ponovnega imenovanja imenuje predsedstvo republike na predlog sveta republike. Najmanj štiri desetine imenovanih članov teh teles imenuje predsedstvo izmed izvoljenih zaposlenih v teh organizacijah, najmanj tri desetine izmed strokovnjakov in znanstvenikov z relevantnih področij, ki se prijavijo na javni razpis, preostale pa izmed kandidatov, ki jih predlagajo civilnodružbene organizacije in združenja, umetniki in zaposleni v kulturi, združenja delodajalcev in gospodarske zbornice, sindikati in delojemalci, občine in regije, kmeti, obrtniki in mala podjetja, ki niso vključena v gospodarsko zbornico. Vsakdo je lahko član le enega od teh svetov.

Predlagana rešitev naj bi v kar največji meri omejila vpliv politike na te dejavnosti, institucije in organizacije ter njihovo neproduktivno politizacijo, poudarile pa njihovo strokovnost, etičnost in neodvisnost.

6.2.10 Postopek za spremembo ustave

Poglavje IX, poimenovano Postopek za spremembo ustave, v predlogu nove ustave skoraj v celoti povzema istoimensko poglavje veljavne ustave (1991), novost, ki jo predlagana reforma uvaja, pa je obvezna potrditev ustavnih sprememb in dopolnitev, ki jih s kvalificirano večino sprejme državni zbor na referendumu. Menim, da bo ta rešitev, ki bi jo uveljavili že ob sprejemanju nove ustave, okrepila legitimnost ustave in morebitnih sprememb in dopolnitev ustave v prihodnje.

Predlagani **177. člen** nove ustave, ki ureja potrditev spremembe ustave na referendumu, povzema 170. člen veljavne ustave (1991), le da v prvem odstavku določa, da državni zbor predlagano spremembo ustave vedno predloži v sprejem volivcem na referendumu. Ugotavljanje referendumskega izida ostaja urejeno enako, kot je v veljavni ustavi.

6.2.11 Prehodne in končne določbe

Poglavje X, poimenovano Prehodne in končne določbe, v predlogu nove ustave določa postopek za sprejem te ustave, ki bi jo državljani potrdili in sprejeli na referendumu, če državni zbor ne bi uspel izpeljati postopka za njeno spremembo, bi pa predlog doživel široko javno podporo in bi lahko ocenili, da obstaja zadostno soglasje za njen sprejem, razglasitev nove ustave ter način in roke za njeno uresničevanje.

Tako predlagani **179. člen** nove ustave predvideva, da se o predlaganem besedilu ustave izvede ustavodajni referendum, če državni zbor ne uspe izpeljati postopka za spremembo ustave in sprejeti nove ustave. Seveda je pogoj za uveljavitev tega člena široko javno soglasje o tem, da se predlagano novo ustavo sprejme v predlaganem besedilu.

Nova ustava skladno s predlaganim **180. členom** začne veljati po potrditvi na referendumu, torej z njeno razglasitvijo. Kot določa predlagani **181. člen** nove ustave, se določbe te ustave uporabljajo z dnem razglasitve, če v ustavnem zakonu za izvedbo te ustave ni določeno drugače.

Naslednji trije členi poglavja o prehodnih in končnih določbah zadevajo oblikovanje in začetek delovanja ključnih oblastnih institucij v skladu z novo ustavo. Tako **182. člen** nove ustave določa, da se z dnem razglasitve ustave začnejo postopki za razpis volitev v državni zbor, ki jih razpiše predsednik republike najkasneje v dveh mesecih po razglasitvi ustave. Predvolilne aktivnosti se lahko začnejo mesec dni po izvedbi ustavodajnega referenduma. Z izvolitvijo državnega zbora se vzpostavi zakonodajna veja oblasti po novi ustavi.

Po izvolitvi državnega zbora se začnejo postopki za oblikovanje nove vlade in s tem vzpostavitev izvršilne veje oblasti.

Drugi odstavek 182. člena določa, da najkasneje mesec dni po konstituiranju novega državnega zbora predsednik državnega zbora objavi javni razpis in začetek postopka kandidiranja za člane sodnega sveta. Državni zbor izmed evidentiranih kandidatov najkasneje v treh mesecih po konstituiranju izvoli člane sodnega sveta, ki najkasneje mesec dni po svoji izvolitvi objavijo javni razpis za kandidate za predsednika in člane ustavnega sodišča. Na javni razpis se ne morejo prijaviti kandidati, ki so že opravljali ali opravljajo funkcijo ustavnega sodnika. Proces oblikovanja novega ustavnega sodišča na podlagi nove ustave se skladno s tretjim odstavkom tega člena nadaljuje, ko državni zbor najkasneje šest mesecev po svojem konstituiranju izvoli predsednika in sodnike ustavnega sodišča izmed prijavljenih kandidatov, ki izpolnjujejo pogoje za funkcijo. Ustavno sodišče se vzpostavi, ko ustavni sodniki oblikujejo oba senata ustavnega sodišča in izmed sebe izvolijo podpredsednika, ki njuno delo vodita.

Skladno s **183. členom** nove ustave se z izvolitvijo predsednika ustavnega sodišča konstituira predsedstvo republike in preneha mandat predsedniku republike. To pomeni, da z delom lahko začne tudi nov kolektivni šef države ter prevzame vse pristojnosti in funkcije, ki jih po veljavni ustavi (1991) opravlja predsednik republike.

Hkrati skladno s **184. členom** nove ustave z izvolitvijo predsednika in sodnikov ustavnega sodišča ter s konstituiranjem tega organa prenehajo funkcije dotedanjega predsednika in dotedanjih sodnikov ustavnega sodišča.

Predlagani **185. člen** nove ustave določa, da se najkasneje v letu dni z ustavo uskladijo zakoni in podzakonski predpisi, kar se izvede na podlagi ustavnega zakona, ki ga državni zbor sprejme z dvotretjinsko večino vseh poslancev.

7 Sklepno razmišljanje: možnosti za uresničenje predlaganih reform ter vloga in odgovornost znanosti

Svet po ruski agresiji na Ukrajino 24. februarja 2022 ni več isti, kot je bil dan prej. Za razliko od ruske zasedbe in priključitve Krima k Ruski federaciji, drugih agresij in omejenih vojn v različnih delih sveta, zlasti v Afriki in Aziji, v tem tisočletju, ki smo jih nekako prezrli in za katere se zdi, da na globalno dogajanje nimajo velikega vpliva, bodo ta agresija in njene posledice, vključno z zahodnimi sankcijami, verjetno imele dolgoročnejši in veliko večji vpliv. Verjetno bo z gledišča tistih, ki razmišljamo o dogajanjih doma in po svetu, aktualni situaciji in prihodnjem razvoju ter o kratkoročnih in dolgoročnih posledicah posameznih dogodkov, ta dan tako ali še bolj usoden, kot je bil 11. september 2001.

Ne glede na nevarnost in celo usodnost omenjene agresije in aktualnega dogajanja najusodnejša vprašanja za prihodnost in preživetje človeštva in življenja na našem planetu nasploh ostajajo tista, ki so povezana s soočanjem s podnebno in okoljsko krizo, z oblikovanjem novih razvojnih in gospodarskih strategij, ki uveljavljajo trajnostni in vzdržni zeleni razvoj, ki upošteva vse družbene, naravne in okoljske danosti in omejitve ter je do posameznika, družbe, narave, okolja in podnebja prijazen. Vendar nisem prepričan, da se kljub lepim geslom in formalnim zavezam, ki jih države sprejemajo v času podnebnih zasedanj na vrhu, že zavedamo, kako usodno in nevzdržno je kapitalistično gospodarstvo, ki temelji na trajni in neomejeni rasti ter razvoju, ter katerega kriterij je čim večji kratkoročni profit podjetij in lastnikov, saj ne upošteva realnosti in omejitev našega planeta. Smo že pripravljeni kaj storiti in žrtvovati za lepšo in boljšo prihodnost prihodnjih rodov, pa tudi za preživetje življenja na Zemlji, kakršnega poznamo?

Zdi se, da bo potrošništvo ostalo vsaj še nekaj časa dominantna globalna ideologija in temelj ekonomije in (ekonomskega) sistema, pa tudi način našega življenja. »Razviti kapitalizem« v času finančnega kapitalizma in trgovanja s finančnimi derivati želi in poskuša finančno (o)vrednotiti prav vse in z vsem trgovati na borzah in specializiranih trgih. Če in kadar borzno trgovanje prinaša profit, elit in večine borznih vlagateljev ne skrbita morebitna spornost in moralna zavrženost trgovanja z vedno novimi finančnimi instrumenti in finančno ovrednotenimi dobrinami (*comodities*), med katerimi se znajdejo tudi genetski zapisi in material posameznikov in skupnosti, kadar so zanimivi za farmacevtsko industrijo, ogrožene živalske in rastlinske vrste ter predvidevanje njihovega preživetja, pitna voda in vodni viri, ki bi morali biti dostopni vsem, saj brez njih ljudje in

življenje na zemlji ne morejo preživeti. Njihov motiv so profiti na trgih in borzah, kjer trgujejo in špekulirajo s pričakovanimi, pogosto navideznimi prihodnjimi profiti ter napihujejo prazne mehurčke, ki pogosto nimajo realne podlage. Večina ekonomistov in vladajoče elite ne priznajo, da s svojim delovanjem in logiko borze še najbolj spominjajo na piramidne sheme, ki jih večina pravnih redov prepoveduje in opredeljuje kot kaznive.

Ko bolj poglobljeno raziskujemo globalni ekonomski in družbeni razvoj v preteklih desetletjih, okoljsko in klimatsko krizo, raziskovalci in znanstveniki ne dvomimo, da je prav človek s svojimi ekonomskimi in drugimi dejavnostmi pomemben dejavnik in povzročitelj te krize in problemov, ki jih nadaljevanje dosedanjih praks še zaostreje. Opozarjamo, da je neupravičeno in nelogično pričakovanje, da bosta kapitalizem in kapitalistična ekonomija, ki sta povzročila sedanje globalne probleme in krize ali vsaj bistveno prispevala k njihovemu zaostritvi, te krize in probleme lahko razrešila ali vsaj bistveno omilila. Verjetno kapitalistično gospodarstvo in ekonomske elite za to sploh niso zainteresirani, saj se nočejo odreči svojim monopolom. Zato moramo najti in čim prej začeti uresničevati alternativne rešitve, ki zmanjšujejo naš ogljični in okoljski odtis, porabo in onesnaževanje, mogoče celo prispevajo k izboljšanju okolja, ohranjajo in prispevajo k biotski raznovrstnosti, ter se zavedati, kot sem že poudaril, da tudi najmanjši prispevki štejejo in da okolje, kot je Slovenija, lahko predstavlja globalni vzgled.

Izkušnje v času pandemije bolezni covid-19 in epidemije pri nas, predvsem pa spoznanje, kako slabo smo pripravljeni na takšne izzive in njihovo upravljanje ter kako hudi so dvomi v legitimnost kriznega upravljanja in ukrepov, ki jih odločevalci sprejemajo, tako v Sloveniji kot po svetu, bi morali našo odločenost, da nekaj storimo za lepšo prihodnost naših družb in za prihodnje generacije, še okrepiti. Prav zato sem se lotil pisanja te monografije, v kateri predstavljam nekaj zamisli, predlogov in strategij prihodnjega razvoja, predvsem pa celovit predlog družbenih, političnih in institucionalnih reform, ki jih zaokrožata ustavna reforma in besedilo predloga nove ustave. Čeprav menim, da so predstavljene zamisli in reforme, pa tudi nekatere konkretne predlagane rešitve, ki so rezultati desetletij mojega raziskovanja, znanstvenega dela, snovanja in razmišljanja, ki sem jih po najboljših močeh poskusil prilagoditi sedanjemu času in razmeram ter potrebam prihodnjega razvoja, ki mora biti drugačen od dosedanjega, neposredno in takoj uporabne, z njimi predvsem želim spodbuditi široko in poglobljeno strokovno in javno razpravo. Takšna razprava v procesu odprtega in vključujočega javnega dialoga, ki omogoča enakopravno sodelovanje vseh zainteresiranih akterjev, lahko prispeva k oblikovanju najširšega družbenega soglasja, da so korenite reforme nujno potrebne, pa tudi k temeljnim usmeritvam, vsebinam in ciljem teh reform, zlasti glede konceptov in strategij prihodnjega trajnostnega in

vzdržnega zelenega razvoja, ki bo tudi dolgoročno omogočal naše preživetje in obstoj življenja, kakršnega poznamo, na našem planetu.

Zlasti v kontekstu uspešnega in legitimnega kriznega upravljanja sem veliko razmišljal o ciljih, ki bi si jih ob sprejemu in uresničevanju prihodnjih reform morali zastaviti. Svoja razmišljanja povzemam v naslednjih točkah in usmeritvah:

1. oblikovanje, sprejetje, stalni razvoj in uspešno uresničevanje novih razvojnih konceptov, pristopov, strategij, politik, mehanizmov in ukrepov, ki bodo na podlagi znanja in vedenja, ki sta rezultat strokovnega, raziskovalnega in znanstvenega dela, prispevali k stabilnemu, pravičnemu, vključujočemu in solidarnemu družbenemu in ekonomskemu razvoju, ki bo trajosten, vzdržen in zelen, prijazen do človeka, družbe, narave, okolja in podnebja, kar bo na podlagi najširše solidarnosti omogočilo in krepilo polno (družbeno) vključevanje, integracijo in demokratično participacijo slehernega posameznika, skupine in skupnosti, vključno z različnimi (družbenimi) manjšinami in njihovimi pripadniki. Hkrati bo tak pristop preprečeval (družbeno) izključenost, marginalizacijo in poglobljanje družbenih razlik;

2. izboljšanje pripravljenosti in odpornosti družb in specifičnih skupnosti, tudi ranljivih družbenih skupin, vključno z (družbenimi) manjšinami in njihovimi pripadniki, na različne izzive in krize;

3. razviti in izboljšati krizno upravljanje in njegovo legitimnost z vključevanjem posameznikov, skupin in skupnosti v procese odločanja. Zato moramo razviti ustrezne normativne temelje in okvire, krizne strategije, politike in mehanizme, odzive in ukrepe, ki bodo krepili sposobnosti in vire Slovenije, drugih držav in mednarodne skupnosti za čim uspešnejše, hitrejše in učinkovitejše vključujoče in demokratično soočanje z različnimi problemi in krizami ter za njihovo upravljanje in premagovanje, kar vključuje pripravo in sprejem potrebnih priporočil, strategij, politik in ukrepov;

4. pluralne in notranje raznolike družbe, kakršna je tudi Slovenija, morajo razviti in uspešno uresničevati strategije, politike, ukrepe in konkretne dejavnosti za ohranjanje in razvoj identitete, kulture in jezika manjšinskih skupnosti in njihovih pripadnikov v vseh okoljih;

5. s kontinuiranim in celovitim raziskovanjem ustvarjati in razvijati znanstveno utemeljeno vedenje in znanje, vključno z razvojem relevantne teorije, kar omogoča razvoj urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti in kriznega upravljanja ter njuno uspešno uresničevanje v praksi.

Ko poudarjam pomen stroke, raziskovanja in znanosti za spoznavanje in analizo ter upravljanje in razreševanje aktualnih problemov in kriz, se hkrati zavedam tudi njihovih omejitev in odgovornosti – tako za pretekle napake in probleme kot za prihodnji razvoj. Kot družboslovec, družboslovni in humanistični

raziskovalec ter znanstvenik (čeprav nekateri dvomijo, da družboslovje in humanistika sploh sta znanost) ugotavljam in poudarjam, da so znanost, raziskovanje in tehnologije (tako obstoječe kot nove, vključno z družbenimi tehnologijami, ki jih razvijata zlasti družboslovna in humanistična znanost) bistveni dejavniki iskanja, oblikovanja in razvoja uspešnih odgovorov na navedena vprašanja, ki bi jih lahko označili za najbolj žgoča vprašanja preživetja človeštva in življenja na našem planetu. Vsi, vključno s političnimi elitami, bi se morali zavedati, da je znanost ključna za oblikovanje strokovnih in znanstvenih podlag, izhodišč in strategij za nove koncepte celovitega, družbeno in okoljsko prijaznega in odgovornega, odprtega, vključujočega, solidarnega, uravnoveženega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. Pričakujem, da bodo med novimi koncepti razvoja na posameznih področjih tudi alternativni, med katerimi bodo izbirale vladajoče politične elite ob upoštevanju njihovih predvidenih kratkoročnih in dolgoročnih posledic; te elite morajo za svoje izbire in odločitve prevzeti tako politično in družbeno kot materialno in kazensko odgovornost. Poleg segmentalnih konceptov in strategij razvoja na posameznih področjih, ob upoštevanju njihove medsebojne odvisnosti in sinergijskih učinkov, bo treba na vseh ravneh (od lokalne do globalne) razvijati in uresničevati tudi celovite, uravnovežene in trajnostne skupne koncepte in strategije razvoja. Novi koncepti in strategije razvoja morajo – ob upoštevanju negativnih okoljskih, klimatskih in družbenih posledic zdaj prevladujočega koncepta razvoja in rasti, ki izhaja iz narave kapitalistične ekonomije, katere merilo je profit – zavrnilo logiko in ideologijo rasti, tekmovalnosti in (maksimizacije zasebnega) profita kot edinih meril in kriterijev uspešnosti razvoja. Rabimo nove logike in ideologije razvoja, ki bodo na prvo mesto postavile odgovornost za prihodnost našega planeta in življenja na njem, vzdržnost in uravnoveženost našega (načina) življenja in razvoja, prijaznost do soljudi ter do našega živega in neživega okolja, solidarnost do vseh (so)ljudi in vsega življenja na Zemlji, svobodno, polno in enakopravno vključevanje in integracijo vseh ljudi in specifičnih skupnosti v vseh življenjskih okoljih, kar naj jim omogoči, da vsi v celoti uresničijo svoje potencialne in ustvarjalnost za doseg omenjenih ciljev. Nove logike in ideologije razvoja morajo upoštevati izkušnje in pridobitve kapitalizma in kapitalističnega razvoja (vključno z njunim prispevkom k razvoju znanosti in tehnologije) ter graditi na njih, hkrati pa se odreči vsemu, kar ni trajnostno in vzdržno ter kar škodi našemu okolju in ogroža življenje v njem. Poglobljeno in celovito moramo raziskati in oceniti posledice našega razvoja in (kapitalistične) ekonomije ter njenega vpliva na okolje, življenje in klimo na našem planetu.

Razpravljati moramo o odgovornosti ekonomije in politike, a tudi znanosti za takšen razvoj in njegove posledice, vključno z okolijsko in klimatsko krizo. Redko govorimo o odgovornosti ekonomske znanosti za obstoječe ekonomske prakse, koncepte in teorije (vključno s koncepti in strategijami ekonomske rasti), na katere se ekonomski subjekti in politiki sklicujejo. Hkrati pozabljamo na

prispevek in odgovornost drugih disciplin, ved in področij ter znanosti nasploh. Kot bi pozabili, da je znanost družbeno in zgodovinsko pogojena in odvisna, da nikoli ni in tudi ne more biti popolnoma objektivna ter družbeno in ideološko nevtralna. Zapisano drugače, raziskovalci in znanstveniki ter njihovo delo so vedno produkt in odraz svojega časa, obstoječih vrednot in ideologij, družbenih okoliščin, pogojev in omejitev. Zlasti so subjektivno, družbeno in ideološko pogojeni interpretacije znanstvenih rezultatov in na njih temelječi sklepi in predlogi, ki jih raziskovalci in znanstveniki kot objektivne in družbeno nevtralne ponujajo morebitnim (u)porabnikom. Kadar to počnemo, razlogi za to so lahko zaslužek, spoštovanje in/ali slava, želja po priznanju in statusu, ugled, vpliv in moč, zagotavljanje sredstev za prihodnje raziskovanje in potrebno opremo, raziskovalci in znanstveniki nismo prav nič boljši in manj krivi od politikov, ideologov in gospodarstvenikov, elit, ki s svojo propagando zavajajo ljudi, volivce in potrošnike ter javnost, ko zasledujejo svoje specifične politične, ideološke in/ali ekonomske interese ter poskušajo ohraniti in okrepiti svoje monopole, moč in oblast.

Odkar je konec šestdesetih let prejšnjega stoletja švedski nobelovec Gunnar Myrdal objavil svoj znameniti prispevek o objektivnosti v družboslovnem raziskovanju, bi se morali vsaj raziskovalci in znanstveniki v družboslovju in humanistiki zavedati, da naše delo in interpretacije niso in ne morejo biti vrednostno nevtralni in objektivni.⁶⁶ O družbeni, vrednostni in ideološki pogojenosti znanosti nasploh, še posebej v naravoslovju in tehniki, se govori manj, a o tem vse pogosteje razpravljajo v medicini, »vedah o človeku« in v okviru interdisciplinarnih pristopov in področij. Vendar tema ni nova, saj sva se o njej pogovarjala že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja s profesorjem Robertom Blinecem, fizikom in izjemnim intelektualcem, naravoslovcem, ki je ogromno vedel o filozofiji, zgodovini in umetnosti, pa tudi o družboslovju. Strinjala sva se, da bi tako kot v družboslovju in humanistiki tudi v naravoslovju, medicini in tehniki morali znanstveniki in raziskovalci predstaviti svoje moralno, vrednostno in ideološko izhodišče, da bi bralci lahko zares in celovito presodili naše raziskovalne rezultate in zlasti interpretacije. Dodal je, da je že definiranje mer in merskih enot, s katerimi merimo in opisujemo pojave, družbeni dogovor in zato vsaj do določene mere subjektivno in ideološko pogojeno. Subjektivno je seveda tudi merjenje, tako odčitavanje kot interpretiranje dobljenih rezultatov. Še bolj to velja za definiranje in konceptualiziranje pojavov, ki so kompleksni procesi, za načrtovanje eksperimentov in razvoj modelov, s katerimi pojasnjujemo kompleksne realnosti in razvijamo teorije. Zato moramo raziskovalci svoje delo in rezultate, kolikor je le mogoče, objektivizirati in hkrati predstaviti subjektivne dejavnike, ki lahko vplivajo na naše delo in njegove rezultate. Podobno so takrat o teh vprašanjih v naših pogovorih v Kanadi, zlasti v Torontu in vasi Pugwash, razmišljali profesor Anatol Rapaport, matematik in psiholog, eden od utemeljiteljev splošne systemske

teorije, teorije iger in matematične biologije, profesorica Rita Ruth Rogers, ki je takrat na kalifornijski univerzi iz Los Angelesa (UCLA) predavala psihologijo in biovedenske znanosti, profesor Joseph Rotblat, fizik in Nobelov nagrajenec za mir, soustanovitelj Pugwash konferenc o znanosti in svetovnih zadevah,⁶⁷ in profesorica Metta Spencer, znamenita sociologinja, raziskovalka miru in mirovna aktivistka. Vsi, še posebej profesor Rotblat, so poudarjali moralno, družbeno in zgodovinsko odgovornost znanosti in znanstvenikov, ki bi morali politikom, družbenim in ekonomskim elitam ter najširši javnosti jasno in na razumljiv način pojasnjevati predvidljive pozitivne in negativne posledice našega vedenja in znanja, znanstvenih dognanj in tehnologij ter njihove rabe. Zlasti jih moramo posvariti pred možnimi zlorabami. Seveda svoj del odgovornosti nosijo tudi drugi, ki nagovarjajo javnost in ji predstavljajo svoje poglede, kot so novinarji, javnomnenjski voditelji in umetniki.

Kljub navedenemu so nekateri, tudi raziskovalci in znanstveniki, **še vedno prepričani, da so** naravoslovje, matematika in tehnika, ki jih štejejo za »**pravo/trdo**« **znanost** (*hard science*), objektivni in družbeno nevtralni. Menijo, da so matematika, fizika in medicina, pa tudi »visoka tehnologija« politično in ideološko nevtralne, saj jih je mogoče uporabiti tako za dobre kot za slabe namene. Religiozno verjamejo v vsemogočnost znanosti, ki po njihovem mnenju lahko razreši vse probleme in krize, čeprav izkušnje kažejo, da ni tako. Zdi se, da se ne zavedajo objektivnih omejitev znanosti in njenih možnih negativnih (družbenih in drugih) posledic ter jih ne razumejo, predvsem pa se ne zavedajo ali zanikajo svojo odgovornost.

Zato moramo vedno znova ponavljati in poudarjati, da smo znanost, vsaka veda, disciplina in področje, znanstveniki in raziskovalci odgovorni za svoje delo in rezultate, ki so pomembno prispevali k nastajanju in zaostrovanju problemov in kriz, s katerimi se soočamo in ki ogrožajo našo prihodnost, celo obstoj življenja na Zemlji. Ne smemo se izgovarjati in trditi, da so naše delo in rezultati družbeno nevtralni, ker imajo realne posledice in jih je mogoče destruktivno zlorabiti, kar bi morali raziskovalci in znanstveniki vedeti in se zavedati potencialnih negativnih posledic takšnih zlorab. Raziskovalci in znanstveniki smo zato odgovorni za možne – pozitivne in negativne – posledice svojega dela, vključno z družbenimi in okoljskimi posledicami uporabe in morebitne zlorabe naših dognanj, rešitev in spoznanj. Če posamezni raziskovalci in znanstveniki, vede, discipline ali področja ne zmorejo tovrstnega premisleka in ne sprejemajo svoje odgovornosti ali se ju niti ne zavedajo, se moramo resno vprašati o njihovi znanstveni in družbeni kompetentnosti, relevantnosti in vlogi, predvsem pa o njihovi človeški in znanstveni etiki. Znanost in znanstveniki smo odgovorni za svoje delo in njegove rezultate, tudi za nehotene posledice.

Strinjam se, da so prav stroka, raziskovanje in znanost ključni za oblikovanje in razvoj novih in alternativnih rešitev, ki lahko ublažijo, upravljajo in včasih

tudi razrešijo posamezne probleme in krize. Še več, raziskovalci in znanstveniki smo odgovorni, da ponudimo alternativne odgovore in rešitve – ne le takrat, ko se naša optimistična predvidevanja in pozitivna pričakovanja uresničijo, ampak tudi takrat, ko se pojavijo in uresničijo najslabši predvideni scenariji in posledice ali ko pride do nepredvidenih in nepričakovanih rezultatov in posledic, tako pozitivnih kot negativnih. Odgovornost je gromozanska, naloge in vloge pa izjemno težke in zahtevne. Da bi pričakovanja lahko uresničili, se moramo ali bi se vsaj morali raziskovalci in znanstveniki – ne glede na svojo (morebitno!?) genialnost in percepcijo svojih (odličnih!?) sposobnosti – najprej zavedati svojih lastnih omejitev in slabosti, ki si jih moramo priznati in jih upoštevati pri svojih interpretacijah, zlasti v predstavitvah naših raziskovalnih in znanstvenih rezultatov in spoznanj.

S formalno izobrazbo postanemo izobraženci, zaradi nje nam institucije in družba pri(po)znajo določen družbeni status, (formalne) kvalifikacije in ugled. Če se ukvarjamo z raziskovanjem in znanostjo, se razglasamo za raziskovalce in znanstvenike ter se tako predstavljamo. Ker smo vsaj malo samovšečni, nam je všeč, kadar nas razglasijo (tudi) za intelektualce. Le redko razmišljamo o tem, kdo in kaj (pravi) intelektualci so ali bi vsaj morali biti. Vsak izobraženec, ki se ukvarja z raziskovanjem in znanostjo, ni nujno znanstvenik in intelektualec, čeprav se za znanstvenika in intelektualca razglasa ali ga razglasijo drugi. Pravi intelektualec in znanstvenik mora gojiti dvom in imeti kritičen odnos do raziskovanja, raziskovalnih rezultatov, spoznanj in znanja, ki jih vedno omejujejo zgodovinski trenutek, okoliščine in meje obstoječega znanja in spoznaj, za katere lahko pričakujemo in upamo, da jih bo v prihodnosti znanost presegla. Predvsem pa se mora zavedati lastnih omejitev in slabosti, svoje odgovornosti. Delovati mora etično, moralno. Da bi znanstvenika lahko šteli za (pravega) intelektualca, mora s svojim vedenjem, znanjem in delovanjem – vključno z javnim nastopanjem in družbenim aktivizmom – prispevati k (raz)reševanju družbenih problemov, družbeni blaginji ter boljšemu življenju slehernega posameznika, skupin in skupnosti v slehernem okolju.

V majhnih družbah in državah, kakršna je Slovenija, sta vloga in odgovornost znanstvenikov in raziskovalcev iz vseh ved, disciplin in raziskovalnih področij, strokovnjakov in razmišljujočih intelektualcev še bolj poudarjeni. Majhnost je realno dejstvo, ki na posameznih področjih in v nekaterih kontekstih lahko predstavlja težavo in problem, ki terja izvirno in inovativno rešitev, na drugih področjih in v drugih kontekstih pa primerjalno prednost, ki jo je treba izkoristiti. Znanstveniki, raziskovalci, strokovnjaki in intelektualci lahko razvijejo in ponudijo kreativne rešitve, ki odpravljajo ovire in razrešijo ali vsaj zmanjšajo probleme. Lahko razvijejo rešitve, ki izkoriščajo primerjalne prednosti, vključno z večjo prilagodljivostjo in fleksibilnostjo manjših okolij, skupnosti in družb ter gospodarstva, kar omogoča enostavnejše uvajanje novih rešitev in tehnologij v

ekonomiji in družbi nasploh. Tako tudi ta monografija ponuja nekaj konkretnih predlogov in družbenih inovacij, ki lahko prispevajo k uspešnejšemu in trajnostnemu razvoju Slovenije ter k njeni boljši prihodnosti.

Seveda na moje poglede in interpretacije raziskovalnih rezultatov pomembno vplivata moja osebna zgodovina in družbeno angažiranje. Že kot najstnika so me zanimali aktualna družbena vprašanja, človekove pravice in svoboščine ter zlasti varstvo (narodnih in drugih) manjšin, enakost in enakopravnost, demokracija, mednarodni odnosi in enakopravno sodelovanje (zlasti koncept enakopravnega sodelovanja med državami in narodi), medsebojna odvisnost in solidarnost, pravični ter okoljsko in družbeno vzdržni razvoj. Zato sem že v osnovni šoli postal član klubov Organizacije združenih narodov in podmladka Rdečega križa ter se začel angažirati tudi kot (družbeni) aktivist v različnih društvih, organizacijah in gibanjih ter različnih programih in aktivnostih. Že takrat sem začel spremljati manjšinsko tematiko, vključno s pravicami in varstvom manjšin. Zlasti so me zanimali participacija, enakopravno vključevanje in integracija različnih manjšin in njihovih pripadnikov v večinsko družbo, čemur sem zlasti po zaposlitvi na Inštitutu za narodnostna vprašanja posvetil dober del svojega strokovnega, raziskovalnega in znanstvenega dela ter družbenega angažiranja. Vse to je sooblikovalo mojo osebno filozofijo in ideologijo, ki ključno vplivata na moje razumevanje proučevanih procesov in dogajanj ter na moja razmišljanja, komentarje in pisanje. Moji filozofski pogledi in ideološka izhodišča se odražajo v selekciji in predstavitvi tem, raziskovalnih rezultatov in spoznanj ter usmerjajo njihovo analizo, sintezo in interpretacije, ki služijo kot (strokovna in znanstvena) podlaga za predstavljene komentarje družbenih dogajanj in razvoja ter za predloge sprememb in reform. Prepričan sem, da je pravilno in etično, da sem v svoje besedilo vključil ta odstavek, preden v zaključku poglavja predstavim svoja razmišljanja in sklepe o zastavljenih hipotezah ter o oceni možnosti za sprejem in uresničenje predlaganih reform.

Kar zadeva temeljni hipotezi, ki sta usmerjali moje delo in sem ju preverjal, menim, da teoretska razmišljanja, predstavljene analize, primerjalno proučevanje, ocene in interpretacije omogočajo, da potrdim prvo hipotezo (**H1**), da je demokracija izraz potrebe in želje ljudi, da sodelujejo v procesih odločanja ter (družbenega, ekonomskega in političnega) organiziranja in delovanja v skupnostih in okoljih, v katerih živijo. Čeprav sem opozoril, da v večini sodobnih družb opazamo nekakšno utrujenost in apatičnost ljudi, ko gre za sodelovanje v demokratičnih političnih procesih in participacijo nasploh, ker imajo občutek, da ne morejo zares vplivati na sprejete odločitve in politike, in da v raziskavah zaznavamo prepad med normativnim in dejanskim ter demokratični deficit v vseh okoljih, je spodbudno, da so mnogi nezadovoljni s predstavljenim stanjem in si želijo formalne in dejanske možnosti, da vplivajo na sprejem odločitev. Krepi se tudi spoznanje, da se je treba za demokracijo stalno truditi in boriti, saj nedavne

izkušnje ob napadu na Kapitol v Washingtonu kažejo, da je tudi v najbolj tradicionalnih in stabilnih demokracijah, za kakršne se razglasa ZDA, ta lahko ogrožena. Zato je prav, da nas skrbijo pojavi in krepitev populističnih, avtokratskih in totalitarnih sil in režimov po svetu, politike in prakse izključevanja in deljenja, kakršne promovirajo nacionalisti, rasisti in ksenofobi, rušenje demokratičnih institucij in napadi na demokratične procese, zloraba institucij za uresničevanje lastnih ozkih interesov političnih in ekonomskih elit na račun večine, pa tudi praksa »alternativnih in lažnih novic in dejstev« itd.

Potrdim lahko tudi drugo hipotezo (H2), da je v sodobnih družbah, ki so pretežno organizirane in delujejo kot (eno)nacionalne države ter se razglasa za pravne države, v katerih je uveljavljena vladavina prava, demokracija institucionalizirana, določa in ureja pa jo pravni sistem, katerega vrh predstavljajo ustave. V teh družbah so ustave hkrati pravni, politični in programski dokumenti, ki odražajo družbene odnose, razmerja in ravnotežje (družbene in politične) moči v času sprejema, hkrati pa tudi soglasje o temeljnih usmeritvah prihodnjega razvoja. Prav tako lahko potrdimo, da razvoj in spremenjene okoliščine terjajo politične in normativne reforme, ki lahko vključujejo spremembe in dopolnitve veljavne ustave, v nekaterih primerih pa tudi sprejem nove ustave. Ker se zavedam, da predlagane in v demokratičnih postopkih sprejete normativne spremembe in reforme, vključno z ustavno reformo in morebitnim sprejemom nove ustave, same po sebi ne zagotavljajo uspešnosti družbenih in političnih reform ter ne omogočajo uveljavitve konceptov razvoja, o katerih dosežemo družbeno soglasje. So pa lahko pomemben temelj in normativni okvir za njihovo uresničevanje.

Monografijo končujem z razmišljanjem in ocenami o možnostih za sprejem in uresničenje predlaganih reform in ustavnih sprememb. Kot sem napisal, upam, da bodo ta monografija, v njej predstavljena razmišljanja in predlogi reform, vključno s predlogom za sprejem nove ustave in predlogom tega besedila, spodbuda za širšo strokovno in javno razpravo v Sloveniji, ki bo identificirala ključne teme prihodnjega razvoja, o katerih bi se morali resno in poglobljeno pogovarjati in glede katerih se moramo tudi uskladiti, da bi lahko sprejeli strategijo prihodnjega razvoja. Mogoče se bo na podlagi analiz, raziskav in razprav izkazalo, da je kakšna od predlaganih rešitev koristna in uporabna tudi v praksi, zlasti pa upam, da nam bo uspelo doseči potrebno družbeno soglasje o konceptu in strategiji prihodnjega razvoja. Nisem prepričan, da bomo tako tudi zares ravnali, a menim, da sebi in zlasti prihodnjim organizacijam to dolgujemo. Prav zato predlagam, da se odrečemo sedanjemu konceptu razvoja in nebrzdanemu potrošništvu, da začnemo razmišljati trajnostno in vzdržno, da se odločimo za koncept in strategijo okolju, naravi, človeku in družbi prijaznega, vključujočega, enakopravnega in pravičnega, solidarnega, trajnostnega in vzdržnega zelenega razvoja. Predlog nove ustave, ki ga predstavljam v tej monografiji, lahko predstavlja normativno podlago in okvir za to.

Končno sporočilo, ki ga vsem polagam na srce in ponujam v razmišljanje, da nas ne bo sram pred prihodnjimi generacijami, katerih prihodnost ogrožamo, je: DRZNIMO SI UPATI!

Si lahko privoščimo, da tega ne storimo?

8 Bibliografija

- 24UR.COM, <https://www.24ur.com/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Accetto, M., Pavčnik, M. in Novak, ur. (2013). *(Ustavno)sodno odločanje*. Ljubljana: GV Založba.
- ACCPUF, ur. (2017). *La suprématie de la constitution*. (ACCPUF 7; 2015; Lausanne). Paris: ACCPUF.
- Anderson, R., Baxter, L. A. in Cissna, K. N., ur. (2004). *Dialogue: Theorizing difference in communication studies*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 2004.
- Auriel, P., Beaud, O. in Wellman, C., ur. (2018). *The rule of crisis: Terrorism, emergency legislation and the rule of law*. Cham: Springer.
- Avbelj, M., ur. (2019). *Izgradnja ustavne demokracije: liber amicorum Peter Jambreka*. Nova Gorica: Nova univerza.
- Avbelj, M., ur. (2019a). Komentar Ustave Republike Slovenije. Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica.
- Avbelj, M. in Komárek, J., ur. (2012). *Constitutional pluralism in the European Union and beyond*. Oxford, Portland (Oregon): Hart.
- Avbelj, M. in Šušteršič, J., ur. (2021). *Ideologija na sodiščih*. Nova Gorica: Nova univerza.
- Bakhtin, M. M. (1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. M. (2010 – © 1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Barber, B. R. (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Barber, B. R. (1998). *A passion for democracy: American essays*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Barroso, L. R. in Albert, R., ur. (2021). *The international review of constitutional reform*. Austin: Program on Constitutional Studies. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3917596 (dostop: 27. 2. 2022)).
- Basta Fleiner, L. R. in Marinković, T., ur. (2014). Key developments in constitutionalism and constitutional law. The Hague: Eleven International Publishing.
- Bašić, G., Žagar, M. in Tatalović, S., ur. (2018). *Multiculturalism in public policies*. Belgrade/Beograd: Academic Network for Cooperation in South-East Europe.
- Bavcon, L. et al. (2007). 15 let uresničevanja Ustave Republike Slovenije: Zbornik. Ljubljana: Pravna fakulteta / Facultas iuridica.
- BBC News, <https://www.bbc.com/news/> (dostop: 27. 2. 2022).

- Bregman, R. (2016). *Utopia for realists: The case for a universal basic income, open borders, and a 15-hour workweek*. The Correspondent. (<https://thecorrespondent.com/> (dostop: 27. 2. 2022)).
- Besselink, L. F. M. in Banaszak, B., ur. (2014). *Constitutional law of the EU member states*. Deventer: Kluwer a Wolters Kluwer business.
- Beyme, K. von (2002). *Parliamentary democracy: Democratization, destabilization, reconsolidation, 1789–1999*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Bobbio, N. (1987). *The future of democracy: A defence of the rules of the game*. Oxford: Polity Press.
- Bobbio, N. (1995). *Il futuro della democrazia*. Torino: Einaudi.
- Bobbio, N. (2005). *Liberalism and democracy*. (Translated by Martin Ryle and Kate Soper.) London, New York: Verso.
- Bobek, M. in Adams - Prassl, J., ur. (2020). *The EU charter of fundamental rights in the member states*. Oxford: Hart.
- Bohm, D. (2009 – ©1996). *On dialogue*. London, New York: Routledge.
- Brousek, J., Grafenauer, D., Wintersteiner, W. in Wutti, D., ur. (2020). *Slovenija – Österreich: Befriedenes Errinnern – Osvabajačoče spominjanje: Dialogsko obravnavanje zgodovine – Dialogische Aufarbeitung der Vergangenheit*. Celovec: Drava.
- Brubaker, R. (2006). *Ethnicity without groups*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Buber, M. (1984). *Das dialogische Prinzip*. Originalausg, 5. durchgesehene Aufladung. Heidelberg: L. Schneider.
- Bučar, F. (2006). *Na novih razpotjih*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Bučar, F. (2009). *Slovenci in prihodnost: slovenski narod po rojstvu države*. Radovljica: Didakta.
- Bučar, F. (2011). *Čas velikih sprememb*. Radovljica: Didakta.
- Bučar, F. (2012). *Temelji naše državnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Burton, J. W. (1996). *Conflict resolution: Its language and processes*. Lanham, London: Scarecrow Press.
- Butler, J., Didi - Huberman, G., Bourdieu, P., Badiou, A., Khiari, S. in Rancière, J. (2016). *What is a people?* (Introduction by Bruno Bosteels; conclusion by Kevin Olson; translated by Jody Gladding.) New York: Columbia University Press.
- CNBC News, <https://www.cnn.com/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Cerar, M., Novak, A. in Pavčnik, M. (2021). *Uvod v pravoznanstvo*. 3., pregledana, spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Dahl, R. A. (1982). *Dilemmas of pluralist democracy, Autonomy vs. control*. New Haven, London: Yale University Press.

- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven, London: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. New Haven, London: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2006). *A preface to democratic theory*. (Expanded edition.) Chicago, London: University of Chicago Press.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (*Stockholm Declaration* (1972), <https://digitallibrary.un.org/record/84660?ln=en>, <https://legal.un.org/avl/ha/dunche/dunche.html>, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf), adopted on June 16, 1972 by the United Nations Conference on the Human Environment at the 21st plenary meeting (<https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (dostop: 27. 2. 2022))).
- della Porta, D. in Keating, M., ur. (2008). *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Delo, <https://www.delo.si/novice/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Dialogue, Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/dialogue> (dostop: 27. 2. 2022).
- Dialogue, English Oxford Living Dictionary. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/dialogue> (dostop: 27. 2. 2022).
- Dnevnik, <https://www.dnevnik.si/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Dragoš, S., ur. (2019). *Enostavna ideja: univerzalni temeljni dohodek*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- DW – Deutsche Welle, Made for Minds, <https://www.dw.com/en/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Dyzenhaus, D. in Thorburn, M., ur (2016). *Philosophical foundations of constitutional law*. Oxford: Oxford University Press.
- Fleiner, T., Misić, A. in Töppelwien, N. (2005). *Swiss constitutional law*. The Hague: Kluwer Law International.
- Freire, P. (2001 – ©1998): *Pedagogy of freedom: Ethics, democracy and civic courage*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Fruhstorfer, A. in Hein, M., ur. (2016). *Constitutional politics in Central and Eastern Europe: From post-socialist transition to the reform of political systems*. Wiesbaden: Springer VS.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. London: Sage.
- Galtung, J. (2000). *Conflict transformation by peaceful means* (The transcend method), *participants' and trainers' manual*. Geneva: United Nations.
- Galtung, J. (2001). *After Violence, Reconstruction, Reconciliation, Resolution: Coping With Visible and Invisible Effects of War and Violence*. V: Abu

- Nimer, M., ur. *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*. Lanham: Lexington Books The Rowman & Littlefield, str. 2–23.
- Galtung, J., Jacobson, C. J. in Brand-Jacobson, K. F. (2002): *Searching for Peace: The Road to TRANSCEND*, London: Pluto Press.
- Gárdos - Orosz, F. in Szente, Z., ur. (2021). *Populist challenges to constitutional interpretation in Europe and beyond*. London: Abingdon; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Grad, F., Kaučič, I. in Zagorc, S. (2018). *Ustavno pravo*. 2. spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Grad, F., Sovdat, J. in Zagorc, S. (2021). *Volilno pravo*. Ljubljana: Litteralis, Pravna fakulteta.
- Grad, F. in Sancin, V., ur. (2021). *Parlamentarna avtonomija: Notranji in zunanji vidiki*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Založba Pravne fakultete.
- Guiding principles on business and human rights: Implementing the United Nations "Protect, respect and remedy" framework*. (2011). New York, Geneva; United Nations, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. (https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf (dostop: 28. 2. 2022)).
- Hague, R. in Harrop, M. (2004). *Comparative government and politics: An Introduction*. (6th Edition.) Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, N.Y.: Palgrave Macmillan.
- Held, D. (2000). *Political theory and the modern state: Essays on state, power and democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. (2016). *Models of democracy*. (3rd edition, reprinted.) Cambridge, Malden, MA: Polity.
- Hribar, S. (2009). *Razkrižja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hribar, S. in Hribar, T. (2021). *Slovenski razkoli in slovenska sprava*. Mengeš: Ciceron.
- Il testo della Costituzione della Repubblica italiana è aggiornato alla legge costituzionale 20 aprile 2012, n. 1 (G.U. n. 95 del 23 aprile 2012) Il testo del Regolamento del Senato è aggiornato alle modificazioni approvate dall'Assemblea il 20 dicembre 2017 (G.U. n. 15 del 19 gennaio 2018). (https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/COST_REG_luglio_2020_archivio.pdf (dostop: 27. 2. 2022))
- Jackson, V. C. in Tushnet, M., ur. (2017). *Proportionality: New frontiers, new challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Jacobsohn, G. in Schor, M., ur. (2018). *Comparative constitutional theory*. Cheltenham (UK); Northampton (MA): E. Elgar.
- Jambrek, P. (2014). *Demokracija in država: Slovenska demokracija in država*

- *ustanovitev, krize in vizije*. Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije; Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta.
- Jambrek, P. (2014a). *Theory of rights: Theory of human rights and fundamental freedoms - behavioral, social and normative approaches*. Nova Gorica: European Faculty of Law; Kranj: Graduate School of Government and European Studies.
- Jambrek, P. (2014b). *Ustava in svoboda: Ustavna ureditev Slovenije - izvori, teme-lji in razvoj*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta; Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije.
- Jenkins, R. (2008). *Rethinking ethnicity*. Los Angeles: Sage.
- Kaučič, I., ur. (2010). *Zakonodajni referendum: Pravna ureditev in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo, GV Založba.
- Kaučič, I., ur. (2016). *Ustavni položaj predsednika republike*. Maribor: Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila.
- Klein, E. in Klein, O. (2020). *Verfassungsprozessrecht*. 4., neu bearbeitete und erwe-terte Auflage. Heidelberg: C. F. Müller.
- Komac, M. in Vizi, B., ur. (2018). *Bilateralni sporazumi kot oblika urejanja varstva narodnih manjšin: primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic sloven-ske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji*. Budapest: l'Harmattan.
- Krunke, H. in Thorarensen, B., ur. (2018). *The Nordic constitutions: A comparative and contextual study*. Oxford: Hart.
- Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (FCCC/CP/1997/L.7/Add.1), COP – Conference of the Parties, Third session, Kyoto, 1-10 December 1997, Agenda item 5 (<https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/cop3/l07a01.pdf>, <https://unfccc.int/documents/2409> (dostop: 27. 2. 2022)).
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. New Haven, London: Yale University Press.
- Lipset, S. M. (1981). *Political man: The social bases of politics*. (Expanded edition.) Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Máiz, R. in Requejo, F., ur. (2005). *Democracy, nationalism and multiculturalism*. London, New York: F. Cass.
- Masterman, R. in Shütze, R., ur. (2019). *The Cambridge companion to compara-tive constitutional law*. Cambridge (United Kingdom): Cambridge University Press.
- Mavčič, A. (2002). *Primerjalno ustavno pravo – pravo človekovih pravic*. Ljubljana: Pasadena.
- Mavčič, A., ur. (2018). *Constitutional review systems around the world*. Lake Mary: Vandeplas.
- Mavčič, A., Letnar Čerňič, J., Zagoričnik Marinič, P., Matijašević, N. in Bohinc,

- E. (2012). *Constitutional law in Slovenia*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- McDonough, B. in Bustillos Morales, J. (2020). *Universal basic income*. London, New York: Routledge.
- Mihalič, R. in Strban, G. (2015). *Univerzalni temeljni dohodek*. Ljubljana: IUS Software, GV Založba.
- Mikulec, B. (2017). On democratic adult education: Navigating the dialogue between consensus and dissensus in contemporary multicultural communities. *Dyskursy Młodych Andragogów: rocznik*, 18, 89–101.
- MMC RTVSLO – Multimedijски center RTV Slovenije, <https://www.rtv slo.si/> (dostop: 27. 2. 2022).
- Myrdal, G. (1969). *Objectivity in Social Research*. New York: Pantheon Books.
- Nikolić, O., ur. (2018). *Uvod u pravo Švajcarske / Introduction to the law of Switzerland*. Beograd: Institut za uporedno pravo / Institut of Comparative Law.
- Občine v številkah, Republika Slovenija, gov.si, <https://www.gov.si/teme/obcine-v-stevilkah/> (dostop, 06. 2. 2022).
- Onida, V. (2019). *Constitutional law in Italy*. Second edition. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Paris Agreement (2015). United Nations. (https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (dostop: 27. 2. 2022)).
- Paris Climate Change Conference, COP 21 and CMP 11 meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, in Paris, France from 30 November to 11 December 2015 (<https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/past-conferences/paris-climate-change-conference-november-2015/paris-climate-change-conference-november-2015> (dostop: 27. 2. 2022)).
- Piciga, D., Schieffer, A. in Lessem, R., ur. (2016). *Integral Green Slovenia: Towards a Social Knowledge and Value Based Society and Economy at the Heart of Euroše*. Abingdon et al.: Routledge.
- Pugwash Conferences on Science and World Affairs (<https://pugwash.org/> in https://en.wikipedia.org/wiki/Pugwash_Conferences_on_Science_and_World_Affairs (dostop: 1. 2. 2022)).
- Republika Slovenija, Statistični urad, Slovenske statistične regije in občine v številkah, <https://www.stat.si/obcine/sl> (dostop: 1. 2. 2022).
- Ribičič, C. (2003). *Mozaik ustavnih sprememb: od slovenske ustavnosti k evropski*. Ljubljana: GV Založba, Pravna praksa.
- Ribičič, C. (2016). *Med pravom in pravičnostjo: Sto in en utrinek*. Ljubljana: IUS Software, GV Založba.
- Ribičič, C., ur. (2022). *Poslanstvo in delovanje Ustavnega sodišča*. Ljubljana: Inštitut za ustavno pravo.

- Ribičič, C. in Kaučič, I. (2016). *Referendum and the Constitutional Court of Slovenia*. Regensburg: Universitätsverlag.
- Sartori, G. (1987). *The theory of democracy revisited: Part one: The contemporary debate; Part two: The classical issues*. Catham, New Jersey: Catham House Publishers.
- Sartori, G. (2000). *Pluralismo, multiculturalismo e estranei: Saggio sulla società multietnica*. (2a ed.) Milano: Rizzoli.
- Sartori, G. (2008). *La democrazia in trenta lezioni*. (A cura di Lorenza Foschini.) Milano: Mondadori.
- Schoem, D. L. in Hurtado, S., ur. (2004). *Intergroup dialogue: Deliberative democracy in school, college, community, and workplace*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*. UNDRR – United Nations Disaster Risk Reduction, <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030> (dostop: 28. 2. 2022).
- Senehi, J., Ryan, S. in Byrne, S., ur. (2010). *Special Issue: Peacebuilding, Reconciliation, and Transformation: Voices from the Canada–EU Conflict Resolution Student Exchange Consortium*. V: "Peace and Conflict Studies" 17/1 (Spring 2010), str. 1–266.
- Sheahen, A. (2013). *Basic income guarantee: your right to economic security*. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Skupnost občin Slovenije, Zemljevid občin – Tabela, (<https://skupnostobcin.si/podatki/zemljevid-obcin-tabela/#p2>) (dostop: 8. 2. 2022).
- Sovdat, J. (2016). *Ustavno procesno pravo: praktikum*. 2., spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Pravna fakulteta / Facultas iuridica, Litteralis.
- Spajić - Vrkaš, V. in Žagar, M. (2012). *Civic education in South-Eastern Europe: Education and training for human rights and active democratic citizenship*. V: Benedek, W., ur. *European yearbook on human rights 2012*. Antwerp: Intersentia; Wien: Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 401–416.
- Spano, S. J. (2001). *Public dialogue and participatory democracy: The Cupertino community project*. Cresskill: Hampton Press.
- Spinney, L. P. R. (2018). *The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*. London.
- Teršek, A. (2017). *Socialna ustavna demokracija: Iz filozofije in teorije v prakso*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Teršek, A. (2018). *Etika politike: Esejistični komentar ustave, z novo ustavo*. Ljubljana: UMco.
- The 26th UN Climate Change Conference of the Parties (COP26) in Glasgow, 31 October – 13 November 2021. (<https://ukcop26.org/>) (dostop: 27. 2. 2022)).
- The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations*. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2008

- <https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations> (dostop: 27. 2. 2022).
- The Federal Assembly – The Swiss Parliament: Dossier The Federal Constitution, <https://www.parlament.ch/en/%C3%BCber-das-parlament/how-does-the-swiss-parliament-work/Rules-governing-parliamentary-procedures/federal-constitution> (dostop: 27. 2. 2022).
- The situation of Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights in Slovenia. (2021). In Depth Analysis Requested by the LIBE committee for the DRFMG. EU – European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies, PE 690.410 - 25 March 2021. (<https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/231906/SLOVENIA%20IDA%20DRFMG.update.pdf> (dostop: 27. 2. 2022)).
- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC, 1992), signed at the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (3-14 June 1992) entered into force on 21 March 1994. (https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (dostop: 27. 2. 2022)).
- United Nations Framework Convention on Climate Change: Handbook.* (2006). Bonn, Germany: Climate Change Secretariat – UNFCCC. (<https://unfccc.int/resource/docs/publications/handbook.pdf> (dostop: 27. 2. 2022)).
- Ustava Republike Slovenije (1991, z ustavnimi dopolnili), (Uradni list RS, št. 33/91-I z dne 28. 12. 1991), Ustavni zakon o spremembi 68. člena Ustave Republike Slovenije – UZS68 (Uradni list RS, št. 42/97 z dne 17. 7. 1997), Ustavni zakon o dopolnitvi 80. člena Ustave Republike Slovenije – UZ80 (Uradni list RS, št. 66/00 z dne 26. 7. 2000), Ustavni zakon o spremembah I. poglavja ter 47. in 68. člena Ustave Republike Slovenije – UZ3a, 47, 68 (Uradni list RS, št. 24/03 z dne 7. 3. 2003), Ustavni zakon o spremembi 14. člena Ustave Republike Slovenije – UZ14 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembi 43. člena Ustave Republike Slovenije – UZ43 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembi 50. člena Ustave Republike Slovenije – UZ50 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembah 121., 140. in 143. člena Ustave Republike Slovenije – UZ121, 140, 143 (Uradni list RS, št. 68/06 z dne 30. 6. 2006), Ustavni zakon o spremembi 148. člena Ustave Republike Slovenije – UZ148 (Uradni list RS, št. 47/13 z dne 31. 5. 2013), Ustavni zakon o spremembah 90., 97. in 99. člena Ustave Republike Slovenije – UZ90, 97, 99 (Uradni list RS, št. 47/13 z dne 31. 5. 2013), Ustavni zakon o dopolnitvi III. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ70a (Uradni list RS, št. 75/16 z dne 30. 11. 2016), Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021).

- Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021).
- Van Parijs, P. (2001). What's wrong with a free lunch? (Foreword by Splow, R. M., edited by Cohen, J.) Cambridge, MA: Boston review.
- Zagorc, S. in Bardutzky, S. (2017). *Ustavno pravo skozi ustavnosodno presojo*. Ljubljana: Inštitut za pravno raziskovanje, izobraževanje in svetovanje.
- Žagar, M. (1988). Zgodba o demokraciji in političnem pluralizmu: o političnem pluralizmu nasploh in o njegovih možnostih pri nas danes, v bližnji in daljši prihodnosti. *Dnevnik*, 30. XII. 1988, 11–14.
- Žagar, M. (1989). In kako kaj politični pluralizem v svetu? *Dnevnik*, 15. VII. 1989, 10–12.
- Žagar, M. (1989a). *Kakšni naj bosta novi ustavi: teze za novo slovensko in jugoslovansko ustavo ter teze listine o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah*. Ljubljana: Komunist.
- Žagar, M. (1989b). Moderna ustava: zgolj lepe želje ali realnost? V: *Kakšna reforma političnega sistema*. Ljubljana: Komunist, 1989, 57–61.
- Žagar, M. (1989c). Politični pluralizem: stvarnost in perspektive: (teze za razmišljanje). V: Bibič, A., ur. *Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja: (zbornik referatov)*. [Ljubljana]: Slovensko politološko društvo, 109–126.
- Žagar, M. (1989d). Ureditev pravice do združevanja: politični pluralizem. *Dnevnik*, 5. IX. 1989, 10.
- Žagar, M. (1991). Narodne manjšine v Sloveniji: Manjšine naj ne bodo drobiž v ustavnih in političnih sporih. *Naši razgledi, NR*, 5. IV. 1991, let. 40, št. 7, 195.
- Žagar, M. (1992). The model of asymmetrical decision-making as a mean of protection and of assuring equal rights for ethnic minorities in multi-ethnic (ethnically plural) societies. *The journal of ethno-development*, letn. 1, št. 1, 91–108.
- Žagar, M. (1993). Na poti v demokracijo?: Nekaj značilnosti procesov demokratizacije in prehoda iz političnega monizma v pluralizem. V: Fink - Hafner, D. in Strmčnik, B., ur. *Problemi konsolidacije demokracije: zbornik referatov*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo, 47–66.
- Žagar, M. (1994). *Izhodišča za novo organiziranost slovenske kulture: [modeli organiziranja in upravljanja v kulturi]*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
- Žagar, M. (1994a). Nation-states, their constitutions and multi-ethnic reality: Do constitutions of nation-states correspond to ethnic reality? *The journal of ethno-development*, letn. 3, št. 3, 1–19.
- Žagar, M. (1994b). National sovereignty at the end of the twentieth century: relativisation of traditional concepts; the case of Slovenia. V: Bučar, B. in Kuhnle, S., ur. *Small states compared: Politics of Norway and Slovenia*. Bergen: Alma Mater, 235–252.

- Žagar, M. (1994/1995). Constitutions in multi-ethnic reality. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 29/30, 143–164.
- Žagar, M. (1995). Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije iz 1974 in osamosvajanje republike Slovenije. V: Grafenauer, B. et al., ur. *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 367–378.
- Žagar, M. (1996). The constitution of the Republic of Slovenia: An aid on the way to Europe?. V: Fink - Hafner, D. in COX, T., ur. *Into Europe?: perspectives from Britain and Slovenia*. Ljubljana: Faculty of Social Sciences, 123–145.
- Žagar, M. (1996a). Nationality, citizenship and protection of ethnic minorities: The case of the Republic of Slovenia. V: Decaux, E. in Pellet, Alain (ur.). *Nationalité minorités et succession d'états en Europe de l'est*. Paris: Montchrestien, 247–272.
- Žagar, M. (1996b). Parlamenti v demokratičnem procesu: demokratizacija v Sloveniji in drugih srednje in vzhodno evropskih državah. V: Brezovšek, M., ur. *Slovenski parlament – izkušnje in perspektive: zbornik referatov*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo, 103–118.
- Žagar, M. (1997). Asimetrije: kako odraziti obstoječe razliknosti in asimetrije v političnem sistemu?. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja*. 1997, let. 34, št. 5, str. 793–807.
- Žagar, M. (1997a). Eslovenia: será posible el éxito tras una década de transición?. V: *Las nuevas instituciones políticas de la Europa Oriental*. Madrid: Centro de estudios constitucionales institució Valenciana d'estudis i investigació, 311–374.
- Žagar, M. (1997b). Rešitev, ki je postala problem: nacionalne države in večetnična realnost. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 32, 7–13.
- Žagar, M. (1997c). Sodobne države, kontinuirano izobraževanje in demokracija: izobraževanje odraslih v državnih institucijah, lokalni samoupravi in državljska vzgoja. V: Brezovšek, M., ur. *Demokracija – vladanje in uprava v Sloveniji: zbornik referatov*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo, 55–74.
- Žagar, M. (1998). Nationality, citizenship and protection of ethnic minorities: The case of the Republic of Slovenia. V: Stern, B., ur. *Dissolution, continuation and succession in Eastern Europe*. The Hague; Boston; London: Martinus Nijhoff: Kluwer Law International, 119–144.
- Žagar, M. (1998a). Parliaments in the democratic process: Slovenia and Central and Eastern Europa. V: Longley, L. D. in ZAJC, D., ur. *The new democratic parliaments: the first years*. Appleton (USA): Research Committee of Legislative Specialists International Political Science Association: Lawrence University, 319–332.
- Žagar, M. (1999). Sorazmernost med interesi posameznika in države na

- področju državljanstva. V: *V. dnevi javnega prava: Portorož, 7.–9. junij 1999. Izobraževanje in usposabljanje v javni upravi*, 1999, 1. [Ljubljana: Inštitut za javno upravo], 684–696.
- Žagar, M. (2000). *Citoyenneté - nationalité: un juste équilibre entre les intérêts des états et ceux des individus*. V: *“Trends and developments in national and international law on nationality” (Strasbourg, 18 and 19 October 1999): proceedings*. Strasbourg: Council of Europe, 99–118.
- Žagar, M. (2003). Pandora’s box: Federalism in Central and Eastern Europe – the applicability of the federal model(s) in the “post-communist Europe”. V: Pieńkowska, A., ur. *O nowy kształt Europy: XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla dyskusji o przyszłości Europy*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 389–406.
- Žagar, M. (2008). Diversity management and integration: from ideas to concepts. *European yearbook of minority issues*, Vol. 6, 2006/7, 307–327.
- Žagar, M. (2009). Strategies for the prevention, management, and/or resolution of (ethnic) crisis and conflict: the case of the Balkans. V: Sandole, D. J. D. et al., ur. *Handbook of conflict analysis and resolution*. London; New York: Routledge, 456–474.
- Žagar, M. (2010). Human and minority rights, reconstruction and reconciliation in the process of state- and nation-building in the Western Balkans. *European yearbook of minority issues*, Vol. 7, 2007/8, 353–406.
- Žagar, M. (2011). The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations, Minority Rights and Trends in Minority Protection. V: Palermo, F. in Sabanadze, N., ur. *National minorities in inter-state relations*. Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers: OSCE, 129–143.
- Žagar, M. (2012). Ko so (bile) dovoljene sanje ... zaradi katerih nismo iskali potrebnih rešitev: slovenska ustava dvajset let potem. *Dnevnik*, 14. 1. 2012, 14–15.
- Žagar, M. (2012a). The future of federalism in Europe and globally. V: Palermo, F. et al., ur. *Globalization, technologies and legal revolution: the impact of global changes on territorial and cultural diversities, on supranational integration and constitutional theory: liber amicorum in memory of Sergio Ortino*. (Schriftenreihe der Europäischen Akademie Bozen, Bereich „Minderheiten und Autonomien“, Bd. 21.) Baden-Baden: Nomos, 345–369.
- Žagar, M. (2016). Upravljanje različnosti in integracija: od idej do konceptov. V: Grafenauer, D. in Munda Hirnök, K., ur. *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 286–307.
- Žagar, M. (2017). Inclusion, participation and self-governance in plural societies: Participation of national minorities in the CEI area. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 78 (junij 2017), 5–22.
- Žagar, M. (2018). Autonomy as mode of inclusion and participation of distinct

- communities and persons belonging to them. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, No. 81 (December 2018), 5–20.
- Žagar, M. (2018a). Diversities, multiculturalism, inter-culturalism and diversity management in Southeast Europe. V: Bašić, G., Žagar, M. in Tatalović, S., ur. *Multiculturalism in public policies*. Belgrade: Academic Network for Cooperation in South-East Europe, 9–35.
- Žagar, M. (2020). Impacts of the SARS-CoV-2 virus and covid-19 pandemic on societies, sciences and minorities. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, No. 85 (December 2020), 5–32. (<https://rig-td.si/wp-content/uploads/2020/12/Rig-85-Zagar.pdf> (dostop: 27. 2. 2022)).
- Žagar, M. (2020a). Odprt vključujoč javni dialog: Pristop, orodje, ideologija in cilj. V: Medvešek, M. in Novak - Lukanovič, S., ur. *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 11–39.
- Žagar, M. (2020b). Odprt vključujoč javni dialog: pristop, orodje, ideologija in cilj = Offener, inklusiver, öffentlicher Dialog: Ansatz, Instrument, Ideologie und Ziel. V: Brousek, J. et al., ur. *Slovenija - Österreich: befreiendes Erinnern = osvobajajoče spominjanje: dialogische Aufarbeitung der Vergangenheit = dialoško obravnavanje zgodovine*. Klagenfurt; Celovec: Drava, 95–107, 108–125.
- Žagar, M. (2020c). Transforming ethnic conflict: Building peace and diversity management in divided societies. V: Byrne, S., Matyók, T., Scott, I. M. in Senehi, J., ur. *Routledge companion to peace and conflict studies*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 414–424.
- Žagar, M. (2021). Dvajset let pozneje: položaj in pravice manjšin ob koncu drugega desetletja 21. stoletja v Sloveniji, Evropi in po svetu. V: Pettan, S., ur. *Glasba in etnične manjšine: (trans)kulturna dinamika v Sloveniji po letu 1991 = Music and ethnic minorities: (trans)cultural dynamics in Slovenia after the year 1991*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 27–41.
- Žagar, M. (2021a). Individual and collective identities: national and diaspora identities. V: Marković, M. I., ur. *Dijaspore, identitet i migracije: možnosti i izazovi: radovi sa okruglog stola u organizaciji Rektorata Univerziteta Crne Gore i Fakulteta političkih nauka UCG*, Podgorica, 13.–14. decembar, 2019. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka, 19–62.
- Žagar, M. (2021b). Poziv k razmisleku. *Delo, Sobotna priloga*, 15. maj 2021, 16–17.
- Žagar, M. (2021c). Vrag je odnesel šalo! *Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 18. december 2021, <https://www.dnevnik.si/1042979364/objektiv-nova/sedem-tock-v-katerih-se-moramo-poenotiti> (dostop: 27. 2. 2022).
- Žagar, M. (2022). Poštenost, objektivnost in odgovornost v javnem diskurzu. *Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 29. 1. 2022, <https://www.dnevnik.si/1042982143/objektiv-nova/komentarji/postenost-objektivnost-in-odgovornost-v-javnem-diskurzu> (dostop: 27. 2. 2022).

- Žagar, M. in Brinar, I. (2008). Slovénie. V: Waele, J.-M. de, ur. *Les démocraties européennes: approche comparée des systèmes politiques nationaux*. Paris: Armand Colin, 402–418.
- Žagar, M. in Novak, A. (1997). Ustavno varstvo in ustavnosodna presoja zaščite etničnih manjšin. *Pravna praksa: PP*. 1997, let. 16, št. 3, str. 2–5.
- Žagar, M. in Novak, A. (1998). La protección de las minorías nacionales en la Europa Central y del este a través del derecho constitucional e internacional. *Humana iura*, 19–68.
- Žagar, M. in Novak, A. (1999). Constitutional and international protection of national minorities in Central and Eastern Europe. V: Žagar, M., Jesih, B. in Bešter, R., ur. *The constitutional and political regulation of ethnic relations and conflicts: [selected papers]*. Ethnicity, 2. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 177–214.
- Žgur, M., Kogovšek Šalamon, N. in Koritnik, B., ur. (2017). Izzivi ustavnega prava v 21. stoletju: Liber amicorum Ciril Ribičič. Maribor: Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila.
- Widerquist, K., ur. (2013). *Basic income: an anthology of contemporary research*. Chichester: Wiley Blackwell.

9 Končne opombe

- 1 Besedilo je rezultat večdesetletnega raziskovanja, pri čemer posebej navajam raziskovanje na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV) v okviru njegovega raziskovalnega programa Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081) in temeljnega raziskovalnega projekta Politična participacija narodnih manjšin in njihovih pripadnikov: Primerjalna študija politične participacije slovenskih skupnosti v sosednjih državah Republike Slovenije (J5-3117), ki ju financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- 2 Npr.: Žagar (1988, 1989, 1989a, 1989b, 1989c, 1989d, 1991, 1992, 1993, 1994, 1994a, 1994b, 1994/95, 1995, 1996, 1996a, 1996b, 1997, 1997a, 1997b, 1997c, 1998, 1998a, 1999, 2000, 2003, 2008, 2009, 2010, 2012, 2012a, 2016, 2017, 2018, 2020, 2020a, 2020b, 2020c, 2021, 2021a, 2021b, 2021c, 2022), Žagar in Brinar (2008), Žagar in Novak (1997, 1998, 1999).
- 3 Žagar (2021c)
- 4 Več o teh krizah, njihovi medsebojni prepletenosti in odvisnosti ter njihovem upravljanju in razreševanju na vseh ravneh družbenega organiziranja in upravljanja sem pisal v Žagar (2020), 6–13.
- 5 O neliberalni demokraciji, populizmu, avtokratskih težnjah in drugih aktualnih tematikah, ki jih vsaj v posameznih segmentih predstavljajo, spremljajo in o njih poročajo ter jih včasih podrobneje obravnavajo relevantni in zaupanja vredni mediji v Sloveniji in po svetu, si lahko več preberete na spletnih straneh različnih, zaupanja vrednih informacijskih medijev, npr.: 24. ur, BBC, CNBC, Delo, Dnevnik, DW, MMC itd.
- 6 Med primeri, ki jih najpogosteje navajajo v tem kontekstu, omenjam zlasti nekdanjega predsednika ZDA Donalda Trumpa, brazilskega predsednika Jaira Bolsonaro in beloruskega predsednika Aleksandra Lukašenka, ki so sprva v svojih nastopih zanikali ali vsaj zmanjševali potencialno nevarnost virusa SARS-CoV-2 za zdravje ljudi in družbe, vzbujali dvom v cepiva in njihovo učinkovitost ter niso promovirali cepilnih kampanj in pozivali ljudi, da se cepijo. Ko gre za splošno družbeno situacijo, apatijo ljudi in njihovo nezaupanje do politike in države, seveda ne smemo pozabiti evropskih populistov in avtokratov, med katerimi poleg domačih v Sloveniji najpogosteje omenjamo madžarskega premierja Viktorja Orbana (npr. 24. ur, BBC, Delo, Dnevnik, MMC itd.).
- 7 Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I z dne 28. 12. 1991), Ustavni zakon o spremembi 68. člena Ustave Republike Slovenije – UZS68 (Uradni list RS, št. 42/97 z dne 17. 7. 1997), Ustavni zakon o dopolnitvi 80. člena Ustave Republike Slovenije – UZ80 (Uradni list RS, št. 66/00 z dne 26. 7. 2000), Ustavni zakon o spremembah I. poglavja ter 47. in 68. člena Ustave Republike Slovenije – UZ3a, 47, 68 (Uradni list RS, št. 24/03 z dne 7. 3. 2003), Ustavni zakon o spremembi 14. člena Ustave Republike Slovenije – UZ14 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembi 43. člena Ustave Republike Slovenije – UZ43 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembi 50. člena Ustave Republike Slovenije – UZ50 (Uradni list RS, št. 69/04 z dne 24. 6. 2004), Ustavni zakon o spremembah 121., 140. in 143. člena Ustave Republike Slovenije – UZ121, 140, 143 (Uradni list RS, št. 68/06 z dne 30. 6. 2006), Ustavni zakon

o spremembi 148. člena Ustave Republike Slovenije – UZ148 (Uradni list RS, št. 47/13 z dne 31. 5. 2013), Ustavni zakon o spremembah 90., 97. in 99. člena Ustave Republike Slovenije – UZ90,97,99 (Uradni list RS, št. 47/13 z dne 31. 5. 2013), Ustavni zakon o dopolnitvi III. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ70a (Uradni list RS, št. 75/16 z dne 30. 11. 2016), Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021).

- 8 V posameznih končnih opombah navajam konkretne objave in dela, ki jih citiram, neposredno povzemam ali komentiram v besedilu, ko sem pisal, pa je na moje pisanje vsaj posredno vplivala še vrsta drugih relevantnih objav, virov in dokumentov, med katerimi na tem mestu navajam naslednje: Accetto et al., ur. (2013), ACCPUF, ur. (2017), Auriel et al., ur. (2018), Avbelj, ur. (2019, 2019a), Avbelj in Komárek, ur. (2012), Avbelj in Šušteršič, ur. (2021), Barroso in Albert, ur. (2021), Basta Fleiner in Marinković, ur. (2014), Bavcon et al. (2007), Besselink in Banaszak, ur. (2014), Bobek in Adams - Prassl, ur. (2020), Bučar (2006, 2009, 2011, 2012), Cerar et al. (2021), Dyzenhaus in Thorburn, ur. (2016), Fleiner et al. (2005), Fruhstorfer, A. in Hein, M., ur. (2016), Gárdos - Orosz in Sente, ur. (2021), Grad et al. (2018), Grad et al. (2021), Grad in Sancin, ur. (2021), Jackson in Tushnet, ur. (2017), Jacobsohn in Schor, ur. (2018), Jambrek (2014, 2014a, 2014b), Kaučič, ur. (2010, 2016), Klein in Klein (2020), Krunke. in Thorarensen, ur. (2018), Masterman in Shütze, ur. (2019), Mavčič (2002), Mavčič, ur. (2018), Mavčič et al. (2012), Nikolić, O., ur. (2018), Onida (2019), Ribičič (2003, 2016), Ribičič, ur. (2022), Ribičič in Kaučič (2016), Sovdat (2016), Teršek (2017, 2018), Zagorc in Bardutzky (2017), Žgur et al., ur. (2017) itd.
- 9 V procesu odprtega in vključujočega javnega dialoga morajo vsi sodelujoči poznati njegov proces in točno določena pravila, ki zagotavljajo odprtost za vse relevantne tematike in za vključevanje vseh relevantnih in zainteresiranih subjektov, natančno opredeljujejo kanale in način komuniciranja ter potek komuniciranja. Pravila morajo točno določiti tudi, kdo in kako proces koordinira, kaj je dovoljeno in kaj ne, kdo in kako ta pravila uveljavlja ter kako se preverja njihovo spoštovanje in uveljavlja sankcije za morebitne kršitve. Prav tako morajo ta pravila in tisti, ki proces koordinirajo, jasno pojasniti, kako se bodo pravila in sankcije uporabljali in uresničevali (glej npr. Žagar (2020a, 2020b).
- 10 Glej npr. della Porta in Keating, ur. (2008).
- 11 Hague in Harrop (2004), 69.
- 12 Omenjam sodelovanje s Svetom Evrope, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi, zlasti z njenim Visokim komisarjem za narodne manjšine pri pripravi njegovih Bolzanskih/Bozenskih priporočil in Paktom stabilnosti za Jugovzhodno Evropo, z institucijami Črne gore, Hrvaške, (Severne) Makedonije in Srbije ter pripravo osnutka Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (glej npr. Komac in Vizi, ur. (2018), *The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations* (2008), Žagar, M. (2011), 129–143).
- 13 Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021).
- 14 Zlasti pogosto navajajo tradicionalno Jeffersonovo definicijo, da je demokracija »vladavina ljudstva, ki jo ljudstvo uresničuje za ljudstvo« (*the rule of the people, by the people, for the people*).

- 15 Moderni pojem »demokracija« je izpeljanka (staro)grške besede »demokratia«, ki izhaja iz dveh korenskih pomenov: »*demos*« (ljudstvo) in »*kratein*« (vladati). V konkretnem primeru antične atenske demokracije je to pomenilo oblast svobodnih moških državljanov, med katerimi je obstajala nekakšna politična enakost, medtem ko so bili vsi ostali prebivalci izključeni. V 16. stoletju je v angleščino in (takrat ali kasneje) v večino (sodobnih) evropskih jezikov beseda prišla iz francoske besede »*democratie*«, ki je seveda nastala iz omenjenega starogrškega pojma oziroma korena (glej npr. Held (1989), 13.)
- 16 Glej npr. Barber (1984, 1998), Beyme, von (2002), Bobbio (1987, 1995, 2005), Butler et al. (2016), Dahl (1982, 1989, 1998, 2006), Held (2000, 2016), Lijphart (1999), Lipset (1981), Sartori (1987, 2000, 2008) idr.
- 17 Različni avtorji opredeljujejo različne tipe, vrste in oblike demokracije. Ko gre za različna področja življenja, na katerih se demokracija uveljavlja, kaže poleg politične demokracije omeniti zlasti industrijsko, ekonomsko in socialno demokracijo.
- 18 Te skupnosti vključujejo ožje in velike družine, različne skupine in širše skupnosti, ki nastanejo in se oblikujejo v različnih zgodovinskih obdobjih in situacijah, pa tudi države in zlasti v novem obdobju tudi mednarodne povezave, organizacije in integracije, s katerimi se identificiramo.
- 19 Spajič - Vrkaš in Žagar (2012).
- 20 Npr. Sartori (1987), 30–31.
- 21 Npr. Bobbio (1987, 2005).
- 22 Za celovito uresničevanje in razvoj demokracije so poleg političnih pravic državljanov, ki jih lahko štejemo kot neposredno formalno podlago in izraz politične demokracije, prav tako ključne tudi osebnostne pravice in svoboščine, ekonomske in socialne pravice, vključno s pravico do zasebne lastnine, ki so jo v tranzicijskih časih še posebej poudarjali, kulturne in izobraževalne pravice ter tudi nove generacije človekovih pravic, kot so pravice do miru, razvoja, naravnih bogastev, zdravega in varnega okolja.
- 23 Med relevantnimi akterji delujoče demokracije omenjam najprej aktivne ozaveščene in informirane posameznike, za katere države praviloma terjajo, da morajo biti njihovi državljanji, da bi pridobili svoje državljanske in politične pravice, različne oblike njihovega družbenega in političnega organiziranja, med katerimi je treba posebej poudariti vlogo političnih strank in njihovih vodstev, družbenih gibanj in drugih akterjev civilne družbe ter različnih oblik interesnega organiziranja, vključno s sindikati. Poleg navedenih kaže omeniti še medije in celotne sisteme (javnega oziroma množičnega) informiranja v posameznih okoljih, vzgojne in izobraževalne institucije in sisteme, pa tudi institucije političnega sistema in sploh vlogo države.
- 24 Glej npr. 24ur.com, BBC, DW, MMC itd.
- 25 Glej npr. 24ur.com, BBC, Delo, Dnevnik, DW, MMC itd.
- 26 Kot omenjeno, ta vsebinski sklop izhaja zlasti iz prvega razvojnega izhodišča, predstavljenega v uvodu, ki poudarja nujnost razglasitve klimatske in okoljske krize ter opredelitev za trajnostni in vzdržni zeleni razvoj.
- 27 Da bi to preprečili, so potrebni robustni in učinkoviti mehanizmi pregona, ki bi zagotavljali, da bodo kršilci odkriti in kaznovani, ter ustrezno visoke kazni in odškodnine, ki bi storilce odvrnile. Države, ki so najbolj prizadete, žal pogosto nimajo potrebnih kapacitet za pregon in uveljavljanje odgovornosti. Ob premajhnem mednarodnem sodelovanju,

nepripravljenosti držav in njihovih oblastnih elit, ki zasledujejo predvsem svoje lastne ozke interese, ter premajhni vlogi mednarodne skupnosti se zato takšne prakse nadaljujejo in celo povečujejo.

- 28 Glej npr. *Guiding principles on business and human rights ...* (2011).
- 29 Stockholmska deklaracija, Deklaracija Konference Združenih narodov o človekovem okolju (**The Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment** ali **Stockholm Declaration** (1972)), sprejeta na 21. plenarni seji Konference Združenih narodov o človekovem okolju 16. junija 1972, predstavlja prvi globalni mednarodno-pravni dokument okoljskega prava, ki priznava pravico do zdravega življenjskega okolja. Države se s to deklaracijo strinjajo, da prevzemajo odgovornost za okoljske posledice, vključno s škodami, ki jih povzročijo in izvirajo iz njihovega ozemlja.
- 30 Ključna načela in izhodišča **Stockholmske deklaracije** so:
 1. Človekove pravice in svoboščine morajo biti uveljavljene, apartheid in kolonializem pa obsojena.
 2. Naravne vire je treba varovati.
 3. Ohraniti je treba zmožnosti Zemlje, da ustvarja obnovljive vire.
 4. Naravo in življenje v divjini je treba varovati.
 5. Neobnovljive vire je treba deliti in ne izčrpati.
 6. Onesnaževanje ne sme presehati zmožnosti okolja, da se samo očisti.
 7. Škodljivo onesnaževanje oceanov je treba preprečiti.
 8. Razvoj mora izboljševati okolje.
 9. Države v razvoju potrebujejo pomoč pri svojih prizadevanjih za ohranjanje in razvoj človekovega okolja.
 10. Državam v razvoju je treba zagotoviti pravične in razumne cene za svoj izvoz, da bodo lahko upravljale svoje okolje.
 11. Okoljske politike ne smejo ogroziti razvoja.
 12. Državam v razvoju je treba zagotoviti sredstva za razvoj varstva okolja.
 13. Globalno je potrebno celovito in integralno načrtovanje razvoja.
 14. Racionalno načrtovanje mora razrešiti konflikte med okoljem in razvojem.
 15. Človekovo naseljevanje je treba načrtovati in razvijati tako, da se prepreči okoljske probleme.
 16. Države morajo razvijati in načrtovati primerne populacijske politike.
 17. Države in njihove institucije morajo načrtovati razvoj svojih naravnih virov.
 18. Znanost in tehnologija se morata razvijati in morata biti upravljani tako, da prispevata k izboljšanju okolja.
 19. Ključno je okoljsko izobraževanje.
 20. Okoljsko raziskovanje je treba pospeševati in podpirati, še posebej v državah v razvoju.
 21. Države lahko izkoriščajo svoje vire tako, kot želijo, a ne smejo ogroziti ostalih in okolja.
 22. Države, ki utrpijo škodo, imajo pravico do odškodnine.
 23. Vsaka država določa svoje standarde.
 24. Države morajo sodelovati, ko gre za mednarodne zadeve.
 25. Mednarodne organizacije morajo prispevati k izboljševanju okolja in pomagati pri tem.
 26. Orožja za množično uničevanje je treba uničiti.

- 31 Okvirna konvencija Združenih narodov o klimatskih spremembah (**United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC, 1992)**), podpisana na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju (United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)), ki so jo poimenovali »Vrh o Zemlji« in je potekala v Rio de Janeiru od 3. do 14. junija 1992, je začela veljati 21. marca 1994. Predstavlja mednarodno okoljsko pogodbo, ki vzpostavlja obveznost in odgovornost podpisnic, da se skupaj bojujejo proti človekovemu nevarnemu vmešavanju v klimatski sistem z zmanjševanjem in stabiliziranjem izpusta in koncentracije toplogrednih plinov v atmosferi. Pogodba predvideva kontinuirano in celovito raziskovanje, redne sestanke in pogajanja ter sporazume o prihodnjih politikah, ki bodo omogočile ekosistemom, da se naravno prilagodijo klimatskim spremembam, preprečevanje ogrožanja proizvodnje hrane in omogočanje ekonomskega razvoja, ki bo vzdržen (glej tudi: United Nations Framework Convention on Climate Change: Handbook (2006)).
- 32 Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (FCCC/CP/1997/L.7/Add.1).
- 33 Pariški sporazum (Paris Agreement, 2015) je bil sprejet na Pariški konferenci o klimatskih spremembah (Paris Climate Change Conference), ki je kot 21. konferenca članic (COP 21) Okvirne konvencije Združenih narodov o klimatskih spremembah in 11. sestanek članic Kjotskega protokola potekala med 30. novembrom in 11. decembrom 2015.
- 34 Glej npr. The 26th UN Climate Change Conference of the Parties (COP26) in Glasgow, 31 October – 13 November 2021.
- 35 Med tovrstnimi prizadevanji in prispevki, ki so posebej relevantni za Slovenijo, omenjam npr. Piciga, Schieffer in Lessem, ur. (2016).
- 36 Ta vsebinski sklop predlaganih reform se nanaša predvsem na peto izhodišče, predstavljeno v uvodu, ki obravnava pravno državo in politično kulturo.
- 37 To ugotavlja tudi poročilo, pripravljeno za Evropski parlament: »The situation of Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights in Slovenia« (2021).
- 38 Predstavitev odprtega in vključujočega javnega dialoga temelji na: Žagar (2020a).
- 39 Glej npr. Anderson et al. (2004), Bakhtin (1986, 2010–©1981), Bohm (2009–©1996), Buber (1984), Freire (2001 – ©1998), Spano (2001) itd.
- 40 Npr. Burton (1996; Galtung (1996, 2000, 2001), Galtung et al. (2002), Máiz in Requejo (2005), Mikulec (2017), Schoem in Hurtado (2004) itd.
- 41 Glej npr. Dialogue, Encyclopaedia Britannica, English Oxford Living Dictionary itd.
- 42 Glej Brousek et al., ur. (2020).
- 43 Žagar (2020c), 427–428.
- 44 Npr. Bašić et al., ur. (2018).
- 45 Glej npr. Hribar, S. (2009), Hribar, S. in Hribar, T. (2021), Senehi et al., ur. (2010), itd.
- 46 Galtung (2001).
- 47 Za več o normalizaciji, vzpostavitvi in izgradnji miru, transformaciji konfliktov in zlasti o spravi/rekondilaciji v različnih, zlasti pokonfliktnih družbah – npr. Argentna, Avstralija, Kanada, vzhodni Timor, Južna Afrika, ZDA – glej posebno številko revije

Peace and Conflict Studies, ki so jo uredili Senehi, Ryan in Byrne (Senehi et al., ur. (2010), 1–266).

- 48 Ta vsebinski sklop predlaganih reform se pretežno nanaša na šesto razvojno izhodišče, poimenovano »solidarnost, človekova varnost, kakovost življenja in razvoj potencialov«, posega pa tudi na ostala izhodišča.
- 49 Prvi odstavek 1. člena Ustave Italijanske republike (1947, s kasnejšimi amandmaji), ki v okviru temeljnih načel opredeljuje Italijo kot demokratično republiko, utemeljeno na delu, se glasi: »L'Italia e' una Repubblica democratica, fondata sul lavoro.« (Citirano po: Il testo della Costituzione della Repubblica italiana è aggiornato alla legge costituzionale 20 aprile 2012, n. 1 (G.U. n. 95 del 23 aprile 2012) Il testo del Regolamento del Senato è aggiornato alle modificazioni approvate dall'Assemblea il 20 dicembre 2017 (G.U. n. 15 del 19 gennaio 2018).)
- 50 Oblika univerzalnega temeljnega (državlanskega) dohodka, ki ga predlagam, je specifičen koncept, ki poskuša v kar največji meri upoštevati specifično slovensko situacijo in potrebe. Seveda na ta institut obstajajo različni pogledi, se pa v Sloveniji, ki jo razglajamo za socialno, pravično in pravno državo, lahko vprašamo, ali si sploh lahko privoščimo, da o njem in njegovi uvedbi ne razmišljamo. Več o tej tematiki glej npr. Bregman (2016), Dragoš, ur. (2019), McDonough in Bustillos Morales (2020), Mihalič in Strban (2015), Sheahen (2013), Van Parijs (2001), Widerquist, ur. (2013), itd.
- 51 Ta vsebinski sklop predlaganih reform izhaja zlasti iz petega razvojnega izhodišča, poimenovanega »pravna država in politična kultura«, ter sedmega razvojnega izhodišča, poimenovanega »krepitev participacije in demokracije, ustavna reforma in racionalizacija sistema«.
- 52 Predlagane rešitve o sestavi in volitvah poslancev državnega zbora bi lahko uveljavili s spremembo 80. člena Ustave Republike Slovenije, ki bi se glasil:

80. člen
(sestava in volitve)

Državni zbor sestavlja devetdeset poslancev, ki so državljani Slovenije. Petdeset poslancev se izvoli v volilni enoti, ki obsega celotno ozemlje Slovenije. Osemintrideset poslancev se izvoli tako, da se v statističnih razvojnih regijah izvoli po tri poslance, v regiji, v kateri je Ljubljana, pa pet poslancev. V državni zbor se izvoli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti.

Poslanci se volijo s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem.

Poslanci, razen poslancev narodnih skupnosti, se volijo po načelu sorazmernega predstavništva s preferenčnim glasovanjem, in sicer tako:

- petdeset poslancev, ki se volijo na celotnem ozemlju Slovenije, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste politične stranke ali volilne liste, lahko pa na tej listi obkrožijo tudi številko kandidata, ki mu namenijo svoj preferenčni glas. Poleg svoje prve izbire lahko volivec označi tudi svojo drugo izbiro, ki se upošteva, če njihova prva izbira ni izvoljena v državni zbor;
- osemintrideset poslancev, ki se volijo v statističnih regijah, volivci volijo tako, da obkrožijo številko liste stranke ali volilne liste, lahko pa na tej listi označijo tudi kandidata, ki mu namenijo svoj preferenčni glas. Poleg svoje prve izbire lahko volivec označi tudi svojo drugo izbiro, ki se upošteva, če njihova prva izbira ni izvoljena v državni zbor.

Volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev.

- 53 Glej Slovenske statistične regije in občine v številkah, Republika Slovenija, Statistični urad.
- 54 Glej npr. 24ur.com, BBC, Delo, Dnevnik, DW, MMC itd.
- 55 Po tej formuli lahko ob pričakovanih volilnih rezultatih in predvidenem številu strank in list, ki bi imele v državnem zboru vsaj tri poslance, pričakujemo, da bodo vlade imele med sedem in petnajst članov, večinoma pa med sedem in dvanajst članov.
- 56 Glej npr. <https://www.gov.si teme/obcine-v-stevilkah/>.
- 57 Glej Skupnost občin Slovenije.
- 58 Med temi državami kot eno najuspešnejših lahko navedemo Novo Zelandijo (glej npr. Žagar (2020), 17).
- 59 Med temi državami lahko omenimo Ljudsko republiko Kitajsko.
- 60 Glej npr. Brubaker (2006), Jenkins (2008), Spano (2001), Žagar (2020c) itd.
- 61 Glej npr. 24ur.com, BBC, Delo, Dnevnik, DW, MMC itd.
- 62 Spinney (2018).
- 63 Pluralne in notranje raznolike družbe so dejansko dinamične družbene mreže in koalicije posameznikov, njihovih organizacij in asociacij ter različnih kolektivnih entitet, ki jih oblikujejo in se vanje organizirajo, specifičnih skupnosti in skupin z njihovimi specifičnimi identitetami ter njihovih pripadnikov, ki sobivajo in morajo sodelovati, da družba ohranja in gradi za dolgoročni obstoj in razvoj nujno potrebno družbeno kohezijo. Kadar govorimo o manjšinah, najpogosteje mislimo na narodne, etnične, jezikovne, verske in kulturne manjšine in njihove pripadnike, vendar med družbene manjšine, ki potrebujejo in si zaslužijo posebno pozornost in varstvo, sodijo tudi različne skupnosti in skupine ter njihovi pripadniki, kot so različne ranljive in marginalizirane skupine s specifičnimi potrebami, med katerimi navajam osebe z različnimi hendikepi, kot so gibalno in senzorno ovirani, slepi in slabovidni, gluhi in naglušni, gluhoslepi ter drugi, zlasti tisti, ki potrebujejo trajno oskrbo, so v kriznih razmerah še posebej izpostavljeni in ogroženi. Zato jim je treba nameniti posebno pozornost in varstvo, da bi se lahko enakopravno in polno vključili in integrirali v družbo.
- 64 Glej npr. *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*.
- 65 Ustavni zakon o dopolnitvi II. poglavja Ustave Republike Slovenije – UZ62a (Uradni list RS, št. 92/21 z dne 8. 6. 2021).
- 66 Myrdal (1969).
- 67 Za temeljne informacije o konferencah Pugwash glej npr. Pugwash Conferences on Science and World Affairs.

10 Imensko kazalo

- Accetto Matej – 222, 236
Adams-Prassl Jeremias – 223, 236
Albert Richard – 222, 236
Anderson Rob – 222, 239
Auriel Pierre – 222, 236
Avbelj Matej – 222, 236
Badiou Alain – 223
Bakhtin Mikhail Mikhailovich – 222, 239
Banaszak Bogusław – 223, 236
Barber R. Benjamin – 222, 237
Bardutzky Samo – 230, 236
Barroso Luís Roberto – 222, 236
Bašić Goran – 222, 233, 239
Basta Fleiner Lidija R. – 222, 236
Bavcon Ljubo – 222, 236
Baxter A. Leslie – 222
Beaud Olivier – 222
Bergoglio Jorge Mario - Papež Francišek – 44
Besselink Leonard – 223, 236
Blinc Robert – 216
Bobbio Norberto – 223, 237
Bobek Michal – 223, 236
Bohm David – 223, 239
Bolsonaro Jair – 235
Bourdieu Pierre – 223
Brand-Jacobson Kai Frithjof – 225
Bregman Rutger – 223, 240
Brinar Irena – 234, 235
Brousek Jan – 223, 233, 239
Buber Martin – 223, 239
Bučar France – 7, 23, 67, 223, 230, 236
Burton W. John – 223, 239
Bustillos Morales Jessie – 227, 240
Butler Judith – 223, 237
Byrne Sean – 228, 233, 240
Cerar Miro – 223, 236
Cissna N. Kenneth – 222
Dahl A. Robert – 223, 224, 237
della Porta Donatella – 224, 236
Didi-Huberman Georges – 223
Dragoš Srečo – 224, 240
Dyzenhaus David – 224, 236
Fleiner Thomas – 222, 224, 236
Freire Paulo – 224, 239
Fruhstorfer Anna – 224, 236
Galtung Johan – 224, 225, 239
Gárdos-Orosz Fruzsina – 225, 236
Gates Bill – 93
Grad Franc – 225, 236
Grafenauer Bogo – 231
Grafenauer Danijel – 223, 232
Guterres António – 44
Hague Rod – 222, 225, 236
Harrop Martin – 225, 236
Hein Michael – 224, 236
Held David – 225, 237
Hribar Spomenka – 225, 239
Hribar Tine – 225, 239
Hurtado Sylvia – 228, 239
Jackson C. Vicki – 225, 236
Jacobsohn Gary – 225, 236
Jambrek Peter – 222, 225, 226, 236
Janša Janez – 77
Jenkins Richard – 226, 241
Kaučič Igor – 225, 226, 228, 236
Keating Michael – 224, 236
Khiari Sadri – 223
Klein Eckart – 226, 236
Klein Oliver – 226, 236
Kogovšek Šalamon Neža – 234
Komac Miran – 226, 236

Komárek Jan – 222, 236
 Koritnik Boštjan – 234
 Krunke Helle – 226, 236
 Lessem Ronnie – 227, 239
 Lijphart Arend – 226, 237
 Lipset Seymour Martin – 226, 237
 Lukašenko Aleksander – 235
 Máiz Ramón – 226, 239
 Marinković Tanasije – 222, 236
 Marx Karl – 32
 Masterman Roger – 226, 236
 Mavčič Arne Marjan – 226, 236
 McDonough Brian – 227, 240
 Mihalič Renata – 227, 240
 Mikulec Borut – 227, 239
 Misic Alexander – 224
 Myrdal Gunnar – 216, 227, 241
 Nikolić Oliver – 227, 236
 Novak Aleš – 222, 223, 233, 234, 235
 Onida Valerio – 227, 236
 Orban Viktor – 235
 Pavčnik Marijan – 222, 223
 Piciga Darja – 227, 239
 Rancière Jacques – 223
 Rapaport Anatol – 216
 Requejo Ferrán – 226, 239
 Ribičič Ciril – 227, 228, 234, 236
 Rotblat Joseph – 217
 Ruth Rogers Rita – 217
 Ryan Stephen – 228, 240
 Sancin Vasilka – 225, 236

Sartori Giovanni – 228, 237
 Schieffer Alexander – 227, 239
 Schoem David – 228, 239
 Schor Miguel – 225, 236
 Senehi Jessica – 228, 233, 239, 240
 Sheahen Allan – 228, 240
 Sovdat Jadranka – 225, 228, 236
 Spajić-Vrkaš Vedrana – 228, 237
 Spano J. Shawn – 228, 239, 241
 Spencer Metta – 217
 Spinney Laura – 228, 241
 Strban Grega – 227, 240
 Šušteršič Janez – 222, 236
 Szente Zoltán – 225, 236
 Tatalovi Siniša – 222, 233
 Teršek Andraž – 228, 236
 Thorarensen Björg – 226, 236
 Thorburn Malcolm – 224, 236
 Thunberg Greta – 93
 Trump Donald – 35, 235
 Tushnet Mark – 225, 236
 Vizi Balázs – 226, 236
 von Beyme Klaus – 223, 237
 Weber Max – 32
 Wellman Carl – 222
 Widerquist Karl – 234, 240
 Wintersteiner Werner – 223
 Wutti Daniel – 223
 Zagorc Saša – 225, 230, 236
 Žagar Mitja – 222, 228, 230, 231, 232,
 233, 234, 236, 237, 239, 241

11 Stvarno kazalo

11. september.2001 – 92, 212
Aktivizem – 14, 23, 27, 31, 35, 36, 42,
43, 48, 52, 217, 218, 219
Aktivna legitimacija – 94
Aktivno demokratično državljanstvo
– 20, 29
Ameriške sanje – 44
Antična Grčija – 28
Antropocen – 42
Biodiverziteta – 125, 174
Blaginja – 29, 31, 39, 140, 143, 195,
218,
Blagostanje – 14, 15, 45, 107
Brezogljična družba – 39, 94, 124, 174
Centralizacija – 34, 86, 87, 88, 89, 90,
91
Cenzura – 54, 98
Civilna zaščita – 98, 103, 145, 146,
197
Civilnopravna razmerja – 76, 124, 173
Covid-19 – 14, 15, 18, 19, 23, 35, 39,
56, 77, 93, 98, 99, 100, 103, 167,
187, 189, 213
Četrta veja oblasti – 44, 209
Človekove pravice – 7, 13, 27, 30, 34,
41, 47, 50, 57, 92, 93, 94, 95, 98,
100, 101, 107, 108, 109, 111, 112,
119, 126, 137, 138, 149, 157, 164,
165, 166, 167, 176, 189, 191, 199,
205, 219, 226, 230, 237, 238
Decentralizacija – 34, 88, 89
Deli in vladaj – 93
Demokracija – 21, 24, 25, 27, 28, 30,
31, 32, 34, 36, 67, 219, 220, 225,
228, 231, 236, 237
Demokratična načela – 28, 37
Demokratični deficit – 35, 219
Demokratični procesi – 23, 24, 28, 54,
230
Diskriminacija – 32, 92, 111, 166, 167
Dostojanstvo – 113, 115, 167
Družbena blaginja – 29, 31, 39, 140,
143, 195, 218
Družbena omrežja – 19, 36, 44, 54,
56, 93
Družbena vrednota – 20, 21, 34, 37,
39, 41, 43, 57, 58, 102, 108, 165,
216
Družbene avtoritete – 44, 79
Družbene preobrazbe – 25, 85
Družbeno soglasje – 16, 23, 24, 40, 49,
50, 53, 54, 55, 99, 100, 213, 220
Državljanji sveta – 34
Državljanstvo – 15, 19, 20, 28, 29, 31,
35, 36, 37, 42, 43, 44
Državni svet – 65, 67, 68, 69, 138, 180,
188, 190
Državni zbor – 15, 16, 17, 19, 20, 21,
38, 65, 66, 68, 69, 74, 78, 80, 81,
83, 84, 96, 97, 101, 107, 108, 109,
111, 112, 119, 123, 124, 130, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,
139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 153, 155,
157, 159, 160, 161, 162, 164, 167,
169, 174, 178, 179, 180, 181, 183,
184, 185, 186, 187, 188, 189, 190,
191, 192, 193, 194, 195, 197, 198,
199, 200, 204, 205, 207, 208, 209,
210, 211, 240, 241
Elita – 14, 15, 30, 31, 32, 34, 35, 36,
37, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 87, 88,
93, 212, 213, 215, 216, 217, 220,
238

Enakopravnost – 15, 30, 31, 49, 55,
62, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 164,
219

Enakopravnost spolov – 25, 108,
165

Energetska kriza – 16

Energetska strategija Slovenije - 17

Etična integriteta – 38

Etična načela – 20, 21, 25, 28, 29, 30,
41, 50, 59, 60, 69, 92, 107, 108,
149, 165, 166, 170, 200

Etnične manjšine – 70, 92, 95, 96, 97,
98, 99, 177, 178, 179, 233, 236

EU – 15, 20, 21, 29, 30, 34, 35, 37, 60,
78, 223, 228, 229

Evropska unija – 7, 15, 29, 37, 78, 89,
93, 96, 103, 236, 239

Fragmentacija političnega prostora
– 57, 73, 87, 91, 93, 183

Hipoteza – 23, 24, 219, 220

Ideologija -15, 30, 32, 35, 36, 37, 41,
42, 44, 45, 46, 86, 92, 107, 212,
215, 216, 219, 222, 233

Ideološke in politične delitve – 21, 50,
52, 55, 56, 57

Iluzija – 36

Institucionalizacija demokracije – 13,
26, 28

Institucionalne reforme – 85, 86, 89,
90, 91, 96, 97, 179, 180, 191, 192,
208

Institucionalni predlagatelji – 78, 82,
158, 206

Integracija – 7, 13, 21, 25, 30, 34, 36,
37, 45, 49, 50, 53, 54, 56, 58, 59,
64, 86, 91, 94, 95, 97, 99, 100,
171, 172, 177, 178, 179, 202, 214,
215, 219, 232, 237

Integralna demokracija – 27, 32

Interdisciplinarni pristopi – 13, 25,
103, 216

Interes – 7, 16, 20, 23, 24, 30, 32, 34,
35, 36, 37, 46, 51, 52, 53, 65, 67,
68, 69, 72, 78, 86, 87, 88, 89, 91,
92, 93, 95, 96, 102, 113, 114, 115,
117, 145, 149, 152, 153, 154, 158,
173, 175, 178, 179, 185, 196, 200,
202, 203, 204, 205, 206, 207, 216,
220, 231, 238

Interpelacija – 144, 195

Italijanska narodna skupnost – 69, 71,
96, 97, 109, 110, 128, 129, 131,
132, 165, 176, 177, 178, 181, 182,
240

Izredno stanje – 18, 101, 112, 137,
167, 187, 188, 189, 192

Izvršilna veja oblasti – 44, 56, 73, 80,
81, 183, 193, 195, 211

Javna percepcija – 80, 218

Javna razprava – 16, 21, 23, 27, 91,
189

Javne finance – 154, 204

Javni dialog – 24, 33, 51, 52, 55, 102,
233

Javni pomen - 138

Javni sistem zdravstva – 19, 20, 39, 91,
98, 101, 103, 121, 137, 171

Judi – 96

Jugoslovanska federacija – 7, 27, 30,
96, 97, 98, 230, 231

Kapitalizem – 31, 32, 35, 36, 42, 46,
212, 213, 215

Kapitol - 220

Kjotski protokol – 48, 241

Klimatski vrh v Glasgowu – 14, 48,
228, 239

Ključna infrastruktura – 103, 209

Kohezija – 15, 21, 24, 51, 53, 54, 56,
57, 64, 67, 80, 81, 99, 100, 179,
184, 241

Kredit – 17, 46, 155

Krizno komuniciranje – 101, 102, 103

- Krizno upravljanje – 15, 19, 93, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 214
- Kvorum – 75
- Legitimnost – 15, 19, 24, 82, 86, 100,
101, 102, 103, 164, 202, 206, 210,
213, 214
- LGBTQ+ – 95
- Ljudska iniciativa – 66, 67, 68, 74, 75,
118, 134, 169, 179, 184, 186
- Ljudska republika Kitajska – 19, 78,
241
- Ljudska suverenost – 31, 67, 135, 187
- Ljudstvo – 27, 28, 29, 30, 31, 36, 37,
43, 67, 72, 108, 133, 164, 184,
236, 237
- Lokalna samouprava – 65, 72, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 110, 119, 127,
129, 130, 148, 149, 151, 160, 165,
169, 175, 180, 199, 202, 208
- Madžarska narodna skupnost – 69,
71, 96, 97, 109, 110, 128, 129,
131, 132, 165, 176, 177, 178, 181,
182, 226, 236, 240
- Mandat – 16, 21, 65, 66, 72, 74, 79, 81,
82, 83, 84, 85, 90, 132, 133, 134,
141, 142, 150, 155, 159, 160, 162,
179, 180, 181, 184, 185, 186, 190,
193, 194, 198, 200, 201, 205, 206,
208, 211
- Manjšinska poslanca – 69, 71, 96, 97,
132, 176, 177, 178, 179
- Manjšina – 13, 27, 29, 52, 65, 67, 68,
69, 70, 71, 91, 92, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 109, 130,
131, 132, 136, 165, 176, 177,
178, 179, 181, 182, 188, 203,
214, 219, 226, 230, 233, 234,
235, 236, 241
- Marginalizacija – 20, 31, 32, 43, 44,
87, 100, 214, 241
- Medgeneracijsko sodelovanje – 63
- Mediji – 19, 20, 21, 24, 36, 44, 46, 50,
54, 56, 98, 99, 102, 104, 209, 235
- Metodološki pluralizem – 13, 25, 67,
73, 230
- Moralna kriza – 39, 44, 59, 212
- Multikulturalizem – 55
- Nacionalizem – 34, 35, 94, 220
- NATO – 37
- Nediskriminacija – 92, 166
- Nemci – 96
- Nestabilnost političnega sistema – 183
- Nezaupnica vladi – 144, 195
- Normativni temelji – 24, 25, 30, 40,
55, 67, 201, 202, 214, 220
- Nova ustava – 7, 66, 80, 107, 164, 181,
189, 190, 199, 200, 210
- Obdavčevanje – 60
- Odgovornost države – 94, 169, 170,
171, 175, 176
- Okvirna konvencija Združenih naro-
dov o klimatskih spremembah
(Rio de Janeiro) – 48, 229, 239
- Organiziran kriminal – 77, 78, 93
- Osamosvojitve – 26, 76, 85, 87, 95, 96,
185
- Osebnostne svobode – 112, 113, 115, 116,
117
- Osebnostni podatki – 57, 117
- OZN – 47
- Pandemija – 14, 15, 18, 19, 23, 35, 39,
56, 60, 77, 93, 98, 99, 100, 101,
103, 167, 187, 189, 213, 233
- Pariški sporazum – 15, 48, 49, 174,
227, 239
- Participacija – 13, 14, 21, 25, 28, 29,
30, 31, 32, 34, 36, 37, 45, 54, 64,
66, 67, 86, 91, 92, 94, 95, 97, 98,
99, 101, 107, 179, 202, 214, 219,
222, 224, 228, 232, 235, 240
- Pitna voda – 123, 173, 212
- Pluralizem – 13, 25, 30, 67, 68, 73, 230

Podnebna in okoljska kriza – 14, 15,
16, 23, 31, 41, 42, 45, 46, 47, 49,
51, 77, 94, 95, 99, 124, 174, 212

Podnebna in okoljska zakonodaja –
17, 63, 94

Podnebni standard – 47

Pokrajina – 34, 88, 89, 90, 151, 153,
202, 203, 204

Politična odgovornost – 39, 74, 75, 85,
184, 185, 186

Politični diskurz – 50, 51, 56

Politično odločanje – 29, 30, 31, 35,
65, 69, 74, 79, 82, 84, 102, 135,
145, 170, 193, 196, 202

Populizem – 15, 19, 34, 56, 86, 93, 94,
220, 225, 235

Poslanski mandat – 16, 21, 65, 66, 74,
79, 81, 82, 83, 84, 85, 132, 133,
134, 141, 142, 150, 155, 159, 160,
179, 180, 181, 184, 185, 186, 190,
193, 194, 198, 200, 201, 205, 206,
208, 211

Potrošništvo – 32, 35, 36, 42, 43, 45,
212

Pravica do dela – 57, 62, 63, 94

Pravni instrument – 49, 74

Pravni interes – 117, 158, 185, 206

Preambula – 107, 164

Predsedstvo republike – 65, 74, 75,
78, 79, 80, 81, 83, 132, 133, 135,
137, 138, 139, 140, 142, 144, 147,
150, 161, 162, 167, 180, 184, 186,
188, 189, 191, 192, 198, 200, 201,
209, 211

Preferenčni glas – 70, 131, 132, 181,
182, 183, 240

Pripadnost – 28, 86, 112, 127, 168,
176, 202

Proizvodnja hrane – 18, 48, 240

Proračunska sredstva – 20, 21, 41, 47,
63, 66, 75, 76, 77, 78, 79, 84, 87,

90, 91, 120, 125, 127, 137, 152,
153, 154, 155, 160, 170, 174, 175,
176, 180, 184, 188, 203, 204, 209

Protestniška gibanja – 35, 36, 44

Racionalizacija – 14, 21, 22, 64, 65,
66, 67, 68, 74, 79, 81, 83, 84, 86,
89, 90, 91, 179, 184, 191, 196,
202, 203, 206, 207, 240

Razdeljenost – 7, 37, 39, 51, 56, 110,
153, 165, 203

Razkol – 56, 225

Razkorak – 66, 178

Raznolikost – 7, 13, 18, 25, 37, 42, 45,
51, 52, 53, 54, 55, 95, 96, 102,
107, 125, 174, 214, 232, 233, 241

Razvojna regija – 153, 203, 204

Razvojna strategija – 15, 16, 20, 49,
56, 58, 77, 81, 84, 91, 99, 154,
205, 212

Rdeči križ – 219

Realni socializem – 30

Referendum – 59, 66, 67, 68, 74, 75,
91, 107, 108, 109, 118, 119, 134,
136, 137, 152, 153, 161, 162, 164,
169, 179, 186, 188, 204, 210, 226,
228

Reforma – 14, 21, 27, 40, 42, 56, 64,
66, 67, 68, 72, 73, 78, 79, 80, 82,
86, 87, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 179,
180, 195, 200, 206, 207, 210, 213,
230, 239, 240

Regijska zastopanost – 68, 72

Regionalizacija – 34, 65, 72, 86, 87,
88, 89, 90, 202

Regionalni svet – 90

Romska skupnost – 69, 71, 96, 97, 98,
109, 129, 130, 131, 132, 165, 176,
177, 178, 181, 182

Ruska federacija – 212

Samooskrba – 18

Samouprava – 29, 30, 37, 65, 66, 68,

- 72, 75, 76, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 97, 110, 119, 123, 127, 129,
130, 138, 148, 149, 151, 152, 153,
154, 160, 165, 169, 173, 175, 180,
190, 199, 202, 203, 204, 208, 226,
231, 234
- Sankcije – 19, 21, 38, 46, 48, 49, 97,
200, 212, 236
- Slovenska tiskovna agencija – 20, 44,
160, 209
- Socialna blagajna – 62, 63
- Socialna omrežja – 19, 36, 54, 56, 93
- Sodna obravnava – 82, 83, 114
- Sodni svet – 83, 84, 147, 159, 160,
198, 207, 208
- Solidarnost – 14, 15, 20, 24, 28, 30,
34, 39, 43, 45, 49, 50, 53, 54, 55,
57, 58, 60, 63, 98, 99, 100, 104,
107, 214, 215, 219, 240
- Spolna zastopanost – 25, 97, 108, 165
- Sprava – 55, 225
- Srednji razred – 39
- Stanovanjska politika – 17, 20, 58, 63,
64, 116, 168
- Statistične regije – 72, 73, 89, 153,
204, 227, 240, 241
- Stimulacije – 18, 38, 39, 63
- Svet Evrope – 13, 29
- Svet republike – 140, 150, 151, 161,
192, 200, 201, 209
- Svoboda izražanja – 117, 127, 128,
168, 176
- Svoboščine – 13, 27, 30, 34, 41, 50, 57,
92, 93, 94, 95, 98, 100, 101, 107,
108, 109, 111, 112, 119, 126, 137,
138, 140, 149, 157, 164, 165, 166,
167, 189, 191, 192, 199, 205, 219,
230, 237, 238
- Španska gripa – 99
- Teorije zarote – 19, 93
- Terorizem – 93
- Transparentnost – 19, 102
- Tranzicija – 25, 27, 30, 31, 36, 37, 237
- Umetna inteligenca – 17, 57
- Univerzalni temeljni dohodek – 57,
61, 62, 63, 94, 120, 121, 170, 171,
224, 227, 240
- Usmerjena primerjava – 26
- Ustavno sodišče – 68, 82, 83, 100, 101,
133, 134, 136, 141, 144, 157, 158,
159, 185, 188, 192, 206, 207, 211
- Ustavodajalec – 67, 68, 177
- Varstvo manjšin – 13, 27, 50, 95, 96,
97, 219
- Varstvo pravic – 113, 116, 120, 145,
167, 168, 196
- Vključenost – 20, 21, 27, 28, 30, 53,
57, 80, 86, 102, 150, 155, 161,
174, 201, 205, 209
- Voditelji – 15, 19, 52, 56, 217
- Vojna – 93, 99, 101, 111, 112, 121,
132, 135, 137, 140, 167, 171, 187,
188, 189, 192
- Volilna pravica – 118
- Volilni prag – 69, 70, 131, 181, 182,
183
- Vrhovno sodišče – 131, 147, 191
- Vzdržni in trajnostni zeleni razvoj –
14, 16, 15, 17, 18, 20, 21, 28, 34,
36, 39, 40, 41, 45, 46, 49, 50, 51,
53, 54, 55, 56, 57, 61, 63, 64, 65,
81, 82, 85, 89, 91, 94, 95, 99, 107,
108, 109, 110, 124, 138, 154, 165,
166, 168, 169, 170, 172, 174, 179,
205, 212, 213, 214, 215, 219, 220,
237, 239
- Vzhodni blok – 13, 27, 30, 31, 55
- Zakonodajna veja oblasti – 44, 65, 67,
68, 69, 81, 108, 119, 136, 137,
153, 169, 180, 183, 187, 188, 190,
203, 210

Zasebnost – 30, 57, 78, 116, 117, 118,
122, 168, 171, 172, 237
Zdomci – 109, 165

Združeni narodi – 13, 34, 43, 44, 47,
48, 219, 239, 238, 239
Župan – 77, 88, 90

Izvleček iz recenzije

Gre za pogumen poskus zasnove za prenovu ustavnega besedila. ... Avtor je priznani strokovnjak in znanstvenik za vrsto področij, med katerimi so za pričujočo knjigo bistvena položaj narodnih in drugih ranljivih manjšin, podnebna in okoljska kriza in deloma tudi volilni sistem, s katerimi se je ukvarjal v vrsti znanstvenih besedil in raziskav. Zato si njegovi predlogi, ki se nanašajo na ta področja, zaslužijo posebno obravnavo in podporo. ... Sam pravi, da bo vesel, če bo v nadaljnjem razvoju ustavnosti upoštevan kakšen od njegovih predlogov Čeprav je knjiga znanstveno fundirana in terminološko in vsebinsko zahtevna, je ob tem tudi relativno lahko razumljiva in usmerjena v realne alternative ustavnega razvoja. Mestoma je tudi aktivistična pri tem ne gre za politiziranje, temveč za pozitivni aktivizem v skrbi za demokratični razvoj in varstvo človekovih in manjšinskih pravic. Temeljna usmeritev, ki jo zastopa avtor, je zelo dobro in vsestransko utemeljena, konkretna izvedba nekaterih izhodišč pa seveda terja dodatno preučevanje možnih alternativ. Ugotovim lahko, da mimo avtorjevih stališč in pristopov iz monografije in avtorjevih del, ki so njena podlaga, ne bo mogel nihče, ki se bo v prihodnosti ukvarjal s spreminjanjem Ustave Republike Slovenije.

prof. dr. Ciril Ribičič

Monografija želi spodbuditi javno in strokovno razpravo o prihodnosti Slovenije. Ključno izhodišče, ki ga ponuja v razpravo, je opredelitev za koncept in novo strategijo vključujočega, pravičnega, solidarnega, skladnega, uravnoveženega, vzdržnega in trajnostnega zelenega razvoja. ... Avtor v drugem delu monografije predstavi predlog nove Ustave Republike Slovenije... kot podlago za javno in strokovno razpravo in nič več. ... Monografija je napisana poljudno, vendar skladno z uveljavljenimi raziskovalnimi in znanstvenimi pristopi in metodami. ... Upati je, da bo prispevala k razpravi o opredelitvah bodočega razvoja Slovenije.

akad. prof. dr. Peter Štih

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Drava

Drava Verlag · Založba Drava GmbH

Dr. Mitja Žagar, znanstveni svetnik na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV), katerega direktor je bil (1999–2007), in redni profesor na ljubljanski in primorski univerzi ter Novi univerzi, sodeluje s tujimi univerzami in raziskovalnimi institucijami v Evropi, Afriki, Avstraliji, Novi Zelandiji in severni Ameriki. Na področjih prava, političnih ved, etničnih in manjšinskih študij, urejanja in upravljanja različnosti, študij miru in konfliktov več in interdisciplinarno ter primerjalno raziskuje človekove pravice in svoboščine, posebne pravice in varstvo manjšin in njihovih pripadnikov, etničnost, urejanje in upravljanje družbeno relevantnih različnosti, vključevanje, integracijo, sodelovanje in zlasti politično participacijo, demokracijo, multikulturalizem in interkulturalizem, avtonomije, federalizem, transformacije, tranzicije in zlasti demokratizacijo, razvoj institucij, aktivno državljanstvo, državljansko in vseživljenjsko vzgojo in izobraževanje, preprečevanje, upravljanje in razreševanje kriz in konfliktov, trajnostni in vzdržni zeleni razvoj itd. Kot strokovnjak sodeluje z mednarodnimi organizacijami, nacionalnimi institucijami različnih držav in nevladnimi organizacijami, ki delujejo na področjih upravljanja različnosti, trajnostnega razvoja, etničnih in manjšinskih politik, ter z različnimi fundacijami, raziskovalnimi agencijami in institucijami za ugotavljanje kakovosti v visokem šolstvu in raziskovanju. 2015–2020 je bil član Znanstvenega sveta Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ISBN-13: 978-961-6159-77-7

9 789616 159777

Cena: 20 €